KANBAĞI

ETNİK GURURDAN ETNİK TERÖRE

VAMIK D. VOLKAN

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

KANBAĞI

ETNİK GURURDAN ETNİK TERÖRE

VAMIK D. VOLKAN

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 141
İnceleme-Araştırma 88
ISBN 975-6947-29-2

Vamık D. Volkan
Özgün Adı: Blood Lines - From Ethnic Pride to Ethnic Terrörism
Kanbağı - Etnik Gururdan Etnik Teröre
©Vamık D. Volkan, 1997/Through Akcalı Ajans
© Bağlam Yayınları

Birinci Basım: Kasım 1999
Kapak ve Sayfa Düzeni: Canan Suner
Baskı: Kardeşler Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68

Stanley L. Olinick, M.D., için

TEŞEKKÜR

Virginia Üniversitesi'nde bulunan Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi'ndeki (CSMHI) tüm meslektaşlarıma bu kitabın yazılmasındaki desteklerinden dolayı içten takdir ve teşekkürlerimi ifade etmek isterim. 1987'de kurulan CSMHI, *büyük grup*ların psikolojilerini çalışan ve bulgularını etnik gerilim, terörizm, toplumsal travma ve millî ve milletlerarası çatışma gibi konulara tatbik eden bir think tank kuruluşudur. Kadrosu ve yönetim kurulu, psikanaliz, psikiyatri, diplomasi, tarih, siyaset bilimi ve çevre politikasında uzmanlardan oluşmaktadır.

Bilhassa, CSMHI'nin program yöneticisi Joy Boissevain'e borçluyum. Onun yorulmak bilmez gayretleri olmasaydı bu projeyi tamamlayamazdım. Ayrıca Carole Hamilton'a; CSMHI'nin dört aylık dergisi, *Mind and Human Interaction*'ın yönetici editörü olan Bruce Edwards'a; idarî asistanım Kelly Hale'e; ve CSMHI'nin iletişim danışmanı Clare Aukofer'e editöryel yardımları için teşekkür etmek isterim. Daha önce Moskova'daki Diplomatik Akademi Fakültesi'nde olan ve şu an CSMHI'de milletlerarası bir akademisyen olan Yuri Urbanovich, Sovyetler Birliği ve Rusya konusunda damşabilmem için daima hazır oldu ve bunun için ona teşekkür ederim.

Özel teşekkürlerimi, Princeton Üniversitesi'nde Yakın Doğu çalışmaları profesörü ve CSMHI yönetim kurulu istişarî üyesi Norman Itzkowitz'e sunmak istiyorum. "Ege Denizinde İki Kaya: Türkler ve Yunanlılar Anlaşmazlık İçinde" beraber yaptığımız çalışmalara dayanmaktadır. Bunlar iki ayrı kitap olarak basılmıştır: *The Immortal Atatürk: A Psychobiography* (1984) [*Ölümsüz Atatürk,* Bağlam Yay., İstanbul, 1998] ve *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict* (1994). Profesör Itzkowitz Osmanlı Türk Sultanı 2. Mehmet'le ilgili olarak ödipal meseleleri ilk kez dikkatime sunan kişiydi. Kendisi ayrıca 4. Bölüm olan "Modern bir Cehennem için Eski Bir Yakıt: Bosna-Hersek'te Zamanın Çöküşü"nü okuma kibarlığını gösterdi. İstanbul'dan

bir tarihçi olan Mehmet Suphi'ye de istişareler için teşekkür ederim.

12. Bölüm olan "Romanya'da Totem ve Tabu: 'Ölmüş' bir Liderin İçselleştirilmesi ve Etnik Çadırın Yeniden Dengelenmesi"nin eski bir versiyonu, *Mind and Human Interaction* dergisinde yayımlandı (1996) ve Amerikan Antropoloji Birliği'nin Psikolojik Antropoloji Derneği'nden 1996 L. Bryce Boyer Ödülü'nü aldı. Bu çok değerli tasdik beni Romanya üzerine yapılan çalışmanın bu kitaba dahil edilmesi için güncelleştirilmesine sevketti. A.B.D.'nin Romanya eski büyükelçisi Harry G. Barnes'a da bu bölümü gözden geçirdiği ve yararlı önerileri için teşekkür etmek isterim.

Bu kitapta tarif edilen çalışmaların birçoğu CSMHI ile olan ilişkim sayesinde mümkün oldu. Buna karşılık merkez de, Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi, Pew Hayır Vakfı, William ve Flora Hewlett Kuruluşu, A.B.D. Barış Enstitüsü ve Milletlerarası Araştırma ve Mübadele Kurulu'ndan destek aldı. CSMH'in eşsizliğine olan inancı ve merkezin gelişmesi için sürekli yaptığı cömert bağışlardan dolayı Massey Vakfı'na çok teşekkür ederim.

Sanford J. Greenburger Associates'den edebî vekilim Theresa Park, *Kanbağı*'nın yazılması gerektiğine inanan ilk kişiydi ve kitabın hazırlanışı sırasında beni teşvik etti. Farrar, Straus ve Giroux'un başkan yardımcısı ve yönetici editörü John Glusman, yazımı daha geniş bir kitlece okunabilir kılmak için çok değerli önerilerde bulundu. Her ikisine de teşekkür ederim.

Ayrıca kitabımın Türkçe basımındaki katkılarından dolayı; Prof. Birsen Ceyhun'a, Doç.Dr. Behçet Çoşar'a, Uz.Dr. A. Gülsen Ceyhun'a, Uz.Psk. Nursen Oral'a ve Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Can Yıldız'a teşekkür ederim.

Vamık Volkan

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

GİRİŞ
ÖLÜMCÜL AYRIMLAR
Etnik Şiddetin Yükselişi 11

BÖLÜM I
ETNİK ÇADIRLAR
Büyük Grup Kimliklerinin Tanımlamaları 30

BÖLÜM II
ENVER SEDAT'IN KUDÜS'E GİTMESİ
Uluslararası Çatışmaların Psikolojisinin Yakından İncelenmesi 43

BÖLÜM III
SEÇİLMİŞ TRAVMA
Çözümlenmemiş Yas 49

BÖLÜM IV
MODERN BİR CEHENNEM İÇİN ESKİ BİR YAKIT
Bosna-Hersek'te Zamanın Çöküşü 65

BÖLÜM V
BİZ-LİK
Özdeşimler ve Paylaşılan Rezervuarlar 101

BÖLÜM VI
DÜŞMAN İMGELERİ
Çok Küçük Farklılıklar ve Kişiliksizleştirme 123

BÖLÜM VII
EGE DENİZİNDE İKİ KAYA
Türkler ve Yunanlılar Anlaşmazlık İçinde 140

BÖLÜM VIII
LETONYA'DA İSTENMEYEN CESETLER
Bir Anıtma Girişimi 162

BÖLÜM IX
BİR FİLİSTİN YETİMHANESİ
Bir Liderin Çevresinde Toplanma 172

BÖLÜM X
ETNİK TERÖRİZM VE TERÖRİSTLER
Şiddet Yoluyla Aidiyet 182

BÖLÜM XI
MAĞDURDAN GADDARA
PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) Lideri 196

BÖLÜM XII
ROMANYA'DA TOTEM VE TABU
"Ölmüş" Bir Liderin İçselleştirilmesi ve
Etnik Çadırın Yeniden Dengelenmesi 210

BÖLÜM XIII
ESTONYA DENEYİMİ
"Gayri Resmi Diplomasi"nin Bir Örneği İş Başında 235

SONSÖZ
PSİKANALİZ VE DİPLOMASİ 265

KAYNAKÇA 269

DİZİN 281

ÖLÜMCÜL AYRIMLAR
Etnik Şiddetin Yükselişi

Berlin duvarı yıkılmadı. Duvar 9 Kasım 1989'dan itibaren parça parça, taş taş neşeyle söküldü. Duvarın parçalarını, duvarı parçalayanlar hatıra olarak aldılar. Bazı parçalar, Batı dükkanlarında bitmiş gözüken soğuk savaşın anıları olarak satıldı. Duvardan kalan diğer parçalar, bölünmeyi simgeleyen bu duvarı coşkuyla yıkan veya belki de daha sonra hergün bu tarafa doğru yürüyen ve onun hakkında hiçbir şey düşünmeyen insanların ayakları altında muhtemelen toz haline geldi.

Duvar sadece fiziksel bir bölünme değildi, Batılı demokrasiler ile Sovyetlerin baskın olduğu komünist dünya arasındaki psikolojik sınırın somut bir sembolüydü. Duvar nasıl tek bir muntazam beton parçası olmayıp birçok taş ve tuğladan müteşekkil idiyse onun temsil ettiği dünya da birçok parçanın, kendi tarih ve mirasları olan çok sayıda millet ve etnik grubun bir karışımıydı.

Bu ayrı ve farklı millet ve etnik gruplar, onları yirminci yüzyılın büyük bir kısmında birarada tutan komünist ideoloji ve bürokratik güç çimentosu ne olursa olsun, oldukları yerde kalacaklardı. Herşey bir yana, Sovyetler Birliği bu türden toplulukları bünyesine katan, sonra da ortadan kalkan ilk imparatorluk da değildi. Bütün dünyada, büyük değişiklikler ve imparatorlukların parçalanması dönemlerinde, birçok *büyük grup* kendilerini ve kendilerinin diğerlerinden farklılıklarını yeni kazanılan özgürlük altında tekrardan tanımladılar. Bu türden değişiklikler sıklıkla çok kan dökülerek yapıldı.

Berlin Duvarının hızlı yıkımının aksine, Sovyetler Birliği'nin parçalanması daha aşamalı oldu. Önce prestroika ve glasnost ortaya çıktı ve Doğu Avrupa'da meşru bir hükümet gücü olarak komünizmin zayıfladığı giderek anlaşıldı. Yeni bir dünya barışı duygusu algılandı; Şeytanî İmparatorluk soğuk savaş tarihi içinde gözden kayboluyordu.

Sovyet politik mizah dergisi *Krokodil*'in (Timsah) Nisan 1990 sayısının kapağında Sovyet tarihi için önem arzeden bir karikatür vardı. Bu karikatürde düşük kenarlı bir şapka ve yakası yüzünü kapatan palto giyen (yani kendini saklamaya çalışan) bir adam, geceyarısı bir duvara endişeyle "Yaşasın Komünist Parti" diye yazmaya çalışıyordu. Bu karikatürün basılmasından sadece birkaç yıl önce, *Krokodil*'i inceleyen birisi, çaresiz toplumları yiyip yutan korkunç Amerikalı kartalların çizimlerini görecekti -mizah kisvesi altında komünist propaganda-.

Değişmenin diğer belirtileri de açıkça görülmekteydi. Moskova'daki Arbat Caddesinde sanatçılar ünlü yerler ve binaların tablolarının yanısıra, politik anlamlar taşıyan tablolar da sergilemişlerdi. Bunlardan birinde parçalanan Sovyet gemisini rıhtıma çekmeye çalışan Başkan Mikayl Gorbaçov görülmektedir. Diğerinde denizde yelkeninde bir Sovyet bayrağı olan ve amaçsızca sürüklenen bir lazımlık vardı. Çok büyük bir yağlı boya tablo, diktatörün gölgesi altında zincire vurulmuş insanları ve kafatası dağlarıyla Stalin devrini anlatıyordu. Arbat Caddesinde ayrıca özgürlük üzerine şiirler okuyan ve cadde köşelerinde politik konuşmalar yapan hatipler vardı. Moskova'daki bu türden faaliyetler, Arbat Caddesini konuşma özgürlüğünün kendilerini dinlemek isteyenlere düşüncelerini seslendiren sokak hatiplerince temsil edildiği Hyde Park'ın Moskova versiyonuna dönüştürüyordu.

Glasnost ve perestroikanın elle tutulur ve olumlu sonuçlarının yanısıra 1990'da Moskova'da sosyal değişimin olumsuz ve belirsiz sonuçları da görülmekteydi. Ekonomik çöküntünün göstergeleri vardı ve *smuta* ya da Smutnoye Vremya sözü telaffuz ediliyordu. "*Smuta*" Rusya'da 1584-1613 arası dönemde güç boşluğuna bağlı olan karmaşa ve şiddeti anlatan bir açıklamaydı.[1] Ordunun gücü hakkında ciddi endişeler ve Sovyet İmparatorluğu'nun geleceği hakkında şüpheler vardı. En ürkütücü tartışma, çeşitli Sovyet cumhuriyetlerinde bağımsızlığın ve buna

[1] Smutnoye Vremya, Korkunç İvan'ın ölümüyle başlayıp Çar Mikhail Fedoroviç'in Rus tahtına seçilmesiyle biten bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin özelliği Rus soyluları arasındaki mücadeleler, yabancı istilalar, ekonomik krizler ve kronik istikrarsızlıktır.

eşlik eden etnik duyguların mantar gibi çoğalmasıydı. Bu duygular şaşırtıcı bağlamlarda ortaya çıkıyordu.

Örneğin, 1988'de Sovyet Ermenistanı'ndaki büyük depremden sonra, Sovyetler, Ermeniler için kan topladılar. Kan Ermenilerin komşuları olan, Azerbaycanlılardan da alındı, ancak Ermeniler yaralıların sayısı 25.000'den daha fazla olmasına karşın bu kanı kabul etmediler. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki uzun süredir devam eden düşmanlık Sovyet döneminde, Trans-Kafkasya'da olan diğer gerginlikler gibi çoğunlukla bastırılmıştı. Ancak Gorbaçov perestroika ve glasnost'u ilan ettikten sonra Ermeniler ve Azerbaycanlılar arasında Karabağ otonom bölgesinde savaş çıktı. Burası Azerbaycan içinde 4400 km^2'lik bir bölgedir. Nüfusu 188.000'dir ve bunun %88'i Ermenidir.[2] Deprem olduğu zaman gerginlik o kadar üst düzeydeydi ki Ermeniler Azerbaycan kanını kendi damarları içine almak yerine fiziksel olarak acı çekmeyi ya da ölmeyi kabul ediyorlardı. Azerbaycan kanını almak Ermeni kimliğinin sembolik olarak kirlenmesiydi.

Sovyetler "komünist kardeşlik"in Ermeniler ve Azerbaycanlıları birarada tutmada neden yeterli olmadığını anlamak istiyorlardı. Sovyet Adamı gerçek anlamda niçin ortaya çıkmamıştı? Sovyet sisteminin Ruslaştırılmasına karşın, etnik gruplar nasıl bu kadar ayrı ve farklı kalmışlardı ki başka bir etnik gruptan kan almayı bile düşünemiyorlardı? Kan neyi temsil ediyordu? Ermenilerin hayat veren kanı reddetmelerinin psikolojik bir açıklaması var mıydı? Eğer öyleyse, etnik çatışmaların psikolojik boyutu mu vardı?

Bu tür soruları yanıtlamak için, Sovyet liderleri psikologlara yöneldiler. Ancak, yıllarca Sovyet psikologlarına neyi çalışacakları emredilmişti ve buna bağlı olarak onların düşünce sistemleri sınırlıydı. Bu yeni sorular, merkezden gösterilen çalışma alanının dışında kaldığı için, psikologların Ermenilerin Azerbay-

[2] Karabağ, Sovyetler Birliğinin bir parçası olunca, 1922'de Ermenistan'dan koparılıp Azerbeycan'a verilmiştir. İran ve Ermenistan arasında büyük ölçüde Müslüman bir bölge olan Nahçıvan da sınırı olmamasına rağmen Azerbeycan'a verilmiştir. Ermenistan ve Azerbeycan 1936'da ayrı Sovyet cumhuriyetleri olunca bu müstesna toprak parçaları olduğu gibi kaldı.

canlı kanını reddetmelerine yolaçan, etnisitenin "kanbağı"nı anlamalarını güçleştirdi.

Bu dönemde, benim 1987'de kurduğum, disiplinlerarası bir 'think tank' olan Virgina Üniversitesi'nin Zihin ve ve İnsan İlişkileri Merkezi (Center for the Study of Mind and Human Interaction-CSMHI) 1989'da Sovyet Hükümeti ile bir sözleşme imzaladı. Bu bizim, Sovyet psikologları ve siyaset bilimcileri ile Sovyet-Amerikan ilişkisini ve glasnost ve perestroikanın bu ilişki üzerindeki etkisinin ne olduğunu araştırmamızı sağladı. CSMHI ekibinde psikanalistler, eski diplomatlar, tarihçiler ve diğer sosyal bilimciler vardır. Bizden bir grup Nisan 1990'da Moskova'ya gittiğinde, Sovyetlerin Ermeniler ve Azerbaycanlılar arasındaki çatışma gibi etnik konularla çok fazla meşgul olduklarını gördük. Toplantıda bir Sovyet tarihçinin belirttiği gibi, eğer Sovyetler etnik ve milliyetçi hareketlerin gerisindeki psikolojik güçlerin etkisini kavrayamazlarsa, Sovyetler Birliği'nin dev gücü bir bisküvi gibi kolayca parçalanabilecekti.

Onun açıklamasının isabetli bir tahmin olduğu kanıtlandı. CSMHI bir yıl sonra yeniden Moskova'ya gittiğinde, SSCB'deki çatlaklar belirginleşmişti. Baltık Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi ve Ermenistan-Azerbaycan çatışması acil müdahaleyi gerektiren bir duruma gelmişti. Ocak 1990'da 17.000 Sovyet askeri Karabağ'a ve Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sınıra yerleştirildi. Sovyetler Birliği'nde başka yerlerde de etnik sorunlar, Moldova Cumhuriyetinde olduğu gibi su yüzüne çıkıyordu.

Dörtbuçuk milyon nüfuslu Moldova'da birçok etnik grup vardı: Moldova'nın %65'i Moldovalı; %14'ü Ukraynalı; ve %13' ü Rus'tu. Ayrıca 200.000'den az nüfuslu kendine has bir topluluk olan Gagavuzlar da burada yaşamaktaydı. Gagavuzlar Hıristiyan Türklerdi. Sovyetler Birliği'nin merkezi Moskova'nın gücü zayıfladığında, Moldovalılar, Ukraynalılar, Ruslar ve Gagavuzlar kimlik farklılıklarını daha şiddetli olarak yaşamaya başladılar. Gagavuzlar sayıca az olmalarına karşın özerklik isterlerken; Moldovalılar Rusya'nın daha az karışmasını talep ediyorlardı.

Gorbaçov'un yönetimindeki Sovyet hükümeti Moldova'da gerginlikler için barışçıl bir çözümü zorladı. Ancak Sovyetler Birliği'nde içişlerde görüşme alışılmış birşey değildi, görüşme kavramını yalnız uluslararası meselelerle uğraşan politikacılar, diplomatlar ve dış ticaret memurları kullanıyordu. Aslında, *görüşme* terimi Rusça'da çok kullanılan bir kelime değildir (*Sovyet Ansiklopedik Sözlüğü*, (1979) Rus dili üzerinde temel kaynaktır ve bu sözlükte *görüşme* kelimesi yoktur). Sovyet hükümeti bir görüşmeciler ekibini Moldova'ya göndermeye karar verdi, ancak görüşmeciler, belki de konuya aşina olmadıklarından bir taktik hatası yaptılar. Gagavuzların Moldovalıların hakim olduğu başkent Kishinev'i reddetmelerinden sonra görüşme yeri olarak tarafsız bir kasaba olan Bendery seçildi. Moskova'dan en kısa yol önce Kishinev'e uçmaktı ve Moskovalı delegeler bu yolu kullandılar. Havaalanında Moldovalı delegelerle buluştular ve iki grup Bendery'e birlikte araba ile gitmeye karar verdiler. Ancak, Gagavuz delegeleri hemen Moskova delegelerinin tarafsız olmadıklarını düşündüler, bu algı onların arabulucu rollerini tehlikeye sokuyordu. Böylece arabuluculuk çabaları başarısız oldu.[3]

—.—

Gorbaçov yönetiminin, Sovyetler Birliği'ndeki etnik sorunları anlaması ve bunlara acil çözüm bulması gerekiyordu. Sovyet idareciler 1991 yazının başında etnik konular ve görüşme teknikleri üzerinde seminerler vermek için beni Moskova'ya davet ettiler. Davet daha önce Libya ve Yemen'de Sovyet Büyükelçisi olan ve daha sonra Sovyet Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisinin rektörü olan Oleg Peressypkin'den geldi. Bunu kabul ettikten kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği'nde Ağustos darbesi (putsch) oldu. Ordu gösteri yapanları bir kaç kez ceza görmeden kanlı biçimde bastırdığı ve halkın Sovyetler Birliği'nin "sivil kurumlar tarafından değil, ordu ve diğer yasa koruyucu güçler tarafından yönetildiğini"[4] düşündüğü için, darbenin olu-

[3] Moldova bağımsız bir cumhuriyet olduktan sonra etnik sorunlarına politik bir çözüm bulundu. Bakınız Lebedeva, "Psychological Aspects of Ethnic Conflict."

[4] M. Baklonov, "Moscow, August 1991," *Sputnik*, özel ek (Ekim 1991), s.4.

şu Gorbaçov dışında kimseyi şaşırtmadı. Gorbaçov temelde Komünist Parti ile birleşmiş olan KGB'ye hakim değildi ve Ağustosta kendini ev hapsinde, daha sonra da Boris Yeltsin tarafından "kurtarılmış" olarak buldu. Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışı sonunda gerçekleşmişti.

Darbeden üç ay sonra, Moskova'daki politik değişmeler Berlin Duvarı'nın çöküşünde yaşananlar kadar çarpıcıydı. Parklarda ve diğer alanlarda Stalin ve Lenin'in kırılmış heykellerinin yanından geçerek Sovyet diplomatlarının eğitildiği, Moskova Nehrine yakın Ostozhenka Caddesi üzerindeki eski, harap bir bina olan, Diplomatik Akademi'ye ulaştım. Rektörün ofisinin önünden konferans odasına giden uzun koridorda daha önce Lenin'in resimlerini, heykellerini ve komünist yaşam biçimini öven dokümanları teşhir eden cam bölmeler vardı. Bunlar artık yoktu, sadece Lenin'in resminin işlendiği el yapımı bir halı asılıydı. Sovyet kahramanlarının ve ideolojik bildirilerin yerini Gorbaçov, Yeltsin, George Bush, François Mitterand, Margaret Thatcher ve hatta Dan Quayle'm fotoğrafları almıştı. İkonlardaki bu dramatik değişim, Sovyetler için yeni ve farklı bir kimliğin oluştuğu ve kabul edildiği izlenimi veriyordu; ancak yüzeyin altında, kimlik konuları bu kadar açık değildi.

Bağımsızlıklarını henüz ilan etmiş (ya da yeniden kurmuş) olan[5] ve Baltık Devletlerini de kapsayan Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen delegeler ve Moskova'nın emniyet müdürü General Vladimir İllarinov, dört günlük bir çalışma projesi için toplanmışlardı. Toplantı ilerledikçe, temsilciler ayrı ayrı kendi cumhuriyetlerinin etnik oluşunu hakkında istatistiklerle dolu uzun, hazırlanmış konuşmalar yapmaya başladılar. Azerbaycanlılar Karabağ çatışmasına ilişkin görüşlerini sunarken, Ermeni temsilciler dikkatle dinlediler ve gürültülü biçimde protesto ettiler. Sonra, Moldovah bir yetkili kendi cumhuriyetindeki sorunları tanımladığında, Ermeniler onu görmemezlikten gelerek alçak sesle kendi aralarında konuştular. Tatarlar Kırım'ın kendilerine ait olduğunu söylüyorlar, Ukraynalıların ve Rusların iddialarını reddederek onların Kırım'a Tatarlardan sonra yer-

[5] 1918 ile 1940 arasında Estonya, Latviya ve Letonya bağımsız ülkelerdi. Daha sonra Sovyet güçlerince işgal edilip SSCB'ye dahil edildiler.

leştiklerine inanıyorlardı.[6] Bu arada Gürcistan'dan gelen delegeler, Gürcistan'daki Abhazalar ve Güney Osetliler kendi hakimiyetlerini kurmaya çalışırken zarar vereceklerinden korkarak Gürcistan içindeki etnik farklılıkları önemsemeyen bir tavır takınıyorlardı. Abhazalar ve Güney Osetliler bu tanımı reddettiler ve farklı gruplar olarak kendi kimliklerinin olduğunu vurguladılar. Ayrı soylardan geldikleri için egemenlik statüsünü hak ediyorlardı.

Temel bir sorun yeniden yüzeye çıktı: Princeton Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Norman Itzkowitz'in açıkladığı gibi "*Milliyetçilik, toplumdaki temel bölünmenin insanları etnik ve milli gruplara bölen dikey bir bölünme olduğu varsayımına dayanır. Öte yandan, Marksizm toplumdaki temel bölünmenin sınıf bölünmesini ulus çizgilerine dayanmadan yapılan yatay bir bölünme olduğunu kabul etmektedir*".[7] Komünizmin en parlak devri sırasında, Sovyetler Birliği'nde ideoloji ve insanların kardeşliği konusunda çok fazla güven vardı. Bu nedenle bir bireyin etnik kökeni ya da milliyetinin Sovyetler Birliği içinde seyahat etmek için gerekli olan iç pasaport üzerinde olmasında bir sakınca yoktu. Bir kişi Sovyet olurken, aynı zamanda Litvanyalı, Özbek, Çeçen, İnguş vb. de olabiliyordu. Hiç kimse bu ikincil ayrımların, daha sonra bu grupların çoğu kopmayı istediklerinde Sovyetler Birliği'ni çok fazla meşgul edecek biçimde geri döneceğini düşünmedi.

Ermeniler, Azerbaycanlılar, Dağıstanlılar, Kazaklar, Tatarlar, Litvanyalılar ve diğerleri Sovyetler Birliği'nde dikey bölün-

[6] Stalin döneminde, yaklaşık iki yüz bin Kırım Tatarı, Orta Asya'da Özbekistan'a sığır trenleriyle sürüldüler. Çoğu yol boyunca veya bu ıssız bölgede hayat mücadelesi verirken öldü. Çeçenler, İnguşlar, Kalmikler, Karaçaylar ve Balkarlar da bulundukları diğer bölgelerden sürüldüler. 1956'daki gizli bir konuşmada Nikita Krusçev Stalin döneminde yapılan mezalimi teşhir etti (bakınız Krusçev, *Khrushchev Remembers*) ve hayatta kalanların evlerine dönmelerine izin verdi. Ancak Kırım komünistler için önemli bir stratejik mevki olduğundan Tatarların geri dönmesine izin verilmedi. 1987'de Mikhail Gorbaçov Tatar gösterilerine mükabele etti ve Tatarların Kırım'a dönmesine izin verdi. Yüzeyde mesele çözülmüştü ama kitlesel yer değiştirmeler başlamış olsa da Tatarlar Stalin dönemi travmalarının acısını dile getirmek için bu fırsattan istifade ettiler.

[7] Itzkowitz, "Ottomanization of the Soviet Union," s.15.

meler meydana getirmeye başladılar. Dikey bölünmeler, Ermeni tarihini, Azerbaycan kimliğini, Dağıstanlılar, Kazaklar, Tatarlar, Litvanyalılar arasındaki farklılıkları dile getirdi; bunlar uzun süredir komünizm altında bastırılmış olan grup kimliği sorunlarıydı. Dramatik değişimlerle ilgili kuşkular ve kaygılar önemli bir sorunun gündeme gelmesini sağladı: Biz şimdi kimiz?

Sovyetler Birliği'nin bazı bölgelerinde gelişen çatışmalar, örneğin Ermenistanla Azerbaycan arasındaki çatışma, 1949'daki Cenevre Toplantılarının ve savaşların hangi şartlar altında yapılabileceğini anlatan 1977'deki İlk Protokolün kurallarına olan saygıyı ortadan kaldırdı. 1993'te Uluslararası Kızılhaç Komitesi Ermenistan-Azerbaycan savaşım şöyle tanımladı:

Savaşanlar arasında uluslararası insanlık yasasına ilişkin tam bir bilgi eksikliği vardır. Çatışma savaş yasasının çok korkunç bir şekilde ihlalini içermektedir; bunlar, silahsız sivillerin toplu öldürülmeleri, rehine alınması ve cesetler üzerinde pazarlık yapılması, askeri hedeflerin bulunmadığı halkın yaşadığı yerlere saldırılar, esir alınan mahkumları idam etme emirleri fiilen "etnik temizlik" ve sivil toplumların herhangi bir toprak kaybını önleme yolundaki hareket özgürlüğü üzerine konulan sınırlamalar gibi konuları içermektedir.[8]

Gürcistan Cumhuriyeti orduları 1992 Ağustosunda Abhazya'ya girdiğinde ve başkent Sukhumi'yi "zaptettiğinde" "kötü, etnik temelli yağmalama, ganimet alma, saldırı ve katletme ortaya çıktı".[9] Bundan sonra, Abhazalı güçler ve müttefikleri 1993 Eylülünde Sukhumi'yi geri aldıklarında, "*Gürcü sivil halka karşı mezalim uyguladılar, birçok kadın, çocuk ve yaşlıyı öldürdüler, bazılarını rehine olarak aldılar, diğerlerine işkence ettiler... Ayrıca Abhazaların ele geçirdiği bölgede kalan çok sayıda Gürcü sivili öl-*

[8] Bu rapor Kızılhaç Milletlerarası Komitesinden gelmektedir, ICRC 1993: Emergency Appeals (Cenevre), Aralık 1992, s.87.

[9] Human Rights Watch, *Georgia/Abkhazia: Violation of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict* (New York: Human Rights Watch, 1995), s.25.

dürdüler".[10] Raporlara göre iki tarafın askerleri de kadınlara tecavüz ettiler. Tacikistan'da, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana 50.000 insan öldü ve hepimiz televizyonda Çeçenistan'daki şiddet dolu karmaşayı izledik. Sadece Grozni'de 30.000'in üstünde insan öldürüldü.

—.—

Sovyetler Birliği tarafından sağlanan bütünlük bir kez yıpranmaya başladığında bölücülük ortaya çıktı ve hızla tam bir çatışma ve şiddet haline dönüştü. SSCB içindeki karışıklık Doğu Avrupa'nın komünist ülkelerine yayıldı. Çekoslovakya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'ya ayrılması daha barışçıl idi, bu 1960'lara kadar giden "kadifemsi gizli teşkilat" [velvet underground] ve Vaclav Havel gibi liderlerin etkisinden kaynaklanmaktaydı. Ancak Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde durum farklı oldu.

Yugoslavya'da komünist sistemin kendisi ülkenin çöküşü için yasal koşulları yaratmıştı. Komünist Yugoslavya altı cumhuriyetten, iki özerk bölgeden ve birçok farklı etnik gruptan oluşuyordu. Yugoslavya'nın o zamanki devlet başkanı olan Maraşal Josip Broz Tito ölümünden yedi yıl önce, tek bir etnik grubun tüm Yugoslavya'da egemen olamayacağını güvenceye alan bir anayasa yapmıştı. İktidar altı cumhuriyetin ve iki özerk eyaletin temsilcileri tarafından paylaşılmalıydı; ülke kolektif olarak yönetilecekti, çünkü başkanlık cumhuriyetlerin temsilcileri arasında dönüşümlü olarak el değiştirecekti. Eski Yugoslavya'da Sırplar sayısal çoğunluğa sahip olmalarına karşın, bu anayasaya göre güçlerini diğer gruplarla paylaşacaklardı. Bu kolektif liderlik hiçbir zaman tam anlamıyla işlemedi. İç yapıların parçalanmasına yeni liderlerin ortaya çıkışı eşlik etti. Bu liderler Havel'in aksine etno-milliyetçi düşünceleri alevlendirdiler ve çok sert etnik çatışmalara sebep oldular.

1930'larda ve 1940'larda Hitler ve Nazilerin yaptığı Yahudi katliamından sonra, genelde Avrupa'da sistematik katliamların hiç olmayacağı düşünülüyordu. 1991 yazındaki, Sırbistan - Hır-

[10] Dışişleri Bakanlığı, *Country Reports on Human Rights Practices* (Washington, D.C.: GPO, 1994), s.887-891. Ayrıca bakınız MacFarlane, Minear ve Shenfield, *Armed Conflict in Georgia*, s.26.

vatistan Savaşı ile 1995 yılının kışındaki Bosna Savaşı'nın sona erişi arasındaki dönemde Eski Yugoslavya'da, Avrupa'nın kalbinde toplama kampları kuruldu ve toplu mezarlar açıldı. Dünya, dayakları, zorla başka yerlere yerleştirilmeleri, toplu öldürmeleri, hem kadınlar hem de erkeklere karşı yapılan organize tecavüzleri ve yakınlarının testislerini ısırmaya zorlanan erkek mahkumları işitti. 1992'de Prijedor şehrine yakın mahkum kampı Karaterm'de, mahkumlar açlıktan ölecek hale geldiler: Onların günlük yiyeceği "*bir parça ekmek ve bir kaşık dolusu fasulye ya da lahanadan oluşuyordu*",[11] açlıktan ölen bu bir deri, bir kemik yarı çıplak adamlar dünyaya televizyon ekranlarından gösterildi. *Etnik temizlik* bilinen bir terim haline geldi.

Çoğumuz yeni bir barış ve denge çağı öngörsek de Sovyetler Birliği ve komünist dünyanın parçalanmasının etkileri I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz, Fransız, Belçika ve Portekiz sömürge imparatorluklarının parçalanmasından sonraki kargaşalı dönemlere çok benziyordu. Bu olayların mirası halen günümüzde de açık olarak vardır.

—.—

Sömürgeci antropologlar tarafından popüler hale getirilen "kabilecilik" kavramı Afrika'daki karmaşayı açıklamaya yardım eder. Nijeryalı bir siyaset bilimci olan Okwudia Nnoli sömürgecilerin akıllarında kabileliğin ırkçı ideolojide önemli bir yer tuttuğun yazar. Nnoli'ye göre:

> "*Kabilelik yalnız Afrikalılara ait ilkel ve barbar bir yaşam olarak görülmüştü. Bu kavram, hiçbir etik sisteminin ve insanî davranış ilkesinin gelişmediği tarihsiz, ilkel ve barbar varsayılan Afrikalı geçmişte «uygarlaştırma misyonu» ve sömürge düzenini sağlamaya yönelik «beyaz adamın sırtındaki yük» arasındaki bağlantıyı temsil ediyordu*".[12]

Avrupalılar Afrika'daki her dil grubunu onun sosyal gelişiminin doğasına bakmadan bir kabile olarak adlandırdılar. Nnoli'ye göre, "*sömürgecilerin Afrika'da kabilecilik dediği şey dünya-*

[11] S.J. Hedges, P. Cary, R. Knight, P. Glastris, D. Hawkins ve D. Pasternak, "Will Justice Be Done?", özel rapor, *U.S.News & World Report*, 25 Aralık 1995-1 Ocak 1996, s.50. Ayrıca bakınız Allen, *Rape Warfare*.

[12] Nnoli, *Ethnic Conflict in Africa*, s.7.

nın başka bir yerinde etnisite olarak ampirik bir şekilde gözlemlenebilir".[13] *Büyük grup*lar arasındaki bölünmeler, bunlar ister kabile, isterse etnik grup olarak adlandırılsın, sömürgeci güçler tarafından teşkil edilip canlı tutulmuştur. Sömürge güçleri ayrıca (insanları sömürgeci efendileri tatmin edecek şekilde yönettikleri sürece) kitleler üzerinde şeflerinin etkili liderler oldukları intibaını bırakmışlardır. Onların gruplar arasındaki ayrılma ve bölünmeyi teşvik etmeleri ve sömürgeci güçlerin "geride kalmış" olarak düşündükleri ve "ileri" olarak değerlendirdikleri arasında bir ikili karşıtlık yaratılması temel olarak bir bölme ve fethetme çabasıydı ve bu sömürge sisteminin olabildiğince uzun yaşamasına yardım etti. Genelde "geri kalmış" gruplar, ekonomik olarak "ileri" gruplardan kötüydüler; ayrılık sadece kabilesel (etnik) ayrımları değil, ekonomik ve sınıfsal bölünmeleri de yansıtıyordu.[14]

Birçok Afrikalı grup "kabilesel" kimliklerinin kurulması sürecinde kendi sömürge öncesi akrabalık bağları ve aidiyetlerine geri döndüler.[15] Sömürge devletleri Afrika'yı terk etmeye başladığında, yeni kurulan devletlere serpiştirilen etnik gruplar arasındaki bölünme sorununu çözme çabaları başarısız olmuştu. Bu çarelerin çoğu "etnik aritmetik", "etnik dengeleme" ya da "etnik oransallık ilkesi" olarak bilinir hale gelen şeyleri içeriyordu. Örneğin, Zambia kabinesi, 1960'larda, hem kuzeydeki Bemba hem de güneydeki Lozi'nin temsilini içerecek biçimde dikkatli bir şekilde dengenledi. Burundi, Kenya ve Uganda'da etno-bölgesel dengeyi sürdürmek ya da korumak için kotalar kullanılmaktaydı. İlk Nijerya Cumhuriyeti (1960-1966) üç ana bölgeden oluşuyordu. Her bölge tek bir etnik çoğunluk tarafından kontrol ediliyordu. Bu düzenleme başarısız kaldığında Nijerya'da federasyon altı idarî otoriteler olarak birçok devlet yaratıldı, okullara kabul edilme ve kamu görevlerine alınmada kotaların kullanılması için girişimlerde bulunuldu. Ayrıca, sosyo-ekonomik olarak daha az ilerlemiş olan etnik grupların lehi-

[13] Age., s.8.
[14] Age.
[15] Age.

ne olarak standartlar ve gereklilikler değiştirildi.[16] Bu tür bir aritmetik, Uganda, Ekvator Ginesi, Angola, Kenya, Togo ve başka yerlerdeki duyguyla dolu toplu etnik şiddetin patlamasını durduramadı ama hiçbiri Ruanda ve Burundi'deki insan trajedisi gibi değildi.[17]

1962'de Ruanda ve Burundi, Afrika'nın Büyük Göller Bölgesinde daha önce Ruanda-Urundi olarak bilinen bir yerde bağımsız devletler olarak oluşturuldular. Bu bölge 1899'da Almanya'nın ve 1916'da Belçika'nın kontrolüne girmişti. Bundan sonra Ruanda ve Burundi'nin bağımsızlığına kadar Belçika bölgeyi Milletler Cemiyeti mandası altında ve daha sonra da Birleşmiş Milletler velayetinde yönetti. Bölgede çoğunlukla Tutsi (Watusi) ve Hutu olarak bilinen, aynı bölge ve dili (Kirundi) paylaşan iki grup insan vardı.

Çok az yazılı kayıt bulunduğundan Tutsi insanlarının sömürge öncesi tarihinin çoğunu yeniden oluşturmak güç iken, genellikle onların bu bölgeye kuzeyden (olasılıkla Etiyopya'dan) gelen fatihler oldukları kabul edildi. Tutsi'lerin gelmesinden önce Hutular Bantu halkı olarak biliniyorlardı. Kirundi dilinde Bantu "insanoğlu" demektir. "Esir" ya da "köle" anlamına gelen Hutu adı, Tutsiler tarafından getirildi. Bu iki grubun kolektif anılarında bir Tutsi ya da Hutu olarak isimlendirilme bir ölçüde derebeyi ve kiracı veya efendi ve hizmetçi gibi hususi ve bir bağlama oturtulmuş bir politik ve ekonomik ilişkiyi belirtir.[18]

Hem Burundi, hem de Ruanda'da Tutsi'lerin sayısı Hutu'lardan çok azdır. 1992'de, Burundi altı milyonun biraz üstünde bir nüfusa sahipti, bunun %85'i Hutu %14'ü Tutsi ve %1'i Twa (Pigme) idi. Ruanda'nın nüfusu sekiz milyonun biraz üzerindeydi, bunun %90'ı Hutu, %9'u Tutsi ve %1'i Twa idi. Bölgenin Belçika'nın yönetimi altında olduğu zaman, Tutsilerin politik güçleri muhafaza edildi, çünkü onlar Hutu'lardan daha çok "gelişmiş" bir kabile olarak kabul ediliyorlardı. Hem Al-

[16] Horowitz şöyle demektedir: "Nijerya örneği gösteriyor ki federalizm etnik çatışmayı şiddetlendirebilir de hafifletebilir de. Önemli olan federasyonu oluşturan devletlerin sayısı, sınırları ve etnik komposizyonlarıdır" (*Ethnic Groups in Conflict,* s.603).

[17] Des Forges, "Brundi."

[18] Malkki, *Purity and Exile,* s.21-22.

man, hem de Belçikalılara ait sömürge gücünün en bilinçli ve bilinçdışı ırkçı düşünceleri Hutu ve Tutsiler arasındaki ayrımların devam ettirilmesine yardım etti.

Tutsiler tipik olarak uzun boyluydular, uzun, ince burunları vardır; böylece sıklıkla daha kısa boylu, şişman, geniş burunlu Hutu'lardan daha fazla Avrupalı görünürler. Belçika sömürge idaresinde Tutsilere karşı bir tercih kurumsallaştırıldı ve vatandaşın fotoğrafı ve etnik ilişkisinin belediye kağıdına dahil edilmesi ile pekiştirildi. Onyedi yaşın üstündeki vatandaşların etnik durumunu belirten bir kimlik kartı taşıması gerekli kılındı.[19] Ancak dört yüzyıldan fazla aynı bölgede yaşıyor olmak ve birbirleriyle evlenmelerden ötürü, birçok Tutsi ve Hutu arasındaki fiziksel ayırım zamanla birçok yabancının bu iki grubun üyelerini sadece fiziksel özellikler temelinde ayıramayacakları bir duruma gelmişti. Bununla birlikte, Hutu ve Tutsi'lerin kendileri hâlâ kimin kim olduğunu biliyorlardı. Koloni döneminde, her grubun farklılığı büyütüldüğünden, her grubun üyeleri arasındaki bağlar da kuvvetlendirildi ve diğerinin görünümü bir düşman görünümüne benzer hale geldi. Etnisite, ölümcül bir ayırımın odağı olacaktı.

Bağımsızlıktan önce, Ruanda'da etnik kavga 1959'da kanlı bir Hutu ayaklanmasına, iç savaşa ve Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen Tutsi monarşisinin yürürlükten kaldırılmasına yol açtı. Bağımsızlıktan sonra, 1963'te Hutu hükümetine karşı başarısız bir Tutsi darbesi yapıldı. 1973'teki başka bir darbe, Tutsi'leri yeniden iktidara taşıdı. 1978'de demokratik bir anayasa düzenlendi ve iktidarı paylaşma girişimi içinde 1981'de ilk seçimle gelen yasama meclisi kuruldu. Fakat kabilesel ve bölgesel bölünmeler yine de sorun olarak kaldı. Ruanda Cumhurbaşkanı Juvenal Habyarimana'nın ve Burundi Cumhurbaşkanı Cyprien Ntaryamira'nın Nisan 1994'te başkent yakınında nedeni belirlenemeyen bir uçak kazasında ölmesinden sonra

[19] A. de Swaan, "Widening Circles of Disidentification: On the Psycho- and Socio-Genesis of the Hatred of Distant Strangers: Reflections on Rwanda" (Civilization and Its Enduring Discontents: Violence and Aggression in Psychoanalytic and Anthropological Perspective'de sunulan tebliğ, Bellagio, İtalya, 4 Eylül 1996).

Ruanda'nın Hutu yönetimindeki ordusu ve müttefik kuvvetler sonraki iki ay içinde Tutsi'lere ve kendileri kadar hınçlı olmayan Hutu'lara sistematik soykırım uygulayıp tahminen 500.000 kişiyi öldürdüler. Ancak o yıldan sonra başkent Tutsi'lerin eline geçtiğinden, kaçan Hutu'ların on binlercesi topluca öldürüldü ve kutuplaşmış etnik karışıklığın kızgınlığı devam etti.

Komşu Burundi'de de durum aynı düzeyde dehşet vericiydi. Orada Hutu'lar 1965'te bir Tutsi monarşisine karşı ayaklandılar, bu monarşi 1966'da sona erdi. Ancak Tutsi'lerin hakim olduğu askeri hükümetler ülkeyi yönetmeye devam etti. En kötü kan dökme olayı, 1972-1973'te başarısız bir Hutu ayaklanması sırasında oldu, bu sırada çoğu Hutu olan tahminen yüzbin insan öldü ve sonuç olarak Hutu mültecileri Tanzanya ve Zaire'ye kaçtılar. İlk Hutu Cumhurbaşkanı olan Mechior Ndadye 1993'te seçildi, ancak Tutsi askerleri aynı yıl onu katlettiler. Bunu izleyen haftalarda binlerce Hutu ve Tutsi öldü, komşu ülkelere daha fazla göç oldu. 1996 yazında, Burundi'nin o zamanki Cumhurbaşkanı Sylvestre Ntibantunganya Amerikan elçiliğine sığındı ve bir Tutsi olan Pierre Buyoya böylece onun yerine Cumhurbaşkanı oldu.

1996 Ekim'inde devam eden Hutu-Tutsi çatışması Zaire ve Tutsi arasındaki gerginliği alevlendirdi. Zaire çoğu Ruandalı olan yaklaşık 1.5 milyon Hutulu mülteciye ev sahipliği yapıyordu, bunların çoğu 1994 baharı ve yazındaki Ruanda'nın etnik katliamlarının sonunda kaçmışlardı. 1994'teki soykırımı gerçekleştirmiş olan önceki Ruanda ordusuna ait Hutular tarafından desteklenen Zaire hükümetinin Banyamulenge Tutsilerini doğu Zaire'den çıkarmaya çalıştığı görüldü. Banyamulengeler, Zaire'ye Ruanda'dan yıllar önce göç etmişlerdi ve şimdi Zaire hükümeti tarafından huzursuzluğu kışkırtmakla suçlanıyorlardı. Zaire askerleri ve Zaireli Tutsiler arasında şiddetli bir savaş başladığında yaklaşık 225.000 Hutu, mülteci kamplarından kaçmaya zorlandı.

1996 Kasımı'ndan başlayarak doğu Zaire'deki durum daha karmaşık hale geldi, çünkü Laurent Kabila'nın uzun süredir isyancı güçleri, genişliği Amerika'da New York'tan Atlanta'ya uzanan doğu sahili kadar olan bir bölgeyi kontrol etmeye çalışı-

yorlardı. Bu, bölgeye sığınmış olan Ruanda ve Burundi'den gelen 4 milyon Zaireli ve 450.000 Hutu olan mültecinin yer değiştirmesine neden oldu.

Cumhurbaşkanı Mobutu Sese Seko'nun Zaire hükümeti, Mobutu karşıtı ittifaka karşı gelmek için Hutu mültecilerin silahlanmasına yardım etti (Hatta Lubutu'nun dışında büyük bir Birleşmiş Milletler kampı olan Tingi-Tingi kampına gitmek üzere olan Birleşmiş Milletler uçaklarına silah sandıklarını zorla yükleyerek). Bununla birlikte yedi aylık iç savaşın Mobutu'nun ayrılması ve başkent Kinshasa'nın düşmesi ile sonuçlanmasından sonra Kabila 1997 Mayısı'nda Zaire'yi Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırdı.

—.—

Bu örneklerin gösterdiği gibi, etnik çatışma daha da tehlikeli hale geliyor, her yıl çok sayıda kurban veriliyor. İsveç'teki Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) ve Atlanta'daki Carter Merkezi'nin Çatışma Çözümü Programı istatistiklerine göre, 1986'dan bu yana büyük çaplı silahlı çatışmaların sayısı fazla değişmedi, herhangi bir anda otuz ila kırk arası bir sayıda büyük çaplı silahlı çatışma oluyor. *Büyük çaplı silahlı çatışma*, "iki ya da daha fazla hükümetin askeri güçleri ya da bir hükümet ve en azından bir organize silahlı grubun askeri güçleri arasındaki uzun süre devam eden savaş ve tüm çatışma boyunca en azından 1000 insanın savaş-nedeniyle ölümü durumu" olarak tanımlanır.[20] 1987 ve 1988'de büyük çaplı silahlı çatışmaların sayısı 39'a vararak en yükseğe ulaştı. Sonra, 1991'de sayı otuza düştü, 1994'te otuzüç (Carter Merkezi verisi) ya da otuz-dörde (SIPRI verisi) yükseldi. Bu çatışmalar 27 veya 28 farklı yerde cereyan etti. 1995 istatistikleri 25 yerde 30 büyük çaplı silahlı çatışma belirledi. Ancak bu tür çatışmaların sayısı düştüyse de, bunların şiddeti ve ölüm sayısı arttı.

[20] Bakınız Wallensteen ve Axell, "Major Armed Conflicts," s.12 ve 18; Margareta Sollenberg ve Peter Wallensteen, "Major Armed Conflicts," s.15; ve International Negotiation Network, *The Carter Center State of the World Conflict Reports,* 1994-1995, s.6 ve 1995-1996, s.12-13 (Atlanta, Ga.: Carter Merkezi). 1996 yılı dünyanın çeşitli yerlerindeki yetmişbir silahlı çatışmayla başladı; ancak bunların hiçbiri büyük çaplı değildi.

Etnik terörizm de yükselmektedir. Çoğu terörist saldırılar, şimdi seküler gruplar ya da bireylerden çok, etnik ya da dini ilhamlı gruplar tarafından yapılıyor. 1996'da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık "Global Terörizm Örüntüleri"nde başka bir eğilim rapor edildi: Bireyler ya da gruplar tarafından yürütülen saldırılar Küba, İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Sudan ve Suriye gibi devletler tarafından desteklenen terörizmi çok fazla gölgede bıraktı.

Etnik ve bununla ilişkili *büyük grup* çatışmalarında bu on yıl boyunca yüzbinlerce yaşam kaybedildi. 1996'da basılan bir SIPRI raporu sadece eski Yugoslavya'da 1991'de silahlı çatışmaların başlamasından bu yana 65.000 kişinin öldüğünü göstermektedir. Bunlardan 55.000'inin Bosna-Hersek'te ve 10.000'inin Hırvatistan'da öldürüldüğü kaydedilmiştir. Afganistan, Cezayir, Angola, Azerbaycan, Bangladeş, Burundi, Kamboçya, Kolombiya, Endonezya, Ermenistan, Guatemala, Gürcistan, Hindistan, İran, Irak, İsrail, Liberya, Burma, Peru, Filipinler, Ruanda, Somali, Sri Lanka, Sudan, Tacikistan, Türkiye, İngiltere ve Zaire'de yüzbinlerce kişi öldü. Ancak önemli olan şey bu çatışmaların çoğunun tek bir ülkenin sınırları içinde yer almasıdır, bunlar egemen devletler arasındaki ulusal çatışmalar olarak değil etnik, dini ve kültürel *büyük grup*ların kimlikleriyle bağlantılı çatışmalar olarak görülmektedir. Bu global etnik, dini ve kültürel *büyük grup* kimlikleriyle bağlantılı çatışmalar olgusu, Hugh D.S. Greenway'in 1992'de *Boston Globe*'daki yazısındaki, "*Farklı kültürlere ait insanların barış içinde birlikte yaşamasına izin veren gelenekler, yasalar ve medenîlik, tüm Avrupa'da ve ötesinde çöküyorlar, etnik nefret canavarı serbest kalıyor*"[21] biçiminde ifade edilmiştir.

Etnik, dini ve kültürel çatışmanın yaygınlığı düşünüldüğünde, insanların bireyselleşmiş motivasyonlarının ötesinde *büyük grup* kimliklerini korumak ve sürdürmek için neden birbirlerini öldürdüklerini anlamak acil bir gereksinimdir. Onlar neden ataları ya da kendi soylarından olanlara karşı yapılan yanlışlar için öç almak zorunda kalıyorlar? Bir grubun "*biz-lik*"ini, onun

[21] H. D. s.Greenway, "Roots of Ethnic Conflict," Boston Blobe, 13 Aralık 1992, s.42.

ötekilerden ayrılışını bu kadar ölümcül yapacak ne oluyor? İşte bu sorular bu kitabın konularıdır.

—.—

Etnik ve ilişkili *büyük grup* çatışmasının yeniden canlanması ve birçok durumda karmaşık ve birbirine geçmiş psikolojik konular olmasına karşın, dış politika ve gruplararası ilişkilerin araçları ve uygulamaları, değişen uluslararası çevreye yavaş yanıt verdi. Bir kavram olarak diplomasinin kökeni eski Yunanlılara kadar uzanmaktadır. Kelimenin kendisi *diplomata*'dan (yani "kapatılmış dosyalar"dan) gelir, bu başlangıçtaki diplomatların görüşmeler için önermeler sunan haberciler olabileceklerini düşündürmektedir. Neticede ilerleyen uygarlık, teknoloji ve bilginin gereksinimlerini karşılamak için diplomasi daha fazla gelişmiştir.[22] Realpolitik kavramı 1853'te Ludwig von Rochau tarafından ortaya koyulmuştur ve modern diplomaside hâlâ temel olmaya devam etmektedir. Rochau, politikacıların karşı tarafın neyi istediklerini anlatan sözlerini dinlemek yerine, zeki bir biçimde onların gerçekten ne istediğini tahmin etmelerini ve gerekli olduğunda güç kullanmak için hazırlıklı olmalarını tavsiye etmiştir. Sonunda, terim birinin kendi grubu ve karşıt grup için var olan seçenekleri rasyonel ve gerçekçi bir biçimde değerlendirmesinin uygulanması anlamına geldi.[23]

[22] Modern diplomasiyi yöneten kural ve düzenlemelerin bazısı, diplomatik temsilin giderek kurumsallaştığı ve egemen politik gruplar arasında daimi elçiliklerin tesis edildiği onbeşinci yüzyıla kadar gider.

[23] Mesela, soğuk savaş yıllarında, münhasıran rasyonel mülahazalara dayanan bir çok caydırma teorisi geliştirildi. Ana fikir, düşmanın saldırgan eylemlere girişmesini engellemek için tasarlanmış bir tehdit formülasyonuydu. Bundan sonra tehditi tatbik edecek fizikî kabiliyet gösterilir ve böylece tehdit açıkca tebliğ edilmiş olurdu. Bu caydırma teorileri, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında hiçkimsenin kazanamayacağı bir topyekûn nükleer savaş ihtimaline dair çift kutuplu genel kanaate atıfta bulunuyordu. Diplomasi bilimi açısından ilginç olan şudur ki caydırma, sanki caydırmanın mantıkî incelenişi ve ölçümü fizik kanunları kadar kesin olabilirmiş gibi, teorinin ötesinde bir şey olarak görülüyordu. Herbir tarafın tankları, askerleri, gemileri, denizaltıları ve füzeleri diğerine karşı sayılır, karşılılaştırılır ve dengelenirdi. Teori ve gerçeklik birbirlerinin yerlerine konunabilirmişcesine kullanılırdı.

Bu bakış açısı tabii ki değerlidir. Ancak, uluslararası ortamın *sadece* müttefikler, olanaklar, ekonomik, askeri güç ya da diğer gerçek dünya faktörleri ile analiz edilmesinde rasyonel ve geleneksel unsurlar aşırı derecede vurgulanmaktadır. Bu politikacılar ve devlet adamlarının, hareketler ve söylemlerin duygusal ya da psikolojik içerimlerini dikkate almadıkları anlamına gelmez, ancak onların odak noktası tipik olarak, somut ve hesaplanmış sonuçlar kazanmak için, etrafı manipüle eden kişilerin alanı dışına çıkmamaktadır.

Bununla birlikte, kimlik konularına dayanan etnik ve diğer *büyük grup* çatışmalarının artması geleneksel diplomasi uygulamalarını ve Birleşmiş Milletlerin tutumunu etkilemeye başlamıştır. Diplomatlar dünyadaki karmaşık yeni çatışmaların ne realpolitik yöntemleri ile ölçülebileceğini, ne de geleneksel diplomasi ile kolaylıkla çözülebileceğini görmeye başlamışlardır. Birçok etnik çatışma ve düşmanlık egemen devletler arasında olmayıp devletlerin kendi içinde ortaya çıktığından, dış politika ve geleneksel diplomasi çok az etkili olmaktadır. Dahası, Birleşmiş Milletler sözleşmesinin 2.7 Maddesi açıkça Birleşmiş

Birçok politik analist, karşılıklı imha (MAD) tehditinin rasyonel karar vermeyi teşvik ettiği ve böylece Sovyetlerin ve Amerikalıların nükleer silahlarını kullanmalarını engellediğinde hemfikirdirler. Sonra 1973'te, Mısır cumhurbaşkanı Enver Sedat birden caydırma teorilerinin varsayımlarının hilafına davrandı ve Mısır hava kuvvetlerinin topyekun bir savaşta İsraillileri yenemeyeceğini bilmesine rağmen İsrail'e savaş açmayı tercih etti. Sedat niçin caydırılamamıştı?

Arjantin ve İngiltere arasında Falkland Adaları için yapılan savaş da caydırma teorilerinin savaşı önlemedeki başarısızlığını gösterdi. İngilizlerin şüphesiz askerî üstünlüğü ve liderleri Başbakan Margaret Thacher'in İngiliz topraklarını savunmadaki açık kararlılığına rağmen Arjantinliler, en azından başlangıçta, mağlup olunca istifa eden Başkan Leopoldo Galtieri'nin meydan okuyucu iddiaları etrafında toplandılar.

Caydırma teorilerinin ilkeleri ne 1973 Mısır-İsrail savaşını ne de Falkland Adası çatışmasını yeterince açıklayamadı ve bu da bu bilimsel yaklaşımın yeniden değerlendirilmesine yol açtı. 1980'lerin ilk yıllarında hatalı karar vermeyi açıklamak için yeni kaynaklar, bunların arasında da bilişsel psikoloji araştırılmaya başlandı. Siyaset bilimciler bilişsel psikoloji kavramlarını büyük çapta ödünç almaya başladılar ve bazı içgörüler sözde rasyonel devletlerin irrasyonel davranışlarını açıklamaya yardım etti. Psikanalizi irrasyonel politikaların anlaşılmasına ilave etmeye veya tarihi olaylara bağlı duyguları anlamaya doğru çevirmeye yönelik hiçbir teşebbüs yoktu.

Milletlerin "*temel olarak herhangi bir devletin iç işi olan*" konulara karışmasını yasaklar. Ancak, iki egemen devlet sözkonusu olduğu zaman bile, bazen taraflar Cenevre Sözleşmesinin ilkeleri ve iki taraflı ya da çok taraflı ilişkilerin temel ilkelerini gözardı ederler.

Kültürel diplomaside 24 yıllık bir kıdeme sahip olan Richard T. Arndt, "*Dünya kültürlerinin, yıllardır dış baskının altında şiddetle ezildiklerini, sadece son zamanlarda uluslararası bilinç yüzeyine çıkmakta olduklarını, böylece onların politik ve sosyal kimlik için arayışlarını, bazen şiddet yollarıyla, başlattıklarını*" gözlemiştir.[24] Arndt gelecekteki on yıl için diplomatik yaklaşımın yeniden düşünülmesinin, artan kültürel değişim, etkileşim, çatışma ve işbirliği dikkate alındığında gerekli olduğunu öngörür. Siyaset bilimci Donald Horowitz etnik çatışmalarda ifade edilen öfke dozunun "*duygular alanına hakkını verecek bir açıklamayı gerektirdiğini*" ve "*kanlı bir olgunun kansız bir teori ile açıklanamayacağını*" belirtir.[25]

Kanbağı; kültürel kimlik, etnik bağlanma ve bu türden ilişkilerle alakalı derin duyguların anlamını araştırmak için psikanaliz ilkelerini kullanarak diplomasi alanındaki bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Ancak ilk olarak duygusal yönden birbirine bağlı kişilerden oluşan *büyük grup*lar tanımlanmalıdır. Daha sonra uluslararası ilişkilerde uyandırılan canavar anlaşılabilir.

[24] Arndt, "New Diplomacy in the Post-Imperial World," s.144.
[25] Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict,* s.140.

ETNİK ÇADIRLAR
Büyük Grup Kimliklerinin Tanımlamaları

Biz geleneksel olarak insanları hayvanlardan ayırt eden şeyin rasyonalite, seçeneklerin bilinçli olarak dikkate alınmasına dayanan muhakeme ve değerlendirme yeteneği olduğuna inanmayı isteriz. İnsanların genellikle rasyonel bir seviyede davrandıklarını ve sadece psikolojik sorunları olan küçük bir azınlığın, mantıksız ya da makul olmayan biçimde düşündüklerine inanmaya çalışıyoruz.

Bireysel rasyonaliteye verdiğimiz önem, bazen abartılmış bir düzeyde liderlere, kurumlara, organizasyonlara ve hükümetlere kadar yayılmıştır. Bireyin irrasyonel davranışları olduğunu ve düşünce sisteminin duyguları ile gölgelenebileceğini anlayabilsek de, büyük sosyal ve politik birimlerin bu doğal insan eğiliminden daha uzak olduğuna inanırız. Hem son zamanlarda, hem de tarih boyunca kolektif entiteler içinde organize olan insan etkileşimlerini incelediğimizde bu grupların da, kendilerini oluşturan bireylerde olduğu gibi, psikolojik zayıflıkları olduğu ortaya çıkar. Yugoslavya'nın şiddet ve vahşetle yakılıp yıkılması, Ruanda'da kabileler arasındaki acımasız savaş ve ülkeler ya da etnik gruplar arasında olan diğer sayısız olaylarda rasyonel ve irrasyonel arasındaki sınırlar, bireyin ve grubun davranışı örtüşüyor gibi görünmektedir.

*Büyük grup*lar arasındaki çatışmanın kökeninde grubu oluşturan bireylerin aynı soydan gelmeleri gruplar arasındaki aşılamayacak bir sınır oluşturur. Asırlardır komşu olan iki grup aniden acımasız düşmanlar haline dönüşebilirler ve beklenmeyen şey ürkütücü gerçek haline gelebilir. Bireysel değerler kolektif bir isteğe dönüşebilir ve karizmatik bir liderin canavarca görüşüne teslim olabilir. Bizim bu tür hareketlerin dehşetini sindirmemiz ya da hem kurbanlar, hem de yaşamını devam ettirenlerdeki yaraları anlamamız zordur. Bazen sadece şunu sorabili-

riz: "Bu nasıl olabildi?"

Hem ülkeler ya da etnik gruplar içindeki, hem de onlar arasındaki çatışmaları sınırlamak, önlemek ve engellemede kullanacağımız çeşitli yollar vardır. Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi kurumlar ve uluslarüstü, hükümet ya da hükümet dışı kurumlar gibi diğer sayısız müzakereler, resmi anlaşmalar ve diğer yöntemler ile düşmanlıkları kısıtlamaya veya çözümlemeye çalışırlar. Fakat bu kurumların birinci odak noktası, "düşmanlığın neden olduğu" ya da komşular arasındaki kanlı savaşların devam etmekle kalmayıp, neden arttığı soruları ile değildir.

Birey ile onun kabilesel, etnik, dini ve ulusal grubu arasındaki karmaşık ilişkileri anlamaya çalışmanın uzun bir geleneği vardır. En eski şair ve peygamberlerden filozoflara, antropologlar ve siyaset teorisyenlerine, oradan da Sigmund Freud gibi psikolojideki öncülere kadar bir çok kişi insanın davranışlarının bilinçli ve bilinçdışı güdülenmelerini ve onun sosyal hareketlerini anlamaya çalışmışlardır. Modern devlet adamları da, iç ve uluslararası ilişkilerde psikolojik süreçlerin rolüne dikkat çekmektedir.

Bireyin ve grubun zihinsel süreçlerinin arasında birçok farklılıklar olsa da, psikolojinin ve özellikle de psikanalizin yöntemleri grup kimliği ve davranışı üzerine ışık tutabilir. Fakat bu yaklaşımlar bilinçdışı dürtüleri ve psikoseksüel gelişimi araştırmanın ötesine giderek her birey ya da grubun iç ve dış dünyaları arasında olan karmaşık ilişkileri incelemekle gerçekleşir.

—.—

Etnik kelimesi Yunanca *ethnos*'tan gelir; anlamı topluluk, insanlar ya da kabiledir. Antropolog George De Vos bir etnik grubu; "*aynı geleneklere sahip olan ve bu gelenekleri temas ettikleri diğer insanlarla paylaşmayan*" insanlar olarak tanımlar.[1] De Vos'un gelenekler listesi dini inançları ve davranışları, dili, tarihsel sürekliliği ortak bir ataya sahip olmayı, kökene ait yeri ve paylaşılan bir tarihi içerir. De Vos'a göre, grup için mitolojik

[1] De Vos, "Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation," s.9.

bir başlangıç vardır, "*bu bazen gruba özel bazı nitelikler sağlıyor olarak düşünülen kırılmamış aralıksız bir biyolojik-genetik nesiller arası süreklilik kavramını içerir*".[2] De Vos'a göre biricik ve özel olmaya, diğerlerinden farklı olma duygusu eşlik eder. Bir grup kendi etnik benlik saygısını, gururunu ve üstünlüğünü genellikle komşusu olan başka bir etnik grupla kıyaslayarak sürdürür.

Antropolog Howard Stein, kişisel ve sosyal kimliğin bir göstergesi olarak etnisiteyi tanımlarken sübjektif ölçütler üzerinde durmaktadır; ona göre etniklik doğadaki bir kategori değil, bir düşünce biçimidir.[3] Ancak objektif ölçütlerle -fiziksel özellikler, kültürel ve sosyal cemaat- daha fazla ilgilenenler de vardır.[4] Bununla birlikte fiziksel özelliklerin sınıflandırılması *etnisite* teriminin popüler kullanımına uymamaktadır. Eski Yugoslavya'daki Ortodoks Sırplar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Bosnalılar arasındaki çatışma etnik bir çatışma olarak kabul edilir; fakat bu üç grubun bireyleri aynı kanı (gen havuzlarını) paylaşmaktadır, hepsi güney Slavlardır. Onların tarihlerinin, kültürlerinin ve dinlerinin farklı olması, farklı etnik kimlikler yaratır. Böylece etnikliği fiziksel özelliklerinin bir işlevi olarak gören antropologların görüşleri temel alındığında eski Yugoslavya'daki sorunu "etnik" çatışma olarak adlandırmak yanlış olacaktır.

Kullanım alanı düşünüldüğünde, etnik kavramı esnek olmalıdır. *Büyük grup*ları birbirinden ayıran aynı kandan olma kavramı basit biçimde gen havuzlarını incelemenin ötesine bakmakla anlaşılır. Sübjektif ölçütler değerlendirilmezse büyük bir grubun kendini neden emsalsiz hissettiğini anlamak olanaksız olacaktır. Buna rağmen bazı bilim adamları objektif ölçütleri daha da ileri götürerek etnik grupları kafatası ölçüleri, burun profilleri ve başka fiziksel özelliklerine göre sınıflandırmaya çalıştılar.[5] Ancak bu çalışmalar, ırkçılığı etnisite ile karıştırmaktadır.

Günlük konuşmada genellikle örtüşmelerine karşın *ırkçılık* ve *etnisitelik* eş anlamlı değildir. Irk ayrımları, insanların biyolo-

[2] Age.

[3] Stein, "International and Group Milieu of Ethnicity."

[4] R. Cohen, "Ethnicity Problems and Focus on Anthropology."

[5] Cole, *People of Malaysia;* ve Shapiro, *Jewish People: A Biological History.*

jik özelliklerine göre farklı türlere bölünebilecekleri varsayımına dayanır. Örneğin; fiziksel yapı, deri rengi, saç şekli ya da yüz özelliklerindeki çeşitlilik, farklı insan ırklarının göstergeleri olarak düşünülür. Bu tür ayrımlar, insan gelişiminin farklı dönemlerini yansıttığına bağlandığında ve haklar ve ayrıcalıkların verilmesi ya da alınmasını desteklemede kullanıldığında *ırkçılığın* temelini oluşturur.

Tabii ki geleneksel ırkçılık tamamen ortadan kalkmamıştır, ancak büyük ölçüde onun yerini almakta olan *yeni ırkçılık* biyolojiye değil, antropolojiye ve farklılıkların erdemlerine yapılan ideolojik yatırıma dayanır. Örneğin, Batı Avrupa'da Ortadoğu'dan, Hint Yarımadası'ndan ve Afrika'dan gelen işçiler ve yeni göç edenler bu olgunun hedefidirler.[6] Birleşmiş Milletler'in 1992'deki raporunda bu şöyle dile getirilmiştir:

> *Şimdi, yirminci yüzyılın sonunda "ırkçı ideoloji (örneğin insan topluluklarını ayrı tutma gereksinimini haklı çıkarmak için) Afrikalı, Arap ya da Asya kökenli göçmenlerin dilleri, dinleri, zihinsel ve sosyal yapıları ve değer sistemlerinin eşsiz doğasını vurgulamaktadır. Hatta kendi kimliklerini muhafaza etmelerinin bu toplulukların menfaatine olduğunu bile iddia ederler. Kültürel farklılıklara dayanan yeni ırkçılık, radikal bir kültürel çoğulculuk iddiası ile, paradoksal olarak, gerçek bir ırkçılık - karşıtı gibi görünmeye ve tüm grup kimliklerine saygı göstermeye çalışır.*[7]

Büyük grup kimlikleri tarihsel sürekliliğin, coğrafi bir gerçekliğin, ortak bir başlangıç mitinin ve paylaşılan diğer olayların sonucudur; bunlar doğal olarak ortaya çıkarlar. Bunlar ne kötü, ne de iyidir; sadece normal bir olgudur. Etnik gruplar kendilerini tanımladıkları ve ayırdıklarında, çoğunlukla değişmez biçimde kendi gruplarına ve diğer gruplara karşı bazı ön yargılar geliştirirler. Psikiyatrinin İlerlemesi Grubunun Uluslararası İlişkiler Komitesi üyelerinin ulaştığı sonuca göre, "*Etnisite,*

[6] Bu konunun daha fazla incelenişi için bakınız Thomson ve diğerleri, "Psychology of Western European Neo-Racism."

[7] Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması üzerine İnsan Hakları Komisyonunun Alt-komisyonu. Ekonomik ve Sosyal Konsey. Birleşmiş Milletler E/CN.4/Konu 2/1992/11, 14 Temmuz 1992.

gruplar arası ilişkilerden ayrı bir varoluşa sahip değildir".[8] Bu nedenle evrensel gibi görünen kendi etnisiteliğinin üstünlüğüne inanç sözkonusudur ve yelpazenin her iki ucu da sakıncalıdır. Bir uçta, etnik gruplar arasında hiçbir fark yoktur; bu, bireyin ait olma duygusunu rahatsız edecek ve insanoğlunun kendine benzer başkalarını bulma şeklindeki doğal gereksinimine karşıt olan bir kimlik karışımı (ya da birleşimi) biçimidir. Bunun diğer aşırı ucu kendi etnisiteliğinin içte merkezleşmesidir (ethnocenterism). Bu durum abartılırsa neo-ırkçılıktan ayırdedilmez. Etnik farklılaşma ve kendi etnisiteliğinin merkezleşmesi tamamen kötü olarak alınmamalıdır. Bunlar belirli bazı sınırlar içinde sağlıklı ya da kabul edilebilir biçimlerdir.

Bazı durumlarda, etnik gruplar ve milletler arasında çok açık bir bağ vardır. Bir *millet* ve *etnik grup* arasındaki farklılık bir milletin politik özerklik ve belirlenmiş sınırları ya da en azından roller, pozisyonlar ya da statüler yaratan organizasyonları olduğunu göstermektedir.[9] Çoğu millet birden fazla etnik grubu içerir, böylece bazı bilim adamları etnik gruplara "alt-milletler" olarak atıfta bulunurlar.[10] Diğer bazı bilim adamları insanların her iki kavrama aynı anda bağlanmalarını kapsayan *etnik milliyetçilik* terimini kullanırlar.

Onsekizinci yüzyılda Fransa ve Amerika cumhuriyetlerinin doğuşundan sonra milliyetçilik, yekpare millet-devletlerin Batı ve Orta Avrupa'nın haritasını yeniden düzenlemesiyle ondokuzuncu yüzyılda hakim bir politik hareket haline geldi. Bundan sonra, milliyetçiliğin "*bir amaca yönelik harekete tarih içinde ilham kaynağı olma yeteneği, erken dönemlerde sadece din ile eş tutulmaktadır*"[11] şeklinde tanımlanmıştır. Fakat *millet* teriminin politik yasal tanımı hâlâ problemli olduğundan ve milletler farklı olarak "doğduklarından" dahil edilme, dışlanma, hak kazanma veya şikayette bulunma derecesi bir milletten ötekine

[8] Milletlerarası İlişkiler Komitesi, *Us and Them: The Psychology of Ethnonationalism*, s.20.

[9] Gittler, "Defining an Ethnic Minority," s.6. Ayrıca bakınız Peterson, "Concepts of Etnicity," s.234.

[10] Peterson, "Concepts of Etnicity," s.234.

[11] Loewenberg, *Fantasy and Reality in History*, s.196.

değişir.[12]

Fransa'da milliyetçilik, bireylerin Fransız Devrimini dış baskılara karşı korumak için biraraya geldiklerinde ortaya çıktı. Dinin bir birliktelik duygusu sağlama şeklindeki eski rolü, yeni milliyetçilik kavramı içinde yutuldu. Fransa, dini inançlarını kendi millet-devlet sınırları dışında olan başkalarıyla paylaşmaya devam edecektir, ancak şimdi milliyetçilik dini beraberlik için yeni bir sınır, yeni bir referans çerçevesi sağlamıştır. Dahası, Fransa milliyetçiliği halihazırda mevcut olan ve XVI. Louis'in monarşisi ile kiliseden alınan bürokratik yapılanmasına dayanmıştı. Fransız milliyetçiliği çok kanlı bir ortak mücadeleden sonra oluştu. Fransız psikanalist Janine Chasseguet-Smirgel şöyle açıklamaktadır: "*Milliyetçilik fikri bağımsızlık ve evrensel ideallere bağlanabilirse de bu fikir bazen partikülarizm (kendini belirli bir fikir veya partiye adama), ırkçılık, totalitercilik ve yok etmeye yol açar. Gerçekten, Ulusal Sosyalist (Nazi) biçiminde milliyetçilik Aydınlanma ve Fransız Devriminin sonucu olarak gelişen liberal ve demokratik ideallere karşı bir savaşı harekete geçirdi*".[13]

Fransız Devrimi bir Terör Devri içine doğru inerken, diğer millet-devletler kan dökülmeden ortaya çıktı. Örneğin, Kuveyt 1759'da daha iyi bir yaşam arayışı içinde Arap Yarımadasının başka bölümlerinden oraya göç etmiş olan Al-Sabah ve diğer iki Arap ailesi tarafından kuruldu. Yüzyıllar içinde onlar çevrelerindeki alanlardan gelen (hem Arap, hem de İranlı) başka ailelerle birleştiler. Yavaşça bir kaynaşma oldu ve birlik ve beraberliği zorunlu hale getiren dış baskılar olsa da, Kuveytliler kendi milletlerinin geçmişi ya da geleceğini gündeme getiren çok az krizle karşılaştılar.[14]

Bir tarihçi ve psikanalist olan Peter Loewenberg bazı diğer

[12] Age. George Orwell 1945'teki bir makalesinde milliyetçiliği vatanseverlikten ayırmıştı. Ona göre, vatanseverlik, "bir kimsenin en iyi olduğuna inandığı ama başkalarına dayatmaya yönelik bir isteği olmadığı belli bir yere ve belli bir hayat tarzına bağlılık"tır ("Notes on Nationalism," s.362). Vatanseverliği normal bir fenomen olarak görerek Orwell, milliyetçiliği habis olarak tanımlayacak kadar ileri gitti: milliyetçilik hırçınlaşmış vatanseverliktir ve "özelliği kendi kendini aldatma olan bir iktidar hırsı"nı içerir (s.367).

[13] Chasseguet-Smirgel, "Blood and Nation," s.31.

[14] Howell, "Tragedy, Trauma ... and Triumph," s.116.

milletlerin tamamen farklı etkilerin bir sentezi olarak ortaya çıktıklarını iddia eder. Loewenberg; Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Endonezya ve İsrail "suni olarak *yaratılan* milletler"dir ve "*herbiri çok iddialı, kendine büyük saygı duyan ve kendini büyüten bir milliyetçiliğe sahip uluslardır*" demektedir.[15]

Suni olarak yaratılan milletler çeşitli tarihsel, etnik ve dini köklerinin zenginliği ile doldurulduldular. Fakat, Loewenberg şöyle bir açıklama getirmektedir: "*Bu milletleri oluşturmak için, genellikle görkemli olarak, ancak bazen zarar verici şekilde, yeni yaratılan millet içindeki küçük birimleri (alt-milletler, örneğin etnik gruplar) bastıran bir geçmiş miti geliştirmek gerekmiştir*".[16]

İnsanları daima kabileler ve klanlar gibi duygusal olarak biraraya gelmiş *büyük grup*lar içinde yaşamaktadırlar. Psikanalist Erik H. Erikson birinin kendi kabilesi ya da etnik grubunu insanî olarak tarif ederken diğer grupları insan-altı olarak nitelendirme eğilimini anlatmak için *pseudospeciation* (sözde yeni bir tür üretimi) kavramını kullanmıştır. Erikson, ilkel insanların dayanılmaz çıplaklıklarına karşı bir koruma tedbiri olarak hayvan derilerini, tüylerini veya pençelerini bir zırh gibi benimsedikleri spekülasyonu yaptı. Bu dış giysiler temelinde herbir kabile, klan ya da grup bir kimlik duygusunu, ayrıca da komşularıyla karşılaştırıldığında sadece kendisinin insan kimliğine sahip olduğu inancını geliştirmiştir.[17]

Başlangıçta, komşu kabileler, öncelikle yaşamı sürdürme, yiyecek ve mallar için rekabet etmeyle ilgileniyorlardı. İnsan türü geliştikçe beslenme, sıcaklık ve silah gereksinimlerine ek olarak fiziksel maddelere yeni anlamlar bağlandı ve komşu kabileler bu yeni anlamlar için de rekabete başladılar. Bu maddelerin tüyler ya da pençeler gibi, bazıları sembolik hale geldi, bunlar sadece fiziksel yarar açısından değerli değildiler, ayrıca sağladıkları psikolojik yararlar örneğin, benlik-saygısını arttırmak açısından da önemliydi. Bu semboller onların bilinçli ve bilinçdışı gereksinimleri ve isteklerini yansıttı ve paylaşılan kimlikleri canlı tutan ve grubun gerçekçi ve efsanevi tarihini yansıtan

[15] Loewenberg, *Fantasy and Reality in History,* s.196.

[16] Age., s.198.

[17] E. H. Erikson, "Ontogeny of Ritualization," s.606.

renkler, bayraklar, şarkılar, giyim tarzları ve diğer kültürel göstergelere doğru geliştiler. Paylaşılan dil, atalarının gömüldüğü toprağa bağlı olma duygusu ve ortak bir din grubun kimliğini daha da şekillendirdi ve onu diğerinden yani potansiyel düşmandan ayırdı.

İnsan türünün diğeri ile aşırı uğraşı eski dökümanlarda ve dillerde görünür. Buralarda kavram ilave anlamlarıyla işlenmiştir. Örneğin, eski Çinliler kendilerini insanlar olarak nitelendirmiş, diğer ırkları *kuei* ya da avlanan ruhlar olarak tanımlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Apaçi Kızılderilileri kendilerini *indeh* yani insanlar, diğerlerini de *indah* yani düşman olarak adlandırmıştır.[18] Brezilya yağmur ormanının Mundurucu'ları kendi dünyalarını birkaç istisna hariç, insan Mundurucu'lar ve *pariwat* ya da Mundurucu olmayanlar yani düşman olarak bölerler.[19] İngilizce'de, barbar terimi "yabancılar"ı, başka bir deyişle medenileşmemiş ve zalimleri, değerleri kendilerinden farklı olanları belirtir. Antropologlar "*biz insanız ve onlar insandan daha aşağı*" görüşünün evrenselliğini tartışmaya devam etseler de açıkça bu çok genel bir görüştür. W.H. Auden'in "*Deniz ve Ayna*"da yazdığı gibi eğer "onlara" karşı bir nefrete sahip olmasaydık, "kendimize" yönelteceğimiz bir sevgi olmayacaktı.[20]

—.—

Büyük bir grup, bir diğeri ile etkileştiğinde, "*biz-lik*", ister dini, etnik, ulusal, isterse de ırkî nesebelere atıfta bulunarak tanımlanmış olsun, devam eden bir drama içinde görünmeyen bir güç olarak hareket eder. Bu görünmeyen gücü temel bir fizyolojik işlevle, örneğin nefes-alıp verme ile karşılaştırmak yararlı olabilir. Çoğumuz akciğerlerimiz normal olarak çalıştığında nefes alıp vermemizin farkında olmayız. Ancak eğer pnömoni (akciğer iltihabı) olursak hemen nefes alıp vermemizi fark ederiz. Aynı şekilde, bireyler genelde *büyük grup* kimlikleri tehdit altında olmazsa, onunla çok fazla ilgilenmezler. Bir grup komşu bir grupla sürekli bir çatışma içinde ya da bir savaş halinde olduğunda üyeler aniden bireysel gereksinimlerinin hatta yaşamı

[18] Boyer, "On Man's Need to Have Enemies."

[19] Murphy, "Intergroup Hostility and Social Cohesion."

[20] Auden, "The Sea and the Mirror," s.36.

sürdürme gereksiniminin ötesinde olabilecek derecede *büyük grup* kimliklerinin farkına varırlar. Bu *büyük grup* kimliklerinin neden ve nasıl görülemeyen bir güç olarak işlediği konusunda içgörü sağlayabilecek olan "*biz-lik*" anlamını niceleyen psikolojidir.

Grup Psikolojisi ve *Ego'nun Analizi*'nde Freud, bireysel psikoloji (bireyin içgüdüsel dürtüler ve isteklerinin doyurulması ve onlara karşı olan zihinsel savunmaları) ve grup psikolojisi arasında bir ayırım yapar. Freud, grubun, parçalarının toplamından farklı olduğunu belirtmektedir.

Freud, bir grup içindeki bireyin kendi farklılığının çoğunu kaybettiği ve bunun yerine grubu bir arada tutan homojen isteklere göre davrandığı varsayımında bulunan Fransız sosyolog Gustave Le Bon'un, 19. yüzyılın sonundaki kavramlarını incelemiştir.[21] Freud kolektif birliğin baskısı altında bireyler arasındaki farklılıkların yok olduğunu, daha önceden bastırılan genel ırksal dürtülerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bireysellik yok edildiğinde bilinçdışı ırksal dürtüler bireyde yüzeye çıkar. Bu dürtüler, grubun tüm üyeleri tarafından paylaşıldığından ve bunlar gerçekten onlar arasındaki temel ilişki biçimleri olduğundan, grubun kimliği bu dürtülerle şekillenir.

Freud grup üyeleri arasındaki artmış telkine yatkınlığı libido ile yani sevgi bağlanmalarının kurulması ve sürdürülmesi ile ilişkilendirmiştir. Bireyin düşüncesi önemini yitirmiş, o tümüyle kolektif duygusal dürtülere teslim olmuştur ve bu değişim ancak libidonun gücünden gelmektedir. Eğer grubun zihni ailesel örüntülere dayanan ilişkiler üzerine yapılanmışsa ya da onlardan kaynaklanmışsa, bireyin grup içinde emsalsizliğinin yok olması aynı libidinal temel ile açıklanabilir. Telkine yatkınlık, birinin diğerlerinin kendi üzerinde çok fazla etki uygulamasına izin vermesi durumudur. Bu gruptan ayrılmak değil, libidinal dürtünün bir göstergesi olarak onunla uyum içinde bulunmaktır.

Freud kilise ve orduyu bireyselliğin isteyerek yok olmasının örnekleri olarak vermektedir. Her ikisinde de üyeler eşittir ve bu libidinal bir eşitliktir. Bunlar; tek, yardımsever bir liderin

[21] S.Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego;* Le Bon, The Crowd.

otoritesi etrafında toplanmış yapay gruplardır. Eşit olunduğunda grup üyeleri İsa ya da baştaki komutan tarafından aynı düzeyde sevilecektir. Ayrıca, eşit olmak grubun diğer üyelerini sevmek ve onlarla özdeşleşmektir.

Bireyler, grubu kendilerine doyum sağlayan aynı hayati gereksinimleri olan bir yer olarak görürler. Bu uygunluk onların grubu idealize etmelerini, onunla özdeşleşmelerini ve onu sevmelerini sağlar. Kendi eleştirel fakültelerini askıya alıp böylece grubun değerlerini yanlış olarak fazlaca şişirirler. Alçak gönüllülük ve boyun eğme içgörünün yerini alır, böylece aynı sevgi nesnesi için çalışan kişiler libidinal olarak nesneye ve birbirine bağlanırlar. Grup üyeleri bir bireyin onlara liderlik yapmasını da isterler. Bir şekilde, insan güçlü bir lider tarafından yönlendirilen güçlü bir grup içinde üye olmayı isteyen bir hayvan sürüsünün üyesidir.

Freud, kendi grup teorilerini öncelikle ödipus karmaşası üzerine oturtmuştur. Bir üye ve lider arasındaki herhangi bir düşmanlık üye tarafından başarılı biçimde çözümlenmiş ödipus karmaşasından gelen bir çeşit sadakat ve kendini adamaya dönüştürmelidir. Oğlan çocuğun ödipal babası ile özdeşleştiği gibi üye de liderle özdeşleşir.

Ancak grup psikolojinin basit bir biçimde ödipus karmaşası benzetmesi ile açıklanabileceğini söylemek, bireylerin ödipal-öncesi ve ödipal sonrası dönemi ve aynı zamanda erken bireysel evrim ve grup psikolojisinin başlangıcı arasında gelişen psikolojik yapılarını gözardı etmektedir. Freud'un bireysel gelişime ilişkin bilgisini gruplara uygulaması yararlı, ancak tam değildir.

Bireyler gibi *büyük grup*lar da, paylaşılan stres altında geriler;[22] ilkel davranış yollarına geri dönerler. Çevreyi olduğundan daha tehlikeli görebilir, diğerlerinin de kendilerinden daha güçlü olduğunu sanırlar. Freud'un ordu ya da kilisedeki lider-izleyici ilişkisine ait açıklaması, tehdit altında olduklarında ve gerilediklerinde etnik ya da ulusal grupların psikolojisinin

[22] İnsan zihni çocukluktan itibaren aşamalar halinde gelişir. Her bir aşama bireyin iç ve dış dünyalarıyla başedebilmesi için kendi zihnî aletler repertuvarına sahiptir. Bir birey, tehditlerle karşılaştığında daha önceki bir aşamanın zihnî mekanizmalarını en azından kısmen kullanmak için geri dönebilir. Buna gerileme denir. Gruplar da gerileyebilir.

çalışılmasına uygulanabilir. Ancak bu normal durumlarda liderler ve izleyicileri arasındaki ilişkiyi, insanlarda saldırganlığın rolünü ve duygusal olarak birbirine bağlı *büyük grup*lardaki yatırımın bazen nasıl ve neden kapsamlı şiddete ve dehşet verici hareketlere yol açtığını açıklamada yetersiz kalır.

Büyük grup psikolojisini daha kapsamlı bir şekilde açıklamak için büyük çadır benzetmesini kullanmak isterim. Çocukluktan itibaren iki kat giysiyi giymeyi öğrendiğimizi düşünün. İlk kat rahatça uyar. Bu birinin kişisel kimliğidir. İkinci kat, yani etnik kat (duygusal olarak bağlı *büyük grup*), bireyi ebeveynin, yakın bir aile üyesinin ya da bakım veren başka bir kişinin koruduğu şekilde koruyan gevşek bir kaplamadır. Bu elbise vücuda tam oturmadığından grubun diğer üyelerini de örter (korur) ve bir anlamda, büyük bir bez çadıra benzer. Çadırın direği (lider) çadırı, ayakta tutarken, çadır bezinin kendisi, grubun koruyucusudur. Çadırla ilişkilerinde, grup içinde bireylerin tümü (erkek ya da kadın, zengin ya da fakir) eşittir. Birbirlerine sadece aynı lideri sevdikleri için değil, birinciyi giyiyorken, bu ikinci kat giysiyi paylaşıyor olduklarından bağlanırlar.

Çadırı çökmekten korumak liderin (direğin) görevidir, ancak çadırın bezi birçok liderler gelip gittiği halde yaşamını sürdürür. Bir ölçüde liderler çadır bezine göre seçilirler (demokratik bir toplumda açıkça ve diğer toplumlarda diğer yollarla). Doğrusunu söylemek gerekirse, liderler çadırın bezinin ağırlığını omuzlayabilmeli, grubun özel gereksinimlerine yanıt verebilmelidir. Bir yandan liderin kendi iç talepleri ve kişiliğine verdiği yanıt izleyenleri etkiler. Diğer yandan da izleyenlerin kolektif istekleri ve kimlikleri, belirli tipte bir liderin güç haline gelmesine izin veren bir atmosfer yaratır.

Freud'un grup psikolojisi kuramı temel olarak doğrudan lider etrafında toplanan ve birbiri ile özdeşleşen grup üyelerinin toplulukları üzerinde odaklanır. Bu aktiviteler grup üyeleri müşterek bir tehlike algıladıklarında olur. Ancak *büyük grup* kendisine ait bir kimliğe sahiptir ve çadırın bezi paylaşılan *büyük grup* kimliğini temsil eder. Çadırın bezi, grubun üyelerini bir anne tavuğun kanatlarını açarak civcivlerine güvenli bir barınak sağlaması gibi korur.

Eşit derecede önemli olan grup kimliği rolünü açıklamak ve onun psikolojik bileşenlerini incelemek için Freud'un kuramı genişletilmelidir. *Büyük grup* kimliği, tehdit edici olmayan kaygı ya da gerilemenin bulunmadığı zamanlarda grup üyelerinin birbirine bağlılığını daha iyi açıklar. Paylaşılan kaygı ve gerileme olduğunda, direğin etrafında toplanmanın ötesinde, üyeler *büyük grup* çadırının kanvasındaki yırtıkları 'yamama' ile aşırı uğraşır hale gelirler. Aslında, direk etrafında toplanmanın ana nedeni *büyük grup* kimliğini korumaktır. Bazı koşullar altında sarsıntıdan sonra çadırı dengeye oturtmak ve kanvası onarmak şiddet dolu toplu davranışı içerebilir.

—.—

Freud psikanalitik kavramları diplomatların çalışma alanına uygulama konusunda kuşkuluydu. 1932'de "Neden Savaş?" başlığı ile bilinir hale gelen karşılıklı mektuplaşmada Albert Einstein, Freud'a "*insanoğlunu savaşın tehdidinden kurtarmanın herhangi bir yolu*"nun olup olmadığını sordu. Freud cevabında *insanoğlunun saldırganlık eğilimini ortadan kaldırma umudunun olmadığını*" yazdı.[23] Her iki adam da dünya sorunlarına bakan ve dünya barışını korumak için Birleşmiş Milletlerin öncüsü olan Milletler Cemiyeti (League of Nations) gibi bir merkezi otorite taraftarıydılar. Freud, daha sora, Einstein'in yazdığı cevabın, içinde hayal kırıklığı yarattığını söyler. Ayrıca, Milletler Cemiyeti de onu hayal kırıklığına uğratmıştı.

Freud'dan sonra, birçok psikanalist *büyük grup* psikolojisine katkıda bulunmuştur. Ancak genelde, bu katkılar bireyin içsel dürtülerinin kolektif olarak ifade edilmesi ile uğraşmaktadır. Ne insanoğlunun saldırganlık dürtüsünden dolayı savaşların kaçınılmaz olduğu iddiası, ne de bir devletin ebeveyn ile ya da bazen bireyin kendiyle özdeşleştiği kavramı çok az pratik diplomatik kullanıma sahiptir. 1971'de Alman psikanalist Alexander Mitscherlich psikanalistleri başka alanlardaki bilim adamları ile çalışarak grupların kolektif davranışı üzerinde bir araştırmaya katılmaları için zorladı. Psikanalistleri, kendilerini tamamen tıbbi ve klinik pozisyonla sınırlamamaları için uyardı. Mitscherlich eğer ufuklarını genişletmezlerse psikanalistlerin kendilerini

[23] S.Freud, "Why War?" s.203-215.

"*kendi yaptıkları bir soyutlanmaya sokacaklarını*" söyledi.[24] Onun uyarısı büyük ölçüde gözardı edildi. Çok ilginçtir ki altı yıl sonra dolaylı bir şekilde ruh sağlığı profesyonellerini diplomatlarla yanyana çalışmaya davet eden kişi bir politikacı, Mısır Başkanı Enver Sedat'dı. Bu, pratik diplomatik içerimleri olabilecek duygusal olarak birbirine bağlı *büyük grup* kimlikleri ve davranışları konusunda yeni psikanalitik içgörülere yol açtı.

[24] Mitscherlich, "Psychoanalysis and Aggression of Large Groups," s.164.

ENVER SEDAT'IN KUDÜS'E GİTMESİ
Uluslararası Çatışmaların Psikolojisinin Yakından İncelenmesi

1977'de Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail'i ziyaret edeceğini ilan ederek politika dünyasını şaşkına çevirdi. O sıradaki Arap-İsrail ilişkisinin gergin durumu dikkate alındığında, bunun gerçekleşmesi çok zordu ve İsraillilerin çoğu Sedat'ın ziyareti gerçekleştireceğine inanmadılar. Sedat'ın uçağı 19 Kasım'da İsrail'e indiğinde, silahlı İsrail askerleri halk tarafından görülmeyecek bir biçimde harekete geçmeye hazır olarak bekliyorlardı. Mısırlıların bir intihar uçağını İsrail'in başkentine atabileceğine ilişkin kuşku, Sedat İsrail'e gelinceye kadar devam etti.

Ertesi gün Sedat İsrail Parlamentosu'nda konuşma yaptı. Politik kaygıların ötesine geçerek uzlaşma isteğini ifade etti:

... Hâlâ orada başka bir duvar var. Bu duvar bizim aramızdaki psikolojik engeli oluşturmaktadır. Bu engel kuşku ve reddedilme korkularından ve karar ve hareket yerine hallüsinasyonlar ortaya çıkarmaktan oluşmuştur.

Her olay ve hareketin çarpıtılmış ve aşındırılmış yorumunun engeli. Resmi raporlarda bu psikolojik engelin tüm sorunun %70'ini oluşturduğunu belirttim.

Bugün bu ziyaretimle size birlikte bu engeli aşabilmemiz için neden ellerimizi birbirimize uzatmadığımızı soruyorum.[1]

[1] Enver Sedat, milletlerarası çatışmaların psikolojik temelini teşhis eden ilk modern siyasî lider değildi. 1974'te Türk hükümeti, adada yaşayan Türkleri korumak için Kıbrıs'a silahlı kuvvetlerini göndermiş ve adayı kuzeyi Türk, güneyi Rum olmak üzere fiilen iki kesime bölmüştü. Mevcut Türk-Rum sorunları ışığında, o zamanın Türk başbakanı Bülent Ecevit, 1979'taki bir konuşmasında, Türklerle Rumlar arasındaki sorunların çoğunun psikolojik olduğu gerçeğinden bahsetmişti. Ecevit'in görüşleri milletlerarası ilişkilerin psikolojik çalışmalarına yol açmazken, Sedat'ın dünya arenası ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mevkii konuya yönelik bir ilgiyi alevlendirdi.

İki grup arasındaki yıllarca süren farklılıklarda uzlaşma yaratmak için büyük adımlar atmanın ötesinde, Sedat'ın söyledikleri Amerika Birleşik Devletleri içinde Arap-İsrail sorununda "%70" oranındaki psikolojik engelin üzerinde çalışılması için fonlar ayrılmasıyla sonuçlandı. Amerikan Psikiyatri Birliği'nde bir alt grup (Daha sonra Psikiyatri ve Dış İşler Komitesi olarak adlandırıldı) Sedat'ın anlattığı duvarın ne olduğunu anlamak için Amerika Birleşik Devletleri, Orta Doğu ve Avrupa'da çeşitli yerlerde altısı büyük olmak üzere birçok toplantı yaptı. Batı Şerialı ve Gazzeli Filistinliler 1983'te bu toplantılara katılmaya başladılar. Çoğu psikiyatrist ve birkaçı diplomat olan Amerikalılar diyaloğu devam ettirmek, direnci kırmak ve bir işbirliği atmosferi oluşturmak için katalizör rolünü oynayabilecekleri küçük gruplara bölündüler.[2] İsrail, Mısır ve Filistinli delegeler arasında psikiyatristler, diplomatlar (Mısır Büyük Elçisi Tahseen Basheer gibi), eski üst düzey asker görevliler (1976 Entebbe baskının gerisindeki İsrail'in planlayıcısı ve istihbarat şefi olan General Shloma Gazit gibi) ve devlet memurları (Bethlehem Belediye Başkanı, Elias Frej gibi) vardı.

1980'den, 1986'ya kadar süren altı yıllık dönemde psikolojik bir gözle Arap-İsrail çatışmasının incelenmesi eski Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı yardımcısı Harold Saunders'in "havadaki fikirler" olarak adlandırdığı şeyler için bir çevre yarattı; uluslararası bir soruna barışçı çözüm yollarının bulunmasında yeni bakış açıları ortaya çıkardı. Resmi devlet politikasından kaynaklanmamaları anlamına fikirler havadaydılar, ancak sayıları gittikçe artan etkili insanlarca benimsenmeleri bu fikirlere politikayı değiştirme potansiyeli kazandırıyordu. Saunders, devletin karar verici organlarının bir politika benimsediklerinde onları değiştirmek isteyenlere karşı çıktıklarını anlamış-

[2] İki diplomat Amerikalı psikiyatrlara düzenli olarak katılıyorlardı: şu an, Washington, D. C.'deki Stratejik ve Milletlerarası Çalışmalar Merkezi'nde Önleyici Diplomasi Programı'nın yöneticisi olan Joseph Montville ve Yakın Doğu ve Güney Asya İlişkilerinden sorumlu eski bir dışişleri bakan yardımcısı (1978-1981) olan Harold Saunders.Saunders, Kissinger'in Kudüs ve Kahire arasındaki gidiş gelişlerine eşlik etmişti ve Jimmy Carter, Menachem Begin ve Enver Sedat'ın Camp David Anlaşmalarını formüle etmek için buluştukları 1978'teki Camp David toplantılarına katılmıştı.

tı. Bununla birlikte, şu andaki politikanın etkisiz olduğu bir kez açık hale geldiğinde politika yapıcılarının yeni bir ilham için baktıkları ilk yerlerden biri, toplumun düşüncesidir.

Toplantılar, katılanlar arasında uzun süreli ilişkiler yarattı, ki bu kişiler düşmanlarıyla barışçıl, ancak gerçekçi, beraber yaşamaya doğru bir diyalog oluşturdu. Bu toplantılara katılanlardan bazıları daha sonra resmen diplomat oldular; Shimeon Shamir toplantılar bittikten sonra Mısır'da ve daha sonra Ürdün'de İsrail Büyükelçisi olarak çalıştı.

Mısır ve İsrail temsilcileri 1980 yılı Ocak ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk kez buluştuklarında, sanki kimin daha fazla incitilmiş olduğunu göstermek için yarışıyorlarmış gibi, geçmişte diğer grubun kendilerine çektirdiği acıları anlatmaya başladılar. Rekabet çok gerçekçiydi: Temsilciler birbirlerinin konuşmasını kesiyorlar ve bazen diğer tarafı dinlemeyi reddediyorlardı. Yakın dönemde yaşanan onur kırıcı ve incitici olaylara ait duygular, yıllarca hatta yüzyıllarca önce yaşanan diğer hatıraları gündeme getirdi.[3]

Birçok tarihsel olaylara yapılan atıfların çoğunun şimdi varolan Arap-İsrail çatışması ile mantıksal herhangi bir bağlantısı yok gibiydi. Şu andaki düşmanı, geçmişteki düşmana bağlayan üzüntü verici tarihsel olaylar hatırlandı. İsrailliler, anti-semitik yayınların en kötülerinden biri olan August Rohling'in "*İsrail Kavminin Büyüklerinin Protokolleri*" adlı eserinin Arapça'ya çevrildiğini ve binlercesinin dağıtıldığını belirttiler. Toplantıdaki Mısırlı temsilciler ırkçı olmadıkları ve nefret aşılayan kitaplarının dağıtılması ya da okunmasını onaylamadıkları halde, İsrailliler onları doğrudan anti-semitik Avrupalılarla bağladılar. Bazı Arapların gerçekten Rohling'in tahrik edici çalışmasını çevirmiş oldukları gerçeğinin özü; İsraillilerin önceki ve şimdiki düşmanları birleştirmesini kolaylaştırdı. Araplar kendilerine ilişkin

[3] Psikanilistler sıklıkla bir hasta tarafından tecrübe edilen bir duygunun bu duyguyu besleyebilecek yakından alakalı eski hatıraları harekete geçirdiğini farkederler. Bu normal insanlarda da görülebilir. (bakınız Eissler, "Defects of Ego Structure"; Peto, "On Affect Control"; V. D. Volkan, *Primitive Internalized Object Relations,* s.172-173.)

İsrail'de yapılan olumsuz yayınlardan söz ederek karşı çıktıklarında, İsrailliler bekleneceği üzere istiflerini bozmadılar.

Tarihsel yaralanmaları ifade etmedeki bu rekabet istem dışı gibi göründü. Nadiren, "düşman" grubun (ister İsrail, ister Mısır) incitilmesi konusunda empati kuruluyordu; bunun yerine diğerinin şiddetli ıstırabı ile özdeşim yapma yetersizliği gösterdiler. Sadece kendi çaresizliği ve kayıpları konusunda soyutlanmış biçimde endişeleniyorlardı. Bir şekilde geçmiş yaralanmaların anlatılması, şu andaki tehdit ve tehlike algısını çoğalttı. Ayrıca katılanların grup kimliği duygusu da güçlendi, ki bu ben-merkezci kalma şeklindeki açık gereksinime dayanıyordu ve daha önceki tecrübeler (hatta olumsuz olanlar) üzerinde yoğunlaşıyordu.

Başlangıçta, komite üyeleri sıklıkla acı verici olayların listesinin yapılmasını ve duygusal saldırıları durdurmaya çalıştılar. Ancak konuyu değiştirmede sadece geçici olarak başarılı oldular. Şiddetli rekabet, toplantının üçüncü gününde birden bitti, bu herhangi bir terapatik yolla olmadı. Mısırlı bir adamla, İsrailli bir kadın arasında kendiliğinden oluşan bir etkileşim nedeniyle rekabet sona erdi. Dönüm noktası küçük grup diyaloglarının biri içinde oldu, ancak onun etkisi hemen toplantıya katılanların tümüne yayıldı. Toplantıya katılanların hepsinin, olumsuz ve tehdit edici bir duyguyu paylaştıklarının aniden fark edilmesini sağladı: korku. Her grup, geçmişteki acı verici olaylara ilişkin kendi zihinsel tasarımına sahipti. Ancak bu türden tecrübelere yönelik benzer bir duyguyu paylaşmak İsrailliler ve Mısırlılar arasındaki farklılıkları silmemeliydi: onlar kendi grup kimliklerine diğer grup için empati duyarken bile bağlanabilirlerdi. Her iki grup da bunu anlayıp, birbirinin yaralarını ve korkularını karşılıklı olarak fark ettiklerinde ortak tartışmalar için olumlu bir atmosfer ortaya çıktı.

Karşılıklı alışveriş yavaşça başladı. Kahire'deki Monofeia Üniversitesi'nde bir tarihçi ve gazeteci olan Abd-ül Azim Ramadan kendi küçük grubundaki tartışmada, başkalarına konuşma şansı vermeden, bir Filistin devletinin yaratılmasının önemini belirtti. Ramadan, dindar ve gerçek bir sosyalist ve anti-sionist olarak göründü (Daha sonraki toplantılarda, İsraillile-

ri artık kendisi ve Mısır için tehdit olarak algılamadığında, Ramadan'ın kişiliğinin farklı başka bir yanı ortaya çıktı: şakacı ve nükteci yanı). Kudüslü bir çocuk psikiyatristi olan Nechama Agmon, Ramadan'ın kendisini (Agmon'ı) bir Filistin devletinden korkmamaya nasıl inandırabileceğini sormak için Ramadan'ın monoloğunu kesti. Agmon, Kudüs'ün ve Arap şehri Ramallah'm yakınında olan Atorat'ta doğmuştu. Atorat'ta, Agmon birbirine yakın yerlerde yaşayan Araplar ve İsraillilerin arkadaş olduklarında barış; çevrelerindeki alanlar kana bulandığında çatışma dönemini yaşamıştı. Ramadan'ın açıklamaları onun eski korkularını, özellikle bir İngiliz gücünün Atarat'takileri koruyacağına söz verdiği ve bunu yapamadığı zamanki 1929 Arap saldırısını yeniden canlandırdı. Geçmiş duygularını şu andaki konuya, yeni bir Filistin devletinin kurulmasına taşımakla Agmon, Ramadan'm korkularını nasıl bastırabileceğini bilmek istedi. Ramadan şöyle yanıtladı: "*Siz İsraillilerin korktuğunuza inanmıyorum, İsrailliler hiçbir zaman korkmazlar*". Agmon'u şaşırtan bu cevap o günkü toplantıyı sona erdirdi.

Ancak ertesi sabah, aynı küçük grupta Ramadan hemen konuşmak için izin istedi. Geçen gece uyuyamamış, olanlar konusunda düşünmüştü. Agmon'a güvenip güvenemeyeceğini ve İsraillilerin inandığı kadar korkusuz olup olmadıklarını düşünmüştü. Kur'an'a başvurmaya karar vermişti ve orada Hazreti Musa'nın korkularından söz eden üç yer bulmuştu. Bunları gruba Arapça ve İngilizce olarak okudu. Sonra şunu ekledi: "*Hiçbir zaman Musa'nın korktuğunu düşünmedim. Ancak şimdi Musa'nın da korktuğunu bildiğimden, siz de korkabilirsiniz. Böylece, size inanıyorum Nechama*".

Görünürde, Ramadan'm düşman gruptan bir üyenin korku gibi olumsuz bir duyguya sahip olduğunu kabullenmesinden memnun olduğunu düşünebiliriz, ancak önce bu olasılığı kabul edemedi. Onun reddi, Agmon'la kurban olma duygusunu paylaşmayı kaldıramayacağını gösterir gibiydi. Eğer Agmon'un korkusunu kabul etseydi, İsraillileri de zarar gören taraf statüsüne koymuş, böylece yalnız Mısırlıların yaralanmış olma durumunu tehlikeye atmış olacaktı.

Ancak karşılıklı alışveriş, daha derin başka bir psikolojik anlama sahipti: Ramadan'ın İsraillilerin korkmadıkları konusunda ısrar etmesi, Mısırlıların aksine İsraillilerin duygudan yoksun oldukları şeklindeki inanan bir göstergesiydi; yani İsrailliler insan değildiler. Ramadan "düşman" ile yüzyüze gelmenin ve Agmon'a yönelik beklenmedik bir empatiyi keşfetmiş olmanın bir sonucu olarak, yardım için Kuran'a başvurdu. Sonra duygusal tecrübe ve entelektüel anlayış arasında aniden bir bağlantı kurdu; bu da İsrailliler yeniden insan haline getirdi. Onların insan kimliğini kabul ederken, Ramadan ayrıca İsraillilerin acı veren yaşantıları ve bu yaşantılara ait olumsuz duyguları olduğunu da kabul etmişti.

—.—

Normal koşullar altında, bireyler zamanla geçmiş travmatik olaylarla bağlantılı kayıplar (insanlar, toprak, prestij) için yas tutar, korku, çaresizlik ve aşağılanma duygularını düzeltirler. Yaralanmanın etkileri üzerinde yas tutma ve onları düzeltme bir değişikliğin olduğunun aşamalı olarak kabul edildiğini gösterir. "Kayıp" unsurlar (bir ebeveyn, bir ülke) şu andaki gerçeklik içinde artık yokturlar; onlar artık birinin isteklerini doyuramazlar.

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin desteklediği Arap-İsrail toplantılarında söz edilen geçmişe ait travmatik olaylar, sanki birgün önce olmuş izlenimini veriyordu. Onlara ilişkin duygular o kadar tazeydi ki, bu olaylarla bağlantılı kayıplar için gerçekten yas tutulmadığı belliydi. Dahası, karşıt grupların temsilcileri olayların bazıları onlar doğmadan önce olmuş olsa bile, sanki kendileri bu olaylara tanıklık etmiş gibi davranıyorlardı.

Bu zaman çöküşü kavramının (*time collapse*) bir örneğidir, paylaşılan bir geçmiş travma konusundaki yorumlar, fantaziler ve duygular şu andaki bir duruma ait olanlarla karışır. Bir zaman çöküşünün etkisi altında, insanlar geçmiş olayı şimdiki olaydan entelektüel düzeyde ayırabilir, ancak duygusal olarak her iki olay birbirine karışır.

SEÇİLMİŞ TRAVMA
Çözümlenmemiş Yas

İnsanlar kaybettikleri nesneye yas tutmadan değişikliği kabul edemezler. Yas, sevilen biri ya da sevilen bir eşya kaybedildiği ya da bir kayıp çok yakın olduğunda (örneğin ölmekte olan bir ebeveyn gibi) yaşanan istemdışı bir tepkidir. Nefret ettiğimiz insanlar ve şeylerin kaybında da yas tutarız, çünkü sevgi gibi, nefret de bizi diğerlerine derinden bağlar. İnsan doğası bize daha önceki bağlanmalarımızı bırakmamız, kaybedilen insan ya da şeylerin yokluğuna içsel olarak uyum sağlamamız ve kendi yaşamlarımıza devam etmemiz için acı verici ancak çok etkili yollar sağlar. Yas tutma işini bitirdiğimizde, yeni projeler yapmamız ya da yeni arkadaşlıklar geliştirme şeklinde ifade edilebilen yeni bir enerji kaynağı ve uyum sağlayıcı bir serbestiyet buluruz.[1]

Sevilen birinin ölümü karşısındaki prototip yetişkin yas tepkisi iki aşamayı içerir: Birincisi kriz acısıdır, bu ölümden sonraki ilk birkaç ay içinde olur. Bu şok, inkâr, pazarlık ve merhuma ulaşamamanın üzüntüsü ve acısını içerir. İlk aşamada kızgınlık duygusu önemlidir; "*Beni bırakmaya nasıl cesaret ettin!*" şeklinde haksızlığa karşı duyulan öfke çığlığıdır. Bu kızgınlık sıklıkla yer değiştirir ve başkalarına yöneltilir (örneğin akrabalar ya da öleni tedavi eden doktora). Kızgınlık, kaybedilenin bir daha hiç geri gelmeyeceğinin fark edilmesine işaret eder.

Genellikle "yas tutma işi" olarak bilinen ikinci aşama birinci aşama sona ermeden önce başlar.[2] Bu yas tutan kişinin değişen bir gerçeği özümsemesi ve ona uyum sağlamasına yardım etmeyi amaçlar. İkinci aşama sırasında yüzlerce anının içsel olarak incelenmesi, eşlik eden duygularla birlikte başlar. Burada da acı vardır; bu seferki kaybm duygusal olarak kabulü ile bağlantılı-

[1] Pollock, *Mourning-Liberation Process,* cilt 1, s.3, 145; cilt 2, s.5, 51.

[2] S.Freud, "Mourning and Melancholia," s.244.

dır. Bu süreç sonunda yas tutan kişi ölen insanla ilişkisini diğer düşünceleri gölgeleyemeyecek şekilde anılaştırır.[3]

Bir yetişkinin yas tutma süreci, bir fiziksel yaranın iyileşmesi gibidir: Zaman alır ve aşamalı olarak olur. Genellikle yas tutma bir yıl içinde önemli yıldönümü kutlamaları (düğün, doğum günü ya da bir tatil) kaybedilen insan olmadan yaşandıktan sonra sona erer. Ancak bireyin bir kayıp ya da bir değişikliğe tepkisi hem iç, hem de dış, çok çeşitli şartlara dayanır. Yas tutma sürecinin aşamalarının herhangi biri sırasında sorunlar varsa, bunlar kaybın uyumlu biçimde çözülmesini önleyebilir. Örneğin, ani bir ölüm genellikle yas tutanın tepkisini karmaşıklaştırır, çünkü birey psikolojik olarak buna hazırlıklı değildir. İntihar ya da cinayet ölümleri ve ölümle bağlantılı suçluluk, utanç, aşağılanma ve çaresizlik duyguları da uyumu çok güçleştirir, hatta imkansız kılar. Birey sevilen birine ne kadar bağımlı ise, o insanın kaybı durumunda yas tutmak da o kadar zor olacaktır.

Eğer yas tutma, beklenen seyri içinde olursa, yas tutan kişi ölmüş insanın bazı yönleri ile (onun idealleri ve işlevleri gibi) özdeşim yapar. Böylece, yas tutan kişi kaybedilen kişiye daha az bağımlı hale gelir ve ölen insanın gitmesine izin verebilir (Bir benzetme bir öğrencinin belirli bir bilgiyi kazanmak için çalıştığı zamanda öğretmenle olan özdeşimidir. Bir kez bilgi ya da problemin üstesinden gelinince, öğrenci artık öğretmene gereksinim duymaz). Ayrılan birinin bazı yönleri ile güçlü bir özdeşim yapmak, yas tutma sürecinde yer alan acıdan dolayı insafsız bir hediyedir.

Ancak tüm yas tutma süreçleri bu kadar düz değildir. Yas tutma; yas tutanın üzüntüsünün depresyona dönüşmesi ile de sonuçlanabilir. Bu durumda, yas tutan ölen insanın imgesi ile kötü bir özdeşim yapar; ayırt edici olmadan özdeşim yapar, ayrılan birinin hem sevilen, hem de nefret edilen yönlerini alır. Yas tutan, bilinçdışı olarak merhumun imgesini aynı anda muhafaza ve yok etmeyi arzu eder. Bitmeyen bir iç çatışma ortaya çıkar ve bu merhumun imgesini yok etmek istediği için depresyon ve suçluluk olarak yaşanır. Depresif bir halde olan yas tutan kişi, içinde gömülü yas nesnesiyle ilişki kurmak için acı çeker.

[3] Tähkä, "Dealing with Object Loss.

Bazen yas tutmadaki komplikasyonlar, insanları sürekli yas tutan kişiler haline getirir. Yıllar sonra bile birey ölen insana ait ikizli bir imgeyle aşırı biçimde uğraşıyor olabilir, ancak birey genel anlamda depresif değildir, çünkü gerçekten ölen kişinin imgesi ile özdeşim yapmaz. Sürekli yas tutan kişi, sembolik olarak, ölmüş insanın dünyasında yaşar, ölümden yıllar sonra ölü insanın imgesi ile içsel konuşmalara devam eder. Ölen insana ait bazı eşyaları sanki onlar büyülüymüş gibi görebilir. Örneğin, ölen babanın mendili ya da saati oğlu için duygu yüklü bir şey haline gelir, ve onu bir çekmeceye kilitler. Onu kullanmaz ya da onarmaz, ancak onun her zaman orada olduğunu bilmeye gereksinim duyar. Bu tür *bağlantı nesneleri*, sürekli olarak yas tutan kişiyi ölü insana bağlar. Bağlantı nesnesi, yas tutan ve ölen insan arasında bir buluşma yeri haline gelir. Sürekli olarak yas tutan kişi bilinçdışı olarak iki fonksiyon arasında felce uğramış biri gibi davranır. Bağlantı nesnesi ile ilişkide bulunarak ölen insanı yaşama geri getirebilir ya da yas tutma işinde ilerlemek için sembolik nesneyi atarak onu "öldürebilir". Ancak bu hareketlerden hiçbirini tamamlamaz ve bunun yerine sürekli bir yas durumu içinde kalır. Örneğin, aklen ölen çocuğun hiçbir zaman geri dönmeyeceğini bildikleri halde her gece çocuklarının yatağını açmaya devam eden anneler vardır.[4]

—.—

Birey ya da aileler gibi, *büyük grup*lar da yas tutarlar. Aynı kaybı kolektif olarak yaşayan bir grubun üyeleri benzer bir psikolojik yas sürecinden geçerler. 28 Ocak 1986'da *Challenger* uzay mekiğinin patlaması televizyon ekranlarında gösterildiğinde, kayıp, Amerikalıları kişisel olarak etkiledi. Bu trajedi sırasında, büyük kız kardeşi yıllar önce aniden ölmüş olan bir hastayı tedavi ediyordum. Hastanın *Challenger*'m patlamasına tepkisi, öğretmen olan astronot Christa McAuliffe etrafında yoğunlaştı; çünkü hastanın kızkardeşi de öğretmendi. Hastanın McAuliffe'in ölümüne duyduğu üzüntü kızkardeşinin kaybı ile ilgili bitirilmemiş yasının yeniden canlanmasına neden oldu.

[4] V. D. Volkan, *Linking Objects and Linking Phenomena*, s.101-6; ve Volkan ve Zintl, *Life after Loss*, s.71-84.

Challenger felaketi, kolektif bir tepki de başlattı. McAuliffe, *Challenger* astronotlarına katılmayı Ulusal Havacılık ve Uzay İdaresi (NASA) tarafından desteklenen bir sınavla kazanmıştı, uzaydan eğitim yapacaktı. Tüm Amerika Birleşik Devletlerindeki çocuklar televizyonda onu görmek için sınıflarında bekliyorlardı. Ancak uzay mekiği gözlerinin önünde patladı.

Kazadan hemen sonra, Amerikalılar Doğu Kıyısından Batı Kıyısına kadar aynı tatsız şakaları anlatmaya başladılar. "Soru: *Challenger* astronotlarının kafalarında kepek olduğunu nasıl kanıtlayabilirsiniz? Yanıt: Onların "Baş ve Omuz"ları* plajda bulundu". Psikolojik açıdan bu ve diğer korkunç şakalar grup yasının başlangıcına işaret ediyordu. Şakalar, gülme yoluyla üzüntüyü hafifletti ve Amerikalılara trajedinin gerçeğini kabul etmelerinde yardım etti. Bu şakaları anlatarak ya da dinleyerek, Amerikalılar ayrıca Amerikan teknolojisinin başarısızlığından dolayı ortaya çıkan şokla başa çıkmaya çalıştılar. Güven kaybedilmişti ve insanlar uyum sağlamaya gereksinim duyuyorlardı.

Challenger felaketinin üzerinden çok geçmeden, şakaların üzüntüyü hafifletmedeki rolü, Meksika'da deprem olduğunda tekrar ortaya çıktı. Şehrin merkezindeki birçok bina çöktü. Grubun felakete verdiği yanıtı incelemek için oraya uçtum. Oraya varışımdan kısa bir süre sonra, ev sahibimin bana Meksika ve çörek (yağda kızartılmış üzeri şeker kaplanmış halka biçiminde bir kek) arasındaki benzerliği bilip bilmediğimi sordu. Yanıtı ise ikisinin de içinin boş olduğu şeklindeydi. Bu korkunç şaka, yine yasın başlamasını yansıtıyordu.

Challenger patlaması ve Meksika depremi olaylarında, grup yası görece olarak karmaşık değildi. Onların kronikleşmesine ilişkin toplumsal bir hava yoktu. Bu tür olaylarda ilk şok ve kayıp duygularını tersine döndürme girişimlerinden sonra, toplum bu tür olayların yıldönümlerinde genellikle zaman içinde giderek azalan dini ve kültürel törenler yapmaya başlar. Sonunda kolektif yas tutma işi ortadan kalkar ve toplumun bu paylaşılan kayıplara uyumu sessizce olur.

Ancak bazı trajedi türleri, bir grubun büyük bir bölümünü

* "Baş ve Omuz", bir şampuan markasıdır.

doğrudan etkileyen ya da uzun süren bir zararı içeren olaylardan olduğu gibi daha karmaşık grup yası süreçleriyle sonuçlanır. John F. Kennedy ve Martin Luther King Jr. gibi liderlerin suikastle öldürülmesine tepkide medya, yıldönümleri törenleri yaparak grubun yas tutmasına bir parça katkıda bulunur.

Paylaşılan travma şiddetli olduğunda (Kennedy ve King'ın kayıplarında olduğu gibi), anma faaliyetleri yıllarca devam edebilir. Amerikalıların oğulları ve kızlarını Vietnam Savaşı'nda kaybetmelerine tepkisi de belirgindi, ancak Washington, D.C. de Vietnam Savaşı anıtının kuruluşuna kadar yıllarca tam olarak ifâde edilmedi.[5] Vietnam Savaşı travmalarının çoğu hâlâ filmler, edebiyat ve devam eden politik ve medyatik aktiviteleri gibi kamu olayları içinde çözümlenme sürecindeydi. Bununla beraber, ağır kolektif kayıplardan sonra yapılan anıtsal yapıların toplumsal yas içinde kendilerine ait özel bir yerleri vardır: Bu tür hareketler çoğunlukla psikolojik bir gereksinimdir. Taş ya da metalden yapılan yapılar grubun bağlantı nesnesi olarak işlev görür. Onların tahrip edilemezliği, onları duyguları koruyan ve sınırlayan psikolojik kaplar haline getirmektedir.

Amerikalıların Vietnam Savaşı'ndaki kayıpları çok fazlaydı ve Vietnam Savaşı anıtı yasın çözümü için büyük ölçüde yardım etti. Ancak başka bazı durumlarda, paylaşılan bir felakette grubun üyeleri afallamış, çaresiz kalmış ve çok fazla korkmuş, aşa-

[5] Vietnam Savaşı Anıtı yirmibir yaşındaki Maya Ying Lin tarafından Yale Üniversitesinde mimarlık bölümünde lisans öğrencisiyken tasarlanmıştı. Planı kamuya açıklandığında bazıları tasarımı beğenmedi ve "anıtın zeminin altında olduğu ve utanca dalalet ettiğini" veya "siyah, yani utanç renginde olduğunu" ileri sürdüler. (Scruggs, *To Heal a Nation,* s.82). Gelgelelim proje tamamlandı ve siyah granit duvarın kendine ait bir yaşamı oldu. Lin, gazi ve ziyaretçilerden, ölü ve kayıpların isimlerini okurken taşta kendi akislerini görmelerini istedi. Bu onları sembolik olarak ölülerle birleştiriyordu. 1992'de, *Middle East Insight*'ın baş editörü Volkan Kurt şunları yazıyordu:

'Ölümün bir yansıması olarak anıt, görme ve dokunma yoluyla, yaşayanın ölüyle kaynaşmasına izin veriyor. Yas tutmanın psikodinamiklerinin bir yansıması olarak Lin'in yaratıcılığı, kendi kendini teskin edici bir ritüelde sonuçlandı; ziyaretçiler sembolik olarak yas tutma sürecini tekrarlıyorlar ve böylece ona hakim oluyorlar, herzaman gelip gidiyorlar, taşa dokunuyorlar ve orayı terkediyorlar.... Bu Duvar kaybettiği oğlu için ağlayan anne kadar şahsî veya çözülmesi gereken bir tarih için ağlayan bir millet kadar kamusal olabilir. ("Vietnam War Memorial," s.76-77)

ğılanmış ve kızgın olabilir. Böyle durumlarda grup yas tutma sürecini tamamlayamaz hatta başlatamaz. Grup üyeleri olaya pasif biçimde boyun eğmelerini; tepki verici, yapıcı aktivitelere dönüştüremezler.

Yaygın çaresizlik duygularını ortaya çıkarmalarının ötesinde ağır felaketler, sosyolog Kai T. Erikson'un "*toplum dokusunun parçalanması*" olarak adlandırdığı başka türde bir kayıp yaratır.[6] İki tür olay bu etkiye sahip olabilir: Birincisi doğal (örneğin, şiddetli bir kasırga) ve insan yapımı (örneğin, Çernobil) felaketleri içerir, burada etkilenenler aldatma ya da cezalandırılma için kasıtlı olarak diğerleri tarafından seçilmiş olarak hissetmezler kendilerini. Sonuçta ortaya çıkan çaresizliğe rezil olma ya da insanlık şerefinin kaybedilmesi eşlik etmez. Bu tür felaketler genelde sadece sınırlı bir coğrafi bölgeyi etkiler ve *büyük grup* içindeki herkes etkiyi doğrudan hissetmez.

Şubat 1972'deki Buffalo Creek felaketinde, Batı Virginia dağlarındaki bir dolgu baraj çöktü ve onyedi mil uzunluğundaki vadide onaltı kasaba ve birçok kömür çıkarma kampı sular altında kaldı, 127 kişi öldü. Baraj kömür atıklarıyla dolmuştu ve onun aniden çökmesi otuz ayak yüksekliğinde su dalgaları yarattı. Yaşayanlar uyuşmuş, birbirleriyle bağlantı kuramayacak haldeydiler. Ayrıca diğerleri ölürken, yaşadıkları için kendilerini suçladılar. Uzun vadede, bu olaya büyük anlamlar yükleyerek (örneğin, bunun Tanrının isteği[7] olduğunu söyleyerek) rahata kavuştular. Buffalo Creek felaketi gibi bir olaydan sonra bir topluluk, doğum oranındaki bir artışla kendini yenileyebilir.[8]

Toplumun dokusuna zarar veren ikinci olay türüne başka bir insan grubu, düşman, sıklıkla bir komşu grup, neden olur. 1992'de Charlottesville, Virginia'da iki din adamı olan Neal Kight ve Harold Bare, Navajo Kızılderilileri ile ilgili bir projede yer aldılar. Yerel bir gazete onların işi ile ilgilendi ve muhabirleri, David A. Maurer'i onlarla görüşme yapmaya gönderdi. Din adamları Maurer'e birçok Navajo için zamanın 1864'te Kit

[6] K. T. Erikson, "Loss of Communality at Buffalo Creek," s.302-325.

[7] Lifton ve Olson, "Human Meaning of Total Disaster.

[8] Williams ve Parkes, "Psychosocial Effects of Disaster."

Carson ve adamlarının onların yaşam şeklini yok ettiğinde durduğu şeklindeki algılarını naklettiler. O yıl boyunca, New Mexico'daki yaklaşık sekizbin Navajo Kızılderilisi, Carson'un idaresindeki Amerikan askerleri onların mallarını yakıp yıktığında evsiz kalmıştı. Zoraki yürüyüş ve hapsedilme sırasında onlardan 2500'ü öldü. Kızılderililer sonra Fort Sumner' (New Mexico)ya kadar 300 millik bir yolu yürümeye zorlandılar ve burada dört yıl boyunca zalimce hapsedildiler. Zorla yürütülme Uzun Yürüyüş olarak bilinir hale geldi. Din adamı Bare şunu söyledi:

Navajolar bana "Uzun Yürüyüş"ü anlatıyorlardı. Önce bir gün önceki birşeyden bahsettiklerini düşündüm. 125 yıldan daha uzun bir zaman önce olmuş birşeyden bahsettiklerini fark ettiğimde gerçekten şaşırdım ... Kızılderililer için, "Uzun Yürüyüş" sabahın gün ışığı kadar gerçektir.[9]

Gördükleri işkence onların nüfusunun çok fazlasını yok ettiğinden, Uzun Yürüyüşten sağ kalan Navajolar trajediye ilişkin anılarını ve duygularını sanki sonraki nesiller atalarının gerçekleştiremediği yas tutmayı ve uyumu sağlayabileceklermiş gibi torunlarına naklettiler.

Bu tür travma, rezil olma ve çaresizlik duygularını şiddetlendirir, post-travmatik stres bozukluğuna (PTSB) neden olabilir. PTSB'da travmanın içselleştirilmiş şekli, şiddetli fiziksel tehlikenin ortadan kalkmasından uzun yıllar sonra da kurbanların akıllarında kalır. Kurbanlar, travmayı hayallerinde ve rüyalarında yeniden yaşarlar, amnezi olurlar, tehlikeye karşı aşırı tetikte olabilir veya tamamen kayıtsız kalabilirler. Başkalarına karşı tepkileri sıklıkla onları kurban durumuna koyanlara olan tepkileri ile lekelenir; kendi kimliklerini saldırganlarınkiyle değiştirirler ve farklı olayların bazı yönlerini birbiriyle birleştirirler. PTSB olan bireyler sanki çeşitli aktörlerin (kurban, kurbana zarar veren ve kurtarıcı) sürekli olarak bir oyunu oynadıkları içsel bir tiyatroya sahipmiş gibi davranırlar. PTSB günlük düşünme ve karar verme aktivitelerini, ayrıca yas tutma işinin başlamasını ya da uyumlu biçimde başarılmasını da bozar. Tüm toplum

[9] D. A. Maurer, "A Long Road to Rebuilding Hope: Missionary Collects Supplies for Navajo," *The Daily Progress* (Charlottesville, Va.), 18 Haziran 1992.

büyük bir travma yaşadığında, kurban olan yetişkinler, çocuklarını koruyamamış olmalarından dolayı başka türde bir suçluluk ve utanç duygusuna kapılabilirler.[10]

Bu paylaşılan ikilemle uğraşmanın yollarından biri bireylerin travmatize olmuş kendilik-tasarımlarını bir zarfa koyar gibi "sarmaları", dışsallaştırmaları ve onları kendilerinin dışında kontrol etmeleridir. Daha önce tedavi ettiğim bir hastanın yaşadıkları, kendisi travmanın bir kurbanı olmadığı halde yukarıda anlattığım sarmanın mekaniklerini gösteriyor.

Bu genç adamın ellerinden birinde yapısal bozukluklar vardı. Beş ve on yaşlarında, iki acı verici ameliyat geçirmişti. İkinci ameliyatı bir kazada yaralanmış olan jenital bölgedeki üçüncü bir ameliyat izledi. Hastanın alkolik babası onun yaralanması konusunda dalga geçmiş ve artık hiçbir şeyde başarılı olmayacağını söylemişti. Ameliyat ona yardım etse de, babasına göre oğlan hiçbir zaman bir adam olamayacaktı. Doğal olarak, babasının söyledikleri hasta için çok aşağılayıcı olmuştu. Cerrahi müdahaleler onun fiziksel bozukluklarını düzeltmişti, ancak yetişkin de olsa hâlâ kendini özürlü olarak düşünüyordu. Kronik özürü olan bireylere bakım veren bir ortopedik hastanede hademe olarak iş buldu.

Hasta, kronik ortopedik hastalarda kendi travmatize benliği için bir rezervuar bularak bu sorunuyla uğraştı. Kendi kabul edilemez yönlerini bir zarfa koyar gibi sardı ve bunu travmatize olmuş kendiliğine ilişkin algısına uyan insanlara dışsallaştırdı. Sonra kendini yoğun bir zorlama ile özürlü insanların bakımına adadı. Başka bir deyişle, ortopedik hastanedeki hastalarla kendini "onarmaya" çalışıyordu; hastalar kendi özürlü, ama şimdi fantezi haline gelmiş, benliğinin rezervuarlarıydılar. Buradaki anahtar kavram birinin kendine ait benlik parçalarını dışsallaştırmasıdır. Bu adam dışsallaştırdığı bu parçaları (ortopedik hastaları) etkin biçimde rehabilite etme umudunu sürdürebildiği

[10] Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılmasından sonra, Kuveytli bir baba, kendisiyle yaptığım bir mülakatta, çocuklarını işgal sırasında korkudan koruyamadığı için suçluluk duygusu içindeydi. Bazı Irak askerlerinin onu çocuklarının önünde aşağılamalarından dolayı utanç duyuyordu.

sürece, günlük yaşamında sanki yaralanmamış, aşağılanmamış ya da çaresiz değilmiş gibi davrandı. Ancak tabii ki çözümlenmemiş aşağılanması ve kaybı için sevmediği bir işe bağlanarak bir bedel ödedi.

—.—

"Nesiller arası geçiş" yetişkin bir insanın bilinçdışı olarak, travmatize olmuş benliğini, gelişmekte olan bir çocuğun kişiliği üzerine dışsallaştırmasıyla oluşur. Çocuk bir önceki neslin istenmeyen, sorunlu parçaları için bir rezervuar (depo) haline gelir. Yetişkinler çocuk üzerinde etkiye sahip olduklarından, çocuk onların istekleri ve beklentilerini içine alır (yutar) ve onlara göre davranmak için zorlanır. Atalarının travması için yas tutmak ve bu travmaya bağlı aşağılanma ve çaresizlik duygularını tersine döndürmek çocuğun görevi haline gelir.

Bir keresinde bir ailenin üç nesli üzerinde çalışma fırsatına sahip olmuştum. Burada ayrıntılı bilgi vermek yerine sadece bu aileye ait bazı önemli olayları anlatacağım.[11] İlk nesildeki adam II. Dünya Savaşı sırasında bir Japon kampında esirmiş. Dövülmüş, işkenceye uğramış ve tuvaletleri temizlemeye ve ölen arkadaşlarını gömmeye zorlanmış. Kısaca, aşırı derecede aşağılanarak kendini çok fazla çaresiz hissetmiş. Onu Greory diye adlandıracağım. Esir kampından kurtulduktan sonra Amerika Birleşik Devletlerine dönmüş ve orada küçük bir erkek çocuğu olan bir kadınla evlenmiş. Kadının ilk kocası oğulları çok küçükken onu terk etmiş ve bu zamandan sonra oğlanın yaşamında bir rol oynamamış.

Küçük Peter, biyolojik babasından ve genelde tüm erkeklerden nefret eden annesi ve büyükannesi tarafından büyütülmüş. Büyükanne ve anne oğlan çocuğu şişman hale gelene dek aşırı besleyerek saldırganlıklarını Peter'e yöneltmişlerdir. Gregory bu aileye katıldığında bu oğlana karşı anlaşılmaz bir yakınlık hissetmiş; onu iki kadının mahkumu olarak algılamış. Sonunda, Peter daha önce bir Japon kampında esir olan Gregory'nin aşağılanmış benlik imgesinin uygun bir rezervuarı haline gelmiş.

[11] Volkan ve Ast, *Spectrum des Narzißmus,* s.103-150.

Gregory, Peter'i sert bir vücut geliştirme programına sokmuş ve onu annesi ve büyükannesinin nefret dolu düşüncelerini dengeleyecek abartılmış bir benlik saygısına sahip olacak şekilde yetiştirmeye başlamış. Peter ergenliğe ulaştığında, Gregory ona bir silah vermiş ve nasıl avlanacağını öğretmiş. Gregory, Peter'i "koruyarak" ve onu incinme ve aşağılanma yerine kendini daha iyi hissetmesini sağlayarak ortopedik hastanedeki hademe gibi, kendi hasarını onarmaya çalışıyordu. Onun çabaları Peter'e maço bir kimlik kazandırdı ve ayrıca onu bir avcı olarak yetiştirdi. Avlanma, bilinçdışında iki erkek için de sembolik bir öneme sahipti. Yaşlı adam mimikleri ve hareketleri ile oğlana "avlanmanın (başkalarına, yani hayvanlara silah atmanın), avlanmaktan (Gregory'nin Japonlar tarafından avlanmasından) daha iyi olduğunu" etkin biçimde anlatmıştı. Böylece Peter bir avcı haline geldi, ancak bir sportmen olmadı. Kaygılı hissettiği zamanlar, bir seferinde düzinelerce hayvanı öldürüyor, onları makineli tüfekle tarıyordu. "Avcılık" onun güçsüzlük duygularını inkar etmesinin bir yolu haline geldi. Üçüncü nesilde, nesillerarası geçişin anlamı değişti: Peter'in çocuğu yaralanan hayvanlara yardım eden ve onların hayatını kurtaran bir veteriner oldu.

Bu ailenin ilk neslinde bir kişinin travmatize olmuş benlik tasarımının olduğu, bunu bir zarf içine koyar gibi sarıp ikinci neslin bir üyesinde dışsallaştırdığı söylenebilir. İkinci nesildeki insan, kendinden yaşlı olanın isteklerini içine almıştır, bunun sonucunda kendisi ve üvey babasının travmatize olmuş yönlerini hayvanlarda dışsallaştırmış (o kendini hayalinde, örneğin şişman, çirkin, boynuzsuz bir geyik gibi görecekti) ve hayvanların temsil ettiği kötü duyguları silmek çabası içinde onları öldürmüştü. İkinci nesildeki kişinin kızı bir veterinerdi ve defalarca onarma aktivitelerinde bulundu, dışsallaştırılmış bir şekilde, babasının öldürmüş olduğu hayvanları sembolik olarak koruyordu (büyük babasının Peter'i koruduğu gibi).

Nesiller arası geçişler, basit bir şekilde aşağılayıcı bir felaket konusundaki hikayelerin bir nesilden öbür nesle geçirilmesinin bir sonucu değildir. Davranış örüntüleri ve sözel olmayan me-

sajlar sezinlenir ve buna uygun olarak davranılır. Travmatize olmuş benlik imgelerinin geçişi psikolojik DNA'nın, genç neslin önceki nesille ilişkisi yoluyla, genç neslin kişiliğine ekilmesi gibi olur. Bir nesilden ötekine geçirilen psikolojik DNA hem bireysel kimliği, hem de sonraki yetişkin davranışını etkiler. Ancak geçirilen şeyin de bir nesilden ötekine geçerken değişebileceğinin hatırlanması önemlidir.

—.—

Büyük bir grubun tümünü ya da çoğunu doğrudan etkileyen şiddetli ve aşağılayıcı bir felaketin etkisi, bireyin psikolojisi ve grubun psikolojisi arasında bir bağ oluşturur. Bu tür bir olayın ardından, grubun tüm üyeleri için ortak, olaya ait bir zihinsel tasarım şekillenmeye başlar. Bu zihinsel tasarım, grubun üyeleri tarafından paylaşılan duyguların, algıların, fantazilerin, yorumların ve olayla ilgili kişilerin, örneğin ölmüş olan bir liderin, imgelerinin birleştirilmiş bir toplamıdır. Acı veren ya da kabul edilemez duygulara ve düşüncelere karşı olan zihinsel savunmalar da bu zihinsel tasarım içine alınır. Zihinsel tasarım, çok daha fazla sıkıntı verir hale geldiğinde grup üyeleri kayıplarının yasını tutmayı başlatamaz veya çözemez ya da aşağılanma duygularını tersine çeviremez. Onların travmatize olmuş benlik imgeleri, önceki neslin yapamadığını yapıp yas tutabilecekleri ve onu çözebilecekleri umuduyla sonraki nesillere geçirilir. Grubun üyeleri tarafından geçirilen travmatize olmuş benlik imgelerinin hepsi aynı felaketle ilgili olduğundan bunlar grup kimliğinin parçası, etnik çadırın bezi üzerinde etnik bir işaret haline gelirler.

Travmanın etkilerini ele almanın diğer bir yöntemi kendini ondan uzaklaştırmaktır: Bazen bir gruptaki travmadan doğrudan etkilenmeyenler, onu yaşayanlardan kaçarlar. Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok İsrailli, Nazilerin yaptığı Holokostun bazı yönlerine utanarak tepki gösterdiler ve sonuç olarak kendilerini bu katliamdan doğrudan etkilenenlerden uzaklaştırdılar. 1940'larda İsrail'e ailesiz bir şekilde ulaşan çok sayıda insan depresyon tanısıyla psikiyatri hastanelerine yerleştirildiler. Bu hastaların çoğunun resmi dosyalarında onların Nazi

katlimanın kurbanları olduklarından bile söz edilmiyordu; bazı psikiyatrlar arasında bile bir sessizlik oluşmuştu.[12]

İsrailli psikanalistler Rafael Moses ve Yechezkel Cohen'e göre bu sessizliğin nedeni, "*bu korkunç olayların gerçek olmaması, bize dokunmaması ve en azından olayların çok yakından farkında olmamak isteğiydi*".[13] Buna karşıt olarak Nazi katliamını yaşayanlar tecrübelerini açıkça ifade edemeyerek felaketten doğrudan etkilenenler ve etkilenmeyenler arasındaki bölünmeyi arttırdı. Katliamı yaşayanlara "sabunlar" deniliyordu, bu onların kolayca silip süpürülebilecek zayıf insanlar olduğunu ima ediyordu. Ancak yıllar sonra bu takma adın gizli anlamı herkes tarafından bilindi: Naziler kurbanların bedenlerini sabun yapmada kullanmışlardı.[14] Yahudilerin, Yahudi katliamını gözardı etme çabası uzun sürmedi ve doğal olarak etkisiz kaldı.

Bugün çoğu Yahudi insam "hiçbir zaman unutmama" mirasını kalıtsal olarak taşımaktadır.[15] Nazi katliamı bütün Yahudiler, hatta katliamdan uzak kalanlar tarafından, daha önce Yahudilere karşı yapılan zulüm olaylarıyla ve Yahudilerin özel, tehlikeli bir kadere ve paylaşılan bir kimliğe sahip olduklarını ortaya çıkaran anti-semitik duygularla birleştirildi. Peter Loewenberg, katıldığı bir Musevi yılbaşı yemeğinde, bir genç kızın ebeveynlerini ve diğer konukları kendisinin nasıl Yahudi olduğunu ve neyin onu akranları ve sınıf arkadaşlarından farklı yaptığını sorarak hesap vermeye çağırdığı konusunda dokunaklı bir hikaye anlatır.

Kültürel/dini kimlik haritası üzerinde dikkate değer bir dökümden sonra, babası, Anne Frank'ın kendisinin Yahudi olduğunu

[12] 25 Kasım 1995'te İsrail'in 2. Kanal televizyonu Holokost'u yaşayanların İsrail'e vardıktan sonra yaşadıkları travmayla ilgilenilmesindeki onyıllarca süren ihmali haber yaptı. Haber, özellikle, kurbanların akıl hastanelerindeki tecrübelerine odaklanmıştı.

[13] Moses ve Cohen, "An Israeli View," s.130.

[14] Age.

[15] Birçok ortodoks Yahudi kendilerini Holokost'tan ziyade yitik Kudüs Tapmağına nazaran tanımlamayı tercih ederler ve Afrika kökenli İsrailliler bazen kendilerinin Holokost'tan diğer Yahudilere göre daha az etkilendiklerini söylerler.

nasıl bildiğini sordu. Bu soru kimliğin, sarsıcı bir dış dünyanın etkisine ve "kader"e göre tanımlandığı acı veren bir zamanın hatırlanmasına yol açtı. Genç bayan Anne Frank'ın bir Yahudi olduğu gibi kendisinin de azımsanamaz ölçüde Yahudi olduğunu kabul etti, çünkü ikisi de potansiyel olarak alın yazılarını tanımlayan genel tarihsel ve sosyo-politik güçlerin etkisi altındaydılar.[16]

Bir felaketten doğrudan etkilenenler ve ondan kurtulanlar arasındaki Moses ve Cohen'in açıkladığı psikodinamik süreç kurban durumundaki bir nesil ve onların çocukları arasında da görülebilir. Bu dinamikten ötürü, sonraki nesiller geçmiş olayın anısını silmeye çalışabilirler. Böylece, geçmiş travmanın anısı nesiller boyunca rafa kaldırılmış olarak kalır, grubun üyelerinin psikolojik DNA'ları içinde tutulur, kültür içinde sessizce kabul edilir (örneğin edebiyat ve sanat içinde), ancak belirli bazı koşullar altında güçlü biçimde yeniden ortaya çıkar. Örneğin, bir politik lider kolektif düşünce, algılar ve hareketleri etkileyen rafa kaldırılmış bir grup anısının varlığını tekrar ortaya çıkarabilir. Orijinal bir yaralanmanın paylaşılan bir zihinsel tasarımı yeniden canlandırıldığında bu, *büyük grub*un algılarını çarpıtabilir. Şu andaki çatışmalar içinde yer alan yeni düşmanlar tarihsel bir olaydaki eski bir düşmanın uzantıları olarak algılanabilir. Orijinal olay, kuşku götürmez şekilde aşağılayıcı olsa da, onun zihinsel tasarımının işlevi değişir; şimdi grup içindeki bireyleri birbirlerine bağlamaya hizmet eder, paradoksal olarak onların benlik saygısını arttırır ve atalarının aşağılanmasını tersine döndürme girişimlerini teşvik eder.

Eğer tarihsel ortam yeni neslin geçmişteki güçsüzlük duygularını tersine çevirmesine izin vermezse bile, paylaşılan felaketin zihinsel tasarımı yine de grup üyelerini birbirine bağlar. Ancak grubun benliksaygısını yükseltmek yerine olayın zihinsel görünümünde devam eden bir güçsüzlük duygusu insanları birbirine bağlar, böylece grubun üyeleri büyük bir "kurbanlık" çadırı altında var olur. Hintli psikanalist Sudhir Kakar, Haydarabad'daki 1990 isyanları sırasında Kuzey Hindistan'daki Hin-

[16] Loewenberg, "Psychological Reality of Nationalism," s.7.

du-Müslüman şiddetine ilişkin çalışmasında bu tür bir örneği bulguladı.

Haydarabad onaltmcı yüzyılın sonunda Golcanda da Deccan krallığının başkenti idi. Bu şehir "cennetin yeryüzündeki kopyası" olarak görülüyordu.[17] Şehirde Müslümanlar hakimdi, ve onların ortak kültürünün kökleri Arap, Türk ve İran yaşam biçimlerinden geliyordu. Ancak İslamî hakimiyet Hinduları idari pozisyonlara gelmek ve bazı politik güçlere sahip olmak konusunda dışlamadı. Haydarabad endüstrileşmenin demografik bir değişikliğe neden olmasına dek zengin, çok kültürlü bir şehir olarak kaldı. Haydarabad'ta Musi Nehri boyunca, fabrikalar ve imalathaneler inşa edilince seçkin Müslümanların çoğu Pakistan'a gitmek için ayrıldı ve bu güzel, eski şehir bir yoksulluk ve yoksunluk yeri haline geldi.

Hindistan ve Pakistan 1947'de bölündüğünde, bazıları Haydarabad'ın ya Pakistan'ın bir parçası haline gelmesi ya da Müslüman bir idareciye sahip olduğu için özerk bir Müslüman devleti olması gerektiğini ileri sürdüler. Ancak, büyük Hindu nüfusu ve Hindistan'la bölgesel bitişiklik nedeniyle Haydarabad Hindistan'ın parçası haline geldi ve sonra Hindu nüfus %40'a ulaştı.

Hindular ve Müslümanlar arasındaki şiddet 1947'de bölünme arifesinde ciddi olarak patlak verdi ve son yıllara kadar devam etti. Aynı anda, eski ve yeni Haydarabad arasındaki demografik kayma tersine döndü; Müslümanlar "sanki bir kaleye sığınmak ister" gibi eski şehre gittiler, orada şimdi nüfusun yaklaşık %70'ini oluşturuyorlar. Bu sırada Hindular eski şehrin dışındaki alanlara doğru taşındılar, böylece iki topluluk daha da fazla ayrıldı.[18]

Müslümanlar şehirde hâlâ varlıklarını koruyorlar, fakat kendi kaderlerini uzun süre devam eden yoksulluk durumlarına bağlıyorlar. Kakar, dünyanın bu kısmındaki Hintli Müslümanların, özellikle üst ve orta sınıflara ait olanların, "Endülüs sendromu"ndan etkilendiklerini ikna edici biçimde tanımlar:

[17] Kakar, *Colors of Violence,* s.5.

[18] Age., s.10.

Tabii ki, bu sendrom İber yarımadasındaki büyük Müslüman uygarlığından söz eder. Bu uygarlık, İslam dünyasında üzüntü yaratarak ve Akdeniz kıyısındaki Müslüman toplum içinde kaybedilen şerefe bir özlem bırakarak birdenbire sona erdi (XV. yüzyılın sonunda). Haydarabad'ın da, Endülüs'ün kaderine şaşırtıcı benzerliği olan bir tarihi vardır; özellikle bu Müslüman hakimiyetin aniden sona erişinden duyulan büyük keder, Hindistan'ın diğer bölgelerinde oluşan kederden daha çok görülmektedir.[19]

Haydarabad'daki yoksul Müslümanlar arasında paylaşılan duygular uzun süredir devam eden yastan çok depresyona yakındır. Kolektif olarak kendi kendilerini idealize etmelerini kaybetmeleri ve acı verici tarihsel olayların duygusal yüklerini paylaşmaları onları olayların kurbanları olarak davranmaya hazır hale getirmiştir.

—.—

Bir grubun atalarının başına gelen bir felaketin kolektif anısını tanımlamak için *seçilmiş travma* terimini kullanıyorum. Tabii ki bir terim basit bir anıdan daha fazlasını anlatır; felaket olayın paylaşılan bir zihinsel tasarımıdır; gerçekçi bilgi, fantezi beklentiler, yoğun duygular ve kabul edilemez düşüncelere karşı savunmaları içerir.

Bir grup, kurban olmayı kendisi seçmediğinden meslektaşlarımdan bazıları *seçilmiş travma* teriminin kullanılmasına itiraz ettiler. Ancak büyük bir grubun kimliğinin, bilinçdışı olarak, atalarının travmalarına ve nesilden nesile geçen yaralanmış imajlara dayanması nedeniyle "seçilmiş" kelimesini kimliğe uygun olarak kullandığıma inanıyorum. Örneğin, Çekler, Çek ulusunu Habsburg monarşisinin bir parçası haline getiren ve yaklaşık olarak üçyüz yıl özgürlüğünü kaybetmesine neden olan 1620'deki Bilá-Hora Savaşı'nın anısını canlı tutarlar. İskoçlar, bir Stuart'ı İngiliz tahtına getirmek için Bonnie Prens Charles'ın başarısız girişimi ile oluşan 1746'daki Culloden Savaşı'nın hikayesine sarılırlar. Lakota kızılderilileri 1890'daki Wounded Knee'deki büyük toplu katliamın zihinsel tasarımını muhafaza

[19] Age., s.131.

ederler. Yahudiler Nazi katliamını "hiç unutmazlar". Kırım Tatarları, kendilerini, 1944'te Kırım'dan sınır dışı edilmeleri ile tanımlarlar.

Şiiler, her yıl dini liderleri Hz. Hüseyin'in şehit olmasının yıldönümünde törensel olarak kendilerini kırbaçlayarak aşırı bir şekilde seçilmiş travmalarını hatırlarlar. Tarihsel travmalar konusundaki anılar ve duygular ayrıca dolaylı ya da hatta gizlenmiş şekillerde de ifade edilebilir. Örneğin, 550 yıl önce İspanya'nın Meksika'yı işgal etmesine karşı sembolik protestolar hâlâ bugünkü Meksika'da halk dansları içinde gizlice canlandırılır. Danslar, resmen, Roma Katolikliğinin gelişini kutlarlar, ancak gizlice, fatihlerin bozguna uğramasını, yani tarihin tersine çevrilişini dışa vururlar.[20]

[20] Harris, "Reading the Mask."

MODERN BİR CEHENNEM İÇİN ESKİ BİR YAKIT
Bosna-Hersek'te Zamanın Çöküşü

Eski Amerikan başkanı Jimmy Carter Aralık 1994'te Bosna-Hersek'e gitmişti. Akan kanı durdurmada rol oynayabileceğini ve Bosnalı Müslümanlar ve Sırplar arasında bir uzlaşma sağlanarak onların anlaşma masasına oturabileceklerini ümit ediyordu. Ateşkes başlarsa kısa bir süre için bile diplomatik çaba için bir açılım elde edilebilirdi. Eski başkan dört ay süren bir ateşkes sağlamış ve barış görüşmelerinin yeniden başlaması için görüş birliği elde etmede başarılı olmuştu.

Carter'ın ekibi, eşi Rosalynn Carter, Carter Merkezinde Çatışma Çözümü Programı Yöneticisi eski büyükelçi Harry Barnes ve yardımcı yönetici Joyce Neu'dan oluşmaktaydı. O zamanlar Bosnalı Sırp lider Radovan Karadziç ve ordu komutanı Ratko Miladiç ile buluştular. Neu'ya göre, Carter grubu Karadziç ve Mladiç ile görüşmelerine başlar başlamaz Sırplar 600 yıl önceki Kosova Savaşı'ndan sonra başlayan "kurban" durumuna girmelerini anlatmaya çalıştılar. Eski başkan Carter'a Sırp tarihi hakkında zaten bilgi verilmişti ve başkan 1994 yılında yapılan bir toplantıda, 1389'daki olayların anısının bu kadar etkili olmasına şaşırmamıştı. Karadziç ve Mladiç Kosova Savaşı'ndan, Sırpların kurban olmasından ve kendi gruplarını koruma sorumluluklarından uzun uzun bahsederlerken Amerikalı grup onları sessiz sessiz dinlemişti. Böylece, Sırpların yüzyıllar önceki anılarına ilişkin duygularını boşaltmalarına izin vermişlerdi.[1]

Aslında Sırp acılarının kaynağı Kosova Savaşı'ndan önceye dayanmaktadır. Altı ve sekizinci yüzyıllar arasında Slavların ataları, Kafkaslardan Balkanlara göç etmiş ve yerli halk ile ka-

[1] Karadziç ve Miladiç ayrıca Mareşal Tito'nun cenazesinden uzunca bahsettiler. Başkan Carter annesi Lillian Carter'ı cenazeye göndermiş ve onu cenazede bulunuşu çok olumlu görülmüştü. Tartışma ayrıca Birinci Dünya Savaşı ve Bosna-Hersek'teki olayları doğrudan ilgilendiren daha yakın tarih üzerine odaklandı.

rışmıştı. Zamanla onlar da kendi aralarında gruplara ayrılmışlardı: Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler. Dokuzuncu yüzyılın başında Sırplar Bizanslı misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılmış ve Konstantinopolis (bugünkü İstanbul) temelli Ortodoks kilisesinin parçası haline gelmişti. 12. yüzyılda Bizans İmparatorluğu yıkılınca Sırplar kendi krallıklarını oluşturmuş ve kendi otonom kiliselerini kurmuşlardı. Yaklaşık 200 yıl içinde Nemanjiç hanedanlığının yönetiminde Sırplar kendi arazilerini genişletmişlerdi. Krallık, sevilen kralları Stefan Duşan'ın döneminde zirveye ulaşmıştır. Duşan'ın 24 yıllık hakimiyetinin sonunda Sırplar kuzeyde Hırvat sınırından, güneyde Ege Denizine, batıda Adriyatik Denizinden doğuda Konstantinopolis'e kadar olan bölgeyi kontrol ediyorlardı. Duşan 1355'te öldü ve Nemanjiç hanedanlığının da onun yerine geçen liderinin ölümü ile sonu geldi. 1371'de Sırp feodal lordları Sırp lideri olarak Lazar Hrebeljanoviç'i seçtiler. Bazı kaynaklar Lazar'ın Duşan'ın yanında eğitildiğini, aşağı kademeden bir memur olarak kariyerine başladığını belirtmektedir. O, prens ya da dük unvanını çar, kral ya da hükümdar unvanına tercih etti.

28 Haziran 1389'da Prens Lazar ve ordusu Kosova Polje'de, Karatavuk Tarlası'nda, Osmanlı Türk Sultanı I. Murat'ın ordusuyla savaşmış, bu savaşta hem Lazar, hem de Murat ölmüşlerdi. Yetmiş yıl sonra Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükmü altında yaşayan bir ülke olmuştu. Bu durum 1829'da otonomisini alıncaya kadar devam etmiştir. 1878'de Berlin Kongresiyle bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bazı eyaletler örneğin Kosova eyaleti ve Arnavutluk 1912'ye kadar Osmanlı kontrolü altında kalmıştır.

Osmanlılar daha sonraları eski Yugoslavya'ya dahil edilecek toprakların çoğunu fethetmişti. Bosna-Hersek 15. yüzyılın ortalarından, 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altındaydı. Daha sonra Hırvatistan ve Macaristan 1526'da fethedilmişti, ancak Osmanlılar orada sadece 173 yıl kaldılar. Hırvatistan, Macaristan krallığı tarafından zaptedildi. Roman Katolik Hırvatlar Osmanlıların egemenliği altında Yunan Ortodoks Sırplarmdan çok daha kısa süre kalmışlardır. Bu, iki grup arasında dini ve tarihsel ayrılık yaratmıştır. Başka

bir fark daha oluşmuştur; çünkü Bosna'daki bazı Slavlar, Osmanlı idaresindeki ilk yüzyıldan başlamak üzere Müslüman olmuştur. Bunlar bugünkü Bosnalı Müslümanların atalarıydı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün Güney Slavları bir yönetim altında toplama girişimi sonunda başarılı olmuş; Sırp, Hırvat ve Slovenlerin krallığı oluşmuştur. Daha sonra Yugoslavya (anlamı 'Güney Slavların toprağı' demektir; bu isimle Güney Slavlar Kuzey Slavlardan, örneğin Polonyalılar ve Slovaklardan ayrılıyorlardı) olarak bilinen bu ülke beş bölümden oluşmuştur: Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Slovenya ve Bosna. Beklenildiği gibi krallık bu değişik gruplar arasında sık çatışmalarla parçalanmıştı. Ortodoks Sırplar, diğerlerini kendi idareleri altına almak istiyorlardı, Katolik Hırvatlar buna direniyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya Nazi Alman orduları tarafından işgal edildi ve kukla bir Hırvat hükümeti kuruldu. Bu hükümet faşist Uştaşi hareketinin üyelerinden oluşuyordu. Uştaşiler Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler ve tek taraflı olarak bazı Sırp topraklarını da işgal ederek topraklarını genişlettiler. Ancak Yugoslavya'da üç yönlü bir savaş çıktı: Nazi destekli Hırvat Uştaşiler, Sırp monarşist Çetnikler ve komünist Partizanlar arasında. Çeşitli kaynaklar Uştaşilerin savaş sırasında 350.000-750.000 Sırp'ı katlettiğini belirtmektedir. Çetnikler, Hırvatlar ve Bosnalı Müslümanları katletmişlerdi zira, bunların çoğu Uştaşi'yi desteklemekteydiler. Partizanlar ayrıca 100.000 kişiyi öldürmüştü. Bütün taraflar şiddetin en kötüsünü göstermişti. Ancak sayılara bakıldığında Uştaşilerin öldürdüklerinin en çok olduğu ve ayrıca Nazi benzeri toplama kamplarını oluşturdukları görülmektedir. Bu çatışma sırasında Bosna toplumunun da 1/3'ü ölmüştü.

1945'te ikinci Yugoslavya, komünist bir yönetim altında eski partizan lider Mareşal Tito başkanlığında kurulmuştu. Tito, etnik olarak yarı Hırvat, yarı Sloven'di. Komünist Yugoslavya kendisinden önceki I. Dünya Savaşı'ndaki krallık gibi, daha önce anlatılan beş bölgeden, bir de Makedonya'dan (daha önceleri Sırbistan'ın parçasıydı; Tito'yla beraber bağımsızlığına kavuştu) oluşuyordu. Şimdi bu bölgeler cumhuriyetler olarak adlandırılmıştı. Bosna-Hersek hakim bir etnik grup tarafından açıkça

idare edilmeyen tek cumhuriyetti.[2] Kosova, Sırbistan'ın güneyindeki otonom bir eyaletti, halkının çoğu Arnavut Müslüman'dı. İçinde büyük bir Macar grubu olan ve Kuzey Sırbistan'da bulunan Vojvodina da otonom bir eyaletti.

Komünist rejim altında Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Bosnalı Müslümanlar ve diğerleri açık bir çatışma olmadan birlikte yaşıyorlardı. Ancak bu uyum sadece yüzeydeydi. Öldürücü uyuşmazlık hâlâ vardı, ancak komünizm baskısı altında ifade edilmesine izin verilmiyordu. Nazik tartışmalar doğrudan çatışmaların yerini almıştı. Örneğin 1967'de Hırvat entelektüeller Hırvat Latin alfabesinin Sırp Kiril alfabesi ile aynı statüye gelmesi için çalıştılar. 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında Hırvat milliyetçileri bağımsız Hırvatistan kurulması için istekte bulundular.

Bu sorunlarla mücadele etmek için komünistler "Yugoslav İnsanı" kavramını ileri sürdüler. Bu, Sovyet ideali olan "Sovyet İnsanı" kavramına benziyordu. Bu ideal bütün insanları komünist ideolojinin yüksek objektifliğinde birleştirir ve böylece eşitlerdi. Yalnız bazı bakımlardan Yugoslav İnsanı yaratma projesi başarılı oldu. Bosna-Hersek'te komünist Yugoslavya yıkılmadan önce evliliklerin 1/4'ünden daha fazlası karışıktı ve Müslümanların %3'ünden daha azı camilere ibadete giderek[3], bir dereceye kadar Müslüman kimliğinden ayrılıklarını ve komünist ideolojiye bağlandıklarını belirtiyorlardı.

Bosna-Hersek'te Saraybosna'daki 1984 olimpiyatları sırasında ziyaretçiler aldıkları bir biletle seçilmiş camilere, Katolik Hırvat ve Sırp Ortodoks kiliselerine ve sinagoglara girebiliyorlardı. Olimpiyatları televizyondan izleyen Amerikalılar, Saraybosna'daki Yugoslavların çok etnikli ve çok dinli bir topluluk olduklarını ve uyum içinde yaşadıkları izlenimini edinmiş olabilirlerdi. Fakat, bu dönemde, Belgrad'daki Sırplar, II. Dünya Savaşını konu alan filmleri izliyorlar, Uştaşilerin gaddarlığım,

[2] Eski Yugoslavya'daki insanların hepsi de - Sırplar, Karadağlılar, Slovenler ve Bosna ı Müslümanlar - güney Slavlardır ve böylece aynı kanı paylaşırlar. Onla ı çeşitli etnik gruplar olarak birbirinden ayıran şey tarihleri ve dinî farklılıklarıdır.

[3] Vulliamy, *Seasons in Hell,* s.157.

Sırpların 'zaferlerini', ve Hırvat komşularına düşmanlıklarını yeniden alevlendiriyorlardı. Aynı medya (televizyon) dış dünyaya onların uyum içinde yaşadıklarını gösterirken eski Yugoslavya'daki bölünmeyi alevlendiren temel araçtı.[4]

Eski Yugoslavya'nın resmi olarak parçalanması Haziran 1991'de Slovenya'nm bağımsızlık bildirgesi ile başladı. Bu oldukça barış içinde oldu, çünkü Slovenya'da korunması gereken çok az Sırp vardı. Slovenyalılar ile Yugoslavya Halk Ordusu (JNA) arasındaki savaş beş gün sürdü. JNA 1945'te kurulmuştu, Sırplar tarafından idare ediliyordu. Aslında eski Yugoslavya'da Sırplar nüfusun %40'ından daha azını oluşturuyorlardı, buna rağmen askeri idarecilerin %60'ı Sırptı.[5]

Aynı ay Hırvatlar bağımsızlıklarını ilân ettiklerinde de çok farklı bir durum ortaya çıktı. Birincisi Hırvatistan'da yaşayan pek çok Sırp vardı ve Ortodoks Sırplar ile Katolik Hırvatlar arasında çatışma arttı. İki taraf da yüzyıllar önceki tarihsel şikâyetlerini II. Dünya Savaşı'nda çektiklerini, dini farklılıklarını, karşısındakinin yarattığı sıkıntıyı dile getirmeye başladılar. Politikayla duygular birleşti. Hırvatlar ve JNA arasında savaş başlayınca, JNA bütünleşmesinin bozulması ile JNA tümüyle Sırplar tarafından oluştu. Sırplar geleneksel Sırp toprakları olarak kabul ettikleri yerlerden Hırvatlar etnik açıdan topraklarından temizlendiler. Avrupa topluluğu özellikle Almanlar, "self-determination" düşüncesini yeniden yorumladılar (bu ilke kaynağını sömürge düzeninin parçalanmasından alıyordu) ve Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını Ocak 1992'de tanıdılar ama büyük olasılıkla bu, erken bir tanımaydı.

[4] "Televizyon, savaş sonrası Yugoslavya'yı yiyip yutan Sırp-Hırvat savaşının alevlerini körükleyen önemli bir unsur, belki de tek unsurdu.... Belgrad ve Zagreb'deki rejimlerin herikisi de ... radyo ve televizyon üzerinde büsbütün bir kontrola sahiptiler ve kamu desteğini, avama, bazen korkunç bazen duygusal bir yalanlar, uydurmalar ve propagandalar diyeti vererek kazandılar" (Parin, "Open Wounds," s.41).

[5] JNA'da subayların yüzde 12'si Hırvattı, ancak Hırvatlar 1991'de toplam nüfusun yüzde 22.1'ini teşkil ediyorlardı. Ordudaki subayların sadece yüzde 2.4'ü Müslümandı, halbuki Müslümanlar 1991'de eski Yugoslavya'nın toplam nüfusunun yüzde 8.4'ünü oluşturuyordu (Ciriç, "From Partisans to Security Service").

Aralık 1991'de Bosna-Hersek hükümeti, kendisinin de bağımsızlık istediğini ilan etti. Ancak Bosna-Hersek üç büyük etnik grubu sınırları içinde barındırıyordu: Müslümanlar, Sırplar ve Hırvatlar. 1 Mart 1992'de yapılan referandumda Müslümanlar ve Hırvatlar bağımsızlığı seçtiler ancak 1.2 milyon Sırp Bosna'da yaşıyordu ve toplumun %31'ini oluşturuyorlardı. Bunlar referandumu boykot ettiler ve liderleri Radovan Karadziç, Bosna-Hersek'in bağımsızlığı tanınırsa iç savaşın çıkacağı konusunda bir uyarı yaptı. Bosnalı Sırplar yeni bağımsız olacak bir Bosna-Hersek'te azınlık olmak istemiyorlardı. Bosna-Hersek'i parçalara bölme tartışmaları Mart 1992'de başarısızlıkla sonuçlandı. Nisan 1992'de 12 Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanı ve Amerikan hükümeti Bosna-Hersek'i bağımsız bir ulus olarak tanıdıklarını bildirdikten bir gün sonra Bosna'daki katliam başladı. JNA doğrudan ya da dolaylı yollarla Bosna'daki Sırpları ve onların etnik temizleme gündemlerini destekledi.

Eski Yugoslavya'nın yerine konulan yeni devletler, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olarak adlandırılan üçüncü Yugoslavya'ydı. Üçüncü Yugoslavya, Sırbistan ve Montenegro'nun yanısıra daha önce otonom cumhuriyetler olan Voyvodina ve Kosova'yı da içeriyordu. İlk Yugoslavya'nın bir parçası olan Makedonya Tito'nun yönetimindeki ikinci Yugoslavya'da ayrı bir cumhuriyet olarak kalmıştı. Silahlı çatışma olmadan bağımsızlığını kazandı ve Makedonya Cumhuriyeti olarak adlandırıldı.

Kasım 1995'te Amerika Birleşik Devletleri Dayton, Ohio'da, Slobodan Miloseviç, Hırvat lideri Franjo Tucman ve Bosna lideri Aliya İzzetbegoviç (bir Müslüman) arasında yapılacak müzakerelere ev sahipliği yaptı. 12 Kasım 1995'te barış yapma konusunda anlaştılar. Dayton Anlaşmasına göre Bosna Hersek'in sınırları aynı kalacaktı, ancak topraklarının %49'u bir Bosnalı Sırp devleti tarafından kontrol edilecekti. Geri kalan topraklar bir Müslüman-Hırvat federasyonunun kontrolü altında olacaktı, bunun içinde Saraybosna da vardı. Ayrıca hakkında iddialar olan savaş suçlularını memuriyetten azletme konusunda da anlaştılar. Bundan sonra Amerika, Belçika, İngiltere, Fransa, Türkiye diğer NATO ülkeleri ve ayrıca Rusya, Bosna-Hersek'e gi-

decek barış birliğine asker gönderdiler. Amerikalı kadınlar ve erkekler bu yabancı toprağa gittikleri için Amerikalılar, Bosna-Hersek'i artık sadece uzak bir "cehennem diyarı" olarak görmediler. Burası birçok Amerikalı ve dünyadaki diğer insanlar için duygusal ve yakın ilgi kaynağı bir bölge oldu.

—.—

Eski Yugoslavya'daki son olayların bu türden kısa bir gözden geçirilmesi oradaki çatışmaları doğuran pek çok faktörü anlamamızı sağlamaz. Durum soğana benzemektedir; kabuğun bir katını kaldırır ama altta yatan diğer katları keşfedersiniz. Kosova Savaşı'nın zihni tasarımı, bu seçilmiş travma, Bosna-Hersek'te 1992-1995 yılları arasındaki silahlı çatışmalara neden olmamışsa bile bir kez Bosna yanmaya başladığında ateşe körük olmuştur. Bu savaşın öyküsü Bosna-Hersek kriziyle ilgilenen pekçok kişi tarafından bilinmektedir ancak öykünün altta kalan kısmı büyük ölçüde keşfedilmemiştir.

Bireyler sıklıkla farklı politik sistemler altında yaşayanların ya da farklı gelenekleri ve paylaşılmış tarihleri olan kişilerin düşüncelerini ve davranışlarını kendi politik sistem, gelenek ve tarih modellerine göre yorumlarlar.[6] Aynı şekilde başka bir kültür ya da toplumdaki olay incelendiğinde insan, zihninde bunun 'yabancı' bir ortamda geçtiğini ve orada yaşanılan ve düşünülenleri o zaman dilimi içinde değerlendirmedikçe olayı anlayamayacağını unutmamalıdır.

Ortaçağda, Kosova Savaşı'nın olduğu zamanda, bugün bildiğimiz anlamda bir milliyetçilik yoktu. Balkan Hıristiyan dünya-

[6] Bugünün elektronik iletişim ve medya dünyasında, yeryüzündeki olay ve insanlara dair bilgilere büyük ölçüde ulaşabiliyoruz ve bu enformasyon bolluğu bizi kültürlerarası iletişimin artık zorluk arzetmediğine inanmaya sevkedebilir. Bu herzaman doğru değildir. Eski Sovyetler Birliği'nden yakın arkadaşlarım var. Bunlar Sovyet sisteminden ayrılıştan bu yana geçen senelere rağmen Amerikalı arkadaşlarına nazaran çok farklı algı ve düşünme tarzlarını koruyorlar. Komünist dünya görüşü bu eski Sovyetlerde yaşamaya devam ediyor gözüküyor. Zaman zaman, sanki halen kendilerine ne yapılması gerektiğinin söylenmesinden hoşnut olacaklarmış gibi, bireysel insiyatif yerine merkezî otoriteye öncelik veriyorlar. Hareketlerine onay verilmesi için devamlı otoriteleri gözeteceklerdir ki A.B.D. standartlarında bu kaygı çok gereksizdir.

sında çar ve çariçeler, prens ve prensesler, lordlar ve leydiler ve onlara hizmet eden sıradan vatandaşlar vardı. Dini inançlar ve kilise, düşünceyi yönlendiriyordu. Ancak dini sınırlar yeterince esnekti. Öyle ki Hıristiyan asilleri ve hanedanı kızlarını komşu Müslüman hanedanından erkeklerle evlendirebiliyordu. Sırbistan'da Sırplar klanlar halinde yaşıyorlardı; bu klanlarda aynı çatı altında 100 kişiye kadar varan geniş aileler vardı. Bu gelenek görünürde iki karşıt olaya neden oluyordu: Aile bağları çok sıkıydı ve hep kan davaları oluyordu. İnişli çıkışlı ilişkiler, dostluk ve düşmanlıkların yeniden oluşmasıyla sonlanıyordu. Politik ve askeri olaylarda kan ve akrabalık ilişkileri, saray entrikaları ve liderlerin kişisel istekleri etkili oluyordu.[7]

Ortaçağlarda yaşam ve ölüm algılaması da tabii ki değişikti. 1348'de, Kosova Savaşı'ndan 41 yıl önce Kara Veba Balkanları silip süpürdü, varolan tüm topluluğu perişan etti. Ölüm her yerdeydi ve bununla cennet ve cehenneme inanç, dini kişilerle özdeşim ve melekî görünümlere inanç arttı. Bizim bildiğimiz şekliyle bilim gelişmediğinden olayların nedenleri, gelenekler ve takdir-i ilahî ile açıklanıyordu.

Sırpların düşmanları, Osmanlı Türkler, Kosova Savaşı çıktığında tarihte daha yeniydiler. Osmanlıların ataları Orta Asya göçerleriydi. Geçimlerini küçük baş hayvanlar ve deveden elde ediyorlardı ve yetenekleri at sırtında iyi savaşmaktı; askeri güçleri buradan geliyordu. M.S. 9. ve 10. yüzyıllarda Türk kabileleri batıya göç etmeye başladılar. Bu seyahatler boyunca Türkler İslamlaştı. 1701'de Doğu Anadolu'da Manzikert'te (bugünkü Malazgirt) Bizans ordusunu yendikten sonra Selçuklu Türkleri, Anadolu'da bir Türk İmparatorluğu kurdular ve yerel halkla karıştılar. Bu imparatorluk çökünce bir grup Türk Bizans İmparatorluğundan geriye kalan yerlerin sınırlarına yerleştiler ve kurucuları Osman'ın himayesinde yeni bir Türk gücü olarak ortaya çıktılar. Bu grup, tarihte Osmanlılar olarak bilinmektedir.

[7] Bu türden faktörler bugün mevcuttur ama bunlar modern devletlerin liderleri için gerekli karmaşık düşünme ve planlamayla ilgili diğer motivasyonlarca gölgelenmektedir. Genellikle, bugünkü gelişmiş politik sistemlerin denetleme ve dengeleme mekanizmaları iktidarda olanların şahsî menfaatlerini gölgede bırakmaktadır.

Osman'ın oğlu Orhan (1326-1359) Bizans İmparatoru VI. John Cantacuzenus'un kızıyla evlenmiş ve bir Bizans-Osmanlı ittifakı oluşturmuştur. 1352'de Osmanlılar Çanakkale Boğazının Avrupa kısmı olan Gelibolu'da mevzilenmiştir ve Bizans politik kavgalarında paralı asker olarak hizmet etmişlerdir. Bu sırada Avrupa'da kendi menfaatleri ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bulgarları ve bazı Sırp Hıristiyan derebeylerini tebaalarına almışlardır. Kosova Ovasındaki (Karatavuk Tarlası) savaşın altında yatan nedenler açıkça belirtilmemiştir, ancak en iyi tahmin Sırp lideri Lazar'ın I. Murat'ın vassalı olmayı kabul etmemesi veya önceden vassalı olup şimdi bağımsızlık istiyor olmasıdır.[8]

Başlangıçta Osmanlı toplumunda sosyal eşitlik temeldi. Bu 14. yüzyılda yok olmuş ve yerine yeni bir sosyal yapı konulmuştur. Sultan'ın babadan oğula geçen bir ülkeyi yönetme hakkı vardı ve çağdaş dini inançlar onu ve takipçilerini İslam için kafirlerin ülkelerini fethetmeye zorluyordu. Osmanlı sisteminde fethedilmiş bölgelerdeki insanlar etnik özelliklerine göre değil, dinlerine göre sınıflandırılıyordu. Bir kimse Ortodoks ya da Müslümandı; Sırp, Yunan ya da Bulgar değil. Bir kez Osmanlı kontrolüne girince herkes eşitti. Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar eşitti ancak Müslümanlar daha eşitti.[9] Balkanlarda toprakların çoğu manastırlar tarafından yönetiliyordu ve feodalizm mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu'nda günlük yaşamı araştırmış olan Raphael Lewis şöyle demektedir; "*Büyük toprak sahiplerini silip süpürdükten sonra Türkler, Balkanlardaki feodalizme son vermiş ve küçük çiftçiler için yeni alanlar açmışlardır, bunlar Türk hakimiyeti altında minnettarlıkla ikamet etmiş ve velinimetlerine bağlılıklarını göstererek karşılık vermişlerdir.*"[10]

Sırpların, kendi tarihi geçmişlerindeki büyüklükleri ve yayılmalarıyla Türklere boyun eğmeleri ve işgalcilere bağlılıklarını sunmaları çok zordu. Bu nedenle direnmeyi tercih ettiler. Bu Sırp lordları içinde en güçlüsü Lazar'dı ama gücü bütün serbest Sırp liderlerine uzanmıyordu. Stratejik ittifaklar kurabilmek için kızı Mara'yı Vuk Brankoviç'e ve diğer kızı Vukosava'yı Mi-

[8] Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic* Tradition, s.16.

[9] Volkan ve Itzkowitz, *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict,* s.60.

[10] R. Lewis, *Everyday Life in Ottoman Turkey,* s.13.

loş Kobiliç'e (ya da Obravitç) verdi. Damatların ikisi de Sırp lorduydu ve bunlar daha sonra Kosova Savaşı'na katıldılar.[11]

Herhangi bir şahidin takriri olmadığından Kosova Palje Ovasındaki (Karatavuk Tarlası) savaşın tarihsel gerçeği bilinmemektedir. Kosova Savaşı Sırp, Türk, Yunan ve diğer tarihçiler tarafından anlatılmıştır.[12] Burada açık olan Kosova Ovasında tam teşekküllü bir savaş olduğudur. Bazı kaynaklar Türk güçlerinin Sırp güçlerinden sayıca daha fazla olduklarını söylerken bazıları aksini belirtmektedir.[13] Türklere, işgal edilen Avrupa topraklarından gelen Yunan ve diğer Hıristiyan askerler ile daha önceden Osmanlı hakimiyetine girmiş Slav askerler eşlik ediyordu. Lazar'ın kuvvetleri Sırplara ilaveten Bosnalı, Macar ve Almanlardan oluşuyordu.

Asıl savaşın iki tam gün sürdüğü görülmektedir. Bu süre içinde iki tarafın kaybı da çok olmuş, Sultan Murat'ın iki oğlu da ölmüştü. İkinci veya üçüncü gün Miloş Kobiliç Türk liderini ciddi bir şekilde yaralamıştı.[14] Bu öykünün en yaygın şekline göre Miloş, Türk tarafına iltica etmiş ve Sultan'a getirilmiş. Sultan geleneğe uygun olarak ona sağ ayağını öpmesi için uzattığında

[11] Prens Lazar'ın diğer bir müttefiki, Bosna bölgesini yöneten Ban Tvrtko'ydu. Kosovo Polje'deki (Kosava Ovası) savaştan önce Tvrtko Sırbistan, Bosna ve Pomorze'nin ve batıdaki toprakların kralı olarak kendi taç giyme merasimini düzenledi ve Macarlar tarafından da kral olarak tanındı. Tvrtko'nun kendisini Nemanjic hanedanının vârisi kılma teşebbüsüne rağmen Prens Lazar onunla dost kaldı. Tvrtko Kosova Ovası'na bizzat gelmese de Türklere karşı savaşmak için adamlar gönderdi.

[12] Emmert'in eseri (Serbian Golgotha) sayesinde şu an İngilizcede Kosova Savaşının "tarihî hakikat"inin çeşitli versiyonlarının teferruatlı izahları mevcuttur.

[13] Emmert'in (age.) zikrettiği kaynakların bazıları 1. Murat'ın Kosova Ovası'na yüzbinden fazla adamla geldiğini ve Lazar'ın da yetmişbin adamlık bir ordu topladığını tahmin ederler. Ne ki tarihçi Kinross Osmanlı ordusunun sayıca az olduğunda ısrarlıdır (bakınız Ottoman Centuries, s.58).

[14] Sırp kaynakları suikastçının ismini 1497'ye kadar zikretmediler. Bu tarihte suikastçı, Miloş Kobiliç olarak teşhis edilmiştir. Bununla beraber yüzyıllar boyunca farklı vakayinameler suikastçı olarak bizzat Prens Lazar da dahil başka isimleri önermişlerdir. Bazı Türk kaynaklarına göre Türkler savaşı kazandıktan sonra yetmiş yaşındaki Murat bir an için korumasız bırakılmış ve yaralı bir Sırp askerince öldürülmüştü. Fakat yakın zamanlara ait tarihçiler suikastçıyı Miloş olarak kabul ediyorlar.

Miloş öpecekmiş gibi eğilmiş ve elbisesinin içinden bir hançer çıkararak sultana saplamış.[15] Beklenildiği gibi Miloş tutuklanmış ve daha sonra Türkler onu öldürmüş. Bu sırada, Sultan ölürken Lazar yakalanmış ve Sultanın ölüm döşeğine getirilmiş, ya Murat'ın kendisi ya da oğlu ve varisi olan Beyazıt, Lazar'm öldürülmesini emretmiş.[16] Lazar'm kafası kesilmiş. En azından bir Sırp kaynağı Murat'ın Lazar'ın cesaretine hayran kaldığını, o nedenle onun öldürülmesini ve böylece ikisinin cennette birlikte olabileceklerini rivayet etmektedir.

İki liderin ölümünden sonra yaşanan karmaşadan dolayı Kosova Savaşı'nın sonucu belli değildir. Yeni Türk padişahı Beyazıt ordusunu Konstantinapol'den fazla uzak olmayan Edirne'ye (Adrianople) geri çekmiştir. Böylece geçici olarak Sırbistan'ın "serbest" bölgelerine karşı yaptığı tehdidi kaldırmıştır.

—.—

Savaştan sonra Murat'ın bedeni (iç organları olmadan) o zamanki Osmanlı'nın başkenti olan Bursa'ya (Anadolu) getirilmiş, ve kendi atalarının yanına gömülmüştür. Kosova'da Murat'ın iç organlarının gömüldüğü yerde kubbeli bir mezar vardır. İçinde, taştan bir sandukanın üstüne güzel bir yeşil kumaş geçirilmiş ve tepesine de beyaz bir sarık oturtulmuştur. Aslen Buharalı (Orta Asya) olan ve yerel bir kadınla evlenmiş olan Osmanlı Askeri Hacı Şefik, mezarın bakıcısı olarak tayin edilmişti. Hacı Şefik'ten sonra gelenler soyadı olarak Türbedar'ı almışlardır ve 600 yıldır bu aile Murat'ın gömülü organlarını beklemektedir.

Bu mezardan arta kalanlar çok kötü durumdadır. Bugün biri duvarların sarı ya da kubbenin mavi rengini güçlükle fark ede-

[15] Bu izah eğer doğruysa, tebadan bir kimsenin sultanın sağ ayağını öpmek için yaklaştığında kollarını arkada tutması gerektiği şeklindeki Kosova Savaşı sonrası Osmanlı geleneğini açıklar.

[16] Beyazıt Osmanlının yeni sultanı olarak ilan edildikten sonra hayatta olan diğer kardeşinin boğulmasını emretti ve böylece bir emperyal kardeş katli tatbikatını başlattı. O vakitlerde, Kur'an'da bu tatbikatı meşru kılan bir ayet bulunmuştu. Bunun yeni imparatorluğu parçalanmaktan koruyacağı düşünülüyordu. Ortaçağda Avrupalı Hristiyan yöneticiler arasındaki kan davaları ve entrikalar Osmanlı hanedanı içinde aynı seviye ve nitelikte olmuyordu çünkü Osmanlılar kardeşler arası rekabete bir çözüm bulmuştu.

bilir. Mezarın önünde 400 yıllık yaşlı bir ağaç durmaktadır. Gövdesi toprağa inerken ikiye bölünmüştür ve bu sanki Kosova Savaşı sırasında yaşanmış ayrılıkları sembolize etmektedir: Lazar'ın başının koparılması, Murat'ın organlarının bedeninden çıkarılması, Osmanlı ve Sırp orduları ve İslam'la Hıristiyanlık arasındaki ayrım.

Osmanlıların dünyanın bu bölgesinde hükümdarlıklarını sürdürdükleri dönemde mezarın Müslümanlar için büyük önemi vardı. Bir avize sandukanın üzerinde asılıydı. Rivayete göre avize, ziyaretçinin isteği kabul edildiyse bir yöne, edilmediyse diğer yöne dönmekteydi. Bugün sadece mezarın bir köşesinde avizeden bir parça yatmaktadır.

Yüzyıllar boyunca her gece Türbedar ailesinin ataları sarığın önüne bir kap su bırakırmış ve ertesi sabah ziyarete gelenler Murat'ın (ya da onun ruhunun) suyu içtiğini görürlermiş. Siyah sakallı olan ve Osmanlı'nın son dönemindeki Türkler gibi fes giyen Fahri Türbedar şimdi mezara bakıyor. Karısı ve kızıyla Murat'ın mezarının olduğu bahçedeki evde yaşıyorlar. Türk hükümetlerinin para vermediğini ve mezarın tamirini ihmal ettiklerinden yakınıyor. Büyük annesi II. Dünya Savaşı'nın sonunda çok canlı bir rüya görmüş; Murat'ı temsil eden güçlü bir adam yatak odasının camında belirmiş ve şöyle demiş: "*Ben gidiyorum. Gavurlar şimdi bu toprağı işgal emiş. Ben de Bursa'ya dönüyorum*". O günden sonra mezar bekçileri tarafından konulan su kabı ertesi gün dolu olarak bulunuyormuş. Bu da Murat'ın gerçekten gittiğini gösteriyormuş.[17]

Fahri'nin büyük annesinin gördüğü rüyanın hikayesi ve ailenin "büyülü" saydığı su kabını doldurma ve boşaltma geleneğinin sonu, dünyanın bu parçasına Türklerin yaptığı yatırımla paraleldir. Avrupa'nın bu bölgesinin artık Türklere ait olmadığı duygusunu yansıtır. Onlar için Kosova Savaşı'nın ruhsal tasarımı artık bir anı olmuştur. O da Murat'ın mezarındaki sarı boyalı duvarların gün ışığından solması gibi solmuştur.

Lazar'ın bedeni ve başına ne olduğu önemli psikolojik içerimleri olan başka bir öyküdür. Lazar'ın bedeni ve ayrılmış başı

[17] F. Tunç, "Türbedar Kadının Rüyası", *Hürriyet*, 7 Haziran 1996, s.4.

Ravanica'da merkez Sırp manastırına götürülmüş. Sırp kilise hiyerarşisi ve kurtulan asillerle beraber dini tören yapılmış ve takdis edilmiştir. Bu sırada Lazar'ın karısı, Prenses Miliça ve küçük oğlu, ayrıca kurtulan damadı Vuk Brankoviç kendi topraklarını yönetmeyi sürdürmüşler. Ancak aile içindeki savaşlardan ve batıdaki Macar saldırılarından rahatsızlık duymuşlar. Doğuda Türkler Sırplara baskı yapmaya devam ediyormuş. Bu baskıya tepki olarak Miliça kendi küçük kızı Olivera'yı Beyazıt'la evlendirmiş. Bir kez daha evlilik, politik bir çözüm girişimi olmuş. Bu kez damat önceki düşman, Müslüman bir Türk ve büyük bir olasılıkla yeni karısının babasının kafasının kesilmesi emrini veren kişiymiş.

Aynı zamanda Miliça'nın diğer damadı da Beyazıt'a teslim olmuş, Ortaçağ geleneklerine uygun olarak, politik konular ve aile sorunları birbirine karışıyordu. Lazar'm oğlu Stefan Lazareviç ve adamları da kendi babasının düşmanına katılmışlar ve Beyazıt'la beraber Anadolu'da, şimdiki Ankara'ya yakın bir yerde, Timur'la savaşmışlar, Osmanlılar yenilmiş ve Beyazıt Timur'un adamları tarafından hapsedilmiş. Tutukluyken de ölmüş. Ancak Stefan Lazareviç savaştan sağ olarak Sırbistan'a dönmüş, babasının topraklarını kızkardeşinin kocası Vuk Brankoviç'e ait olanlarla birleştirmişti. Görünüşte Lazaroviç ve Brankoviç aileleri arasında kan davası devam etmişti, ancak Stefan Lazareviç'in kontrolü altında Sırplar 1459'a kadar ekonomik ve kültürel bir refah dönemi sürdürmüşlerdir. Bu yılda Osmanlı Türkleri Sırbistan'ı Osmanlı topraklarına bağlamışlardır. Bu olaydan altı yıl önce Osmanlı Konstantinapolis'i (bugünkü İstanbul) fethetmiş ve böylece Bizans İmparatorluğu sona ermiştir.

Kosova Savaşı ve Sırbistan'ın düşmesi arasında 70 yıl olmasına karşın genel inanç iki olayın birleşmesidir. Kolektif Sırp psişesi için önemli olan tarihi gerçek (veya onun herhangi bir versiyonu bile) değildir. Önemli olan Kosova Savaşı'nın paylaşılmış zihni tasarımları ve bunun içinde temel rol oynayan karakterleridir. Yüzyıllarca savaşa ait mitolojik öyküler nesilden nesile Sırbistan'ın güçlü oral ve dini geleneği sayesinde geçmiş-

tir. Bunlar, Sırpların travmatize olmuş, ortak kimliklerini güçlendirmektedir.

Bu seçilmiş travma şimdiki Sırp kimliğinin gözlenebilen bir parçasıdır. Arnavutlar Kosova'nın «"kutsal toprak"ına yerleştikleri vakit orası "milli izzeti nefs"te (benlik saygısında) cerahatlenen bir yara karakterine bürünmüştür"».[18] Siyaset bilimci Marko Markoviç'e göre, Sırplar için Kosova'nın hatırası "kutsal bir acı"dır ve "sırf bu ismin telaffuz edilmesi bile bir Sırp'ı ruhunun derinliklerine kadar sarsmaya yeter". Markoviç şöyle bir benzetme yapmaktadır: "*Kudüs Tapınağının imhası İsrail için ve Golgotha Hıristiyanlar için ne ise, Kosova da Sırplar için odur*".[19]

—.—

İdam edilmesi ve azizleştirilmesinden sonra Prens Lazar şehit olarak görülmüş ve Ravanica'da rahipler yerel bir Lazar kültü yapmıştır. Daha sonra oğlu Stefan Lazareviç ölmüş ve Brankoviç ailesinden bir kişi onun yerine geçmiş, Lazar kültünün etkisi büyük ölçüde azalmıştı. Lazareviç ve Brankoviç hanedanlığı arasındaki gerginlikten dolayı Prens Lazar'ın anısına genel bir ilgisizlik oluşmuştu, ancak Ravanica'da rahipler külte sadık kalmış, Lazar, Miloş ve Kosova Savaşı'nın anılarını nesilden nesile geçmişti. Lazar ve Kosova'nın anıları *guslars* (gusle denilen tek telli bir kemanı çalan halk ozanları), yoğun sözlü gelenek, ve daha sonra hikayeyi Sırbistan kültürel geleneğin bir parçası olarak öğreten okullar tarafından canlı tutuldu.

Sırbistan'da Türk hakimiyeti kurulunca Sırplar kuzeye göç etmeye başladılar. 1690'da Ravanica manastırında kalan az sayıda rahip, Lazar'ın cesedini alıp kuzeye göç edenlere katılmıştır. Lazar bir "sürgün" olmuştur. Rahipler mumyalanmış bedeni ve kesik başı, Belgrad'ın kuzey batısındaki Fruska Gora bölgesinde bir yerde özel bir mahfazaya yerleştirmişlerdir. Sırpların

[18] Parin, "Open Wounds," s.43.

[19] Markoviç, "The Secret of Kosovo," s.111. Kosova Savaşından onsekiz yıl önce Türkler Sırpları Meriç nehrinde mağlup etmişlerdi. Balkanlarda birçok Hristiyan onların etkisi altındaydı ve Prens Lazar'a karşı Murat'ın güçlerine katıldılar. Birçok tarihçi Sırpların Meriç'teki mağlubiyetlerini, nihayetinde Sırpların akibetini belirlemesi açısından çok önemli görürler. Buna rağmen Kosova Savaşı seçilmiş bir travma oldu da Meriç nehrindeki savaş olmadı.

yerleştiği her yere ondan kalanlarla birlikte efsanesi de gidiyordu. Aziz Lazar ve Kosova'nın zihinsel tasarımı şimdi bütün Sırplara aitti.

Sırpların seçilmiş travmasında Lazar, Sırbistan'ın kaderini çizmiş olduğundan dolayı bağışlanmalıydı. Rivayete göre Aziz İlya, gri bir şahin kılığında savaşın arefesinde Lazar'a Meryem'den bir mesaj getirir. Lazar'a iki seçenek sunulur: ya savaşı kazanacak ve dünyada bir krallık bulacaktır ya da savaşı kaybedecek, şehit olacak ve cennette bir krallık bulacaktır. Çok bilinen bir Sırp halk şarkısı Lazar'ın çıkmazını göstermektedir:

Tanrım ne yapmalıyım ve
Hangi krallığı seçmeliyim?
Cennet Krallığını mı
Yoksa yeryüzü Krallığını mı?
Eğer krallığı seçersem,
Yeryüzü krallığını,
Dünyevî krallık kısadır,
Ve semavî krallık bugünden sonsuza uzanır.
Çar Cennet Krallığını seçti.[20]

Bu menkıbenin çoğalıp genişlemesiyle Sırplar, toplum olarak utanç ve aşağılanma duygularını inkar etmeye çalışmışlardır. Ancak çaresizlik ve mağdur edilme inkar edilemez, çünkü onların Osmanlı kontrolündeyken geçmişteki zafer dolu günlerini geri getirme güçleri yoktu. Sırplar öyküdeki şehitliği çok önemsemiş ve onunla özdeşim yapmışlardır. Aslında bir biçimde şehit olma duygusunun onların Osmanlı öncesi kendi kedini algılayış tarzıyla bağlantısı vardır. Nemanjiç döneminde bile Sırplar kendilerini Avrupa'daki diğer Hıristiyanlar için kurban ettiklerini düşünmüşlerdi; çünkü Müslüman Türklere karşı tampon olarak hizmet ediyorlardı. Ancak Sırplar, Yunan Ortodoks kilisesine bağlıydılar ve Avrupa'daki Roman Katolik komşularında onların kurban olduklarına ilişkin bir düşünce yoktu.

[20] Burada zikredilen şarkı Markoviç, "The Secret of Kosovo," s.114'den alınmadır. Diğer Sırp şarkıları için bakınız Pennington ve Levi, *Marko the Prince;* ve Zimmerman, *Serbian Folk Poetry.*

Kosova Savaşı'nın olayları ve bu olaya karışan karakterler, Hıristiyan mitolojisindeki olaylar ve karakterlerle karışmıştı. Yıllar geçtikçe öyküye sembolik olarak Hz. İsa'nın Son Yemeği[21] bile eklenmişti.

Savaş öncesi Prens Lazar'ın kızları Mara ve Vukosova hangisinin kocası daha büyük diye kavga etmişlerdi. Vukosova, Miloş'un daha iyi bir adam olduğunda ısrar etmişti. Savunma olarak Vuk'un karısı Mara kızkardeşinin yüzüne tokat atmıştı. O da kocası Miloş'a giderek anlatmış, onurlu bir ortaçağ lordu olan Miloş Vuk'u aramış hakaret etmiş ve onu düelloya davet etmişti. Lazar iki erkeğin arasını bulmaya çalışmış ancak bir sonuç elde edememişti. İki lord at üstünde yüzyüze gelmişlerdi. Bir noktada Miloş, Vuk'u vurarak atından düşürmüş ve geleneğe göre onun canını almaya hazırlanmıştı. Ancak bir aile trajedisini önlemek için Lazar ve diğer kraliyet mensupları iki bacanağı barış yapmaya zorlamışlardı. Karşıt taraflar görünüşte anlaşmış görünüyorlardı ancak bu içten değildi. Vuk, Miloş'a kin besliyor ve ona her fırsatta sözle saldırıyordu.

Bu sırada Murat sahneye girmişti. Vuk, Miloş'a güvenilemiyeceğini onun Murat ve Osmanlılarla gizli ilişkisinin olduğunu söylemiş, 'Miloş bir vatan hainidir' diye ilan etmişti. Lazar Vuk'un doğru söylediğinden şüphelenmeye başlamış ve Miloş'un sadakatini sınamayı düşünmüştü. Kosova Savaşı'ndan önceki gece (başka bir kaynağa göre Kosova Savaşı sırasında) Prens büyük bir akşam yemeği vermiş. Lordlar bu yemeğe davetliymiş, birbirleriyle konuşmayan bacanaklarda yemekteymiş. Sahne, Lazar'ın Hz. İsa, Miloş'un ise Yehuda olacağı şekilde Son Yemek için hazırlanmış. Yemek sona ererken Lazar ayağa kalkmış, şarap kadehini kaldırarak Miloş'a kendisinin ihanet ile suçlandığını söylemiş ve kadehi Miloş'a uzatmış. Miloş tereddüt etmeden şarabı içmiş, şarabın zehirli olmasından korkmadığını göstermiş, sınavdan geçmiş.[22] 19. yüzyıldan kalma taş baskılı bir

[21] Bu izah Emmert, *Serbian Golgotha*'dan alınmadır.

[22] Bu hikaye, Emmert, *Serbian Golgotha,* s.106'da belirtildiği gibi, yavaş yavaş gelişmiş ve mevcut şeklini Marvo Orbini'ye ait Il regno degli Slavi (1601)'de almıştır.

resimde Aziz Lazar, kafasının üstünde güneş ışığından bir hal içinde ve Miloş da aynı ışıkla aydınlanmış olarak gösterilir.[23]

Bazı araştırmacılar Sultan Murat'ı, masumiyetini daha da kanıtlamak için Miloş'un öldürdüğünü belirtiyorlar. Miloş ise, Türklerin misillemesi sonucunda öldürüldüğünde şehit sayılmıştır; bu daha önceki statüsünün ironik bir tersine dönüşüdür.

—.—

Osmanlı kontrolünde Sırplar süreğence yas tutmuşlardır. 28 Haziran 1389'daki 'yenilgi' paylaşılmış kayıp haline gelmiştir. Buna yas tutamazlardı, ancak sürekli hatırlanacaktı. Kosova Sırpların zihninde paylaşılmış, soyut bir anıt olarak gelişti. Bir halk öyküsü Kosova Savaşı alanındaki çiçeklerin Sırbistan için "ağladıklarını" anlatmaktadır. Bu, çiçeklerin boyunlarının yas sürecinde olan kişiler gibi eğik durmasını ima etmektedir. Sırplar mağdur edilmiş kimliklerini unutmamış, mağdur edilmiş zaferlerini şarkılarda dile getirmişlerdir:

İçin, ey Sırplar, Tanrının zaferine için
Ve Hıristiyan kanununu yerine getirin;
Ve biz krallığımızı kaybettiysek de,
Haydi kendi ruhlarımızı kaybetmeyelim.[24]

Ölümünden sonraki ilk yüzyıllarda Lazar'ın imgesi çarmıha gerilmiş İsa'nın imgesiyle yakından bağlantılıydı. Açık bir şekilde, Lazar gibi Sırplar da cennetteki krallık fikrine bağlı kaldılar. Onların fikirlerini değiştirmesi ve dünyada bir krallığı seçmeleri 19. yüzyılda Avrupa'da milliyetçiliğin ortaya çıkması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar olmamıştır. Rönesans'ta Lazar ve Miloş ikonları, tipik olarak onları azizvârî veya İsavârî bir surette gösteriyordu. Üzgün yüz ifadeleri vardı ve dini yazılar ile haç taşıyorlardı. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında güçlü savaşçılar olarak resmedilmişlerdi. Öfkeli yüz ifadeleri vardı ve kılıçlar çekilmişti. Lazar yeniden diriltilen bir savaşçı gibi algılanmaya başlanmıştı. O ve Miloş, trajik şehitlerden cesur intikamcılara dönüşmüşlerdi.

[23] *Prensin Şöleni* adlı litograf Adam Stefanoviç'e aittir ve tarihi de 1870'tir.
[24] Markoviç, "The Secret of Kosovo," s.116.

Pekçok politik plandan ve savaşlardan sonra Avrupalı güçler Sırpların 1829'da otonomi kazanmalarına yardımcı olmuşlardı.[25] Osmanlılar, Bosna'yı 1878'de kaybetmişler ve ülke Avusturyalıların eline geçmişti. Sırbistan da tümüyle bağımsız olmuştu. Kosova eyaleti Osmanlı kontrolünde kalmıştı. Avusturya-Macaristan etkisi bu bölgede güçlenmişti (1909'da Osmanlı İmparatorluğu ve Sırbistan Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakını tanımıştır). Avusturyalılar Bosnalı Sırpların Kosova ruhunu bastırma girişiminde bulunmuşlardır; böylece onlar Lazar'ın öç alıcı görünümünü maskot olarak kullanarak başkaldırma düşüncelerini bitireceklerdi.

Sırbistan, daha sonra 1912-1913'te kendini Balkan Savaşı'nın içinde bulmuştur. Bu savaşlar sırasında Kosova, 500 yıl özgür bir devlet olmamıştır. Sırbistan'ın bir parçası haline gelmiş, Sırplar Kosova'yı kurtardıklarını sanmışlardır. Genç bir asker bu kurtarmayı şöyle anlatmaktadır:

O kelimenin -Kosova'nın- tek başına sesi tarif edilemez bir heyecana sebep oldu. Bu tek kelime, karanlık geçmişe -beş yüz yıla- işaret ediyordu. Onda bütün bir acıklı geçmişimiz bulunuyor - Prens Lazar'ın ve tüm Sırp halkının trajedisi....*

Her birimiz daha beşikteyken kendimiz için bir Kosova resmi yarattık. Analarımız bizi Kosova şarkılarıyla uyuttu ve okullarda hocalarımız Lazar ve Miloş'un hikayelerini anlata anlata bitiremediler...

Tanrım, bizi bekleyen neydi! Bağımsız bir Kosova'yı görmek.... Kosova'ya vardığımızda... Lazar'ın, Miloş'un ve Kosova'nın tüm şehitlerinin ruhları bize bakıyordu.[26]

Bu asker ve buna benzeyen diğerleri için "*çok sayıda Türk öldürmek sadece atalarının öcünü almak değil kendisinin hissettiği*

[25] Daha önce, 1804'te, Kara George Osmanlılara karşı şiddetli bir Sırp ayaklanmasını yönetmişti. Sonunda, Kara George Türklerce mağlup edilmiş ve sonra o da dinî bir şahsiyet olarak teşhis edilmiş ve bir mesih olarak karşılanmıştı.

* Biz bu çeviride Kosova kelimesini kullandık. Aslında Sırplar asla bu ismi kullanmazlar. Onlara göre bu yerin adı Kosovo'dur ve orada yaşayan Arnavut asıllı kişilerin Kosova adını kullanmalarına kızarlar.

[26] *Vojincki Glasnik*, 28 Haziran 1932'den. Zikreden Emmert, Serbian Golgotha, s.133-134.

acıyı da hafifletmek" anlamına geliyordu.[27] Lazar ve Miloş'un kahraman imgeleriyle bağlantılı toprakları fethetmek, geçici de olsa mağdur edilmişlik ve güçsüzlüğün paylaşılmış duygusunu tersine çevirmek gibi görünüyordu.

Kosova'nın kurtuluşundan yaklaşık iki yıl sonra 28 Haziran 1914'te Bosnalı bir Sırp olan Gavrilo Princip Avusturya - Macaristan Arşidükü Francis Ferdinand'ı ve onun hamile karısını Saraybosna'da öldürdü ve I. Dünya Savaşı başladı. Gavrilo hakkında bilinen onun bir ergen olarak diğer pek çok Sırp genci gibi Lazar ve Miloş'un intikam alıcılığa dönüşmüş imgeleri ile dolu olmasıydı. Arşidük'ün Saraybosna'ya Kosova Savaşı'mn yıldönümünde gitmeye cesaret etmesi Sırp gençlerinin çoğu tarafından kasdi bir hakaret olarak görülmüştü.[28] Princip, Arşidükü vurarak kendisinin Avusturya-Macaristan'a saldırdığını hissetmişti. Çünkü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu ile yer değiştirerek, "baskıcı" olmaya devam etmiş ve Kosova ruhunu bastırmaya çalışmıştır. Arşidük'ün Kosova Savaşı'nın yıldönümündeki ziyareti iki "baskıcı"yı bir zaman çöküşünde birleştirmişti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp, Hırvat ve Sloven krallıkları kuruldu.

—.—

Slobodan Miloseviç de, Sırp tarihinin zihinsel tasarımlarını yanlış yönlendiren biridir. Orta yaşlı, kısa boylu hatta bodur, avukat, bankacı ve politikacıdır... Nisan 1987'de komünist bir bürokrat olarak 300 parti delegesi ile Kosova'da yapılan bir toplantıya katılmıştır. Bu dönemde Kosova halkının sadece %10'u Sırp'tı. Çoğunluğu, bugün olduğu gibi Arnavut Müslümanlar oluşturuyordu. Toplantı sırasında Sırplardan bir grup (ve Karadağlılar) toplantı yapılan alana Kosova'daki Sırpların nasıl zor durumda olduklarım anlatmak için girmek istediler. Yerel polis kalabalığın girmesini engelledi. Bu sırada Miloşeviç öne çıktı ve hiç kimsenin onları bastırmaya hakkı olmadığını söyledi. Kala-

[27] J. Cvijiç, *Balkansko Polustrvo I jusnosevenske zemle* (Belgrad, 1986), zikreden Emmert, Serbian Golgotha, s.135.

[28] Bohlen, *A Witness to History.* Aslında arşidük, karısıyla beraber vurulduğu esnada, zamanlamasının fenalığı konusunda uyarıldığından Saraybosna'yı terketmek üzereydi.

balık coşkuyla yanıt verdi ve spontan olarak "Hej Sloveni"yi milli marşı söylemeye başladılar. "*Özgürlük istiyoruz, Kosova'yı vermeyiz*" diye bağırıyorlardı. Miloseviç de sabaha kadar (13 saat) binada kaldı ve onların nasıl mağdur olduklarına ilişkin öyküler dinledi. Daha sonra yaptığı bir konuşmada "*Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğunu ve hep öyle kalacağını*" söyleyerek Kosova'daki Sırpların azınlık olmadığını açıklamıştır.

Miloseviç bu tecrübeden transforme olmuş olarak ve Sırp milliyetçiliğinin örtüsünü giyerek çıkmıştır. Ben onun kişiliği hakkında çok az şey bildiğim için bu transformasyonun aniden olup olmadığını anlamıyorum. Büyük olasılıkla bir süreden beri politik nedenlerle milliyetçilik fikrini ateşlemeyi düşünüyordu.

Miloseviç'i tanıyanlar onu soğuk, öfkeli, kurnaz ve kendine odaklanmış bir politikacı olarak tanımlıyorlar. Belgrad'da bir söylenti şöyle: "*Miloseviç'in arkadaşım dediği kimseye acıyın*".

Miloseviç, bir Doğu Ortodoks ilahiyatçının ikinci çocuğu olarak Nazi işgali sırasında 1941'de doğdu. Ergenlik dönemi aşkı Mirjana Markoviç ile evlenmiş, ancak uzun süreli ve güvenilir başka ilişkilerinin olduğu bilinmiyor. Kocası gibi Mirjana'nm da travmatik çocukluk yaşantısı olmuş. Annesi Naziler tarafından tutuklandığında partizanlar hakkında bilgileri açığa vurduğundan II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerce idam edilmiş. Mirjana komünist olarak kalmış ve komünist ideolojinin bir anlamda sözcüsü olmuştur.

Miloseviç'in anormal bir aileden geldiğini gösteren ipuçları vardır. Yedi yaşındayken kendisinin favorisi olan ordu mensubu dayısı başına kurşun sıkarak intihar etmiş. Babası II. Dünya Savaşı'ndan sonra annesinden ayrılmış ve oğlu 21 yaşında iken o da intihar etmiş. Miloseviç 30'lu yaşların başındayken, öğretmen olan ve seçkin üst-orta sınıf bir aileden gelen komünist annesi de intihar etmiş.[29] Kendi kişisel motivasyonları ne olursa olsun Miloseviç, kendisini anonim Komünist Parti üyeliğinden bariz milliyetçiliğe transforme etmişti. Sırpların vatansever duygularını uyandırmıştı. Kosova Savaşı'nm ateşinin yeniden alev-

[29] Vulliamy, *Season in Hell.*

lenmesinde önemli bir rol oynamış ve dahası bu kolektif anıyı öç alma hakkı için bir araç olarak kullanmıştı.

Kosova Savaşı'nın 600. yılında 1989'da Miloseviç ve arkadaşları Lazar'ın bedenini "sürgün"den kurtarmaya karar verdiler. Lazar'dan arta kalanlar bir tabuta konuldu ve her Sırp köyü ve kasabasında gezdirildi. Her yerde yas tutan, siyah elbiseler giymiş büyük kalabalıklar tabutu karşıladı.[30] Miloseviç'in başlangıçtaki niyetinin, gerçekten öç almak isteğini provoke etmek olup olmadığı açık değildir. Sırp grup kimliğinin ve onurunun toparlanmasını artırmayı ve kendi politik pozisyonunu sağlama almayı istemiş ve bunda başarılı olmuştur. Sırplar, Kosova Ovasındaki (Karatavuk Tarlası) savaşı sanki yeni olmuş gibi hissetmeye başlamışlardı. Bu gelişme, seçilmiş travmanın (bazen uykuda olmasına karşın) yüzyıllarca canlı tutulmasına bağlıdır.

Komünist dönem seçilmiş travmanın uykuda olduğu zamanlardan biridir, ancak o zaman bile Kosova'nın psikolojik DNA'sının bir nesilden diğerine geçmeye devam ettiğinin işaretleri görülmektedir. Kosova Savaşı ilkokul çocuklarına Sırp tarihinin en önemli olayı olarak anlatılmaktaydı. 1970'lerde savaşa ait bir film Sırpların ilgisini çekmiştir ancak yönetmeni Hırvat olduğundan itibardan düşmüştür. 1971'de yapılan Prens Lazar'ın bronz heykelindeki abartılmış asık yüz ve bir kılıcı kaldıracak gibi duran kol belirgin bir savaşçı izlenimi veriyordu.[31] Sırpların kırmızı şarabı bile Çar Lazar ve Çariçe Milica adı altında satılmaktaydı, şişelerde Kral Lazar ve karısının resimleri vardı. Sembolik olarak konuşursak onların "kanı" toplum tarafından içiliyordu.

Miloseviç'in Kosova'ya odaklanması, bu DNA'yı yeniden harekete geçirmişti. Onun cesaretlendirmesiyle, Sırplar ataların travmatize edilmiş kendilik imgelerini kendi içlerinde hissettiler. Lazar'ın bedeni Sırbistan'da gezdirilirken ağladılar, feryat ettiler ve bir daha böyle bir mağlubiyetin olmasına izin vermeyeceklerine ilişkin konuşmalar yaptılar.

Miloseviç, Kosova Savaş alanına bakan bir tepede çok büyük bir anıtın yapılması emrini verdi. Kırmızı taştan yapılan anıt, ka-

[30] Kaplan, *Balkan Ghosts*, s.38.

[31] Emmert, *Serbian Golgotha*, ek.

nı sembolize ediyordu ve "yas tutan" çiçeklerin üzerinde 100 ayak yüksekliğindeydi. Lazar'ın savaştan önce söylediği sözler üzerine kazınmıştı. Bütün Sırpları Karatavuk Tarlası'na (Kosova Ovası'na) Türklerle savaşmak için çağırıyordu. Bu çağrıya katılmayan herhangi bir Sırp'ı Lazar kendi kelimeleri ile tehdit ediyordu. Ne çocuğu, ne de bereketli toprağı olacaktı. Üstünde ne sebze, ne de tahıl bitecekti... Anıtın bir platformu vardı. Platformun etrafında, "*üzerine bir kılıç ve '1389-1989' sayıları kazınmış mermi şeklinde beton kuleler*" vardı.[32] Kosova Savaşı ile bağlantılı duyguları ve yorumları 1989'dakilerle birleştiriyordu.

28 Haziran 1989'da Kosova'nın 600. yılında bir helikopter Miloseviç'i Karatavuk Tarlasına getirdi. Helikopterden indikten sonra geleneksel kıyafetleri içinde dans eden kızların olduğu platforma çıktı ve topluluğun çılgınca gösterdiği aşırı sevgiyi tek bir mesajla daha da arttırdı "*İslam Sırpları bir daha asla zaptedemiyecek*".[33] Bu toplantının fotoğraflarına bakıldığında insanların giydikleri gömleklerde Lazar'm Türklere karşı savaşılması mesajının yazılı olduğu görülebilir.

—.—

1990'da altı Yugoslav Cumhuriyetinde seçimler vardı. Komünistler Sırbistan ve Karadağ dışında her yerde yenildiler. Sırbistan'da komünistler şimdi Sırp Sosyalist Partisi olarak adlandırılmıştı ve Miloseviç onları idare etmek için seçilmişti. Kosova eyaleti bir polis devleti olmuştu. Bu arada Türkler bir kez daha apaçık düşman olmuşlardı. Belgrad'daki Türk büyükelçiliği Hasan Aygün tarafından yönetiliyordu. Hasan Aygün, büyükelçi olmadığından ona vekalet ediyordu. Bu atmosferde Sırp milliyetçiliği yükselirken kendisini Sırp başkentinde bir numaralı düşman olarak buldu. Gittiği her yerde Sırplar ona "*Siz Türkler niye bizi istila etmek istiyorsunuz?*" diye soruyordu.

Aygün'e göre hemen hemen her Sırp, Türklerin ülkesini her an işgal edeceğine inanıyor ve Aygün kendi güvenliğinden şüphe

[32] Kaplan, *Balkan Ghosts,* s.39.

[33] Vulliamy, *Season in Hell,* s.51.

duyuyordu. Bu "paylaşılmış paranoid bozukluğun"[34] bir şekliydi. Toplumun büyük bir kısmı bilinçli ya da bilinçdışı Türkleri düşman ve Bosnalı Müslümanları da Türk olarak kabul ediyordu.

Aygün, ayrıca pekçok Sırp gencinin yeni bir oyun oynamaya başladıklarına dikkat çekmişti. İçinde bir kurşun olan bir silahla Rus ruleti oynuyorlarmış. Bu ergenlerin çoğu ya ölmüş ya da kafası yaralı olarak hastaneye kaldırılmış. Lazar gibi gençler de iki seçimi yaşıyorlarmış: Ölüm ve şehit olma ya da yaşam ve Türklerden öç alma.

Belgrad'daki Alman büyükelçisi olan Horst Grabert, bazen Miloseviç ile yemek yiyormuş. Büyükelçi yayılan milliyetçilik tehlikesi için uyarmak istemiş, ve bu yüzden bir gün Miloseviç'e bir öykü anlatmış: Johann Wolfgang von Goethe'nin "*Der Zauberlehrling*" (Büyücünün Çırağı) adlı eserinde çırak, ustası uzaktayken onun sihirleri ile deney yapıyormuş. Ufak tefek işleri yapması ve küveti doldurması için sihirli süpürgeyi kullanmış. Ancak küvet dolduktan sonra çırak süpürgeyi durduracak sihiri bilemediğinden süpürgeyi ikiye bölmüş. Böldüğü anda da iki parça da canlanmış ve yeni işlere ikili olarak başlamışlar.

Büyükelçi Grabert, Miloseviç'e eski üstat Mareşal Tito olmadan milliyetçiliğin yayılması ve ikiye katlanmasını durduramayacağını hatırlattı. Açıkça Miloseviç, bu uyarıyı değerlendiremedi, milliyetçilik ateşini yakmaya devam etti, hatta Tito'yu Sırbistan karşıtı politika izlediği için de suçladı.

Haziran 1992'de Miloseviç Üçüncü Yugoslavya'nın başkanı olan kendi "arkadaşı" ve akıl hocası Ivan Stamboliç'i Kosova eyaletindeki Sırpları korumamakla suçladı. Miloseviç, Stamboliç'i düşürdü ve kendisi bir sonraki başkan olarak seçildi. Daha önce Miloseviç Radovan Karadziç ve diğerlerini kendisiyle buluşması için çağırmıştı.

—.—

[34] "Paylaşılan paronoid düzensizlik çok çabuk yayılır, ekonomik ve siyasî kriz ve kolektif gerilim zamanlarında geniş kitlelere ulaşır. Bu zamanlarda grubun eleştirel bilinci azalır ve realitenin gerçekçi değerlendirilişi gizlenir" (M. Jakovljevic, "Psychiatric Perspectives of the War against Croatia," *Crotian Medical Journal* 2 [1992], s.43, zikreden Parin, "Open Wounds," s.50)

Karadziç, ilgi çekici bir kişidir. 1945'te Petnjica'da doğmuştur; burası Karadağ'ın batı kısmında izole bir dağ köyüdür. Petnjica'da yaşayan insanlar kendi tarihlerinden onur duyarlar: 400 yıl önce ataları vergi ödemeyi reddetmiş ve Osmanlılara direnmişler. Karadziç'in babası Çetnik'ti. II. Dünya Savaşı sırasında Tito'nun başkanlığındaki komünist partizanlara karşı savaşmıştı. Daha sonra Tito'nun yönetimi sırasında babası beş yıl hapsedilmişti. Bazı köylüler onun, Tito'nun komünist rejimine karşı vatan haini olduğu için hapsedildiğini söylerken, diğerleri bir kuzeniyle ensest ilişkisinden dolayı hapsedildiğini belirtmektedir.[35]

Kocası hapiste olduğundan ya da başka nedenlerle Karadziç'in annesi Jovanka çok az bir parayla beş çocuğunu (dört oğlan ve bir kız) büyütmek zorunda kalmış. Karadziç 11 yaşındayken aile çocukların eğitimi için Niksiç'e taşınmış.

Karadziç 15 yaşında Saraybosna'ya gitmiş ve şehirli sosyal çevrelerde zor kabul görmüş. Sosyolog Beverley Allen, genç Karadziç'i "*saldırgan tavırları olan kaba bir budala*" ve "*dağdan inmiş*" biri olarak tanımlamıştır.[36] Fakat daha sonra tıp ve psikiyatri okumuş ve bir psikiyatr ile evlenmiştir. Bir süre Saraybosna'da Futbol Klübünde Bosnalı bir Müslümamn emrinde çalışmış ve bu sırada onunla arkadaşmış. Kumar ve içkisi hakkında öyküler vardır.[37] Düğününde sağdıcı da bir Müslümanmış.[38]

Karadziç bir şairdir. 1974-1975'te New York Colombia Üniversitesi'nde yaratıcı yazma programına katılmış. New York'taki hayatı hakkında, elinde Colombia Üniversitesi'nin kütüphane kartı olduğundan başka çok az şey biliniyor.

Yirmili yaşların başlarında şiirlerini yayınlamaya başlamış ve bazı çocuk kitapları yazmış. Şiirlerinin ilk üç cildi milliyetçi po-

[35] S. Sullivan, "To His Hometown, Serb Karadzic Is a Local Hero Who Made Good." *Washington Post,* 21 April 1996. s.A20.

[36] Allen, *Rape Warfare,* s.80.

[37] S. Kinzer, "The Nightmare's Roots: The Dream World Called Serbia," *New York Times,* 16 Mayıs 1993, s.2. Ayrıca bakınız L. J. Cohen, *Broken Bonds.*

[38] S. Power, "The World of Radovan Karadzic." *U.S. News and World Report,* 24 Temmuz 1995.

litik lider olmadan önceki döneme ait. Ancak, bu dönemdeki şiirlerinde mağdur olunmuşluk, atalara özlem, mistik kahramanlar üzerinde durmuş. Fırsat buldukça geleneksel gustar'lar (halk ozanları) gibi, gustle'sıyla (tek telli bir karma) maiyetindekilere şiirlerini seslendirmiş.[39]

Karadziç'in transformasyon öyküsü 1985'te zimmetine para geçirmekten dolayı babası gibi hapse girmesi ile başlamış. Hapiste 11 ay kalmış ve Sırp bir yargıç tarafından serbest bırakılmış. Hapisteyken, Bosna'da her an gerçekleşebilecek bir İslâmî cihada dair fikirler geliştirmiş. Müslümanların onu ve diğer Sırpları öldüreceklerini düşünüyormuş.[40] Kendisi bu tehlikeye ya inanmıştı ya da milliyetçi bir lider olmanın etkisini arttırmak için yararlı buluyordu. Karadziç'in kişisel transformasyonu, kendi zihninde hapisteki kimliğini atalarının hapisteki kimlikleri ile yoğunlaştırması ile kristalize olmuştu. Kendisi zaman çöküşünün etkilerinden ve Sırpların seçilmiş travmasının taşıyıcısı olmadan korunmuş değildi. Hapishaneden çıktıktan sonra öç almaya hazırdı.

1990'da kendi hapishane tecrübesinden sonra Karadziç son şiir kitabı *Crna Bajka*'yı (Kara Hikaye) yayınladı. Psikiyatrist Kenneth Deklava ve Jerold Post, *Crna Bajka*'daki şiirleri incelemiş ve dildeki belirgin değişimlere bakmışlardır. Karadziç'in daha önceki yazıları "*kolektif bir mit ve kendini feda etme duygusunu*" verirken *Crna Bajka*, "*onun şaşaalı fantezisi ve alın yazısı duygusunu*" yansıtmaktadır.[41] Büyük bir ihtimalle Karadziç hapisteyken psikolojik değişime uğramıştır. "Küllerinden Doğan Adam" adlı şiirinde yeniden bir doğuş olacaksa kendisinin aşağılanmayı kabul edeceğini belirtmektedir. Başka bir şiiri olan "Kalemeydan"da durum tersine dönmüştür. Bu sefer ataları hapsedilmiştir. Sonunda özgürlüklerini kazanacaklardır. Kendi kaderini atalarınınki ile birleştiren Karadziç böylece milliyetçilik duygularını beslemiştir. Sırpların kendi kavimlerinin yerleş-

[39] K. B. Deklava ve J. M. Post, "Poet of Death: The World of Dr. Radovan Karadzic" (International Society of Political Psychology yıllık toplantısında sunulan tebliğ, Washington. D.C., 4-10 Temmuz 1995).

[40] Vulliamy, *Season in Hell.*

[41] Deklava ve Post, "Poet of Death."

tiği Belgrad kalesinde tuzağa düşürüldüklerini, Türklerin onları kuşattığını belirtmektedir. Sırplar çaresizdir, hiçbir şey yapamamakta sadece *"Çar'ın (Lazar) dönüşünü beklemektedir. Lazar, bizim kaderimizi doğuşta belirlenmişçesine taçlandıracaktır"*.[42]

Crna Bajka da kendisinin döndüğü üzüntülü anavatandır. Karadziç ayrıca Gavrilo Princip'in yaptığı suikast hakkında da yazmış, onun Arşüdük Ferdinand'ı vurmasının, *"Sırpların ruhu"*nu yükseltecek olan *"bir dönemin yarasına atılan bir kurşuna"* benzetmiştir.[43]

Joyce Neu, Jimmy Carter'ın ateşkes görüşmeleri sırasında Karadziç ile karşılaştığında ona psikiyatrinin hangi alanında uzman olduğunu sormuş o da *"Ben grup terapisi ve depresyon tedavisinde uzmanlaştım"* diye yanıt vermiştir.

—.—

Eski Yugoslavya'nın yıkılmasından sonra Yugoslavya Federasyonundaki ve Bosna'daki Sırp liderler bir araya gelip Bosnalı Sırpları, Bosnalı Müslümanlardan (ve ayrıca Hırvatlardan) 'arındırma' hazırlıkları yapmaya başladılar. Sırp Sanat ve Bilim Akademisinden Dobrica Kosiç gibi bilimadamları, politikacılara katılmış ve Sırp milliyetçiliğini yoğun bir biçimde desteklemiştir. Sırpları, Bosnalı Müslümanlardan ayırma ve ikisi arasında kesin bir psikolojik sınır oluşturma şart olmuştur.

Etnik arındırma kurbanı Bosnalı Müslümanlar güney Slav soyundan gelmektedirler, Osmanlı idaresinde bir yüzyıl içinde İslama geçmişlerdir. Sırplar Hıristiyan kalırken, Bosna'daki Slavların çoğu dinini değiştirmiştir. Bu anormal bir durumdur. Tarihçiler bunu Bogomil hipotezi ile açıklamaktadır. Bogomilizm, 10. yüzyılın sonlarında Bulgaristan'da başlamış ve 13. ve 14. yüzyıllarda Bosna'da gelişmiştir. Bu dini reform harekatı bir Bulgar papazın adıyla anılmaktadır. Bogomiller Tanrı ve Şeytanın eşit gücü olduğuna inanırlar. Çarmıha gerilmeye ve Bakire Meryem'in kutsallığına inanmazlar. Bu nedenle onlar hem Katolik, hem de Ortodoks kilisesine karşı gelen düşmanlar olarak görülmekteydi. Müslüman Osmanlılar geldiklerinde Bogomil-

[42] Age.
[43] Age.

ler Katoliklik, ya da Ortodoksluk yerine İslamı seçmişlerdir. Ancak bazı tarihçiler bu kuramı kabul etmezler.[44] Güney Slavların Müslüman olmalarının Osmanlı idaresinde Müslüman olmayanlara konulan vergiden kaçmak için olduğunu belirtmektedirler.

Osmanlı idaresinde Bosnalı Müslümanlar geçmişteki zaferlerini yeniden yansıtan epik şarkılar yazmışlardır. Saraybosna'da pekçok Müslüman izi vardır. Mimari bir şahaser olan Gazi Hüsrev Bey Camii 1530 yılında inşa edilmiştir. Bu cami ve aynı ismi taşıyan kütüphane Arapça, Türkçe ve Farsça 4000'den çok eseri barındırmaktaydı. Bu kütüphane 1990'daki Bosna çatışmasında yıkılmıştır.

Bosnalı Müslümanlar, Osmanlı'nın uzantısı olarak görülmektedirler ve Sırpların istenmeyen niteliklerini (bunun içinde saldırganlık da vardır) yoğun biçimde dışarıya yansıttıkları rezervuarlardır. Burada Bosnalı Müslüman liderlerin Bosna'yı bu yansıtmalar için çekici bir hedef yapan rolleri unutulmamalıdır. Bu faktöre basın tarafından çok az dikkat çekilmiştir.

Tito, politik nedenlerle Müslüman inancına saygı göstermiş ve 1945-1968 yılları arasında Araplardan alman paralarla 300 cami inşa edilmiştir. Ancak Bosnalı Müslümanlar komünist rejimde dinleriyle çok ilgilenmemişlerdir. Camilerin sayısındaki bu belirgin artış camilerin kullanımını arttırmamıştır. Kökten dinci İslam Yugoslavya dışından destek görmüş ve Bosnalı Müslüman toplumunda hem radikal, hem de seküler kesimler yer bulmuştur. Eski Yugoslavya yıkılmaya başlayınca radikal İslamcılar politik güç elde etmiştir. Bosnalı Müslüman lider Aliya İzzetbegoviç dindar bir adamdır. 1970'lere kadar uzanan yazılarında İslamî bir güç ya da bir İslam imparatorluğu hayallerini anlatmaktadır. Bu Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanacaktır. Bu hayal Sırpların yansıtmaları için açık bir rezervuar olmuştur.[45]

Sırp propagandacılar Müslümanları kendilerine karşı cihat hazırlığı içinde olmakla suçlamaya başlamışlardır. Ancak gerçekte Müslümanların hiçbir askerî gücü yoktu ve böyle bir ha-

[44] Norman Itzkowitz ile yapılan bir şahsî görüşme. Ayrıca bakınız Fine, "Medieval and Ottoman Roots of Modern Bosnian Society."

[45] Hatiboğlu, *Bosna'ya Farklı Bir bakış.*

reket için silahları yetersizdi. Bu tür yansıtmalar çoğaldıkça Bosnalı Müslümanlar da bilinçli ya da bilinçdışı, Osmanlı Türkleri olarak görülmüş ve Sırpların seçilmiş travmasında düşman olarak algılanmışlardır. Bosnalı Müslümanların "tehlike olmaları" fikri güçlendikçe Sırplar onlardan daha fazla korkmaya başladılar. Onlar ayrıca bir boomerang (geri tepme) etkisinden de korkuyorlardı. Yani yansıttıkları saldırganlığın kendilerine döneceğinden korkuyorlardı. Böylece Müslümanların yok edilmesi görüşü yayılmaya başladı,[46] ve bu duygusal atmosferde Sırplar bir grup olarak politik ve askeri liderlerin manipülasyonlarına kolaylıkla yanıt veriyorlardı. Aslında bu liderler grubun var olan psikolojisine göre hareket ediyorlardı. Bosnalı Müslümanların etnik temizliği için gereken sahne kurulmuştu.

—.—

Kasım 1995'te Slobodan Miloseviç, Franjo Tudjman ve Aliya İzzetbegoviç, Dayton, Ohio'da o zamanki ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Richard Holbrooke ve ekibiyle bir araya geldikleri sırada iki Türk gazeteci Münire Acım ve Ali Koçak, Bosnalı Sırp kuvvetler tarafından yakalanmış ancak 19 gün sonra serbest bırakılmışlardı. Fiziksel olarak herhangi bir işkence görmedikleri halde yaşamlarından endişe duyacak hale getirilmişlerdi. Sürekli sorgulanmışlar ve Sırplar, Türk gazetecilere "*Bizi 500 yıl idare ettiğiniz yetmedi mi? Hâlâ bizi idare mi etmek istiyorsunuz?*" diye sormuşlardır. Sırplar Bosna'da Sırp bölgelerini (Sırpları barış masasına oturtmak ve politik bir düzenlemeyi kabul ettirmek için) bombalayan NATO uçaklarının pilotlarının çoğunun Türk olduğuna inanmışlardı. İki gazeteciyi tehdit etmeye devam etmiş ve "*Size atalarınızın bize yaptıklarını yapacağız. Parmaklarınızı bir bir kıracağız ve sizi ipek sicimle asacağız*",[47] demiş-

[46] 1992-1995 çatışması Bosnalı Müslümanlara yönelik etnik temizliğin ilk örneği değildir. Etnik temizlik olayları eski Yugoslavya'nın bazı bölgelerinde Bosna'nın statü değişikliğiyle beraber ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde başladı ve iki Balkan savaşı boyunca sürdü. O zamanın Müslüman nüfusu, etnik temizlik ve insanların bundan korunmak için Osmanlı İmparatorluğuna kaçmaları sonucunda yaklaşık yüzde 25 oranında azaldı.

[47] S. Toros. *Milliyet*, 25 Eylül 1995, s.12.

lerdi. Söyledikleri, Osmanlı'nın cezalandırma sistemine atıfta bulunuyordu.

"*Size atalarınızın bize yaptıklarını yapacağız*" cümlesi, Bosna çatışması sırasında Bosnalı kadın ve erkeklere sistematik tecavüzün altındaki psikolojik motivasyon hakkında bir ipucu vermektedir. Tecavüz sıklıkla isyanlarda ve savaşlarda olmaktadır. Böyle anlarda, saldırganlığın aşırı ifadesi cinselliğin dışavurumunu şiddetlendirir ve saldırganlıkla cinsellik birbirine karışır. Tecavüz böylece saldırganlığın ilkel ve aşağılayıcı bir formunun hayata geçirilmesi olmakta diğer yandan ise bilinç düzeyinde düşmanın gözünü korkutmak için stratejik olarak kullanılmaktadır.

Bosna'da tecavüz intikam almaya yönelikti ve planlanmıştı. Sanki tüm Bosnalı Müslüman kültür ayaklar altına alınmalı ve yıkılmalıydı. Sosyoloji profesörü Ruth Seifert şöyle açıklamaktadır. "*Kirli Savaşlar'da , savaş harekatlarının asıl hedefi, yabancı ordunun istilası değil, bir kültürün imhasıdır. Çünkü ancak onu imha ederek -ki bu insanların imha edilmesi demektir- herhangi bir kararı kabul ettirebilirsiniz.*"[48]

Bilinçdışı düzeyde sistematik tecavüz Osmanlı'da *devşirme* adıyla anılan müesseseyle ilişkili görülmektedir. Bunun zihinsel tasarımı Kosova Savaşı'na ve Türklere boyun eğmeye eklenmiştir. 1359'da I. Murat'ın yönetimi ile başlayan ve sonraki 400 yıl süren devşirme sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan ortodoks nüfusundan devlet için çalışacak kişileri toplamaktan oluşmaktaydı. Hıristiyan gençler Sultan tarafından belirlenen olağanüstü bir vergi olarak toplanıyordu. Bu gençler, ailelerinden alınıyorlar ve İslam dini kabul ettiriliyor ve padişaha hizmet etmek için eğitiliyorlardı. Gençler (8-18 yaş arası, bekar,

[48] Seifert, "War and Rape, a Preliminary Analysis," s.63. Seifert ayrıca silahlı çatışmalarda sivil kayıpların sık sık askerî kayıpları geçtiğini gösteren istatistikleri zikreder; bilhassa 1989 yılına ait bir UNICEF raporuna göre İkinci Dünya Savaşından bu yanaki kurbanların yüzde 90'ının, çoğunluğu kadın ve çocuklar olmak üzere, sivillerdir. Gutman (*Witness to Genocide,* s.78), Sırpların cemaat üyelerinden, haç işaretleri çizmek, domuz eti yemek ve genç kızlarla (yani bakirelerle) cinsel ilişkiye girmek gibi eylemlerle camileri cemaatin gözü önünde telvis etmelerini istemelerini nakleder. Eğer cemaat lideri bunu reddederse oradan uzaklaştırılır ve muhtemelen öldürülür.

erkek) kırk Hıristiyan evden bir tane olmak üzere toplanıyordu. Osmanlı memurları sadece güçlü olanları seçiyor; yetimleri, yerel ekonomiye katkıda bulunanları, tek erkek çocukları, davranış ve fiziksel sorunları olanları bırakıyorlardı.

Osmanlı tarihi konusunda otorite olan Profesör Norman Itzkowitz takip edilen katı kuralları şöyle tanımlamıştır: Yetkililer Balkanlardaki Hıristiyan bölgelerine giderlerdi ve *mahallî görevlileri haberdar etmek için dellâller gönderirler... Babalara oğullarını tetkik için getirmeleri söylenirdi. Vaftiz sicillerini getiren rahipler de onlara eşlik ederdi. Sonra yeniçeri görevlileri gençleri incelerlerdi. Seçilen herbir gencin ismi, yaşı, nesebi, ikametgahı ve tasviri, kopyası çıkarılan bir deftere kaydedilirdi. Seçilen oğlanlar 100'den 150'ye kadar olan gruplar halinde toplanır, kendilerine özel giysiler giydirilir ve bir yeniçeri eşliğinde İstanbul'a gönderilirdi. Kayıt defterinin bir kopyası ona verilir, diğeri toplayıcı memurda kalırdı. Tüm gençler toplandıktan sonra İstanbul'daki merkezlerde her iki defter karşılaştırılırdı ki yol boyunca herhangi bir değişiklik yapılmış olmasın. Çünkü bazı ebeveynlerin para karşılığı çocuklarını geri almaya çalıştıkları bilinirdi. Sonra, devşirme tarafından verilen şahsî avantajlar ortaya çıkınca, diğer ebeveynler bu sefer oğullarını vermeye çalışırlardı.*[49]

Erkek çocukların kaderi onlar için seçilmiş kariyere bağlıydı. Bazıları İslam dünyasındaki en iyi eğitimi alıyor ve imparatorlukta idari mevkilere geliyorlardı. Eğitimleri içinde dinî ilimler Türkçe, Farsça, Arapça, müzik, hat, matematik tezhip, binicilik, okçuluk ve güreş vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük vezirlerinden biri Sokullu Mehmet Paşa (Bajca Sokoloviç'de doğmuştu) aslen Sırp'tı, devşirme sistemi içinde büyümüştü. Üç Osmanlı padişahına hizmet etmişti. Bunların içinde Osmanlı'nın en büyük yayılma döneminde Kanuni Sultan Süleyman da vardı. Gençlerin çoğu Türk çiftliklerine, Türkçe öğrenmeleri için veriliyordu. Türkçe öğrendikten sonra imparatorluğun ordusunda korkulan yeniçeriler oluyorlardı. Prince Lazaroviç ve Eleanor Calhoun'a göre "*16. yüzyılın ortalarında Türk ordusu-*

[49] Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, s.50.

nun kalbi, Sırp kanı taşıyan yeniçerilerden oluşmuştu ve onların kılıçları kendi ana babalarına çevrilmişti".[50]

Oğlanlar devşirme adı altında çeşitli avantajlara sahip olsalar da ailelerin sadece kayıp için yas tutmadıklarını, oğullarına karşı yoğun çelişkili duyguları da olduğunu tahmin edebiliriz. Oğulları şimdi hükmeden gruptaydı ve bu grup onların kendi etnik gruplarını tabi kılıyordu. Ebeveynler oğullarının başarılarından gururlanıyorlardı, ancak bu duyguları oğullarının yeni rolleri ve dinlerinden duydukları utanç ile çatışmaktaydı. Zamanla Sırpların tarihsel kaderinde devşirme sosyal tecavüz ile eşdeğer oldu.

1990'lardaki sistematik tecavüz, bu sosyal tecavüzle alakalı utanç ve aşağılanmayı, Bosnalı müslümanlara -ve de Türklere- onlarm Sırplara yaptıklarının aynısını yaparak geri çevirme isteğini yansıtıyordu. İntikam hakkına dair ortak bilinçdışı duygu bilinçlice planlanmış mezalimi destekleyen bir kolektif ve regresif ahlak yaratmıştı.

1991'de *New York Newsday* gazetecisi Roy Gutman, Bosna Sırp devletinin gelecekteki başkenti Banja Luka'yı ziyaret ettiğinde mezalim için yapılan Sırp propagandasını görmüştür. Propagandanın bir parçasında şöyle denilmekteydi:

Saraybosna'daki İslam fundemantalistlerinin emriyle 17-40 yaşları arasındaki Sırp kadınları seçilmiş ve onlara özel bir muamele yapılmıştır. Onların hastalıklı planları yıllar öncesine dayanmaktadır. Buna göre, bu kadınlar ortodoks İslamî tohumlar ile hamile bırakacak ve böylece kendilerinin saydıkları topraklarda (İslamî Cumhuriyet) bir yeniçeriler nesli ortaya çıkabilecektir. Başka bir deyişle Sırp kadınlara karşı dört ayrı cinayet işlenmektedir: Onları kendi ailelerinden alma, onları istenmeyen tohumlarla hamile bırakma, onları yabancı olan birini doğurmaya zorlama ve daha sonra doğan çocuğu kadından uzaklaştırma.[51]

Propaganda, Bosnalı Müslümanların yeniden devşirme toplayacaklarını ve yeniçeri ordusu yaratacaklarını söyleyerek Sırpları korkutmayı amaçlıyordu. Bu fikirde bir hakikat payı var.

[50] Lazarovich-Hrebelianovich ve Calhoun, *Serbian People,* cilt 1, s.322.

[51] Gutman, *Witness to Genocide,* s.x.

Bosnalı Müslüman lider İzzetbegoviç konuşmalarında ve yazılarında Bosna'da İslamî bir girişim olasılığım söyleyerek onları korkutuyordu.[52] Ancak yeni bir yeniçeri ordusu tamamen Sırpların fantezisiydi.

Gutman Sırp propaganda makinesinin temel kişilerinden olan Binbaşı Milovan Milutinoviç ile konuştuğunda yeniçerilere yapılan atıflarla şok olmuştur:

Beni şaşırtan yeniçerilere yapılan bu referanstır. Ben "Hangi yüzyıldan bahsediyorsunuz?" diye sordum. Cevap vererek, "Bu yeni ve son dönemde olan bir fenomen. Bu kadınlara karşı bir cinayet. Medeni bir dünyada hayal edilmesi bile güç olan çirkin amaçlar. Onlar yüzyıllar önce yapmak istediklerini yapmak istiyorlar".[53]

Gutman Milutinoviç'in açıklamalarını "*askeri bir kişiden duyduğum en garip şey*"[54] olarak nitelemişti. Ancak Milutinoviç'in görünüşte mantıksız açıklamalarını ve öç almak için paylaşılmış bir hak kazanma duygusunun etkilerini zaman çöküşü kavramı yardımıyla anlayabiliriz.

Bosna-Hersek'teki mezalim ile yüzyıllar önceki olayların ilişkisine yönelik daha çarpıcı kanıtlar Haziran 1995'te BBC'de gösterilen Serebrenika'daki Müslüman katliamında görülebilir.[55] Katliamdan kurtulan bir kişi Müslüman erkeklerin bir binada vurulduklarını anlatmıştır. Ölmemiş bir adamın bağırtılarını duyan bir Sırp geri dönmüş ve "*Sen hâlâ yaşıyor musun? Senin Türk ananı s....yim!*" demiş ve onu vurmuştur.

Sırplar Bosnalı Müslümanların onları yok edeceğinden endişe etmekteydi ve bu düşünce onların kendi uluslarını çoğaltmak için Bosnalı Müslüman kadınlara tecavüz etmelerine neden olmuştu. Sırplar, Sırp olmayan bir kadından bir Sırp'ın tecavüzü sonucunda doğan bir çocuğun, genetik gerçekleri saymayarak, annenin kimliğinden bir iz taşımayacağına karar vermişlerdi.[56]

[52] Hatiboğlu, *Bosna'ya farklı bir bakış.*

[53] Gutman, *Witness to Genocide,* s.x.

[54] Age.

[55] 12 Mart 1996'da yayınlandı.

[56] B. Allen, *Rape Warfare,* s.87.

Sırp oğlan çocuklar Osmanlı devşirme sistemi içinde toplandıklarında ve Müslüman Osmanlı olduklarında ebeveynlerinden gelen biyolojik genler saf dışı kalıyordu. Şimdi Sırplar Sırp olmayan kadınların biyolojik genlerini aşağılıyorlardı. Şöyle ki onları Müslümanlara (ya da Hırvatlara) karşı savaşmada daha çok Sırp yaratmak için araç olarak kullanıyorlardı. Aynı zamanda Bosnalı kadınların mevcut Müslüman oğullarını öldürüyorlardı. Onların yeni oğulları "Sırp" olacaktı ve Sırp erkek nüfusu artacaktı.[57]

Genç Müslüman erkekleri öldürmede kullanılan bir yöntem açıkça devşirme sistemi ile ilişkiliydi. Osmanlı zamanında Hıristiyan gençleri, Müslüman yapılmak için toplandıklarında yeni dinin gereği olarak sünnet ediliyorlardı. Bosna-Hersek'teki savaşta esir alınan Müslüman erkekler, tecavüz edilmenin yanısıra diğer Müslümanları hadım etmeye zorlanmışlardı. Bir örnek Alexandra Stiglmayer tarafından verilmiştir: "*17 Haziran 1992'de Sırp askerleri 21 yaşındaki Emin J.'ye zorla bir litre motor yağı içirmiş ve yarı ölü halde olan üç esirin testislerini ısırıp yutmasını istemişlerdi*".[58] Dini sünnette penisin ön derisinin kaldırılıp

[57] Tehdit altındaki toplumun saflarını çoğaltma bilinçdışı fantezisinin ifadesi başka yerlerde gözlemlendi. 1975'te Williams ve Parkes, bir Gal köyü olan Aberfan'da, 116 çocuk ve 28 yetişkinin bir kömür bulamacı çığı altında kalmalarını müteakip beş sene boyunca doğum oranlarında görülen artışı naklederler. Bu artışı, büyük ölçüde, "kendileri bir çocuk kaybetmemiş olan çiftlerce yapılan bir biososyal yenilenme süreci"ne atfederler ("Psychosocial Effects of Disaster," s.304). Aberfan halkı bir isyan ya da savaş değil bir doğal felaket tecrübe etmişti. Bununla beraber, bu çalışma cemiyete yönelik bir tehditi müteakip görülen nüfusu artırma isteğini göstermektedir. Büyük olasılıkla yetişkinler köy nüfusunu artırmaya yönelik arzularının bilincinde değillerdi. Williams ve Parkes'm çalışması, Kıbrıs Türklerinin, 1963-1968 yılları arasında abluka altına alınmaları esnasında, paylaşılan bir hobi olarak kafeslerde yetiştirdikleri kuşlarının üretkenlilikleriyle meşguliyetlerini anlamaya da yardımcı oluyor. Hindistan'da Hindular Müslüman nüfusun hızla arttığını gördükleri zaman bu tür bir artışın ekonomik kaynakları tüketeceğinden korktular. Dolayısıyla bu bir tehdit haline geldi. Buna mukabil kendi saflarını katlama fantezisi gelişti. Aile boyutlarında artışı savunan cemaatçi bir grafiti parçası Hindu kadınlara şöyle seslenir: "Bir sonraki çocuğa derhal ve ancak sekizinciden sonra tesadüfen gebe kalın" (Mazumdar, "For Rama and Hindutva," s.7).

[58] Stiglmayer, "Rapes of Bosnia-Herzegovina," s.88.

kesilmesi erkek kimliğine geçişin bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca bireyi dini ve etnik grubu ile de ilişkilendirir. Sırpların Bosna'da yaptıkları saldırganlığın boşaltılmasıdır. Bu öç alma hareketi, diğerine kendisine yapılanı yapmanın ötesinde öldürücü bir şiddetti. Sünnet şimdi hadım ve ölüme yükseltilmişti.

—.—

Kosova Savaşı'nın öyküsü seçilmiş travmanın grubu nasıl etkilediğinin çeşitli yönlerini göstermektedir. Bu seçilmiş travmaya adapte olmak etnik gururu arttırmakta, kurban olma duygusunu güçlendirmekte ve hatta bir grubu atalarının çektiklerinin öcünü almaya kışkırtmaktadır. Seçilmiş travmanın anısı, etnik saldırganlığı haklı çıkarmakta kullanılmaktadır. Kosova Savaşı'nın ve Sırp kahramanlarının imgeleri 600 yıl boyunca canlı tutuldukça hikaye, birçok sanatsal ifadede önemli ve sık sık görülen bir konu olmuştur. İkonlarda, halk şarkılarında, şiirlerde, resimlerde, heykellerde, oyunlarda, filmlerde, anıtlarda ve akademik tartışmalarda Sırpların 'seçilmiş bir halk' olma duygularını destekleyen dini bir sembol gibi gözükmüş ve gözükmeye devam etmektedir.[59]

Sırplar, eski Yugoslavya'nın yıkılmasını müteakip liderleri tarafından manipüle edilince, Kosova Savaşı hatırasına tutunarak, aynı zamanda, bir intikam alma hakkı ortak duygusunu ateşlemişlerdir. Bu da resmi propaganda ve mezalimi desteklemiştir. Ancak dünya Karadziç ve Mladiç'in haklı olduğu duygusunu kabul etmemiş ve Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi onları katliamdaki rolleri nedeniyle savaş suçlusu olarak ilan etmiştir. 1996'da ikisi de devletteki görevlerinden alınmışlar, fakat Bosna-Hersek'in Sırp bölgesinde özgür kalmaya devam etmişlerdir.

Dayton Anlaşmasından sonra dünyanın tercihi (özellikle de ABD ve Avrupa'nınki) Miloseviç'i eski Yugoslavya'daki trajedilerden sorumlu tutmak yerine onun politik gücünü meşru kılmak oldu. Eski Birleşmiş Milletler sekreteri General Boutros Boutros Ghali, Miloseviç'in parçalanmış Yugoslavya'daki barış

[59] Allcock'a göre, "Kosova hikayeleri Sırpları bir tür seçilmiş halk olarak resmeder" ("Kosovo: The Heavenly and the Earthly Crown," s.169).

çabalarının ortağı olabileceğine inanıyordu. Batı Miloseviç'in bir kez daha (bu sefer demokratik bir lider olarak) transforme olması için yardımcı olmuştu. Bu kararları meşrulaştırma için de millî menfaat ve dünya düzeni gibi mazeretleri kullandı. Miloseviç dünya barışını oluşturmada aktör olarak kabul edilmişti.

Ancak daha sonra Kasım 1996'daki yerel seçimlerde Miloseviç karşıtı politik partilerden olan Zajedno (birlik) Belgrad'da ve Yugoslavya'daki 19 büyük şehirden 14'ünde seçimleri kazandı. Miloseviç sonuçları değiştirmek istediğinde protestolar yayıldı ve Belgrad sokaklarında dondurucu soğuğa karşın öğrenciler bağırmaya başladılar. Sonuçta protestoculara polis tarafından karşılık verildi. Aralık'ta 55 ülkenin üyesi olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Miloseviç'in davetlisi olarak Belgrad'a geldi. AGİT grubu yoğun seçim sahtekarlığını doğrulamıştı, ancak Yugoslavya'nın içişlerine karışmak gibi bir yetkileri olmadığı için birşey yapmamışlardı. Zajedno liderler Zoran Djindijiç, Vuk Draskoviç ve Vesna Pesiç protestoların sürmesinde ısrar edince Birleşmiş Milletler ve Avrupa Devletleri Miloseviç'i yeniden değerlendirdi. Şubat 1997'de Miloseviç sonbaharda yapılan seçim sonuçlarını kabul etti.

Stres altındaki etnik grubun eğiliminin liderin etrafında toplanmak olduğu düşünülürse 1996 sonbaharında Yugoslavya'daki gelişmeler ilgi çekicidir. Bunlar lider ve onu izleyen grubun bir bölümü arasındaki bağın koptuğunu göstermektedir.[60] Miloseviç Yugoslavya'da iktidarı kaybetse de habis milliyetçiliğin kaderinin ne olacağını tahmin etmek güçtür. En önemlisi

[60] Yugoslavya'daki kötü ekonomik şartlara ilaveten Miloseviç'in kişiliği, bence, hadiselerin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Anne ve babasının ikisinin de intiharı yüzünden Miloseviç muhtemelen ebeveyn figürlerine artık daha fazla güvenemezdi. Sonuç olarak otoriter karısı Mirjana'ya, sanki o da bir anne figürüymüş gibi, daha şiddetlice dayandığı ama aynı zamanda yeniden ihanete uğrama ve aşağılanma korkusundan temkinli kaldığına dair işaretler vardır. Mirjana'nın sahip olduğu tek kız arkadaş olduğu söylenir. Miloseviç cumhurbaşkanı olduktan sonra, Mirjana'nın Duga dergisinde yayımlanan günlüğü, Miloseviç'in bir Sırp televizyon sunucusuyla ilişkisi olmuş olduğunu ama çiftin daha sonra barıştıklarını ima eder (S. Sullivan and T. Sonenshine. "All in the Family," *Newsweek*, 16 Aralık 1996, s.38-39'da nakledildi). Miloseviç çoğu zaman içine kapanık kalmaktadır ve belki de epizodik depresyonlardan muzdarip olmuştur.

muhalif lider Vuk Draskoviç bir zamanlar sağcı bir paramiliter grubun lideriydi. Zoran Djindjıç bazı Sırplı fanatik milliyetçiler ile dosttu ve onun politik anlayışı pekçok değişimden geçmiştir. *Washington Post* yazarı John Pomfret, Djindjiç için şöyle yazmaktadır: "*Belirgin bir dizi değişim. 1970'lerde anarşistlikten, 1980'lerde liberalliğe ve 1990 başlarında milliyetçilikten bugün demokratlığa. Kendisi ilk Teflon Sırb olmuştur.* Miloseviç kendi politikasını barışa doğru çevirdiğinde Djindjiç Bosnalı Sırp savaşçılarının üstüne titremişti. Miloseviç Dayton barış anlaşmasını Bosna'daki çatışmayı sonlandırmak için imzaladığında Djindjiç gönülsüz destek vermişti*".[61]

Başladıktan dört yıl sonra bir uluslararası savaş suçluları araştırması sadece bir Sırp askerinin insanlığa karşı suç işlediğine karar verdi: Düşük rütbeli bir asker Dusko Tadiç. 1997 Mayıs'ında bir Londra haber servisinin raporuna göre, İngiltere hükümet yetkilileri (John Major başkanlığında) 1992'deki Bosna'daki "etnik temizlikçiler" ve Miloseviç arasındaki iddia edilen ilişkiyi gösteren İngiliz istihbaratı belgelerini vermeyi reddetmiştir. Aslında onlar köpeğe taş atmadan dünyanın daha iyi yönetileceğini varsaymıştır. Bu iyi bir realpolitik olabilir. Çünkü Sırbistan ve çevresindeki bölgelerde eğer Miloseviç görevden alınırsa büyük bir kaos ortaya çıkacaktı. Bununla beraber savaş suçlularım "koruma"nın çok ciddi psikolojik sonuçları olabilir, çünkü kolektif ahlak kirlenmiş kalmaktadır. Eğer zalimlik yapanlarla bağlantılı liderler ceza görmezlerse, Sırplar kabul etseler de etmeseler de utanç ve suçluluğu içselleştireceklerdir ve bu duygular daha sonraki nesillere geçecektir. Kurbanların, örneğin Bosnalı Müslümanların öç alma istekleri adalet olmazsa ateşlenecektir. Dış barış güçleri Bosna'yı terk ettikleri zaman, özellikle de Bosnalı Müslümanların şimdi eskisinden daha iyi silahlanmış oldukları düşünülürse, misilleme olabilir. Avrupa'nın kalbindeki bu yeni yara en iyi olasılıkla çirkin bir iz bırakacaktır. En kötüsü ise cerahatlenecektir.

* Teflon, tencerelerin içini kaplayan ve yemeklerin yapışmasını önleyen bir maddedir. "Teflon Sırp" olarak Djindjiç hiçbir politik ideolojiye yapışamamıştır.

[61] J. Promfret, "Serbia's Elastic Man." *Washington Post,* 28 Aralık 1996, s.C1, C.3.

BİZ-LİK
Özdeşimler ve Paylaşılan Rezervuarlar

Başarı ve zafer duygusu uyandıran tarihsel bir olayın zihinsel tasarımı *büyük grub*un bireylerini bir araya getirebilir. Ben bunu "seçilmiş zafer" olarak adlandırıyorum. Genellikle bu zaferler başka bir gruba karşı hakedilmiş zaferler olur. "Hakedilmiş" sıfatı burada gereklidir çünkü bazı zaferler başlangıçta zafer gibi görünmelerine karşın daha sonra aşağılayıcı olurlar. Örneğin Nazi Almanya'sının zaferleri Almanların çoğu tarafından sonradan cinayet olarak değerlendirilmiştir.

Seçilmiş zaferler grubun öz saygısını destekleme için bir yol olarak yeniden faal hale getirilirler. Seçilmiş travmalar gibi zaman içinde mit haline gelirler. Yahudiler, efsanevi Makabe hikayesini hatırlamaktadırlar. Makabe Kudüs'teki kirlenmiş mabedi onarmış ve zulmedilen bir grubun ruhunu yükseltmiştir. İngilizler Britanya Savaşı'nı ve bilhassa Hitler'in ordularını başarılı biçimde durduran Kraliyet Hava Kuvvetlerini hatırlamaktadır. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra komünist döneme ait başarılar, örneğin Ekim Devrimi aşağılanmışsa da, Ruslar Nazilere karşı yaptıkları savaşın zihinsel tasarımına daha güçlü bağlanmışlardır; bu onların grup kimliğinin temel belirleyicisi olmuştur.

Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin, seçilmiş zaferlere yoğun bir biçimde bağlanmış ve hatta kendisini geçmiş kahramanlarla birleştirmiş, böylece halkını kendisini izlemesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Bir kez kendisini Sultan Selahattin Eyyübi'ye benzetmiştir. Bu kişi 1169'da Mısır'da güçlenmiş ve Haçlı Seferleri sırasında İslam mücadelesi yapmıştır. İlginç olan Selahattin Eyyübi'nin Arap değil, Kürt olmasıydı. 1980'lerdeki İran-Irak Savaşı'nda Saddam Hüseyin Iraklı Kürtleri zehirli gazlarla öldürürken gözünü bile kırpmamıştı. Şimdi zafer ve mutlak kudret için kendisini Kürt olarak (yani Sultan Sela-

hattin Eyübi'nin imgesi ile özleşim yaparak), "yeniden yaratmayı" en uygun yol olarak bulmuştur.

Hem seçilmiş zaferler, hem de seçilmiş travmalar bir grubun çocukları tarafından kolaylıkla özümsenir. Ancak seçilmiş zaferler, kimliği seçilmiş travmalardan daha az etkiler, çünkü seçilmiş zaferlerin etkisi daha az karmaşıktır. Seçilmiş travmalar, beraberinde, güçlü kayıp tecrübeleri; aşağılanma, intikam ve nefret duyguları getirirler ve bunlar, bu tecrübe ve duyguları tersine çevirmeye çalışan savunma mekanizmalarını harekete geçirirler. Seçilmiş zaferlerde ise sadece libidinal bağlanma harekete geçer, burada tersine çevrilmeyi gerektiren süreçler yoktur.

Bu, seçilmiş zaferlerin *büyük grup* kimliğinin bir parçası olmadığı anlamına gelmez. Bir ülkenin politik sisteminde olumlu bir değişiklik yapan bir olay veya bir kültür devrimi grup kimliğinin önemli bir parçası haline gelebilir. Örneğin bağımsızlık savaşının paylaşılan zihinsel tasarımları, güçlü bir etnik ve *büyük grup* belirleyicisidir. Seçilmiş zaferlerin sembolik tasarımları gururla sergilenir.

Merhum Boris Lomov 1980'lerin sonlarında SSCB Bilim Akademisi Psikoloji Enstitüsünün yöneticisi ve ondan önce Sovyet uzay programında önemli bir davranış bilimcisiydi. ABD'yi her ziyaretinde ceketinin yakasına bir Lenin iğnesi takardı. 1989 ve 1990'da Sovyet-Amerikan ilişkilerinin tartışıldığı resmi olmayan toplantılara katılmıştı. Bu toplantılar Amerikan ve Sovyet sosyal bilimcileri arasında sürekli bir diyalog kurmayı amaçlıyordu. Kendisi, grup kimliğinin tehdit edildiğini hissettiği anlarda Lenin iğnesi ile oynuyordu. Ben bu iğnenin (cansız bir nesne) Lomov'u, sembolik olarak ne zaman Amerikan toprağında olsa, Sovyet çadırına bağladığı sonucuna vardım.

1984'te Arap-İsrail görüşmelerinde de benzer bir fenomeni gözlemiştim. Bir küçük grup seansında General Shlomo Gazit, (İsrail'de üst düzey bir yönetici idi ve Gazze Şeridinden sorumluydu) ve Eyad Sarraj (Filistinli, daha sonra Gazze'deki Bağımsız Toplum Hakları Komisyonu başkanı olan kişi) vardı. Toplantıya ilk kez katılan Dr. Sarraj Avusturya'ya diyalog için gelirken İsrail iznini almadaki güçlüklerden dolayı canı çok sıkılmış-

tı. Biz tartışma için güvenli bir ortam yaratmak istiyorduk, düşmanlar kendilerini eşit hissedeceklerdi. Ama bu gururlu kişinin (Dr. Sarraj'ın) yaşadığı zorluğu hissettim. Küçük grup seansı başladığında İsrailli general döndü ve şöyle dedi:

Siz, Araplarla ilişkilerinde adil olan Gazze'den sorumlu son İsrail askeriydiniz. Ben İsrail idaresi altında bir dakika bile yaşamak istemem, ancak size bir insan olarak saygı duyuyorum. Ancak sizin görev süreniz bittiğinde hiçbir askeri komutan bize sizin kadar adil olmadı. Şimdi, Gazze İsrail komutanı olarak atanmak bir kimsenin kariyerinin sonudur. İsrailliler istemedikleri kişileri bize gönderiyorlar. Bu kişiler bunu bilip, hayal kırıklığı içinde bize karşı adaletsiz oldular.

Konuştukça Dr. Sarraj'ın duyguları onun içine dolmuştu. Bir elini cebine soktu ve bağırarak "*Bu bende olduğu sürece benim kimliğimi benden alamazsınız*" dedi. Cebindeki bir nesneden bahsettiği anlaşıldı, ancak kendisi "bunun" ne olduğunu açıklamadı. Bunun Filistin renkleri ile boyanmış küçük bir taş olduğu anlaşıldı. Daha sonra bana açıkça göstermeden taşı tarif etti ve Gazze'deki Filistinlilerin çoğunun bunun benzerlerini taşıdıklarını söyledi. Onlar bu taşı ceplerinde taşıyarak ait oldukları grupla aralarında görünmez bir bağ oluşturmuşlardı. Tehlikede olduklarını hissettiklerinde (örneğin bir İsrail kontrol noktasına yaklaştıklarında ya da bir grup askerle karşılaştıklarında) ellerini ceplerine sokuyor ve taşa dokunuyorlardı.

—.—

Etnik belirleyici, grup üyeleri tarafından etnik çadırın bezini korumak ve sürdürmek, bireyleri bir arada tutmak için kullanılır. Belirleyici şimdiki ya da geçmiş liderlik (çadırın direği) ile ilişkili olabilir, ancak başlıca amacı çadırın bezi ile ilgilidir. Etnik belirleyiciler soyut kavramlar (örneğin seçilmiş zaferler) ya da somut nesneler olabilir (örneğin Dr. Sarraj'ın taşı gibi). Bunlar her durumda bireyin bir gruba ait olduğunu göstermeye hizmet eder.

Fetişistik nesnelerin, cinsel çatışmaları yansıtması ve cinsel

kimliği korumadaki rolünün 1920'lerde Freud[1] tarafından tanımlanmasına karşın, bütün psikolojik büyüsel cansız nesnelerinin atasının geçiş nesnesi olduğunun psikanalitik açıdan tanınması 1953'e kadar bilinmemiştir.[2] Geçiş nesnesi için en iyi örnek Charles M. Schulz'un *Peanuts*'ındaki Linus'un taşıdığı battaniyedir. Çocukların çoğu bir battaniyeye, bir tüylü ayıya, özel bir yastığa veya vücutlarının bir parçasına (örneğin saçlarına) bağlanırlar. Büyülü tüylü ayıları olmadan ya da saçlarını ritüalistik biçimde döndürmeden uykuya dalamazlar.

Geçiş nesnesine bağlanma sadece çocukların çevrelerini kontrol etme duygusuna yardımcı olmaz, ayrıca onlara dünyayı tanımada güven duygusu verir. Geçiş dönemlerinde çocuğun dünyada kendi yerlerini bulması için dışarıdan uyarıcılar gereklidir, ancak bunun çok fazla olması onu bunaltır ve duygusal gelişmeyi engeller. Çocuklar hassas olduklarında ve onların kimliklerini oluşturacak yeni bilgi ve deneyimi işleyemediklerinde büyülü, kontrollü bir dünyaya geçiş nesnesi aracılığıyla kısa bir süre için girerler. Büyülü nesneler onların gelişimsel ilerlemelerini kontrol etmede bir adımdır.

Bir fener düşünün, geçirgen ve geçirgen olmayan iki yanı var. Çocuk uyanmış, tok ve gözü açık iken fenerin geçirgen yüzünü kullanarak çevresini aydınlatır ve çevresindeki insanlara

[1] Bazı yetişkinler, özellikle de erkekler, cinsel ilişkiye girmek için ayakkabı gibi cansız bir nesnenin varlığına ihtiyaç duyarlar. Ayakkabı veya diğer fetiş nesnesi görülebilmeli, dokunulabilmeli ve koklanabilmelidir. Bir yetişkin fetişinin anlamı bireyin hadım edilme kaygısına odaklanarak anlaşılabilir. Eğer bir erkek, çocukluğu sırasında Ödipal kompleksiyle uzlaşmayı başaramazsa ve ensest arzuları yüzünden babası tarafından cezalandırılacağı korkusunu, çoğunlukla da bilinçdışı olarak, devam ettirirse, bir yetişkin olarak, bu süregelen hadım edilme korkusuyla başedebilmek için çeşitli yollara başvuracaktır. Gidebileceği istikametlerden biri bir fetişist olmaktır. Bu durumda, fetiş nesnesi fazladan bir fallusu, hatta kadınların bile sahip olabileceği bir fallusu sembolize eder. Böylece, gerçekçi olmadığını bilse de herkesin bir fallusu olduğu inancını bilinçdışında sürdürür. Bu şu anlama gelir ki kendisi de dahil hiçkimse hadım edilmemiştir ve o cinsel olarak muktedir olabilir. S. Freud, fetişin bilinçdışı anlamına daha önceleri de atıflarda bulunmuşsa da bu konuya tam olarak "Fetişizm"de odaklanmıştır.

[2] Winnicolt, geçiş nesnelerinin işlevini "Transitional Objects and Transitional Phenomena"da 1953'te araştırdı.

ulaşabilir. Çocuk uykulu, öfkeli veya aç ise, diğerlerine geçirgen olmayan yanını çevirir ve onları dışarı atar. Çocuğun dış dünya ile kurduğu ilişki, fenerle olan ilişkisi ile sınırlıdır. Çocuk yeniden uyanık olduğunda diğerlerine yeniden ışık tutar. Yavaş yavaş çocuklar diğerini tanımaya başlar ve gelişimsel basamakları çıkarak sonunda kendi kimliklerini bulur, böylece geçiş nesnesinin büyüsüne artık gereksinim duymazlar. Bu geçiş nesneleri normaldir, çocuk büyüdükçe ortadan kalkar ancak onlara ait anılar unutulmaz.

Eğer çocuğun yaşamın erken döneminde sorunları varsa ve gelişimine müdahale edilirse, geçiş nesnesinin farklı bir formunu gösterir. Bu genellikle "çocukluk fetişi" ya da "psikotik fetiş" olarak bilinir. Bu durumlarda çocuk örneğin ayı gibi, tüylü, yumuşak nesneler yerine soğuk ve sert nesneleri (örneğin taşları) taşır.[3] Bakıcılarla ilgili sorunlar ve kimlik gelişiminin bu erken dönemlerindeki güçlükler bu nesnelerin anlamının kökündedir. Bunlar çocuğun gelişmeye başlayan kimliğindeki eksikliği doldurmaktadır. Bir taş parçası ya da başka bir fetiş çocuk tarafından mecburen taşınır, ve o geçici bir destek sistemi, kimliği destekleyen yapı taşının bir biçimidir. Bunlar, artık gereksinim duyulmayıncaya ya da kendilik duygusu başka bir biçimde destek buluncaya kadar kullanılır.

Nesnelere bu garip bağımlılık, bireylerde patolojik olarak değerlendirilirken, tehlike durumlarında benzer cansız nesnelerin grup üyelerince kullanılması sık görülen bir tepkidir. Gazze Filistinlilerinin renkli taşlarında olduğu gibi, bu nesneler grup üyelerini gruba bağlar, diğer gruplar ile aralarına sınır koyar ve bu sınırları güçlendirir. Bu durum patolojik değildir, çünkü tehdit altında *büyük grub*un üyeleri tarafından paylaşılmış cansız nesnelerin kullanılması sadece çocukluktaki fetişlere doğru kısmî bir gerilemedir. Başlıca gerileme üç yaşlarında kullanılan bir şeyin yeniden aktive olmasıdır. Bu "*dışsallaştırma için uygun bir*

[3] Bir yelpazeyi büyülü bir cansız nesne olarak kullanan bir çocuk Mahler tarafından tasvir edildi (On Human Symbiosis, s.202). Bu türden cansız nesnelerin, ayrıca, özellikle şizofrenler arasında, yetişkin şekilleri vardır.

rezervuar"[4] olarak adlandırılır. Bu rezervuar insanların kullandıkları bir sürü büyülü cansız nesneden sadece bir tanesidir. Uygun rezervuarlar bütün büyülü cansız nesneler gibi, en alt düzeyde ilk kimlik oluşumunda ve onun sınırlanmasında geçici bir rol oynarlar. Uygun nesneler herzaman aynı gruptaki çocuklar tarafından paylaşılır. Preodipal dönemde bireysel psikolojiyi, grup psikolojisi ile önemli bir şekilde bağlarlar.

—.—

Kolorado Üniversitesi'nde bir çocuk psikanalisti ve araştırmacı olan Profesör Robert Emde "icracı biz" kavramını ortaya koymuştur. Bu, çocuğun bakıcılarıyla, ebeveynleriyle uyum içinde hareket ettiğine dair çocuğun zihninde bulunan bir "fikir"dir.[5] Bebekte bir "benlik" veya "ben" duygusu yoktur. Çocuğun zihni, yaratıcı bir karışıklık hali içindedir ve onun "ben" duygusu (ki bu onu çevresindeki diğer insanlardan açıkça ayırır) yavaşça gelişip üç yaşında kristalleşir. Fıtrî potansiyeller ("icracı biz", gelişkin düşünce, ilişkiler, duygular arasında ayrım yapma, ve kimlik oluşumu da dahil), önemli insanlarla özellikle de ebeveynlerle olan tecrübeler yoluyla gelişir. Yaşamın ilk haftalarından sonra, çocuk farklı dış uyaranlara otomatik olarak gülümser (örneğin, annesi ninni söylediğinde ya da yüzüne dokunduğunda). Olgunlaşma ile gülümseme seçilmiş uyaranlara yanıt haline gelir ve bebeğin insan ilişkilerinin gelişiminde daha anlamlı bir ifade olur.[6] Çocuk kendisi için önemli olan diğerleriyle olan tecrübelerini özümser. Bu özümseme *özdeşim* olarak adlandırılır.

Özdeşim psikanalizde eski bir kavramdır. Freud arkadaşı Wilhelm Fliess'e 1896 ve 1897'de yazdığı mektuplarında özdeşimden bahsetmiş ama buna ilişkin kuramsal formülasyonunu 1905'te basılan *Sexualitenin Teorisi Üzerine Üç Yazı*'da yapmıştır. Şöyle önermektedir: "*Emme, ağız* (ya da Freud'un deyimiyle

[4] Uygun dışsallaştırma rezervuarları (veya hedefleri) konusunu ilk olarak 1985'te Milletlerarası Politik Psikoloji Derneği'nde yaptığım başkanlık konuşmasında anlattım. Ayrıca bakınız V. D. Volkan, *The Need to Have Enemies and Allies,* s.31, 74.

[5] Emde, "Positive Emotions for Psychoanalytic Theory."

[6] Emde ve Harmon, "Endogenous and Exogenous Smiling Systems."

oral bölge) *ile bağlantılı doyum sağlar.*[7] Anne memesini emme, özdeşimin bir prototipidir. Daha sonra Freud, bu kavramdan, "diğer insanlarla kurulan duygusal bağın ilk gösterimi"[8] olarak bahsetmektedir.

Başlangıçta Freudcu kuram bireyin içsel dünyası üzerinde durmuştur, bireyin içtepisi (içgüdüsel dürtüler) ve bu içtepilere karşı savunmaları vurgulamaktadır. Diğerlerinin etkileri (örneğin anne ya da baba) çocuğun iç dünyasının gelişiminde çevresel bir uyaran olarak görülmekteydi. Çocuk aktif bir faildi, çocuğun zihnindeki rolü, çocuk tarafından yorumlanan "pasif" bir yetişkin ile bir özdeşim yapıyordu. Onun çocuğun zihnindeki rolü, çocuk tarafından "yorumlanıyordu". Çocuğun içtepileri, fantezileri ve beklentileri yetişkin ile ilişkileri ya besleyici ya da engelleyiciydi. Ancak Freud'un ölümünden sonra, birincil bakım veren kişi ile çocuk arasındaki bilinçli ya da bilinçdışı ilişkiler, psikanalistler (Örneğin, Erik H. Erikson, Edith Jacobson ve Margaret Mahler) tarafından tümüyle değerlendirilmiştir. Özdeşim sadece çocuğun aktif rolünü içermez ayrıca çocuğun özdeşim yaptığı kişinin etkilerini de içerir.

Diğerleri ile özdeşim yapan çocuk, o insanın gerçek bir kopyası olmaz, sadece o insanla olan tecrübelerini özümser. Özdeşim ile çocuk daha önce diğerleri tarafından onun için yapılan işlevleri üzerine alır, böylece kendi zihinsel dünyasını zenginleştirir. Özdeşim, diğerlerinden göreceli bağımsız olma yolunu açar ve daha ileri psikolojik büyüme ve aynı zamanda birinin kendi çevresinin istekleri ile daha etkili başa çıkması ile sonlanır. Bu zenginleştirici özdeşim tipi genellikle "ego özdeşimi" olarak tanımlanır. Ego özdeşimi çocuğun annesinin davrandığı gibi davranma yeteneğini geliştirmesidir.[9] Ego özdeşimi, ebeveyni iyi olan bir çocuğun kendisinin iyi bir ebeveyn olabilme potansiyeli olduğunu açıklamada yardımcıdır.

[7] Bakınız S. Freud, *The Origins of Psychoanalysis and Three Essays on the Theory of Sexuality,* s.179-183.

[8] S. Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego,* s.105.

[9] Olgun bir çocuk ve onun başkalarıyla olan daha karmaşık ilişkileri de dahil olmak üzere başka özdeşim türleri de vardır. Mesela, bir saldırganla özdeşleşmek, ki bu ilk olarak Anna Freud ("The Ego and the Mechanisms of Defense") tarafından tarif edilmiştir, dört yaşındaki bir çocuğun niçin bir hekimin muayenehanesine gidip kolundan iğne olduğu günün ertesinde

Ego özdeşimi olmadan önce çocuğun başarması gereken bir görevi vardır bu da *ayrıştırmadır*. Bu bebeğin kendi varlığını annesinden yada bakım veren diğer kişiden ayırmasıdır. Yaşamın ilk aylarında ayrıştırma olmadan önce çocuğun zihni kendisinin nerede bittiğini ve annesinin nerede başladığını genellikle bilmez. Ego özdeşimi ancak çocuğun kendisini ayrıştırdığı kişiyle yaptığı özdeşimle zenginleştirici. Böylece ayrıştırmadan sonraki özdeşimin böylece dışarıdan yeni olan bir şeyin çocuğa gelmesidir.

Bütünleştirme çocuğun erken dönemde ego özdeşimleri kurarken başarması gereken bir diğer görevdir. Yeni doğan bebekler hoş ve hoş olmayan fiziki olaylar arasındaki farkı bilebilirler. Örneğin, şekerin tadından hoşlanır ancak limonu tükürürler. Aynı şekilde hoş ve hoş olmayan duygusal tecrübelerin ayrımını da yapabilirler. Ancak küçük çocuklar, tatmin edici bir tecrübeleri olduğu zaman da hüsran edici bir tecrübeleri olduğu zaman da aynı kişi olduklarını tam olarak anlayamazlar. Sevildiklerinde, doyurulduklarında, sıcak tutulduklarında, övüldüklerinde ve güven duyduklarında kendilerini iyi hisseder ve bu duyguları özel bir "ben" ile ilişkilendirirler. Bu "iyi" kendilik ile güçlü bağlantılar; reddedildiklerinde, korktuklarında, acıktıklarında, aşağılandıklarında ya da tehdit edildiklerinde olmaz. Bunun yerine bu gibi durumlarda başka bir "ben" duygusuna sahiplermiş gibi davranırlar. Sadece yavaş yavaş çocuk, mutluluk hissettiğinde ve engellendiğinde ya da aşağılandığında aynı insan olduğunu anlama kapasitesine erişir. Bu süreç "bütünleştirme" olarak adlandırılır ve pratik nedenlerden dolayı 36 ayda tamamlanır.

Bütünleştirme tamamlandığında çocuk en azından bilinçdışı olarak kendi kendine şöyle der: "*Ben pohpohlandığımda da, aşağılandığımda da aynı insanım*". Biz bütünleştirmeyi birinin siyah ve beyaz renklerini karıştırarak gri yapma süreci olarak hayal edebiliriz. Gri yaparken çocuk kendisi hakkında daha gerçekçi olmaktadır. Kendisi ne tümüyle nazik, ne de tümüyle ka-

oyuncak bir bebek üzerinde keskin bir nesneyle delikler açtığını açıklar. Burada çocuk hekime tâbi biri konumundan faal ve kontroldeki kişi konumuna geçer. Ne var ki çocuğun kimliğinin temelini oluşturmada rol oynayan öncelikle ilk ego özdeşimleridir.

badır. Sadece Dr. Jekyll ya da Mr. Hyde değildir, ancak kişiliğinde bütün yönleri taşır. Çocuğun şimdi *kimliği* vardır.[10]

Özdeşim ve kimlik kavramları birbirleriyle ilişkilidir, ancak aynı değildir. Özdeşim kavramından farklı olarak kimlik, psikanalizde oldukça yenidir. Freud bundan çok sık bahsetmemiştir ve bahsettiğinde de daha çok konuşma dilindedir veya lafzîdir.[11] Erik Erikson bir kez şöyle demişti: *«"kimlik" oluşumu özdeşimin yararlılığı bittiğinde başlar.»*[12] Erikson'ın yaptığı bu açıklamayı genişletirsek daha doğru bir açıklama şudur: Kimlik oluşumu erken özdeşimlerin bütünleşmesi kuvvetlendiği zaman olur. Bu sübjektif bir deneyimdir. *"Birinin kendi içindeki aynılığının kalıcı"*[13] olduğu duygusu ile başlar. Çocuk diğerleri ile bazı temel özelliklerini paylaşır, ancak onun kendi istekleri, anıları, düşünceleri ve görünümü onu emsalsiz yapar.

Çocuk olgunlaşmaya devam ettikçe cinsler arasındaki anatomik farklılıkları keşfeder ve cinsellikle ilgili göstergeleri kimliğine ekler. Ödipal dönemde, süperego özdeşimleri olarak ad-

[10] Bununla beraber, kalan siyah ve beyaz parçalarını bütünleştirmeyi başaramayan ve sonra hayatlarının geriye kalan dönemleri boyunca kişiliklerinin organizasyonunda sorunlar gösteren bireyler vardır. Birer yetişkin olarak bunlar, sanki iki ayrı kişiymişcesine ve Dr. Jekyll ve Mr. Hyde'ınkine benzer bir bölünmeyi gerçekten sergileyerek, bütünleşmemiş olarak kalırlar. Eğer herşey yolunda giderse, bir çocuk otuz altı aylık olduğunda, çevresinde bulunan annesi gibi diğer insanları bütünleşmiş bireyler olarak algılamaya ehil hale gelir. Bu vakte kadar, seven bir anneyle hüsrana uğratan bir annenin aynı kişiler olduğunu tamamen idrak edemezdi; anne ya iyi idi ya da kötü. Bazen iyi bazen kötü olan gerçekçi bir anne, çocuğun zihninde, bütünleştirici kabiliyetleri tamamen geliştikten sonra tesis edilir.

[11] Bununla birlikte S. Freud, birkeresinde, Viyana'daki B'nai B'rith Derneğinde 1926'da yaptığı bir konuşmada bunun duygusal güçlerinden bahsetti: *"Beni Yahudiliğe bağlayan şey (utanarak kabul ediyorum ki) ne inanç ne de millî gururdu, çünkü ben herzaman inançsız biri olmuş ve insan medeniyetinin 'etik' standartları denen şeylere saygısız olmasa da dinsiz olarak yetiştirilmişimdir.... Fakat Yahudiliğin ve Yahudilerin cazibesini karşı konulmaz kılmak için birçok başka şey aşikar olarak kaldı - kelimelerle ne kadar az ifade edilirse o kadar kuvvetli olan bir sürü meçhul duygusal güç, ve aynı zamanda iç kimliğin açık bir bilinci, ortak bir zihnî inşanın güvenli mahremiyeti."* ("Address to the Society of B'nai B'rith," s.273)

[12] E. H. Erikson, "The Problem of Ego Identification," s.113.

[13] Age., s.57.

landırılan daha karmaşık özdeşimler kimliği zenginleştirir. Çocuk ebeveynlerinin yasaklarını ayrıca onların değerlerini, kültürel ve grup mirasını özümser. Çocuk, cezadan kaçınmaya yönelik hareketlerden ebeveynlerinin -ve de grubunun- değerlerini yerine getirmeye yönelik hareketlere geçmeyi öğrenir. Çocuk ergenlik döneminden geçerken kimlik krizi denen şeyi tecrübe eder. Bu dönemde bilinçdışı olarak çocukluğunda yaptığı bazı özdeşimleri yeniden gözden geçirir, modifiye eder ve hatta bazılarını atar sonra yeniden karıştırır, onların yerleşmelerine izin verir ve modifikasyonları ve eklemeleri yeniden özümser.[14] Şimdi kendi kristalize kişisel kimliği oluşmuştur; bu oluşmuş kimliği kendi çekirdeğinde ölünceye kadar kalır.

Yaşamı boyunca diğer alt-kimlikler bu çekirdeğe eklenir. Bir yetişkin kendisini eş, baba Virginialı olarak sunabilir. Aynı zamanda işadamı, amatör fotoğrafçı, Cumhuriyetçi, Rotary Klüp üyesi olabilir. Bireylerin pek çok alt-kimlikleri vardır. İç dünyada ve fiziksel çevrede çok zarar vermeden alınıp bırakılabilir. Örneğin baba, Virginialı, roteryen, amatör fotoğrafçı ve Cumhuriyetçi olan kişi; fotoğrafçılığı bırakabilir ve amatör marangoz olarak başka bir alt-kimlik geliştirebilir. Ayrıca politik partisini ve sosyal klübünü çok büyük bir içsel sorun yaşamadan değiştirebilir (eğer kişisel sebeplerden dolayı bir özel yakınlığın onu kırıp ezeceğini düşünmezse).

Çekirdek kimlik üç yaş civarında gelişir, ödipal dönemde cinsiyete özgü elemanlar ile zenginleşir ve ergenlik döneminde kristalize olur, bunu yaşamımız boyunca tutarız. Eğer bu çekirdek kimlik kaybedilir ya da bozulursa, yetişkin şizofrenide olduğu gibi sonuç dehşet vericidir. Bir şizofren hasta bunu şöyle tanımlamıştır:

> *Bütün dünya paramparça oluyor ve siz kendinizi saatte bir milyon mil hızla giden bin vatlık bir ampul gibi görüyorsunuz... Artık gömlek giymek ya da pantolonunuzu yıkamak sizin için sorun değil... Siz kendi dünyanıza uçuyorsunuz ve herşey önemini yitiriyor.*[15]

Bu hasta, psikolojik ölümün, fiziksel ölümden daha dehşet

[14] Blos, *Adolescent Passage,* s.171.

[15] Glass, Private *Terror/Public Life,* s.35'te.

verici olduğunu tanımlıyordu. Şizofren hastaların böyle bir tehlikeye verdikleri yanıt, gözlemcilere göre hastanın bir düğmeye basması ve yanlış da olsa yeni bir kimlik yaratmasıdır. Şimdi "Ben Richard Nixon"ım der ve onun gibi zafer işareti yapar. Herkes bu kimliğin yanlış olduğunu bilmesine karşın kişi (iyileşinceye kadar) buna bağlanır. Böylece kendisine ait bir kimliğin olmaması teröründen kaçar.

—.—

Çekirdek kimlik başlangıçta oluştuğunda, kendiliğin (hem olumlu, hem de olumsuz) bazı bütünleşmemiş kısımları her zaman bütünleşmeden kalır.[16] Bu bütünleşmemiş siyah ve beyaz kısımların, çocuğun oluşturduğu grilikleri merkezden çıkarma tehlikesi olduğu için bunları içerde tutmak sıkıcı bir hatırlatıcı dikendir. Bu bütünleşmemiş parçalardan kendisini kurtarmada başarısız olması, çocuğun kimliğinin dengesini bozar. Kendiliğin birleşmemiş bu kısımları ile bilinçdışı başa çıkmak için birçok yol vardır. Bir tanesi onları zihnen halının altına süpürmektir. Bu *bastırma* olarak adlandırılır. Kendiliğin bütünleşmemiş kısımlarını ve aynı zamanda sorun yaratan içtepileri düşünceleri ve duyguları saklamaktadır. Ancak başka bir yöntem, *dışsallaştırma* süreci (*yansıtma* kavramının ilkel bir şekli) bilhassa etnisiteye uyarlanabilir.[17] Dışsallaştırmada artık siyah ve beyaz kısımlar bireyin dışındaki kişilere ya da şeylere depolanır.

Çocuk içsel dünyasını bütünleştirip kendi kimliğini oluştururken , onun niçin kendisinin bütünleşmemiş "kötü" yönlerinden kurtulmak istediği kolaylıkla anlaşabilir. Onun bütünleşmemiş "iyi" yönlerinden niçin kurtulmak istediğini anlamak ise kolay değildir. Eğer bütünlenmemiş "iyi" parçalarını tutarsa kendisini gerçekçi olmayan bir biçimde idealize edecek ve dünyasında bulunanların kendisini idealize etmesini ve kendi bü-

[16] Bu ayrıca iyi ve kötü nesne (öteki) ilişkilerinin bütünleştirilmesine nazaran da doğrudur. Bakınız Kernberg, *Borderline Conditions and Pathological Narcissism;* ve V. D. Volkan, *Primitive Internalized Object Relations.*

[17] Psikanalizde *yansıtma* teriminin çeşitli anlamları vardır. Açık olması için bu kitapta *dışsallaştırma* terimini, bütünleştirilmemiş benlik ve nesne unsurlarının diğer insanlar üzerine yansıltmasını ve *yansıtma* terimini, istenmeyen içtepiler (ilcâlar), düşünceler ve duyguları "oraya bir yere" koymayı anlatmak için kullandım.

yüklüğünü tanımasını isteyecektir. Yaşam onun özel statüsünü göremeyeceğinden, insafsızlığı ile onu bedbaht edecektir. Ayrıca bütünleşmemiş parçalarından mümkün olduğu kadar kurtulmadaki başarısızlığı kimliğini zayıflatır. İşte bu yüzden bir kimse, bu iğreti parçaların griliği (gerçekliği) bozması veya tehdit etmesinden korkuyormuş gibi davranır ve bunları güvenlik için dışsallaştırır. Ancak bunlar kişinin bir parçası olduğundan kişi dışsallaştırmayı bu parçaları tümüyle elemeden yapar. Daha gerçekçi oldukça, örneğin, artık kendisinin "en büyük" kişi olmadığını bildikçe, çocuk büyükannesini ya da dayısını idealize etmeye başlar, çünkü büyüklük duygularını onlarda dışsallaştırmıştır. Kendisini, büyükannesi veya dayısının bir uzantısı olarak görerek, bu bağlanma ile çocuk kendisini muhteşem hisseder. Büyüdükçe büyükannesinin ya da dayısının o kadar mükemmel olmadığını fark eder ve bir biçimde bu bütünleşmemiş iyi yönlerini geri alır ve özümser, kendi griliğinin ve gerçekçi kimliğinin gelişmesini sağlar. Bunu bütünleşmemiş kötü kısımları için de yapar. Yine de bazı dışsallaştırma gereksinimleri yaşam boyunca kalır.

Dışsallaştırma sürecinin kendisi etnik kimliği yaratmaz, basit olarak kişisel gelişim yaşantısının bir parçasıdır. Çocukların bütünleşmemiş iyi yönlerinin dışsallaştırıldığı rezervuarların etnik kimlik için rezervuar olması için iki özelliği bulunmalıdır. Birincisi bunlar gruptaki bütün çocuklar tarafından paylaşılmalıktır ve ikincisi ise kalıcı olmalıdır (bir bayrak yada ulusal renkler gibi). Bir Küba ninnisi, Fin saunası, bir Alman çocuk tekerlemesi ve bir matzo ball çorbası etnik açıdan paylaşılmış rezervuar örnekleridir. Bu rezervuarlara bütünleşmemiş iyi yönlerini yatırarak çocuklar, görünmez bir ağ, bir *biz-lik* geliştirirler; ve bunlarla aynı rezervuara bağlanırlar. Bilmeden, duygusal açıdan birbiriyle ilişkili *büyük grub*un parçası olurlar. Bir çocuk nasıl kendisini idealize ettiği büyükannesinin uzantısı olarak gördüğünde hoşnutluk duyuyorsa *büyük grup*taki çocuk da kendisini olumlu bir rezervuar ile birleştirdiğinde güvende olduğu duygusunu yaşar.

Bireylerin parçalarını paylaşılmış rezervuarlara yatırması (şarkı, sauna, tekerleme, çorba) etnik çadırın bezindeki psikolojik DNA için başka bir örnektir (seçilmiş travma ya da zafer-

lerin zihinsel tasarımları gibi). Paylaşılmış rezervuarlar sayesinde, etnisite ya da *büyük grup* kimliği, preödipal düzeydeki kişisel kimlik ile iç içe geçer. Daha soyut olan, Kübalılık, Finlilik, Almanlık ya da Yahudilik kavramları, bu rezervuar nesneleriyle yavaş yavaş birleşir ki bunlar aslında *büyük grup* kimliğinin temelinde bulunurlar.

Çocuğun ebeveynleri, diğer aile üyeleri ve öğretmenleri ile yoğun ilişkisi onun etnik rezervuarı için köprü görevi yapar; çünkü onun çevresindeki bu yetişkinler de grup kimliğini geliştiren bu maddelere bağlıdırlar. Çocuğun zihinsel kapasitesi geliştikçe gruptaki yetişkinler onun bir gruba ait olması için daha gelişmiş fikirler oluşturmasında yardımcı olurlar. *Büyük grub*un kimliğinin odağına bağlı olarak, çocuğun yatırımları etnisite (Arabım), din (Şiiyim), milliyet (Fransızım) ya da bunların birleşiminde olabilir. Örneğin, Hindistan'ın Haydarabat şehrinde doğan bir çocuk, *büyük grup* kimliğini oluştururken dini ya da kültürel konular üzerinde durabilir. Çünkü oradaki yetişkinler *büyük grup* kimliğini Müslüman yada Hindu olmaya göre tanımlamaktadır. Kıbrıs'ta doğan bir çocuk *büyük grup* kimliğini etnik ve milliyetçi duygulara göre tanımlar, çünkü dünyanın bu bölgesinde önemli olan, birinin Rum veya Türk olmasıdır. Birinin Ortodoks Hıristiyan ya da Sünni Müslüman olmasının önemi daha azdır. Etnisiteye karşı din veya milliyete karşı ırk üzerinde yatırım meseleleri, *büyük grup* kimliğinin anlaşılmasında bireysel kimliği *büyük grup* çadırının bezine bağlayan psikodinamik süreçler kadar önemli değildir.

Sonuçta birinin *büyük grub*u hissetmesindeki paylaşım, var olan somut sembollerden daha önemli olur. Bir Finli için saunaya (*biz-lik* için uygun bir rezervuar) gitmek ulusal bir alışkanlıktır, ancak kişi saunada olmadığı zamanda da Finli olmaktan gurur duyar. Fin etnisitesinin bir elemanı, cansız bir nesneyle, örneğin saunayla başlayabilir, ama bu somut nesnenin berisinde Finli olmak soyut düşüncesi seçilmiş travma ve zaferlerin öyküsü ve bir grup soyut değer yatmaktadır. Bir Finli için kendisi ve paylaşılmış Finlilik duygusu arasındaki bağ hep onunla kalır. Onun benlik duygusu, saunaya gitse de gitmese de, Finlandiya'nın spor, akademik başarılar, politik olaylar, sanatsal

çabalardaki kaderine göre yükselip azalacaktır. Ancak Finlandiya ya da kendisinin Finli olması tehdit edildiğinde, kendi etnisitesine daha sıkı sıkıya sarılır çünkü onu bırakması kendi varlığını, kimliğinin bir parçasını vermesi duygusunu verecektir. Böyle bir durumda kendi geleneğini abartacaktır ve olasılıkla daha sık saunaya giderek, kendi paylaşılmış bizliği ile yoğun ilişkisini pekiştirecektir.

Çoğu paylaşılmış rezervuarlar, uzun bir süre sabit kalırlar, ancak bazı belirgin olaylar onlara grup tarafından yapılan yatırımı değiştirir. İskoçya'daki kareli pilili etek giyimi 13. yüzyıla dayanmaktadır. 18. yüzyıldaki bir olay ise, yünlü kumaştan yapılmış kareli etekliği İskoçyalı olmanın paylaşılmış rezervuarı yapmıştır. İngiltere, 1746'da Culloden'de, Bonnie Charlie'yi mağlup ettiğinde İngilizler İskoçya'da eteklik giyilmesini yasakladılar. Yasak 36 yıl sonra kaldırıldı ve eteklik İskoç askeri kıyafeti olarak kabul edildi. 1882'de IV. George'un İskoçya'yı ziyaretinden sonra ise eteklik giymek çok yaygınlaştı ve 30 yıl devam etti. Bu ziyaretin İskoçyalılarda etekliğe yapılan yatırımı kristalize ettiği söylenebilir. Böylece, İskoç birliği, İskoçların güçlü ötekilerinin (İngiltere) başı tarafından yapılan ziyarete tepki olarak artmıştır. Çoğu İskoç ailenin kendi etek deseni vardır. Bunları bazen kendi giysilerinde kullanmaktadırlar. Bu durumda etnik çadırın kumaşı, etnik grubun üyeleri tarafından somut olarak giyilmektedir. Eteklik giymeyi baskılama çabaları başarısız olmuştu; kıyafet, etnik rezevuar olarak hizmet etmeye, İskoçyalı olmayı belirtmeye devam etmektedir.

—.—

Grup üyelerinin olumlu bütünleşmemiş yönleri hem onların "iyi" kendilik kısımlarını, hem de bakım verenlerin "iyi" yönlerini içermektedir. Üç yaşından önce çocuk farklı tecrübeleri tümüyle bütünleştiremez, o bazen olumlu, bazen olumsuz tecrübelerin kaynağının tek kişi olduğunu fark edemez. Çocuğu besleyerek doyuran anne ve onu doyurmayarak engelleyen anne, bebeğin ya da çocuğun zihninde aynı kaynak olarak yaşamaz. Çocuk kendi siyah ve beyaz kısımlarını bütünleştirdikçe kendisine bakım veren kişinin tasarımını da gri yapma kapasitesini geliştirir. Bakım veren kişinin tasarımını bütünleştirme, hiçbir

zaman tamamlanan bir süreç değildir. Bütünleşmemiş "iyi" bakıcı imgeleri, grup üyelerinin uygun rezervuarlarda dışsallaştırdıkları olumlu yönlerin içinde yer almaktadır.

Etnik çadırları tehdit edilen grupları incelerken, bu grubun üyelerinin çocukluktaki bağları yeniden yaratma girişimleri görülür. Dr. Sarraj, Gazze'deki diğer Filistinlilerin kendisininkine benzeyen taşlar taşıdıklarını belirtirken, taşların paylaşılmış rezervuarın yetişkin bir şekli haline geldiğini göstermektedir. Filistinlilerin "bizliği" bu taşlarda dışsallaştırılmıştır. Bu taşlar güvenli bir yerde tutulmaktaydı ve Gazze'deki Filistinlilerin İsrail kontrolü altında oldukları sürece saklı kalmışlardı.

Rezervuarlar ebeveynler ve diğer yetişkinler tarafından kültürel olarak oluşturuldukları için, yetişkinler çocukları bunları seçme konusunda yönlendirirler. Ancak gerileyen yetişkinler kendi mevcut ve tehditkâr (yetişkin) çevreleriyle sembolik olarak alakalı olan rezervuarları seçerler. İki çok değişik durumda, Kuveytliler Chevrolet Caprice'leri ve Kıbrıslı Türkler muhabbet kuşlarını kendi gruplarının paylaşılmış rezervuarları olarak seçmişlerdir.

1993 sonbaharının başında Çöl Fırtınası Harekatından ve Kuveyt Irak işgalinden kurtulduktan üç yıl sonra Kuveyt şehirlerinde savaşın izleri pek kalmamıştır. 1990'da hasar gören her şey 1993'e kadar tamir edilmişti. Benim gözlemleyebildiğim kadarıyla şehirdeki evlerin çok azında hasar vardı (örneğin duvarlarda kurşun izleri ya da yanmış pencereler). Bana bunlardan bir kaç tanesinin trajik olayların anıları olarak özellikle bırakıldığı söylendi.

Kuveyt şehriyle ilgili olarak beni duygusal olarak etkileyen şey şuydu: Bu modern, çölde inşa edilmiş şehirde pek çok ağaç, belki yanarak ama büyük olasılıkla yedi aylık işgal döneminde sulanmamaları sonucu tahrip olmuştu. Şehirdeki ana caddelerin her iki tarafı da ağaçlandırılmıştı. Ölmüş olan ağaçların yerine yenileri dikilmişti ama bunlar yıllar önce dikilenlerden çok daha küçüktü. Yeknesaklığın bozulması zihnimde bir görüntü canlandırdı. Konuşmasının normal gidişatı kesilen çok korkmuş birisinin kekelemesini hatırlattı bana. Burada ağaçların akışı kırılmıştı. Aksi takdirde Kuveyt şehrinde gördüğüm hiç birşey yu-

karıda anlatılan evler dışında orada var olan dehşeti açıkça göstermiyordu.

Mind and Human Interaction Merkezi'nden bir grup, Kuveyt'te 150 kişiyle ayrıntılı görüşme yapmıştı. Amaçları bu ülkedeki post-travmatik sosyal tepkileri anlamaktı. Sonuç olarak, savaşın dehşetinin reddi ve kayıplara yas tutmadaki zorluklar hemen yüzeye çıktı.[18] Çalışma ekibindeki üyelerinden biri, psikiyatrist Gregory Saathoff, Kuveytlilerin Saddam Hüseyin'in işgalinden sonra, arabaları onları sarsılan bir etnik çadırın üyeleri olarak birleştiren ve ezici bir düşmana karşı doğaüstü bir gücün kaynağını temsil eden paylaşılan cansız bir nesne olarak kullandıklarını görünce şaşkına dönmüştü. Bazı Kuveytliler Iraklılardan Suudi Arabistan'a araba ile kaçmışlardı. Bir kişi Dr. Saathoff'a 1989 model Chevrolet Caprice'i göstermişti; bu paslı arabayı sanki bir müze parçasıymış gibi saklıyordu. Bu araba ile Suudi Arabistan'a kaçmıştı ve şimdi hiç kimsenin arabaya dokunmasına izin vermiyordu. Dr. Saathoff arabaya baktığında ve adamın konuşmasını dinlediğinde, gördüğü sıradan bir otomobildi, ancak Kuveytli için bu bir uçan halıydı.

Arabalara yönelik bu duygu bir tür obsesyon halinde genellenmişti; özellikle de 1989 Chevrolet Caprice'lere yönelik bir obsesyon, ki söylentiye göre bu model diğer herhangi bir modelden daha iyi bir şekilde çöl şartlarına dayanabilirdi. Arabaların Kuveyt'in sıcak ve kuraklığına dayanabilmeleri onları Kuveytliler için güvenilir bir nesne, bir tür gerektiğinde kullanılabilecek güvenlik battaniyesi haline getiriyordu. Chevrolet Caprice güvenlik sembolü "iyi" bir nesne olmuştu. Önemli olan Caprice'in çöl şartlarında etkinliği değil, ne anlamında algılanmış olmasıdır. Kuveytliler bu arabaları kendilerini endişelerin-

[18] W. Nathaniel Howell, işgal sırasında Kuveyt'teki Amerikan büyükelçiliği görevinin sonuna yaklaşıyordu. Kendisi ve yedi kişillk personeli, Iraklıların mükerrer tehditlerine rağmen, Kuveyt'teki elçiliği boşaltmayı reddettiler. Üç yıl sonra, (şimdi emekli olan) Büyükelçi Howell ve eski bir psikiyatri hemşiresi/arabulucusu olan karısı Margie, Irak işgalinin Kuveytliler üzerindeki toplumsal etkilerini çalışmak için CSMHI'dan bir grubu yönettiler (Howell, "Tragedy, Trauma... and Triumph" ve " 'The Evil That Men Do ...'"; ayrıca bakınız Saathoff, "In the Halls of Mirrors" ve "Kuwait's Children").

den uzaklaştıracak "iyi" nesneler, uçan halılar olarak görüyorlardı. Söylentiye göre ABD'de bir satıcı bu mitten yararlanmış ve Kuveytlilere bir sürü yeniden düzenlenmiş Chevrolet Caprice'ler satmış.[19]

Rezervuar paylaşımı için daha karmaşık bir örnek Akdeniz'de Kıbrıs adasında 1960'larda yaşayan Türkler arasındadır.[20] Bu ada benim Türk anne-babadan doğup ergenlik dönemine kadar yaşadığım yerdi. Etnik gruplar arasındaki çalışmalar için şahane bir laboratuvardır. 300 yıldan fazla Türk yönetiminde kalan ada, İngilizlere önce kiralanmış ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da yasal olarak verilmişti. Kıbrıs, iki büyük etnik grubun evidir. Kıbrıs Rumlarının İngilizlere yönelik terörist faaliyetlerde bulundukları bir dönemden sonra 1960'ta Rumlar ve Türklerin birlikte oldukları bir cumhuriyet kurulmuştur. Ancak, adadakiler kendilerini ya Rum, ya da Türk olarak kabul ediyorlardı ve üç yıl içinde iki grup arasında kanlı bir çatışma başladı.

1963 ve 1968 yılları arasında Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar tarafından insanlık dışı şartlarda kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlanmışlardı. Türkler, adanın sadece %3'ünü işgal ediyorlardı. Daha önce kullandıkları bölge %35'ti. Kafeslere hapsedilmişler, düşman tarafından çevrelenmişlerdi. Kıbrıslı Türkler kapalı alanlarda yaşamaya zorlandıklarında, eskiden gelenekleri olan geniş aileler biçiminde yaşamaya döndüler. Bu durumu psikolojik olarak tolere etmenin bir şekli dışsallaştırma için rezervuar yaratmaktı. Kıbrıslı Türkler için onların paylaşılmış rezervuarları muhabbet kuşları oldu.

1968 yılında ABD'de 12 yıl kaldıktan sonra Kıbrıs'ı ziyaret ederken ailemin evinde dört ailenin yaşadığını gördüm. Evde yapılmış 3 kafeste 16 kuş vardı. Onlar da bakıcıları gibi geniş

[19] Gregory Saathoff ile yapılan şahsî konuşma, 1996. Arabalar, işgal sırasında Amerikan elçiliğindeki vatandaşlar ve personel için de önemliydi. Her ne kadar diğer önemli motorları çalıştırmaya devam etmek için parçalara el koyarak tüm birleşik vasıtaları tamamen hasara uğrattılarsa da metruk arabaları yıkamak için kıymetli suyu, onları izleyen şaşkın Irak askerlerine karşı bir "bağımlı olmama beyanı" olarak israf ettiler (Bakınız Bodine, "Saddam's Siege of Embassy Kuwait," s.124).

[20] V. D. Volkan, *Cyprus - War and Adaptation,* s.91.

bir aile olarak yaşıyorlardı. Muhabbet kuşlarının anne ve babası bana gösterildi, ayrıca yeni evine konulan bir "gelin" de vardı. Bu, çok doğurgan ama sakat olan özel bir dişi kuştu. Onun doğurganlığı noksanlıklarını telafi ediyordu. Ailem kuşları besliyor, onlara isimler veriyor ve soykütüklerini çıkarıyorlardı. Bilhassa hangi kuşların doğurgan olduklarına dikkat ediyorlardı. Böylece yeni kuşlar doğacak, şakıyacak, mutlu olacak ve geniş aileleri içinde yaşayacaklardı.

Geldiğim gün dışarıya çıktığımda muhabbet kuşu besleme hobisinin sadece benim aileme ait olmadığını, kuşatılmış bölgede yaşayan herkesin bu işi yaptığını gördüm. Tuhaf bir film setinde yürür gibiydim. Her yerde yüzlerce kafes vardı ve muhabbet kuşları Kıbrıs'ın yerlisi bile değildi. Her ne kadar daha önce bazı aileler kuş beslemişlerse de 1963'ten başlayarak Lefkoşe'deki her Türk evinde, kahvehanesinde ve marketinde evlat edinilmiş muhabbet kuşları vardı ve sahipleri sürekli bunlarla uğraşıyorlardı.

Kafesteki muhabbet kuşları hapsedilmiş Türklerin nahoş yönlerinin sembolize edilmesi olarak görülebilir. Bu hoş olmayan parçalarını dışsallaştırarak Kıbrıslı Türkler, oldukça zor olan şartlarda yaşamayı tolere ediyorlardı. Ayrıca paylaşılmış rezervuar onlar için bilinçdışı bir ağ oluşturmuştu, onları birbirine bağlıyordu. Ancak Kıbrıslı Türkler bir adım daha ileri gittiler. Muhabbet kuşlarına iyi bakarak ve kuşlara olumlu vasıflar atfederek insanlar en azından sembolik olarak kendi kötü duygularını tersine çeviriyorlardı. Kuşlar onların umut veren, iyi yönlerinin sembolü haline geldi. Kuşlar doğurgan oldukça ve mutlu bir biçimde öttükçe Kıbrıslı Türkler bilinçdışı olarak nesillerinin devam edeceği konusunda ikna olmuşlardı. Uzun dönemde Kıbrıs'ın kuşları dayanılmaz şartlar altında varolan yeni Kıbrıslı Türk etnisitesi için "bizliğin" rezervuarı olmuştu.

1968'de adanın politik durumu değişti ve Kıbrıslı Türklerin kuşatılmış bölgelerden çıkmalarına izin verildi. Kafesin kapısı açılmıştı ve muhabbet kuşlarıyla aşırı uğraş hobisi ortadan kalkmaya başladı. 1974'te Türk ordusu yeni bir yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalan Kıbrıs'taki Türk toplumunu korumak için adaya geldi. Bu hareket adanın Kuzey Türk ve Güney Rum ola-

rak ikiye bölünmesi ile sonlandı ve kuşatılmış bölgelerde yaşam sona erdi.

—.—

Çocukluktan itibaren kötü ve bütünleşmemiş parçalar için paylaşılmış rezervuarların kullanımı ve ayrıca kabul edilemeyen düşünce ve duyguların yansıtılması da alıcı grubun bir etnik belirleyici yaratmasını kolaylaştırır. Burada *biz-lik* belirleyicisi, karşıt grup tarafından diğer gruba verilir. Bunu açıklamak için farklı türde psikozları olan Afrika kökenli Amerikalılarda sık bulunan bir hezeyanı örnek vermek istiyorum. Ancak bu süreci önce bireysel düzeyde açıklayacağım:

Endişeli bir anneyi düşünün. Şu ya da bu nedenden dolayı çocuğunun sakat olduğunu düşünüyor ve çocuğuna böyle davranıyor. Çocuğun kendi sorunları olsa bile, anne çocuğun sorunlarını abartır. Sonuçta çocuk annesinin kendini gördüğü biçimle özdeşim yapar ve kendi performansının altında işlev görür. Klinik ortamda ötekinin (bu durumda annenin) bilinçli ya da bilinçdışı fantezileri kendi evladının kimliğinde rol oynarsa, özellikle abartılı kimlik sorunları olan bireylerde etki açıkça görülür.

Evli bir kadın başka biriyle ilişkisi varken bir çocuk doğurur. Kendisi çocuğun babasının kim olduğunu bilmez. Kocasının mı, aşığının mı? Sonuçta çocuğun iki erkeğin ürünü olduğunu hayal eder. Fantezilerini hiç kimseyle paylaşmamıştır, ancak çocuğa (bir erkek) konulan ad iki erkeğin adlarının birleşmesi gibidir ve anne çocuğuyla sanki o iki insanmış gibi ilişki kurmaktadır. Çocuğun doğumundan dokuz yıl sonra, anne ve çocuğu klinik olarak değerlendirdiğimde oğlanın ciddi bir kimlik sorunu olduğunu gördüm. Anne bilinçdışı gönderdiği mesajlarla onun kişilik organizasyonunda bölünmeye neden olmuştu. Çift kişiliği vardı. Bir kişiliği annenin kocasını algılamasına uyuyordu, diğer kişiliği ise annenin aşığını algılamasına uyuyordu.

Çocuk nasıl annesinin kendisini görme şekliyle özdeşim yapıyorsa, *büyük grup* da etkin olan karşıt grup tarafından ortaya konulan bir etnik belirleyici geliştirebilir. İki *büyük grub*un çadırının yan yana olduğunu düşünün. Birinci çadırda olan bireyler, çamur, pislik ve çöpleri (kabul edilmeyen duyguları yansıt-

ma ve bütünleşmemiş kötü elemanları dışsallaştırma) ikinci çadırın bezine atarlar ve ikinci çadırın vatandaşları da aynısını yaparlar. Eğer birinci çadırdaki kişiler etkiliyse ve dışsallaştırma ve yansıtmalar güçlüyse ikinci çadırın bezi onların attıklarını emecek ve bunlar bezin iplikleriyle iç içe geçecektir. Sıklıkla grup bu belirleyici olduğunda endişe duyar, çünkü bu kötü ve istenmeyen elemanlardan yapılmıştır.

Afrikalı Amerikalı toplumun paylaştığı etnik bir belirleyici, bu fenomeni açıklayabilir. 1960'lardan önce ABD'deki psikiyatrik kaynaklar, birçok farklı psikozu olan Afrikalı Amerikalılarda görülen bir tip hezeyanı tanımlayan atıflara yer verir: beyaz olma hezeyanı. Pek çok yazar Amerikan psikiyatristi John E. Lind'in 1914'te yazdığı Afrikalı Amerikalılardaki "renk kompleksi" yazılarını takip ediyordu.[21] Lind aslında kendi zamanımn yarattığı bir kişiydi; o da Afrika kökenli Amerikalıları "küçük çocuklar" olarak tanımlıyordu. Freudcu analize göre onların rüyaları isteklerinin doyurulmasını içermekteydi. Bazı Afrikalı Amerikalılarda bu rüyaları inceledikten sonra Lind şöyle bir sonuca varmıştır: Onların isteği beyaz olmaktı. Bu yorum çalıştığı Afrikalı Amerikalılarda görülen hezeyan tarafından desteklenmektedir.

Yıllar sonra Afrikalı Amerikalılara karşı tutum değişiminden sonra psikiyatristler Lind'in çalışmasının kültürel ve sosyolojik temelinin eksik olduğunu gördüler. Ancak onlar da Afrika kökenli Amerikalılarda beyaz olma hezeyanını görüyorlardı. Bazen hastalar açıkça inançlarını belirtiyorlardı; diğer zamanlarda inançları garip bir şekilde ortaya çıkıyordu. Afrika kökenli Amerikalı bir şizofren, kendisinin aslında beyaz olduğunu, derisinin alev saçan bir silahla yandığını belirtmiştir. Başka bir hasta renginin güneş yanığı olduğu inancı nedeniyle rengini yıkayıp atmak için, sık sık banyo yapıyormuş.[22]

Bu sonraki psikiyatristler ve ruh sağlığı çalışanları bu tür hezeyanların nedenini açıklamaya çalıştılar ve pekçok dış faktör gösterdiler, ancak bunun içinde beyaz ırkçılığı yoktu. Çoğu açıklamalar zenci hastalarda sorunun kaynağının ebeveynler ol-

[21] Lind, "Dream as Simple Wish-Fulfillment."

[22] Myers ve Yochelson, "Color Denial in the Negro." Ayrıca bakınız Vitols, Wallers, ve Keeler, "Hallucinations and Delusions."

duğu üzerinde durmaktaydı; ötekinin rolü en aza indirgenmiştir. Sosyal çalışmacı S.W. Manning şöyle bir açıklama getirmektedir: Bu ebeveynler ayrıcalıklı muamelenin sadece karışık nesebli kölelere verildiği bilgisinin taşıyıcısıydılar; bu nedenle açık deri rengine sahip olmayı istediler ve erken dönemde yaşanan anne çocuk ilişkisinde bunu kendi çocuklarına geçirdiler.[23] Ebeveynler deriyi ağartan, saçları düzleştiren ve farklılığı "düzelten" ürünlerin reklam bombardımanına maruzdular.

Bireysel delüzyonların o kişi için anlamı özeldir. Beyaz olma paylaşılmış hezeyanı ırkçı ilişkilerde yaşanan ortak tecrübenin zihinsel tasarımından çıkmaktadır. 1960'ların başında ben Kuzey Karolina'da Goldsboro'da Cherry Hastanesinde çalışıyordum. Bu hastane hâlâ ırk ayrımı yapıyordu. Zenci hastaların çoğu beyaz olmak istiyordu, aynı zamanda da beyaz kan taşıyacakları veya bu kanla bulaşacakları fikrinden endişe duyuyorlardı. Onların beyazlığı bedenlerine dışarıdan konulan bir şeydi, bir düzeyde isteniyor, diğerinde ise endişe verici olarak görülüyordu.

Beyaz olma paylaşılmış hezeyanı aslında dışsallaştırma ve yansıtma ile ilgiliydi. Bu Afrikalı Amerikalı etnik çadırına beyazlar tarafından konuluyordu. Çamur atıcılar gibi olmak isteyerek Afrikalı Amerikalılar karşıt grupla özdeşim yapmaya çalışıyordu ve kötü elemanların rezervuarları olmayı inkar ediyorlardı. Özdeşimdeki bu savunucu girişim, sadece açıkça psikozu olan, gerçek ile bağlantısı kopmuş kişilerde görülüyordu. Ancak bu özdeşimin endişeye yol açtığı genellikle aşikardı.

1960 sonları ve 1970 başlarında Afrikalı Amerikalı psikanalist ve psikiyatrlar, bir Afrikalı Amerikalı için, dışsallaştırma ve yansıtmaların rezervuarı olmanın ne demek olduğunu yayınlamaya başladılar.[24] Bu kişiler mitleri de yıktılar Tüm fakir çocukların okul başarısızlığı olduğunu, sadece zencilerin başarısız olmadıklarını belirttiler. W.H. Grier ve P.M. Cobbs şöyle yazmaktadır:

Bizim bildiğimiz kadarıyla literatürde veya herhangi bir heki-

[23] Manning, "Cultural and Value Factors."

[24] Grier ve Cobbs, Black Rape; Pinderhughes, "Origins of Racism"; ve Willkerson, "Desructiveness of Myths."

min tecrübesinde zencilerin psikolojik olarak farklı işlev *gördüğüne ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Zencilerin zihin işlevleri de diğer herhangi bir gruptaki kimseler ile aynı* kurallar *ile idare edilmektedir. Psikolojik ilkeler ilk olarak beyaz erkeğin incelenmesi ile belirlenmiştir, ama bu ilkeler bireyin rengi ne olursa olsun geçerlidir.*[25]

Bu arada, Afrikalı Amerikalıların dışsallaştırma ve yansıtmaların hedefi olarak icra ettikleri rollerini tersine çevirmeye çalışan yasal ve sosyal değişiklikler oluyordu. "Siyah güzeldir" gibi düşünceler, Afrikalı Amerikalı çadırı beyazların dışsallaştırmaları ve yansıtmaları için daha az uygun kıldı. Hatta, Cherry Hastanesindeki görevimden bu yana, beyaz olma hezeyanı içindeki Afrikalı Amerikalı ruh hastalarına rastlamadım.

1960'lardan beri pekçok olumlu değişim olmasına karşın Afrikalı Amerikalıları hâlâ dışlaştırma ve yansıtmanın hedefi olarak kullanma onların etnik çadırında değiştirilmiş biçimlerde görülebilir. Psikanalist Maurice Apprey, köleliğin zihinsel tasarımındaki paylaşılmış bilinçdışı psikolojik süreçlerin neler olduğunu araştırmıştır. Onun çalışması beyazlar tarafından "çizilen" etnik bir belirleyici ve bunun nesilden nesile devamı üzerineydi. Kendisi bu sürecin zencinin zenciyi öldürmesinde, zenciler arası ensestte ve genç zencilerin hamileliklerinde etkisi olduğunu kuramlaştırmıştır. Apprey'e göre zencilerin beyazlarca mağdur edilip aşağılanması kendi kendine zarar verici bir davranış olarak içselleştirilmiştir ki böylece Afrikalı Amerikalı gençler, atalarının başına gelen kölelik felaketini bilinçdışı olarak tekrar tekrar anlatmaktadırlar.[26]

Ama esaretin kurbanı olan veya politik yada ekonomik baskı altında kalan grupların hepsi kendilerine dönük mahvedici bir şiddet göstermiyor. Kıbrıslı Türkler, 1963-1968 arasında kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlandıklarında ve bir yerden bir yere gitmeleri yasaklandığında, saldırgan içtepileri içselleştirmiş ve psikosomatik semptomlar geliştirmişlerdi. Ancak burada düşmanların baskısı uzun süre devam etmemişti. Ayrıca Kıbrıslı Türkler kurtulacakları ümitlerini kaybetmemişlerdi.

[25] Grier ve Cobbs, Black Rage, s.129.

[26] Apprey, "African-American Experience."

DÜŞMAN İMGELERİ
Çok Küçük Farklılıklar ve Kişiliksizleştirme

Çatışma içinde olan *büyük grup* temsilcileri uzlaşmak için buluştuklarında, bu görüşmelerde gözlenen "birlikteliğe" doğru istikrarlı bir ilerleme değil, aksine yakınlaşma ve uzaklaşma arasında bir gidip-gelmedir. Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından desteklenen Arap-İsrail görüşmelerinin ilk buluşması sırasında katılanlar önce birbirlerine karşı soğuk davranmışlar, sadece tarihsel acı veren olayları sıraladıkları zaman aralarında bir yakınlaşma olmuştur. Birbirlerine karşı olmaları konferans odasında karşılıklı oturmaları ile fiziksel olarak da açık hale getirilmişti. Sonra Abd-ül Azim Ramazan ve Nechama Agmon arasında 2. Bölümde tanımlanan diyalogla aralarındaki direnç bir nebze kırılmış ve sonra katılanlar birbiriyle kaynaşmaya ve birlikte oturmaya başlamışlardır. Çok fazla yakınlaşmanın veya bazı sınırların aşılmasının sonucu olarak belirgin bir fiziksel yakınlık döneminden sonra, (*"Hepimiz aynı atadan, İbrahim'den gelen kardeşleriz"*) tekrar ayrılmışlardır. İsrail grubundan birinin *"Mısır nedir? Nil olmadan o hiçbir şeydir"* demesi gibi. Belirli bir güvenin yeniden oluşturulması bir süre alacaktır, sonra birbirine zıt tavırlar yeniden gündeme gelecektir.

Yakınlaşma ve uzaklaşma arasındaki bu ritmik gidiş-gelişi *"akordiyon fenomeni"*[1] olarak adlandırıyorum. Filistinliler gruba katıldığında ve kendilerini fiziksel ve duygusal olarak Mısırlılarla aynı yere koyduklarında, bu özellik daha belirgin hale gelmişti. Ritüel başlangıçta katılanların saldırgan dürtüleriyle uğraşmalarıyla bilinçdışı bir çabayı temsil ediyordu. Birlikte çalışmak yükümlülüğünde oldukları düşmanlarıyla aynı odaya kapatılınca, hem İsrailliler, hem de Araplar ayrı ayrı oturdular, yanyana otururlarsa bilinçdışında birbirlerine verebilecekleri herhangi bir zarardan kaçınıyorlardı. Sözel olarak saldırganlıkları-

[1] V. D. Volkan, *The Need to Have Enemies and Allies,* s.246.

m baskılamış olsalar da, katılımcıların davranışı onların karşıt duygulara sahip olduklarını gösterdi.

Tabii ki diyaloğun bilinçli amacı barışa doğru bir yol açmaktı. Kendi saldırganlıklarını inkar ettikten sonra hem İsrailliler, hem de Araplar *karşıt tepki oluşturma* diye adlandırılan bir mekanizma ile (bilinçdışı olarak, birinin gerçek ancak gizli isteğinin aksi birşey yapmasıdır) bir kardeşlik duygusu yanılsamasına ulaştılar. Bu birlik tolere edilemeyecek kadar fazla olduğunda tekrar uzaklaşma oldu. Araplar ve İsrailliler karşıt tepki oluşturmalarına daha az gereksinim duyduklarında ve diyaloğun sona ereceği korkusu olmaksızın hem saldırganlıklarını, hem de iyi dileklerini yapıcı bir biçimde ifade etme konusunda kendilerini daha özgür hissettiklerinde, akordiyonun açılıp kapanması daha az belirgin hale geldi.

Akordiyon ritüeli ayrıca muhalifler arasında bir sınır koyma gereksinimi de yansıtmaktadır. Karşıt grupların birlikteliği belirli bir noktaya kadar tolere edilebilir ama çok fazla birlikte olma belirgin bir endişe yaratmaktadır. Bu, çok küçük farklılıklara bile yansımıştır. Örneğin öğlende tüm katılımcılar düzen gereği birlikte yemek yediğinde bir İsrailli, Kudüs'te bir Arap restoranında yediği özel bir yemeği anlatmak ve İsraillilerin de bu yemeği yediğini açıklamak istemişti, ancak yemeğin nasıl hazırlandığının tarifi biraz farklıydı. Farklı kültürlerden insanlar kendi yemek tariflerini eşsiz yapan özelliklerden bahsetmeyi severler ama burada, yemek hazırlama alışkanlıklarındaki ufak farklılıkların önemi, ayrı grup kimliklerine sahip olmanın önemini göstermektedir. Bir grubun kendi özelliklerini sürdürmesini ve kendi kimliklerinin düşman imgeleri ile kirlenmesini engelleme gereksinimini daha iyi anlamak için düşman imgelerinin gelişimini daha yakından incelemek yararlı olacaktır.

—.—

İnsan bedeni hem fiziksel, hem de anatomik olarak biyolojik zıtlık çiftlerinden oluşmaktadır. Sindirim fonksiyonları, ifrazat fonksiyonlarına zıttır. Bazı sinirler (sempatik ve parasempatik olarak adlandırılan) otonom sinir sistemine ait sinirlerdir, bunlar birbirlerine zıttırlar, ancak çiftler halinde işlevleri yerine getirirler. Psikinalist Charles Pinderhughes insanın *"biz ve onlar"*

davranışının biyolojik bir temeli olduğunu ve bunun bedenin içindeki zıtlıkları model aldığını belirtmektedir.[2]

Müttefikler ve düşmanlar için bu türden bir biyolojik temelin varlığı kanıtlansın ya da kanıtlanmasın bireysel psikoloji sözkonusu olduğunda bebeğin ilk düşmanı onun gereksinimlerine yanıt vermeyen, onu engellenme ve kızgınlık durumu içinde bırakan annesi ya da bakım veren kişidir. Bir annenin rahatlama çabalarına karşın devam eden şiddetli bir kulak ağrısı, bebeğin düşman bir anne imgesi oluşturmasına yol açabilir. Çocuk annenin iyi ve kötü yönlerini tek bir imge içinde yavaş bir şekilde bütünleştirir ve bu çocuk üç yaşma geldiğinde tamamlanır.[3]

Bir çocuk yaklaşık sekiz aylık olduğunda 'yabancılık endişesi' olarak bilinen durumu yaşar.[4] Bir yabancının varolduğu durumda bebek, karşıdaki kişi tepki uyandıracak herhangi bir şey yapmamış olsa bile ebeveynine yapışır. Gelişiminin bu döneminde çocuk yaşamının ilk büyük aşkı olarak annesini (ya da onun yerine geçen kişiyi) tanır ve onu başkalarından ayırt eder. Çocuğu rahatsız eden şey yabancının kim olduğu değil, kim *olmadığıdır*: yabancı iyi anne değildir. Yabancılık endişesi, çocuğun kendi içinden gelen korku veren birşeyi dışarıdaki birine (mesela bir yabancıya) atabileceğini gösterir. Çocuk bireysel "düşmanlar" yaratabilir. Bu erken yaşta bile bir dışsallaştırma mekanizması çalışmaktadır. Çocuk büyüdükçe, bireysel düşmanlarının ne ölçüde gerçek, ne ölçüde istenmeyen biri olarak hayal ettiği konusunda daha gerçekçi bir duyguya sahip olacaktır.

Çocuk psikanalisti Henri Parens, yaklaşık 9 aylık bir çocuğun saldırganlık dürtüsünde, inatçılık ve inatlaşmanın sebebini açıklayan, şaşırtıcı bir "*biyolojik sıçrama*" olduğunun kanıtını gördü. Bu sıçrama, kızgınlık duygularını kontrol altına alma ve yoluna koyma gereksinimini içerir, çünkü onlar anneye yöneltildiğinde onun sevgisini kaybetmeye neden olmakla tehdit ederler. Parens, çocukların ebeveynlerinin sevgisini kaybetmeyi

[2] Pinderhughes, "Paired Differential Bonding." Ayrıca bakınız Milletlerarası İlişkiler Komitesi, *Us and Them.*

[3] Jacobson, *Self and the Object World;* Mahler, *On Human Symbiosis;* ve Kernberg, *Borderline Conditions and Pathological Narcissism.*

[4] Spitz, *First Year of Life,* s.150-162.

tolere edemedikleri için, öfkelerini hızla başka birine yöneltmeyi (yer değiştirme) öğrendiklerini gördü. Parens'e göre saldırgan dürtülerin biyolojik sıçraması ve bir çocuğun yer değiştirme yoluyla onlarla başa çıkma şekli ön yargının temelini oluşturur.[5]

Etnik düşmanlar sözkonusu olduğunda bir grubun üyesi olan çocuklar birleştirilmemiş "kötü" kendilik parçalarını (aynı zamanda da bakım verenlere ait "kötü" imgeleri) başka bir grubun çadırının bezi üzerinde dışsallaştırırlar. Aile üyeleri ve öğretmenler gibi çocuk üzerinde etkili olan yetişkinler, *paylaşılan olumlu rezervuarlar* olarak kullanılmak üzere çocukları şarkılar, danslar, yiyecekler ve renkler konusunda yönlendirdikleri gibi, sözel ve sözel olmayan davranışlarla çocuklara kendi kötü birleştirilmemiş parçaları için düşman çadırında nasıl, sabit rezervuarlar bulacaklarını anlatırlar. Sosyal ve politik düşmanların oluşumunun başlangıcı bu durumun genişlemesidir. Örneğin Müslüman ve Hıristiyan "düşmanlar" farklı dini inançlara sahiptirler, ancak onların ayrıca durağan, paylaşılan rezervuarları vardır.

Yahudilere olduğu gibi Müslümanlara da dinleri domuz yemeği yasaklar. Nüfusun nerdeyse tümünün Müslüman olduğu Kuveyt ya da Suudi Arabistan'da doğan çocuklar canlı bir domuzu hiç görmeden büyüyebilirler, çünkü oradaki çiftçiler bunları beslemezler. Ancak 1974'te Kıbrıs'ın Müslümanlar Türkler ve Hıristiyan Rumlar arasında bölünmesinden önceki dönemi düşünün. Burada zıt etnik gruplar yan yana yaşadılar ve bir Müslüman çocuk kesinlikle domuzların varlığının farkındaydı. Müslümanların dinine ve geleneklerine göre ebeveynleri çocuklara domuzun pis ve yabancı olduğunu öğretmişlerdi. Bu gruptaki yetişkinler gibi Müslüman çocuğun da domuz eti yemesi yasaklanıyordu. Bir domuzu yemek hatta onu okşamak hoş olmayacaktı, çünkü çocuk ebeveyni, ailesi ve genişletildiğinde kendi etnik grubunun diğer üyeleri tarafından azarlanma, sevilmeme riskini alacaktı.

Bu nedenle Müslüman çocuk, domuzu kendisinin olumsuz yönleri için bir rezervuar olarak kullanır ve kendisinin hoş olmayan yönlerini hayvan üzerine dışlaştırır. Aile üyeleri, öğret-

[5] Parens, *Development of Aggression in Early Life.*

menler, din, gelenek ve kültür hepsi bu süreci destekler, paylaşılmış rezervuarın devamlılığını sağlar. Domuzu "yenilemez" kategorisi içine koymak, onun olumsuz dışlaştırma için bir rezervuar olmasını sağlamıştır (Bilinçdışında yeme eylemi, birşeyi içine almak, özdeşimle bağlantılıdır. Bu Azerbaycan kanını reddeden Ermenileri hatırlatıyor). Bu nedenle Müslüman çocuk, domuz ile özdeşim yapmaktan kaçımr. Domuz açık bir biçimde diğerine, yani Hıristiyan gruba aittir. Kıbrıs'ta domuzlar konusundaki algılar ve duygular (bunlar kötü olan Hıristiyan ötekiler ile bağlantılıdır) tüm Kıbrıslı Müslüman Türk çocuklarını gözle görülmeyen bir şekilde iyi rezervuarlar yaptığı gibi birbirine bağlamıştır.

—.—

İki etnik çadırı yanyana gözlemek, üyeleri arasında olan ritüelleri anlama açısından önemlidir. İki çadır arasında her grubun dışsallaştırmalarının ve yansıtmalarının göndericinin kendisine geri dönmesini engelleyen psikolojik bir sınır çizmek, törensel bir ritüeldir. Psikolojik bir sınır olmadığında her çadır diğerinin bir kopyası haline gelecektir. Bu durumda grup kimliğinde bir birliğin sağlanması için gereken dışsallaştırma ve yansıtmalar istikrarsızlaşacaktır. Bazen bu görünmez sınırlar fiziki sınırlara dikkat çekecek şekilde belirginleştirilir. Komşu gruplar çatışma içinde olmadıklarında fiziksel sınırlar esnektir ve *büyük grup*lar buna uygun olarak onlara yaptıkları yatırımlarını azaltırlar. Örneğin, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki sınırı geçmek adeta bir formalitedir; çünkü bir *büyük grub*un bölgesinden diğer bir *büyük grub*un bölgesine gitmede herhangi bir tehdit yoktur. Ancak stresli koşullarda fiziksel sınırların iki görevi vardır: Pratik, fiziksel bir korunma sağlarlar ve *büyük grub*u kirlenmekten koruyan sembolik kalın bir deriyi temsil edecek şekilde zihinsel bir kavram olurlar.

1986'ların sonlarında Ürdünlüler ve İsraillilerin barış anlaşması yapmasından önce iki ülke arasındaki gerginlik hâlâ çok fazla iken, yarım günümü Ürdün nehri üzerinde uzanan ve İsrail'i Ürdün'den ayıran Allenby Köprüsüne yakın bir yerde geçirdim. Burayı gözlemleyen bir kişi, sınır karakolunda gümrük memurlarının aldığı önlemlerde kesin bir "biz" ve "onlar" ayrılı-

ğını görebilirdi. Köprüden geçen kamyonlar tamamlanmamış gibi görünüyordu: Kapıları ve kaputları unutulmuş, döşemeler kaçak malların saklanmaması için kaldırılmıştı. Kamyonlar bir fareyi bile saklayamayacak gibi görünseler de İsrailli gümrük memurları Ürdün'den hiçbir şeyin kaçırılmaması için onları parçalamak ve tekrar bir araya getirmek için uzun zaman harcıyorlardı.

Sınır geçmek isteyen insanların ayak izlerini bulmak için İsraillilerin aldıkları bir önlem, sınıra paralel olan bir yolu dikkatle süpürmekti. Bu başlangıçta çok mantıklı gelebilir, ancak sınırın karmaşık elektronik donanımla donatıldığı, gözetleme cihazlarının, mayın tarlalarının olduğu ve Ürdün nehrinin doğal engel teşkil ettiği unutulmamalıdır. Bu tür korumaların olduğu bir sınırda bu toprak yolu sürekli olarak süpürmek sadece yasal bir sınırı değil, bilinçdışı olarak psikolojik bir sınırı koruma gereksinimini yansıtabilir. Buna karşılık bazı Araplar sürekli, sınırda zayıf noktalar bulmaya çalışarak bu saplantılı ihtiyatı teşvik ediyorlardı. Örneğin, Ürdünlüler İsrail sınırından geçerken çocuklarının oyuncakları içinde bomba yapımında kullanılan küçük metal parçaları gizlemişlerdi, çünkü İsraillileri aldatmak büyük bir oyundu. Bu askeri önlemler ve sürekli tetikte olmak için bazı haklı nedenler vardı, ancak çok muhtemeldir ki bu geniş ritüellerin kökünde komşular arasında psikolojik sınırlar çizme ihtiyacı bulunuyordu veya en azından bu ihtiyaç gerçek güvenlik tedbirleriyle iç içe geçmişti.

ABD-Kanada sınırının aksine, ABD-Meksika sınırı da psikolojikleştirildi. Yasal ve yasal olmayan göç konuları hükümet görevlilerinin yanısıra ABD vatandaşlarını da ilgilendiriyor.

Harvard Üniversitesi'nden Marcelo M. Suárez-Orozco "*göç taraftarı yazıları mit gibi*" görür: "*Bunlar bizim kültürel ruhumuzu oluşturan ebedi idealler ve değerleri yazmakta kullanılan kutsal bir dilin (yeniden) yaratılması hakkındadır... Göçmenler bizim diğer süperegomuzdur. Göçü kutlama sözde yabancıseverliktir: onları bize daha önce ne olduğumuzu hatırlattıkları için severiz.*" Ancak göç karşıtı yazılarda: "*aciz yabancılar, sosyal hizmetleri kötüye kullanan 'yasadışı yabancılar' olur ve başarılı göçmenler 'bizim iş-*

lerimizi çalan' sinsi rakipler haline gelirler".[6]

1966 yılında ABD başkanlık kampanyası sırasında göç karşıtı yazılar ekonomik konulara atıfta bulunarak desteklendi. Bazı politikacılar Amerika Birleşik Devletlerinin güney sınırının psikolojik bir sınıra dönmesine yardımcı oldular. Bu politikacılar ABD-Meksika sınırını, bazı İsraillilerin Ürdün sınırlarını gördükleri gibi görünce, Amerika Birleşik Devletlerine gelecek tehlikeli suçluların ve yardım sistemlerinin potansiyel kötüye kullanıcılarının akınını beklediler. Sonuç olarak birçok politikacı sınır karakollarını ve diğer askeri önlemlerini arttırarak "çöken güney duvarını" sağlamlaştırmak için fikirler ileri sürmede yarıştılar[7]

Bazı zihinsel sınırlar, grubu koruyan hayali bir fiziksel yapı içinde paylaşılan bir mit halini alır; bu tehlikeli unsurları dışarıda tutan görülmeyen bir duvar gibidir. Bir psikanalist olan merhum William Niederland, Nazi katliamı kurbanları olan Yahudilerin psikolojisi üzerine çalıştı ve "*hayatta kalan sendromu*" terimini buldu. Bir keresinde bana toplama kampından hayatta kalanların mahkûm iken gizli bir silahın onları imha olmaktan koruyacağı mitine nasıl inandıklarını anlattı. Bu hayalin başka bir işlevi de olmuş olabilir. Şöyle ki bu silah mahkûmları birleştiren ve korkunç koşullar altında onların kimliğini koruyan, koruyucu bir bariyer diye de düşünülebilir.

Lefkoşe'de yaşayan Kıbrıs Türkleri 1963-1968 arasında Kıb-

[6] M. M. Suárez-Orozco, "Immigrants and Refugees in the Post-National Space" (Civilization and Its Enduring Discontents: Violence and Aggression in Psychoanalytic and Anthropological Perspective, Bellagio, İtalya. 4 Eylül 1996'da sunulan tebliğ).

[7] Bush yönetimi sırasında A.B.D.-Meksika sınırının silahlandırılması uyuşturucuya karşı savaşta gerekli görülüyordu. 1994'te 187. Teklif Kaliforniyalı seçmenlerce onandı. Bu teklif, yasadışı göçmenleri, acil durumlar dışı sağlık hizmeti ve gayri meşru çocuklara yönelik devlet okulları da dahil olmak üzere birçok devletçe desteklenen hizmetten men etmeyi amaçlıyordu (1997 senesi itibariyle teklif federal ve devlet mahkemelerinde görülme aşamasındaydı).
Ocak 1996'da Başkan Bill Clinton Göç ve Tâbiiyete Kabul Hizmetinin 1995'te 2.1 milyon dolar olan bütçesini 2.6 milyon dolara yükselten yasayı imzaladı. Bu paranın önemli bir bölümü sınırları güçlendirme ve yasadışı yabancıları tutuklama için kullanılacaktı.

rıs Rumları tarafından kuşatıldıkları zaman, Aziz Hilarion Kalesinde (Türklerin sıkışıp kaldıkları bölgedeki tek dağın tepesindeydi) yerleştirildiğini "*bildikleri*" büyük bir silaha inandılar. Çocukların resimlerinde o silah büyük bir top olarak çizilirdi.[8] Bu gizil silah, Ronald Reagan'ın Stratejik Savunma Girişimi gibi bir korunma şemsiyesi, kesin sınırları olan güvenli bir alan sağlayacaktı.

Farklılıkları koruma ve bir grubun üyelerini diğerlerinden ayırt etme gereksiniminden dolayı, sınırları kaldırmak yerine onları esnek, ulaşılabilir ve üzerinde diyalog kurulabilir yapmak daha yararlıdır. Merhum Cumhurbaşkanı Enver Sedat, Mısırlılar ve İsrailliler arasındaki psikolojik engeli, ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak gördü. Bunun barış yolunda bir engel olduğu kesinse de, bunun tamamen kaldırılması daha fazla karışıklıklara neden olacaktı, çünkü bir sınır olmadığında paylaşılan kimlik duygusu saldırganlığı artırır, böylece her grup kendi kişisel kimliğini tekrar kazanmaya çalışır.

—.—

Antropolog Howard Stein "düşmanların" ne sadece yansıtmalar yapılan gruplar oldukları, ne de sadece gerçek oldukları düşüncesindedir.[9] Onlar her ikisidirler. Çünkü bize saldıran, toprağımızı bombalayan, insanlarımızı öldüren komşu bir grup gerçektir. Ancak biz istenmeyen unsurlarımızı dışsallaştırıp düşmanlara yansıttığımız için de hayallerimizin ürünüdür.

Eğer düşman grup, dışsallaştırmaları ve yansıtmaları içine alırsa durum daha da karmaşık hale gelir. Bu noktada bir grup, düşman grupla aynı olmadığında ısrar etse de bilinçdışı düzeyde en azından dışsallaştırmalar ve yansıtmaların özümsendiği alanlarda öyledir. Muhalifler birbirlerinden "nefret" etseler de psikolojik olarak birbirlerine gereksinim duyarlar. Komşular, düşmanlar haline geldiklerinde herhangi bir benzerliği kabul etmezler, çünkü bu onlar arasındaki ayırımı azaltacaktır. Benzerlikleri paylaşan düşman komşular; dil, deri rengi, tarih, yiyecek, müzik, dans ya da folklor gibi asıl farklılıkların önemini

[8] V. D. Volkan, *Cyprus - War and Adaptation,* s.98.

[9] Stein. "On Professional Allegiance in the Study of Political Psychology," s.248.

vurgulayacak ve küçük farklılıkların önemini abartacaklardır.

1726'da Jonathan Swift, Lilluputlar (*Güliver'in Seyahatleri*'nde cüceler adasının insanları) ve Blefuscudlar arasında bir yumurtayı uygun bir biçimde kırmak için yapılan bir savaşa ilişkin hikayesinde, önemsiz ayrıntıları hicvetmiştir. Swift, insanların önemsiz farklılıklar uğruna öleceklerini biliyordu ve *Güliver'in Seyahatleri*'nde 11.000 insan, yumurtaları dar ucundan kırmayı kabul etmek yerine ölümü seçtiler. Tabii ki edebiyat psikolojiden daha önceki tarihlere dayanır ve psikanalizin küçük, önemsiz farklılıkların psikolojisini keşfetmesi yaklaşık iki yüz yıl sonra olacaktı. 1917'de Sigmund Freud *Bekaret Tabusu*'nda şöyle demiştir:

> *Her birey diğerlerinden "kişisel soyutlama tabusu" ile ayrılır ... Birbirine benzeyen insanlar arasındaki yabancılık ve düşmanlık duygularının temelini oluşturan şey, öncelikli olarak insanlardaki küçük farklılıklardır. Bu fikri izlemek ve bu "ufak farklılıklar narsisizmi"nden, her insan ilişkisinde gördüğümüz, kardeşlik duygusuna karşı savaşan ve tüm insanların birbirlerini sevmesi emrini bastıran düşmanlığı türetmek cazip olacaktır.*[10]

Freud'un 1917'deki düşünceleri bireysel ilişkiler ile ilgiliydi. Ancak 1921'de *Grup Psikolojisi ve Ego'nun Analizi*'nde küçük farklılıkların uluslararası arenadaki rolünü kısaca açıkladı. Ona göre birbirine bitişik bölgelerin toplumları, örneğin İspanyollar ve Portekizliler, İskoçlar ve İngilizler ve Kuzey ve Güney Almanyalılar sürekli kan davası güdüyorlar ve birbirlerini aşağılıyorlardı.[11] Freud'a göre önemsiz farklılıkların narsisizmi, saldırganlık eğiliminin uygun ve görece olarak zararsız bir doyurulma yoluydu. Bu yolla topluluğun üyeleri arasındaki birlik daha kolay sağlanmaktaydı.[12] Ancak Freud'un üzerinde durduğu, grup üyelerinin birbirleriyle özdeşim yapmasıydı. Freud, bir grubun kimliğini kaybetmemesi için yaşadığı potansiyel kolektif kaygı üzerinde durmamıştır. Dahası o bazı stresli koşullarda çatışma içinde olan, duygusal yönden oluşmuş *büyük grup*lar tarafından

[10] S. Freud, "Taboo of Virginity," s.199.

[11] S. Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego.*

[12] Age. Freud bu konudan ayrıca *The Future of an Illusion*'da da bahsettmiştir.

küçük farklılıklara yapılan yatırımın saldırganlık eğiliminin daima zararsız bir şekilde tatmin edilmesi olmadığının farkında değil gibiydi. Swift'in iki yüzyıl önce belirttiği ve sayısız etnik çatışmada kan dökülmesinin dünyaya hatırlattığı gibi, insanlar kendi etnik yada ulusal gruplarının düşman grupla olan farklılıklarını pekiştirmek için öldüreceklerdir, bu farklılık ne kadar küçük olsa da.

Uç bir örnek 1958'de Sri Lanka'daki ayaklanmalar sırasında oldu, orada Sri Lanka halkı düzenli olarak *vertis*leri üzerine gömlek giyen (bu Tamiller tarafından kullanılan bir giyim tarzıdır) adamları aradılar. Deri rengi gibi ayırdedici özellikler olmadığında Tamillerin giyinme biçimi Sri Lankalılara düşmanları tanıma ve onlara zulmetme imkanı sağladı.[13] Aynı şekilde, 1995 Dayton Anlaşması'ndan sonra bile Bosna-Hersek'te Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırplar araba plakalarında ayırt edici amblemler ve hatta farklı alfabelere (Latin ya da Kiril alfabesi) sahip olmayı sürdürmüşlerdir. Birinin, kendi alanının güvenliği dışında yanlış plaka ile yakalanması bedensel zarar görme biçiminde de belâ anlamına gelebilirdi.

Benzer biçimde Kıbrıs'ta İngiliz idaresi sırasında ve hatta cumhuriyetin ilk yıllarında, Rumların ve Türklerin Lefkoşe'de ve başka şehirlerde gece yürüyüşleri yapmaları gelenek halindeydi. Kahvelerin ve pastanelerin önündeki ana cadde boyunca uzanan yaya kaldırımları sevilen toplanma noktalarıydı ve genelde iki etnik grup ayrı ayrı toplansalar da, aynı yerde bulunabilirlerdi. Etnik gerginlik başladıktan sonra bile bir yabancı için, Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türklerinin kalabalığı, benzer biçimde giyinen ve serin akşam havası almaktan hoşlanan homojen bir Akdeniz insanı gibi görünüyordu. Ancak adalı için kalabalığın üyeleri arasındaki küçük farklılıklar açık ve önemliydi.

Kıbrıslı Rumlar ve Türkler taşıdıkları sigaraların markası gibi, görünürdeki önemsiz ayrıntılarla bir bakışta birbirlerini ayırt edebiliyorlardı. Rumlar genellikle Yunan ulusal renkleri olan mavi ve beyaz paketli sigaraları içiyorlardı. Bu onların grubu için dışsallaştırmada uygun bir rezervuardı. Türkler, Türk renkleri olan kırmızı ve beyaz paketli sigaraları içiyorlardı. Köyler-

[13] Horowitz. *Ethnic Groups in Conflict.*

deki çiftçi erkeklerin doğal giysisi torba gibi siyah pantolon ve gömlekten oluşmaktaydı. Rum erkekleri mavi kuşaklar takarken, Türk erkekleri kırmızı kuşak takmaktaydı (Bugünlerde Kıbrıslı Rum ya da Türk'ü bu giysiler içinde göremezsiniz). "Normal zamanlarda" bu renk kodunun ihlali tolere edilebilirdi, ancak etnik ilişkiler güçleştiğinde ve grup bütünlüğü (bu nedenle de bireysel kimlik) tehdit edildiğinde, bir Kıbrıs Türk'ü mavi kuşak takmak yerine ölmeyi tercih edecektir. Bu durum Kıbrıslı Rum için de geçerlidir o da kırmızı kuşak takmayı reddedecektir.

Psikolojik doğurgulara sahip olan renk, başka ülkelerde de görülebilir. Kuzey İrlanda'da Katolik köyler kendilerini, Protestan köylerden her üyesinin bağlı olduğu belirsiz bir renk kodu ile ayırırlar. Katolikler sokak ve bahçe kapılarını yeşile, Protestanlar maviye boyarlar. Bu iki renk ve iki din arasında doğrudan bir uygunluk yoktur; renkler basit bir biçimde iki grubu ayıran ve her bir grubun geleneğinin etkisi altında koruduğu, değiştirilemez küçük farklılıklardır. Hindistan'da geleneksel Hindu safranı ve Müslüman yeşili birbirleriyle değiştirilebilir biçimde kullanılamaz.

Sadhavi Rithambra, Hindu dini uyanış hareketinin tanınmış bir sözcüsüdür ve konuşmalarında iki topluluğun kimliklerini daha fazla ayırmak için Hindular ve Müslümanlar arasındaki küçük farklılıkları hatırlatır.

Hindu soldan sağa doğru, Müslüman sağdan sola doğru yazar. Hindu doğan güneşe dua eder, Müslüman dua ederken gün batımını seçer. Eğer Hindu sağ elle yerse Müslüman sol elle yer. Eğer Hindu Hindistan'ı "anası" diye çağırırsa o Müslüman için bir cadı haline gelir. Hindu ineğe tapar, Müslüman sığır eti yiyerek cennete gider. Hindu bıyık bırakır, Müslüman daima dudağının üstünü tıraş eder.[14]

Ancak Hinduların kendi aralarında da küçük farklılıklar vardır. Örneğin, komşu Hint devletleri Gujarat ve Maharahstra, sivil kargaşa 1960'larda onların ayrılmasını zorlayana dek tek bir büyük devletti. Her iki devlet de çoğunlukla Hindu olsa da her biri kendisine ait ayrı dil ve geleneklere sahiptir. Her iki

[14] Kakar, *Colors of Violence,* s.165.

devletteki kadınlar sari (Hintli ve Pakistanlı kadınların giydikleri kıyafet) giyerler ancak Garati kadınları sarileriyle sağ omuzlarını, Marathi kadınları sol omuzlarını kapatırlar.

Eski Yugoslavya'da Hırvatlar ve Sırpların her ikisi de güneyli Slavlardır ancak aralarında büyük kültürel farklılıklar vardır. Hırvatlar Katoliktirler ve Latin alfabesini kullanırlar, Sırplar Ortodokstur ve Kiril alfabesini kullanırlar. Koşullar onların kendi kimliklerine daha inatla sarılmalarına yol açtığında da önemsiz farklılıklar üzerinde yoğunlaştılar. Örneğin 1967-1968 yılları arasındaki ekonomik çöküş sırasında Hırvatlar ve aynı zamanda Slovenyahlar kıyılardaki kendi sayfiye yerlerinden ve işlerinden kazanılan yabancı nakit paranın çoğunun Sırbistan ve Makedonya'daki projelerce yönetildiğini düşündüler. Hapis cezası tehdidi nedeniyle bu konuda alenen yakınmadılar. Bunun yerine Hırvat entelektüeller kendi dillerinin Sırp dilinden farklı olduğunda ısrar etmeye başladılar. Sırp dili ve Yugoslav tarihi konusunda uzman olan Thomas Butler şunu gözledi:

Nereye gidersem gideyim, iç Hırvatistan ya da Dalmaçya kıyısında Hırvatlar tarafından anlaşılma konusunda dilimi Sırbistan'da öğrenmiş olmama karşın hiçbir sorun yaşamamıştım. İki lehçe arasındaki temel farklılık bir hecenin telaffuzundadır. Hırvatlar onu je *ya da* ije *olarak ve Sırbistan'daki Sırplar* e *olarak telaffuz ederler. Hırvatlar süte* mlijeko *derken Sırplar* mleko *derler ve Hırvatistan'daki Sırp azınlık onu* mlijeko *olarak telaffuz edebilir.*[15]

Butler, 1967-1968 kışında Hırvatlı bir kadınla konuşmasını hatırladı. Kadın, Hırvat lehçesinin Sırp lehçesinden üstün olduğunda ısrar ediyordu. *İjekavian/ekavian* ayrımını, Hırvat telaffuzunun daha ahenkli olduğunu 'ıspatlayan' bir kanıt olarak sundu. Butler şu yorumu yaptı: *"Bu türden bir tartışma yabancı biri için sıkıcı olabilir, ama bu bana bir kez daha Hırvatlar için dilin çok ağır bir politik-kültürel yük taşıdığı gerçeğini göstermiştir".*[16]

—.—

Ortam gerginleştikçe komşu gruplar birbirleriyle daha fazla uğraşır hale gelirler. Sonra çatışma içinde olan gruplar gerile-

[15] Butler, "Yugoslavia Mon Amour," s.123.

[16] Age.

miş kolektif ahlakla bağlantılı kötü davranışları harekete geçirebilirler. Gerilemiş kolektif ahlakı anlamak için önce bir bireyde ahlakın nasıl geliştiğine bakmalıyız.

Kişisel ahlak ne sadece ebeveynler ve öğretmenlerin ısrar ettikleri şeylere ne de sadece dini öğüde dayanır; insan gelişiminin içsel yönleri ile bağlantılıdır. Ödipal yaşta çocuk aynı cinsten olan ebeveyni ile rekabet halinde olduğunda ve bunun için cezalandırmayı beklediğinde, onun ahlakı cezalandırmaktan kaçınma yolları arayan duygu, düşünce ve davranışa göre gelişir.[17] Çocuk bilinçdışı olarak kaygıyı ve depresif duyguları azaltmaya çalıştıkça "ahlaklı" hale gelir.

Çocuklar büyüdükçe cezalandırma korkusu ile ilişkisiz daha sofistike ahlakî kodlar geliştirirler. Şimdi kendi gruplarının ahlakî kodu dikkate alınır ve gelişen kişisel ahlak ile etkileşimde bulunur. Zaman zaman bir bireyin ahlakî kodu grubunun kodu-na uymayabilir. Toplum bir düşmana karşı savaşı onaylayabilirken, bir bireyin vicdanı onun buna katılımını engelleyebilir. Grup ve bireysel değerler birbirleriyle uyuşmadığında bile grubun paylaşılan ahlakî kodu daima birey üzerinde bir etkiye sahiptir.

Ahlakın bu şekilde ortaya çıktığı gözönüne alındığında, bireylerin gerileme gösterdikleri durumlarda, onların ahlakının da daha önceki bir döneme gerilemesi şaşırtıcı değildir. Yine, ahlaklı olmak, süperego ve onun sonucu olan kaygı duygusu ile içsel olarak cezalandırmaktan kaçınmak anlamına gelir. Bir grubun, paylaşılan vicdanı da gerilemeye müsaittir. Bir grubun üyeleri toplu bir gerileme yaşadıklarında onların korkuları, düşman tarafından cezalandırma korkusuna dönüşür. Sonra paylaşılan ahlak, grup kaygısını azaltmak için yeniden düzenlenir. Sonunda vicdan azabı duymadan düşman öldürme yeteneği yaratılır.

Bu noktada kolektif ahlakın gerilemesi sıklıkla düşmanı yok etmek için yapılan eylemlerin entelektüel rasyonalizasyonu ile maskelenir. Hem irrasyonel hem de rasyonel unsurlar insan doğasının parçaları olduğundan, irrasyoneli anlamak birinin gru-

[17] Brenner, *The Mind in Conflict,* s.123.

bunu korumaya devam ettirmeye çalışması gibi makul motivasyonların geçerliğinin tamamen reddedilmesi anlamına gelmez. Aksine gerilemiş ahlakın gerçekten düşmanın tamamen insanlık dışı yapılmasına yol açan baskın güç olduğu zamanlar vardır.[18] Stresli koşullar karşısında gerilediklerinde bir grubun üyeleri düşmanları, çocukluktaki benliklerinin birleştirilmemiş kötü parçalarının (cezalandırıcılar) orijinal rezervuarı olarak tecrübe etmeye yatkın hale gelirler. Bu tür rezervuarlar, tipik olarak, Müslüman bir çocuk için bir domuz, Hıristiyan bir çocuk için bir sarık gibi insan olmayan nesneleri içerir. Benzer biçimde yetişkinler gerilediklerinde, düşmanı insan saymayan bir tecrübe etme duygusunu yeniden harekete geçirirler.

Bu insanlıktan çıkarmayı sonuca ulaştırmak için, grup üyeleri düşman imgelerine sofistike semboller bağlarlar. Bu semboller orijinal olarak çocuklukta kaygı yaratan gelişimsel görevlerle mücadele ettiklerinde gelişmiştir. Örneğin bir çocuk, temizliğe değer vermeyi öğrenirse psikolojik anlamda kendi artığını reddeder ve onu kirli olarak görmeye başlar. Benzer şekilde bir grup sıklıkla düşman ya da başkasını bilinçli ya da bilinçdışı olarak kirli olarak algılayacaktır. Bir grup, düşmanın koyu bir renge, kötü kokulara sahip olduğunda ya da kirli işler yaptığında ısrar ederken düşmanlarını sanki onlar pislikmiş gibi reddedecektir.[19] Onlar bu değerlendirmeyi kendi saldırgan hareketleri karşıt grubunki kadar ya da ondan fazla kötü olduğunda bile yaparlar. Dokuz aylık çocukta kendi saldırgan dürtülerindeki kabarmayı sevdiklerinden uzaklaştırdığında ortaya çıkan önyargı duyguları, bir grubun, diğer grubu tiksinti uyandıran nesnelerle bağlantılaması ile beslenir.

Önyargı bir grubu diğerinden ayırt etmeye hizmet eder, insanların grup kimliklerini sürdürmelerinde yardımcı olur, bu da onların bireysel kimliklerini destekler. Bu nedenle önyargıyı destekleyen ritüeller örneğin etnik espriler yapmak, psikolojik

[18] Sandler ve A. Freud, "Discussions in the Hampstead Index of the Ego and the Mechanisms of Defence." İnsanlıktan çıkarma üzerine bakınız Bernard, Ottenberg ve Redl, "Dehumanization: A Composite Psychological Defense in Relation to Modern War."

[19] Kubie, "Outgoing of Racial Prejudice."

olarak grup kimliğinin güven altına alınmasına yardım eder. Önyargı, birinin kendiliğini ve grubunu diğerinden aşağılanmaya ya da yok etmeye neden olmadan ayırt etmekte kullanıldığında normaldir. Ancak önyargı, şiddeti normalden aşırıya kadar değişen bir insan tepkisidir. Duygusal olarak birbirine bağlı *büyük grup*ların ilişkilerinde olumsuz önyargı duyguları olumsuz ritüellere eşlik eder.

Bir düşman grubun insanlıktan çıkarılması süreci aşamalar içinde oluşabilir. Önce düşman şeytanlaştırılır, ancak hâlâ bazı insanî niteliklere sahiptir. Sonra haşere olması tercih edilebilir ve tamamen insanlıktan çıkarılır. Ruanda'da Hutu'lar önce Tutsi'leri şeytan olarak nitelendirdiler ve sonra onları hamamböceği anlamına gelen *cafard*'lar olarak çağırmaya başladılar.[20] Hamamböceklerini yaralamak ya da öldürmek, diğer insanları öldürmenin yaratacağı suçluluk duygularına neden olmaz. Dahası düşmanı yok etmek, düşmandan kesin bir farklılaşmayla sonuçlanacak ve ilk grubun kolektif kötü yanlarının ölü düşman ile ortadan kalkmasına neden olacak, böylece boomerang (attığı şeyin kendisine dönmesi) etkisini engelleyecektir.

Daha şaşırtıcı bir biçim o kadar mantıksızdır ki nadiren bilinç düzeyine ulaşır, bu da düşmanı öldürmekle saldırganın düşmana bir lütufta bulunduğu inancıdır. Saldırgan, düşmanın kötülük içine düştüğünü fark ettiğini ve böylece de ölümle ondan kurtulmaktan memnun olacağını düşünmeye başlar. 1985'te İran ile Hıristiyan Batı, özellikle Amerika Birleşik Devletleri karşı karşıya geldiğinde, merhum Ayetullah Ruhullah Humeyni "*eğer bir kafire yaşamının sonuna dek dünya üzerinde bir münafık olarak kötü rolünü devam ettirmesine izin verilirse, onun ahlaki acılarının büyümeye devam edeceğini*" belirterek, "*biz onu öldürürsek kafirin hatalarını devam ettirmesini önleriz; bu ölüm onun yararına olacaktır*" şeklinde garip bir mantığı öne sürmüştür.[21]

Düşmanı insanlıktan çıkaran inançlar ve aktiviteler doğal

[20] A. de Swaan, "Widening Circles of Disidentification: On the Psycho- and Socio-Genesis of the Hatred of Distant Strangers; Reflections on Rwanda" (Civilization and Its Enduring Discontents: Violence and Aggression in Psychoanalytic and Anthropological Perspective. Bellagio, İtalya, 4 Eylül 1996'da sunulan tebliğ).

[21] "Khomeini's Dark Vision," Boston Globe, 28 Ocak 1985, s.14.

olarak düşmanca bir atmosfer yaratır. Eğer bu düşmanlığa diplomatik yollarla çözümlenemeyecek gibi algılanan gerçekçi hakimiyet ve sınır tartışmaları, ayrıca da altta yatan psikolojik kimlik konuları eşlik ederse savaş patlak verebilir. Bazen etnik çadır sarsıldığında insanlıktan çıkarılan düşman konusunda halkın fikri o kadar güçlü hale gelir ki liderin yaygın fikirle uyum halinde olmaktan başka bir seçeneği kalmayabilir. Diğer durumlarda lider, bu fikirlerin alevlenmesinin (ya da hafifletilmesinin) gerisindeki itici güç olabilir. Grup savaşa gitmenin uygun olup olmayacağını değerlendirecektir; ancak savaş benzeri bir atmosfer, irrasyonel algılar ve kötü karar vermeye neden olur.

Böyle bir atmosfer hakim olduğunda fiziksel sınırdaki herhangi bir kırılma, tüm grubun psikolojik "sınırı" ya da kimliğinde bir kırılmaya dönüşebilir. Bu kimliğin bozulma olasılığı (içsel bir tehlike) grupta paylaşılan bir kaygı yaratır. Fiziksel ölüm korkusu (dışsal bir tehlike) bu katlanılamaz kolektif kaygı ile karşılaştırıldığında daha az kötü olarak görülür. Bu kolektif kaygı bazen açık olarak ifade edilir, ayrıca gerilemiş grubun birçok üyesi arasındaki psikosomatik yakınmalar (sırt ağrısı ya da baş ağrısı) gibi olgularda daha dolaylı olarak da ortaya çıkabilir.

Bir grubun irrasyonel hareketleri sıklıkla toplu kaygının başka bir ifadesidir. Peter Loewenberg, Japon Amerikan kökenli Amerikalıların 1942'deki gözaltına alınışını, Birleşik Devletlerindeki toplu kaygının bir örneği olarak anlatır. Hükümetin kararı irrasyonel ve yasadışıydı. "*Bu hareketin gerçek bir temeli yoktu, çünkü bir Japon kökenli Amerikalı tarafından gerçekleştirilen tek bir kanıtlanmış casusluk olayı yoktu. İrrasyoneldi, çünkü düşmana karşı pek korunamayan Hawai adalarının görece olarak daha kalabalık Japon Nisei ve Sansei toplulukları gözaltına alınmadı*".[22]

Kimlik hakkında bir kaygı ortaya çıktığında, *büyük grub*un üyeleri psikolojik sınırlarını kaybetme ve etnik çadırlarının bezindeki yırtıkların neden olduğu kaygıya dayanmak yerine tehdit edici komşuyu öldürmeyi düşünebilirler. Bu tür bir havada, seçilmiş travmalar ve zaferler, yas tutma güçlükleri ve öç alma hakkına ilişkin duygular yeniden harekete geçirilir.

[22] Loewenberg, *Fantasy and Reality in History*, s.167.

Savaşlar, saldırgan tarafın (bazen iki taraf da saldırgandır) grup ve kişisel kimliğini; geri dönmekle ve kirletmekle tehdit eden dışsallaştırılmış ve yansıtılmış kötü unsurlardan temizleyen bir tedavi olarak algılanabilir.[23] Ancak bu tedavinin kendisi patolojiktir ve yıkıcı eylemlerle bağlantılıdır. Buradaki durum kimliğini kaybetme tehdidi altında olan şizofren hastanın ikilemine benzemektedir. O kişi dehşet hisseder, geriler, kimliğini kaybeder ve kendini iyileştirme çabaları içinde yeni bir tanesi gelişir. Ancak yeni kimlik gerçekçi değildir.

Bir savaş atmosferi geliştiğinde ya da gerçek bir savaş başladığında bir grubun psikolojik süreçleri diplomatik ilgilerin daima ön sırasında değildir, çünkü çoğu psikolojik süreçler bilinçdışıdır. Savaş için hazırlanırken ya da savaştayken *büyük grub*un gerilemiş psikolojisi, yüksek düzeyde (gerilemiş olmayan) düşünmeyi gerektiren düşüncelerle maskelenir. Savaşa hazırlanma ve savaşı yapma işi; ekonomik ve askeri gücü değerlendirme, yeni silahlar alma, orduları ve materyalleri organize etme, savunma stratejisini planlama, müttefikler bulma vb. faaliyetlerle mantıklı düşünme ve rasyonelleştirmeyi gerektirir. Bu hazırlıklarla ilgilenmek, dikkati psikolojik süreçlerden uzaklaştırır ve bu da tabii ki yeni bir tehlikeyi taşır.

[23] Terapi olarak savaştan Fornari, *Psychoanalysis of War*'da bahsedilmektedir.

EGE DENİZİNDE İKİ KAYA
Türkler ve Yunanlılar Anlaşmazlık İçinde

Ocak 1996'da Türkiye ve Yunanistan iki kaya parçası nedeniyle savaşın eşiğine geldiler. Bunlar Ege Denizinde 4 hektardan fazla yer kaplamayan ıssız adacıklardı. Türk kıyılarından üç mil uzaklıktaki bu kayacıklar, Yunanlılar tarafından İmia, Türkler tarafından ise Kardak ya da İkizce olarak adlandırılmaktadır. Olay bir Türk gemisinin karaya oturmasından sonra kaptanın Türk yetkilileri yardıma çağırmasıyla başlamıştı. Yunanlılar adacıkların Yunanistan'a ait olduğunu, bu yüzden kaptanın Yunan otoritelerinden yardım istemiş olması gerektiğini bildirmişlerdi. Türkler bu görüşte değildi.[1]

Olayın medyada yer almasından kısa bir süre sonra, Türk ve Yunan gazetelerinde, bir papaz eşliğinde Kardak/İmia kayalıklarına ayak basan ve aya Amerikan bayrağı diken Amerikalı astronot edası ile Yunan bayrağı diken sivil Yunanlıların fotoğrafı yayınlanmıştı. Yine adacıkların Yunanlılara ait olduğunun bir göstergesi olarak, bu gruba bayrak taşıyan iki erkek çocuk da eşlik ediyordu.

Bu arada Türkler iddialarını korumakla meşguldü. Popüler bir Türk gazetesi olan *Hürriyet*, Kardak'a Türk bayrağını dikmek için adaya gazeteciler ve fotoğrafçılar göndermişti. Hemen ardından Türk ve Yunan deniz ve hava kuvvetleri adacıklar civarında karşılaştılar. Durum kötüydü: İki NATO ülkesi 4 hektar gibi küçük bir kara parçası yüzünden savaşın eşiğine gelmişti. Başkan Bill Clinton ve o zamanki Dışişleri başkan yardımcısı Richard C. Holbrooke, gelişebilecek diğer bir Türk-Yunan gerginliğini ortadan kaldırmak için Türk ve Yunan otoritelerine

[1] Türkler bu kayaların isimlerinin, Tük kurtuluş savaşının sonunda 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'nda geçmediğini iddia ettiler. Bu yüzden onlara göre kayalar Yunan egemenliğine verilmemişti.

çağrıda bulundu.[2] Kriz sona erdi, ancak adacıklarla ilgili anlaşmazlık çözülemedi.

Kardak/İmia olayı, Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir dizi hükümranlık anlaşmazlıklarından sadece biriydi. Dünya tarihinde hükümranlıkla ilgili çekişmelerin savaşla sonuçlandığının bilinmesi, Türkiye ve Yunanistan arasında barışın sağlanmasının büyük bir başarı olduğunu göstermektedir. Bu bölgedeki diğer birçok devletle karşılaştırıldığında Türkiye ve Yunanistan'ın barış içinde olmalarını sağlayacak bazı önemli avantajları vardır. Genellikle her iki ülkenin, NATO'ya üyelikleri zoraki bir istikrara neden olmaktadır, ancak daha önemlisi, hem teklifsiz hem de temkinli olmalarını sağlayan uzun süreli ilişkilerinin bulunmasıdır.

Modern Yunanistan, yeni Yunan devletinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı Yunan Bağımsızlık Savaşı (1821-1829) sonrasında doğmuştur. Modern Türkiye ise 1920'lerin başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra Türklerin işgalci Yunanlıları Anadolu'dan (Küçük Asya) atmaları sonucunda kurulmuştur. 1930'dan beri Türkler ve Yunanlılar antlaşmalar, sözleşmeler, teamüller, ortak bildiriler ve diğer olaylar konusunda görüşmeler yapmaktadırlar. Açık bir savaş olan 1974 Kıbrıs Savaşı dışında bu zaman boyunca savaştan uzak durulmuştur. Kıbrıs Savaşı da Türk ve Yunanlıların doğrudan karşı karşıya gelmedikleri bir savaş olduğu için, yer değiştirmiş bir savaş olarak düşünülebilir. Öte yandan bu zaman süresince Türkiye ve Yunanistan arasında savaştan kaçınılmakla birlikte, Türk-Yunan ilişkilerine kalıcı bir çözüm oluşturamamıştır. Bu ilişki; sadece ekonomik, askeri, hukuki ve politik durumlar gibi gerçek dünya faktörleri gözönüne alındığında anlaşılamaz. Çünkü gerçek dünya meseleleri çok fazla "psikolojikleştirilmiştir"; geçmiş tarihsel zaferler ve travmalarla ilişkili olarak paylaşılmış algılar, düşünceler, fantaziler ve duygularla (bilinçli ve bilinçsiz) karışmıştır. Modern Türk ve Yunan milliyetlerinin doğuş aşaması aynı zamanda her iki ülkede bugünkü milliyetçiliği etkilemiştir.

—.—

[2] 1995'te Richard C. Holbrooke, Sırplar, Hırvatlar ve Bosnalı Müslümanlar arasında Dayton Anlaşmasında somutlaşan bir barış anlaşmasına aracılık etti.

Kökeni Orta Asya'da olan Selçuklu Türkleri'nin Doğu Anadolu'da 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunu yenmesiyle, Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştır. Türkler Anadolu'daki eski halklarla karışmış ve karşılıklı evlilikler yapmışlardır. Bunların arasında Ortodoks kilisesine bağlı Yunanlılar da bulunmaktaydı. Yunanlılar uzun süredir Bizans İmparatorluğu (Doğu Roma) yönetiminde oldukları için, Türkler ve kendileri tarafından *Rum* olarak adlandırılmışlardı. Eskiden, Anadolu'da yerleşenler özellikle din temelinde tanımlanırdı, şimdiki gibi bu temel milliyetçilik değildi. Yaklaşık yüzyıl içinde Anadolu Türkleşti. Türk boylarının göçü esnasında Müslümanlıkla tanışmaları sonucunda Anadolu'da mevcut dinlere ek olarak Müslümanlık da eklenmiştir.

Malazgirt Savaşı'ndan sonraki 300 yıl içinde Bizans İmparatorluğu küçülmüş ve 25 Mayıs 1453'te Konstantinopol'un (İstanbul) alınmasından daha önce, antik Yunan'a ve şu anda Yunanistan'a ait olan toprakların bir kısmı Osmanlı'nm eline geçmişti.[3] Ancak Bizans İmparatorluğu'nun çökmesiyle tüm Yunan dünyası Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Geniş anlamda bakıldığında, 1453'ten 1830'da bağımsız (modern) Yunanistan'ın kurulmasına kadar geçen sürede, Yunanlılar ve Türkler "birliktelik" şemsiyesi altında yaşamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu padişahın mutlak yönetici olduğu çok dinli, çok dilli, çok kültürlü bir topluluktu. Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlik, bireysel olmaktan öte, bağlı olunan toplulukla ilişkiliydi. Birinin esas kimliği, o kişinin diniyle ilişkiliydi. Osmanlı İmparatorluğu, Arap dünyasını fethettiği 16. yüzyıla kadar, Müslümanların çoğunlukta olduğu bir topluluk değildi.

Hıristiyanlar ve Yahudiler, ehl-i kitap sayıldıkları için dinleriyle birlikte imparatorluk içinde korundular, "millet" sistemi

[3] Bazı tarihçiler Malazgirt savaşını Bizans tarihinde İstanbul'un düşüşünden daha önemli bir olay olarak görürler. Bunun kaynağı psikolojik bir görüş açısı değildir çünkü Bizans İmparatorluğu Malazgirt savaşından sonra da varlığını devam ettirmiştir. Böylece, Bizans İmparatorluğunu deviren İstanbul'un düşüşünün zihnî tasarımı Yunanlılar için başlıca seçilmiş travma olmuştur.

adı verilen bir sistem içinde yer aldılar.[4] 19. yüzyılda *millet* kelimesi, İngilizce'deki karşılığıyla eş anlamlı kullanılırken, önceden; *yapılanmış dini topluluk* anlamında kullanılmaktaydı. Bu topluluğun başı, halkın iyi davranışları, cizye vergisi (özel bir vergi) ve diğer yükümlülükler gibi konularda Osmanlı İmparatorluğuna karşı sorumluydu. Ortodoks Milleti, Yahudi Milleti, Ermeni Milleti gibi milletler mevcuttu. Müslümanlar Allah'ın ya da Hz. Muhammet'in topluluğu olarak anılan Ümmeti oluşturuyordu.

Yunanlılar Ortodoks Milleti'ne ya da Millet-i Rum'a (Rum Milleti) aitti. Bu sınıflama altında aynı zamanda; Sırplar, Eflakhlar ve diğerleri de yer almaktaydı, ancak Yunanlılar kilisesinin hiyerarşisinde baskındılar. Zamanla Türkçe kelimeler Yunan diline girdi. Ortaya çıkan lehçe sadece iki dili de bilenler tarafından anlaşılabilmekteydi. Birçok Yunan, *Türkofon* (Turcophone) oldular. Yani Türkçe konuşup, Yunan alfabesiyle yazıyorlardı.

Osmanlı döneminin çoğunda, Yunanlılar Türklerle savaşmaktan çok, beraber çalıştılar.[5] Yunan kökenli birçok Osmanlı (ve Sırplar ve Bosnalılar gibi Rum Ortodoks kökenli birçok kişi) devşirme yöntemiyle eğitildi ve Osmanlı yapılanmasında yer aldı. Diğer Yunanlılar, Hıristiyan kimliklerini sürdürerek Osmanlı'ya hizmet ettiler. Osmanlı vakayinamelerinde Mavrocardatos, Ipsilanti ve Kapodistrias gibi aile isimleri bilinen isimlerdi.

1850 ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın hasta adamı olarak görülmeye başlandı. 1821'de Mora'daki Yunanlılar ayaklanmaya başladı, bu bağımsız bir Yunan ulus-devletini oluşturan Yunan bağımsızlık savaşının ilk işareti oldu. Yunanistan'ın kurulmasıyla birlikte birçok Yunanlı hâlâ Osmanlı toprakları içinde kalmaya devam etti. Bunlardan bir kısmı, Atina, Londra ve St. Petersburg gibi şehirlerde Osmanlı elçisi olarak görev yaptılar. Bir kısmı da şimdiki Güney Bulgaristan'ın yönetiminde yer aldılar. Yunan asıllı bir Osmanlı olan Alexander Karateodri 1878 Berlin Kongresi'nde padişahı temsil etti.

[4] Iltzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, s.59.

[5] Mango, "Greece and Turkey: Unfriendly Allies."

Beraber var olmak demek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk ve Yunanlıların benzer olduğu anlamına gelmedi. Yönetenlerin ve yönetilenlerin 400 yıl boyunca kanları karışmıştı, ancak etnisite ve milliyet farklılığı kan bağından ve idari olaylardaki birliktelikten çok tarihsel süreçlere, inanç sistemlerine, paylaşılmış travma ve zaferlere bağlıdır.

Doğal olarak, 1830'da Modern Yunanistan'ın doğuşunu çevreleyen şartlar onun bir millet olarak kimliğini etkilemiştir. Yunanlılar ortaçağdan bu yana ayrı bir millet olmamışlardı. Millet-devlet olarak bağımsızlık için üç unsurun yerine getirilmesi gerekmekteydi. İnişe geçen Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık için savaşmak; önceki imparatorluk topraklarında kalan etnik gruplarının üyelerini geri getirmek ve kültürel olarak homojen bir toplum oluşturmak. Bu gerekli üç şart, Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğan Hıristiyan kökenli diğer millet-devletler için de geçerliydi.

Ancak milli bir kimlik kazanabilmek için yapılan Yunan hareketi, diğerlerinde olmayan bir özelliğe sahipti: özel bir kimlik kazanabilmek için dış yardım hatta baskı. İngiliz, Fransız ve Ruslar, modern Yunanistan'ın kimliğinin Helenik olması gerektiğini düşünmekteydi ve bu kimlik, 2000 yıldır ortada gözükmeyen, Avrupalıların Hıristiyanlık-öncesi Helen medeniyetini yeniden kurma nostaljilerine yanıt vermeliydi. Avrupalılar özgürlük sonrası dönemdeki Yunanlılarda, geçen uzun süre boyunca meydana gelen gel-gitlere rağmen, Homer'in özelliklerini görmeyi bekliyorlardı.[6] 17-18. yüzyıl Avrupasında estetik ve felsefi bir fikir olarak doğan *neoklasizm,* modern Yunanistan'da fiziksel olarak somutlaşmalıydı. Daha sonra Yunanlılara empoze edilecek olan neoklasizmin idealistik ve umut dolu tarzı 1822'de Amerika Başkanı James Monroe tarafından şöyle açıklanmıştı: "*Yunanlılardan bahsedildiğinde aklımız coşkulu duygularla doluyor ve yüreğimizde kendi doğamızın hassas olduğu iyi hisler uyanıyor*".

Ancak gerçekte, Yunan bağımsızlık savaşından hemen önce, birçok Yunanlı kendilerini hâlâ Romen olarak biliyordu. Osmanlılara başkaldıran bir papaz lider Vlachavas, "*Romneos ola-*

[6] Herzfeld, *Ours Once More.*

rak doğdum, Romneos olarak öleceğim"[7] demişti. İsyancı kuvvetlerin diğer liderlerinden Diakos için hazırlanmış bir balladda ise "*Yunanlı olarak doğdum, Yunanlı olarak öleceğim*"[8]sözleri kullanılmıştı.

Daha sonra Yunanistan içinde kalacak köyler, Yunan etnik karışımından oluşmakta, köylüler Ortodoks Hıristiyan dinlerini, geleneklerini ve dillerini sürdürmekteydiler. Yunanlı kadınlar 12-13 yaşlarında evlenip, çiftçilik, dokumacılık yapıyor, harman zamanında çalışıyorlardı. Yunanlı erkekler koyun yetiştiriyor, deniz kenarında olanlar sünger avcılığı yapıyorlardı.[9] Yunanlıların yeni bir devlet kurması için yardıma gelen bazı Avrupalılar ve birkaç Amerikalı, Yunanlı köylüler arasında Aşil ya da Ajax gibi kahramanlar, Perikles gibi devlet adamları, Sokrat ya da Eflatun gibi filozoflar, Aşiklus ya da Sofokles gibi şairlerin olmadığını gördüklerinde hayal kırıklığına uğramışlardı. Gerçekte 19. yüzyıl Yunanlıları ile Avrupalı kurtarıcılarının zihninde bu kadar etkisi olan tarihten idealize edilmiş Yunanlılar arasında çok az bir benzerlik vardı.

Bununla birlikte, Yunan rönesansı fikri, romantik şahsiyet Lord Byron ve onun şair ve maceracılardan oluşan çevresi tarafından sürdürüldü, ebedileştirildi ve güzelleştirildi. Dahası Avrupa'da eğitilmiş küçük bir grup seçkin Yunanlı, uzun süredir unutulmuş olan Helenik kimliğin canlandırılması için harekete geçti ve Roma kimliğini reddetti ama bu kolay bir iş değildi.

Folklor bilgini Michael Herzfeld, yeniden Helenize olacak Yunanistan'ın önünde üç engel olduğunu işaret etmiştir.[10] Birincisi, yeni devletin içindeki halkın, toprakları çoktan kaybolmuş eski ahaliye benzemeleri gerekliğini kabul etmemeleri; avamın çoğunun ne olmaları gerektiğine dair bir fikirleri yoktu. İkincisi, Ortodoks kilisesinin Hıristiyan inancına sıkıca bağlı olan halkın, eski çok tanrılı anlamda Helenik olamayacağı; son olarak da Türkçe, Arapça ve Farsça sözcüklerle karışmış Roma dilini kullanırken Helen olmanın güçlüğü.

[7] Baggally, *Greek Historical Folksongs,* s.84.

[8] Age., s.92-93.

[9] R. Lewis, *Everyday Life in Ottoman Turkey,* s.181.

[10] Herzfeld, *Ours Once More.*

Bu güçlüklerle başa çıkabilmek için Yunanlı aydınlar kadim Yunan'dan Bizans dönemine oradan da şimdiki Yunanistan'a kadar Yunan hayatının devamlılığını ortaya çıkarmak gerektiğini görmüşlerdi. Bu devamlılığı göstermek için eski halk dansları, hikayeleri, şiirleri ve hayat tarzı üzerinde çalışmışlardır. Helenizm kucaklanmış, ancak bu durum yukarda tanımlanan üç engelin altında özel bir şekilde gerçekleştirilmişti. Öyle ki Batılı destekleyicilerin bile anlayamayacağı mistik bir duyarlılık olarak "candan kişiselleştirilmişti".[11] 1843'te George Evlambios, yabancıların Yunanlılığın gizemlerini anlamaya çalışmak gibi imkansız bir şeye kalkışmamaları gerektiğini söylemişti.[12] Başlangıçta dış kaynaklı olan Helenizm savının, Yunanlıların, kendilerini tanımlamaya yardımcı olan diğer toplumlardan ayrılmalarını sağlaması ironiktir. Helenizmin hazmedilmesi modern Yunanlıları emsalsiz yaparak gurur duymalarını sağlamıştır.

Türkler'den farklılaşma daha kesin olmalıydı. Helenizm'in devamı için paylaşılmış ve çoğunlukla da bilinçdışı olan psikolojik mekanizmalara ihtiyaç vardı: "Beraberliğin" istenilmeyen ve Batı tarafından şarkî olarak algılanan (bu yüzden geri kalmış, aşağı) kısımlarının dışsallaştırılması ve yansıtılması. Batı görüşünde şarklı; tembel, kirli, medeni bir geçmişten yoksun anlamı taşıyordu. Beraberken bazı benzer hususiyetleri ve karşılıklı özdeşimleri paylaştıkları için, Türkler, Yunanlıların dışsallaştırmaları ve yansıtmaları için büyük bir rezervuar oluşturmaktaydı. Yunanlılar Türklerden ayrılırken bu beraberliğin sadece iyi ve medenî olanlarını almak ve dışsallaştırma ve yansıtma yoluyla kötü ve şarklı olandan kurtulmak (bunu da en yakın oldukları millete yaparak) istediler.

Bağımsızlık savaşından sonraki 40 yıl boyunca Helen kimliğini kucakladıktan sonra Yunanlılar Bizans'tan kalan kültürel ve dini yönlerini tekrar benimsemeye başladılar. Yunan geçmişinin bu yönlerini almayla ilişkili sözler, 1800'lerin ortası ve sonlarında Yunan aydınlar Spyridon Zamblios ve Nikolaos G. Politis'in, Bizans'ın yüceltilmiş yönlerini anlatmalarıyla ortaya

[11] Age., s.32.

[12] Evlambios, *Amaranth: The Roses of Hellas Reborn.*

atılmıştır.[13] Şimdi Yunan kimliği Helenik (eski Yunan) ve Bizans (Hıristiyan Yunan) karışımı haline gelmiştir. Bu gelişimle birlikte ikinci bir yoğun dışsallaştırma ve yansıtma ortaya çıkmıştır. Bu istenilmeyen tarafların (tembellik, şarklılık) Türkler üzerine dışsallaştırılması ve yansıtılması bir kere yapıldıktan sonra modern Yunan kimliğinin bir parçası olmuştur. Yunanlılar için Türklerle olan eski birliktelik artık sözkonusu bile değildir, çünkü dışsallaştırmalarm ve yansıtmaların sürdürülmesi, yeni kimliğin de yerinde sağlam bir şekilde durması demektir. Bu arada, Adamantios Korais ve diğerlerinin çabalarıyla Osmanlı-Türk kelimelerini reddeden, modern Yunan dilinin neoklasik formu olan *Katharevusa* oluşturulmuştur.

Yunanlılar, birliktelik zamanında oluşan *içlerindeki* Türk'ü kendilerinden uzaklaştırmalıydılar. Bu durumu Yunanlı yazar Nikos Kazancakis'in *El Greco'ya Mektuplar* adlı yazısından daha iyi kimse açıklayamaz:

> *Türklerden özgürlüğümüzü kazanmak ilk aşamadır, bundan sonra içimizdeki Türk'ten özgürlüğümüzü kazanmamız gerekir (Bunlar; cehalet, kıskançlık, kötülük, korku ve tembellik, göz kamaştırıcı yanlış düşünceler ve en çok sevilenler de içinde olmak üzere bütün idoller)*[14]

—.—

1868'lerde, Yunanlılara ait olduğu düşünülen ya da Yunanlıların bulunduğu komşu bölgeleri birleştirmeye yönelik bir düşünce milli bir görev olarak algılanmaya başladı. Yunan irredentisizmini özel kılan şey daha sonradan *Megalo İdea* (Büyük Fikir) olarak adlandırılan politik ideoloji ile bağlantılıdır: "*Klasik ve Bizans Helenizminin tüm topraklarının, yeni doğan millet için geri alınması doktrini*".[15]

Megalo İdea, 19. yüzyılın ortalarına kadar ideoloji niteliği kazanamamıştır, ancak Yunanlılar, Konstantinopol'un düşüşünü bunun başlangıcı olarak gördüler ve Bizans İmparatorlu-

[13] Zamblios, "Modem Greek Language" ve *Whence the Vulgar and Traghoudho?;* ve Politis, "Khelidhonisma" ve *Introductory Lecture for Class in Hellenic Mythology.*

[14] Kazantzakis, *Report to Greco,* s.68.

[15] Herzfeld, *Ours Once More,* s.119.

ğu'nun çöküşü seçilmiş travmasını yeniden harekete geçirdiler. Kenneth Young'un da gösterdiği gibi, *Megalo İdea*'nın tohumları Konstantinopol'un Türkler tarafından fethinden hemen sonra atılmıştı.[16]

1453'te Konstantinopol'un Türkler tarafından fethinden önce Bizans İmparatorluğu bu şehir kadar küçülmüştü. Çökmesi kaçınılmazdı, fakat burada bu tarihsel gerçek yerine, onun zihinsel tasarımı üzerinde duracağız. Konstantinopol'un Türkler tarafından fethinin psikolojik sonuçları Avrupalı Hıristiyanlar arasında şok etkisi yarattı.

Kontanstinopol'un Türkler tarafından fethi, Hıristiyanlar arasında günahlarına karşılık Tanrı'nın cezalandırması olarak algılandı.[17] Konstantinopol bir salı günü alındığı için her salı Hıristiyanlık için uğursuz olarak nitelendirildi. Roma, Konstantinopol'un Türklere karşı korunmasında yardım talebini reddetmesine karşın, "Bizans'ın düşüşü" haberine inanamadı. Türk zaferi Hıristiyanlığın kalbine saplanmış bir bıçak olarak algılandı. Enea Silvio Piccolomini (sonradan Papa Pius II) 12 Temmuz 1453'te Papa V. Nikolas'a Türklerin ikinci kez Homer ve Platon'u öldürdüklerini yazmıştı.[18]

Konstantinopol'un düşüşü ile bağlantılı kayıp hissini ortadan kaldırma isteği, yeni bir Haçlı seferi düzenleme istekleriyle kendini gösterdi. Bundan birşey çıkmadı, ancak düşünce olarak kaldı. Osmanlı topraklarının Hıristiyanları "*yıllar içinde yine buralar, bu topraklar bizim olacak*" dediler.

İnkar, başka şekillerde de kendini gösterdi. Bazıları Bizans ve Türkler arasında bir bağ bulmaya çalıştı, böylelikle, Bizanslılar ve diğer Hıristiyanların acı çekme ihtiyacı azalacaktı. Hatta Batılılar bile Türklerin iyi tarihi temelleri olduğu yönünde deliller öne sürmeye çalıştı. İtalyan hümanisti Francesco Filelfo, Konstantinopol'u alan II. Mehmet'in Truvalı olduğunu açıkladı. Alman düşünür Felix Fabri, Türklerin Yunanlı Telamon ve Truva Prensesi Hesione'un oğlu olan Teucer'un soyundan gelip gelmediğini araştırdı. Fabri bu fikre katılmamakla birlikte

[16] Young, *Greek Passion.*

[17] Schowoebel, *Shadows of the Crescent.*

[18] Age.

Türklerin, büyükbabası Laomedan olan, Troyas'ın oğullarından Turcus adlı mitolojik figürden kaynaklandığını belirtti.[19]

Bu yalancı tarihsel çabalar, iki taraf arasında bir bağlantı kurarak kayıpları ve değişikliği katlanabilinir kılmayı amaçlarken, Bizanslıların *kendi* kimliklerini kazanabilmeleri için ayrılmalarını amaçlayan karşıt fikirler de vardı. Bu fikirlerde Türkler saldırgan olarak nitelendi. Bazı Hıristiyanlar Sultan II. Mehmet'i, Kıyamet, canavar ya da şeytan olarak adlandırdı.

Konstantinopol'un düşüşü ele alındığında, Türkler saldırgan *taraftı*, fakat batılı Hıristiyanlara göre bu saldırganlık farklıydı: medeniyetten daha uzaktı ve cinsel semboller taşıyordu. Bu sembolizmin dayandığı nokta: henüz 21 yaşındayken Konstantinopol'u alan ve Fatih Sultan Mehmet ya da Büyük Türk olarak anılan genç Türk Sultanı II. Mehmet'in erkeklik simgesiydi. Mehmet, II. Murat'ın dördüncü oğlu ve (Kosova Savaşı'nda öldürülen) I. Murat'ın torunudur. Mehmet'in annesinin Sırp ya da Makedon olduğu ve Murat'ın haremine alınıp Müslümanlaştırıldığı ve Murat'a eş yapıldığı düşünülmektedir.

1444'te Sultan II. Murat, on iki yaşındaki oğlunun iki danışman ve Sadrazam Çandarlı Halil Paşa gözetiminde tahta oturması için çekilmiştir. Murat, Sırplar ve Macarlarla barış antlaşması imzalamış ve hayatının geri kalanını şairler, ilahiyatçılar ve diğer alimlerle beraber kültürel uğraşlar ve sanatla uğraşarak geçirmeyi planlamıştı. Ancak Balkanlarda Sırplarla olan askeri anlaşmazlık yeni sultanı sorunlarla başbaşa bırakmıştır. İki yıl içinde Murat, Çandarlı Halil Paşa tarafından oluşturulan bir hareketle sultanlığı oğlundan geri almıştır.

Halil'in bu hareketi, Mehmet'i küçük düşürmüş, sanki "*Sen böyle bir yetişkin işi için yeterince iyi değilsin. Baban senden güç ve prestij açısından daha kuvvetli ve sen onunla baş edemezsin*" demiştir. Mehmet'in bu duruma olan iç cevabı, atalarının başaramadığı Konstantinopol'un fethi ile babasını geçmek, yani bir çeşit "*ikinci bireyselleşme*"[20] olmuştur. Sultan Murat oğluyla iyi geçinen bir insan olduğu ve onu birçok sefere götürdüğü için Mehmet'in (tahtan indirilmişlik ve rütbesi düşürülmüşlükle alâ-

[19] Volkan ve Itzkowitz, " 'Istanbul, Not Constantinople.' "

[20] Blos, *Adolescent Passage,* s.179.

kalı) ödipal kötü baba figürünün, Halil Paşa ve Bizans İmparatorluğu üzerinde yer değiştirdiğini düşünebiliriz. Mehmet 19 yaşındayken babası ölünce tekrar sultanlığa geçmiştir. Annesi ise ikinci hükümdarlığından önce ölmüştür.

Mehmet'in Konstantinopol'u fethi şüphesiz sadece çözülmemiş ödipal uğraşlarla açıklanamaz. Onun, iç motivasyonlarını, politik ve askeri aktiviteleriyle ifade edilebilme imkanı bulduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada önemli olan bu tahminin doğrululuğu değil; bu Türk zaferindeki ödipal motivasyonla ilişkili paylaşılmış fantazilerin, nesilden nesile aktarılmasıdır.

Genç Mehmet büyük bir azim ve gayretle Bizans İmparatorluğunu yenmeyi hedef olarak seçmiş ve Türkler Konstantinopol'u koruyan, yıkılmaz denilen duvarları delmek için o zamana kadar yapılan en büyük topları hazırlamışlardır. Son Osmanlı taarruzu surlardan içeri doğru girince Bizans İmparatoru Konstantin de öldürülmüştür. Kafası kesilmiş ve Mehmet'e gösterilmiştir.

Konstantin'in ölümünden sonra, öz annesi temelde Hıristiyan olan Mehmet kendisini, Hıristiyan kilisesinin koruyucu annesi olarak ilan etti. Burada oğul babasıyla yer değiştirmektedir. Olayın sözde tarihsel izahlarında, sözlü tarihlerde, hatta Konstantinopol'un düşüşüyle ilgili yakın zaman kurgusal yorumlarında gösterildiği gibi, Fatih Sultan Mehmet'in Konstantin'in kızıyla yattığına dair yaygın bir inanış vardır.[21] Gerçek ne olursa olsun burada ödipal bir tema vardır, baba (bu durumda Konstantin) öldürülmekte ve oğul (Genç Mehmet) onun kadınlarıyla yatmaktadır. İlginç olan bir nokta da İmparator'un ölümünden sonra, Genç Sultan'ın, Çandarlı Halil Paşa'nın (deplase edilmiş kötü baba figürü) yakalanmasını ve öldürülmesini emretmesidir.

Konstantinopol'un genç ve yiğit bir sultan tarafından surlarda gedik açılarak fethedilmesi, tecavüz olarak algılanmıştır. Bu durum Hıristiyanlar arasında Türklerin şehvetli olarak algılanan imajını pekiştirmiştir. Hazmedilmesi güç olan bir nokta tecavüzün baba değil oğul tarafından yapılmış olmasıdır. Önemli

[21] Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim.*

bir 19. yüzyıl tarihçisi Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, genç sultanın, Konstantinopol'un savunmasında Bizans donanmasını yöneten Büyük Dük Lucas Notaras'ın ufak oğlunu şiddetle istediğini iddia edecek kadar ileri gitmiştir.[22] Ciddi tarih kitaplarındaki benzer nitelemeler diğer Hıristiyan yazarlarca tekrarlanmıştır; Fatih'e sınırsız bir şehvet atfedilmiştir. Tarihi gerçekler ise Mehmet'in iyi eğitimli, Yunanca da dahil[23] altı dil bilen, iyi yetiştirilmiş bir insan olduğu şeklindedir. Yunan mitolojisini bilirdi ve tarih konusunda eğitimliydi. Babası gibi o da dini ve metafizik konularda tartışmalar yapmaktan hoşlanmaktaydı.

Mehmet eli açık bir insan olarak bilinmektedir ve Konstantinopol'u fethettikten sonra şehrin ekonomik, sosyal ve dini (hem İslamî, hem de Ortodoks Hıristiyan) istikrarını yeniden inşa etmek için çalışmıştır. Osmanlının başkentini yeniden canlandırmak için ülkenin birçok yerinden -pekçok esnaf ve tüccar da dahil olmak üzere- Türkleri ve Yunanlıları getirtmiştir. Yunan kilisesine daha sonra Gennadius II. Scholarios olarak bilinecek olan George Scholarios'u yeni patrik olarak atamıştır. Türk sultanı Yunan patriği ile yakın kişisel bir ilişki sergilemiştir. Bunlara rağmen Mehmet'in imajı şehvet düşkünü olarak kalmıştır. Zamanla Konstantinopol (İstanbul) günahkar veya mazlum bir kadın olarak sembolize edilmiş ve yüzyıllarca halk şarkıları ve şiirlerde bu şekilde anılmıştır.[24]

Yoğun dışsallaştırma ve yansıtma dalgaları "yeni" Yunanlıların Türkleri tembel ve kirli olarak algılamalarına neden olmuştu. Bu özellikler, 19. yüzyılda Yunanlılar tarafından yeniden canlandırılan Konstantinopol'un düşüşüyle ilgili travmadaki şehvet ve saldırganlık yansıtmalarına katılmıştır. Bugün bile, Yunanistan ve Türkiye arasında politik sorunlar ortaya çıktığın-

[22] von Hammer-Purgtstall, *Histoire de l'empire Ottoman,* 18 cilt.

[23] Kinross, *Ottoman Centuries.*

[24] Volkan ve Itzkowitz, İstanbul'a iliştirilen sembolizmi *Immortal Atatürk* [*Ölümsüz Atatürk,* Bağlam Yay., İstanbul, 1998] s.268-276'da etraflıca çalışmışlardır. Meşhur yirminci yüzyıl Türk şairi Tevfik Fikret, İstanbul'u, Sis isimli şiirinde, "fâcire-i dehr" olarak adlandırmıştır (Fog 1902). Çağdaş Türk şairlerinden Talat Halman da "İstanbul" şiirinde İstanbul bir fahişe olarak tanımlamıştır (*A Last Lullaby,* s.8-9).

da, Yunan basınının yanısıra politikacılar ve askeri güçler Türkleri mütecaviz olarak nitelendirmektedir.[25]

—.—

Yunan bağımsızlık savaşı sırasında Yunanlıların birçok reisleri vardı ama tanınmış milli bir liderleri yoktu. Bu durum kısmen savaşın gidişatına bağlıydı. 1821'de Osmanlı İmparatorluğu artık üniter bir devlet şeklinde işlevi göremez hale gelmişti. Avusturyalılar, Ruslar ve İranlılarca çevrelenen imparatorluk, bu bölgelerden gelen dış tehditler altındaydı. Sultanın otoritesi azalmaya başlamış ve yerel ileri gelenler İstanbul'dan bağımsız eylemlerde bulunmaya başlamışlardı. Ülkede haydutlar ve çeteler yaygınlaşmıştı.

Yunanlı haydutlar *klepth*'ler olarak bilinmekteydi. Osmanlı otoriteleri "*armatoles*" olarak bilinen sadık ve güvenilir Yunanlıların bunlarla savaşmak üzere yardımını sağlamış ve ufak çaplı birçok çatışma yaşanmıştı. Başlangıçta bu haydutlar, mücadelelerini ulusal bir kurtuluş mücadelesi olarak algılamasalar da, daha sonraları cesur özgürlük savaşçıları olarak görülmüşler ve 1821'de Yunan bağımsızlık savaşının başlamasında rol oynamışlardır.

Yunanlı haydutların özgürlük savaşçılarına dönüşmelerine katkısı bulunan belirli kaynaklar vardı. Bunlar arasında asil Bizans ailelerinin torunları olduklarını iddia eden, ancak birçok tarihçinin bu ailelerin 16. yüzyılda yok olduklarını iddia ettikleri Fenerli Rumlar vardı. Fenerli Rumlar bazıları sultanın sarayında tercüman ya da danışman olarak yüksek mevkilere gelmişler, diğerleri ise bugünkü Romanya'daki Eflâk ve Boğdan'a vali olarak atanmışlardı.

1821'de *klepht*'ler Osmanlı otoriteleri ile mücadele halindeyken, genellikle Osmanlı İmparatorluğu dışındaki Yunanlı aydınlar ve dini liderler, Yunan milliyetçiliği ve bağımsızlığı konusunda sıcak tartışmalar sürdürmekteydiler. Kırım'da Alexander Ypsilantis adlı Fenerli Rum ve Rus çarlık ordusunda görevli bir general, Yunan bağımsızlık kavramını kışkırtan gizli bir teşkilat

[25] Volkan ve Itzkowitz, *Turks and Greeks* (s.68) ve " 'Istanbul, Not Constantinople.'"

olan *Philike Hetairia*'dan (Etnik-i Eterya) etkilenmişti. Bu tür düşüncelerden esinlenerek, Ypsilantis, önceleri sultan adına Fenerli bir Rum vali tarafından idare edilen Boğdan'a Prut nehrinden Yunan güçlerini sokmuş, ancak Ypsilantis'in çabaları yörede yaşayanların Fenerli Rumların kötü idaresinden bıkmaları nedeniyle, yeni bir Fenerliyi desteklememeleri sonucunda boşa çıkmıştı. Bu arada Ypsilantis'in giriştiği riskli durumu öğrenen Çar I. Aleksandr sinirlenmiş ve Ypsilantis'i görevden almıştı.

Ypsilantis, Macaristan'a kaçmışsa da eylemleri Avrupa'da Yunan bağımsızlık savaşı fikrinin yeniden doğmasına neden olmuştu. Avrupa'da yaşayan seçkin Yunanlılar ve Lord Byron gibi liberallerden oluşan gruplar, bu davaya katılmak üzere Yunanistan'a gitmişler ve sonuçta modern Yunan devletinin kuruluşu başlamıştı.

Bu savaşta Yunanlı kahramanlar -ve Lord Byron gibi yabancılar- olmasına karşın, sürekli bir lider ortaya çıkmamıştı. 1827'de yedi yıllık bir süre için seçilen cumhurbaşkanı Ioánnis Kapodístrias, Yunanistan'ı yeni, merkezi bir devlet haline getirme girişiminde bulunmuş, ancak bu çabaları nüfusun birçoğunun öfkesini kazanmasına neden olmuş, sonuçta herkes tarafından yerilmiştir. Kapodístrias, 1831'de bağımsızlık savaşının başladığı yer olan Mora'da önemli toprak sahiplerinden Mavro Michili ailesi tarafından öldürülmüştür.

Yunanistan'ın yeni kimliğini bütünleştirecek, birleştirecek üstün bir ebeveyn figürünün olmaması, gelişiminde derin etkiler yapmıştır. Büyük bir grubun bir politik ya da sosyal inanç sisteminden diğerine geçişi sırasında güçlü ve kalıcı bir lider, bu geçiş meşruiyetini verir ve geçiş için sınırları belirler. Burada liderin işlevi gelişmekte olan çocuk için iyi bir ödipal babanın işlevi ile aynıdır. Ödipal dönemde çocuk kesin olarak kimliğini değiştirir ve bu değişiklik için sınır koyma, babanın (geleneksel ailelerde) ya da ebeveynlerin rolüdür. Bu sınırlar olmadığında, kendi sınırlarını aşma ve bilinmeyen "bölgeler" ve tehlikelerle yüzyüze kalma endişesi ortaya çıkar.

Yeni oluşturulmuş Yunan devleti tamamiyle bu durumu yaşamıştır. Üstün bir lideri olmayan Yunanlılar, psikolojik ve po-

litik güç olarak, kendi memleketinin topraklarını geri isteyen doktrine bağlanmaya devam etmişlerdir. Klasik Yunanistan'la Bizans İmparatorluğunun fiziksel sınırları akışkandır, öyleyse modern Yunanlılar hangi toprakları yeniden benimseyeceklerine ve ne zaman duracaklarına nasıl karar verebilecekler? Yunanlılar gerginlik içinde sürekli genişleme konusunda baskı uygulamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu çöküp, modern Türkiye doğuncaya dek, modern Yunanistan Osmanlı'dan alman birçok bölgeyi sınırlarına dahil etmiştir. Anadolu seferi (1919-1922) haricinde bu genişlemenin bir özelliği Yunanlıların organize ve disiplinli kıtalar yerine, düzensiz askeri güçlerle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gelmeleri ve Yunan bağımsızlık savaşının geleneğini bu şekilde canlı tutmalarıdır.

—.—

Türk Bağımsızlık Savaşı I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılarm yenilgisini takiben ve Yunan bağımsızlık savaşından yaklaşık yüz yıl sonra başlamıştır. Bir saltanatı ortadan kaldırmayı amaçlaması ve dinsel faaliyet alanlarını kısıtlaması nedeniyle, büyük oranda 19. yüzyıl Batı Avrupa devrimlerine benzemekteydi.

Pratik nedenlerden dolayı Osmanlı millet sistemi 19. yüzyılda Avrupa'daki milliyetçi düşüncenin yükselişine dek işlerliğini sürdürmüştür. Osmanlılarm milliyetçi düşüncenin yükselişine karşı olan yanıtı çok geç ve çok sınırlı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında reform girişimleri (Rusya'daki perestroikanın benzeri olan Tanzimat gibi), sınırlardaki ayaklanma ve çatışmalarla, dış düşman güçleri ile savaşlarla, politik ve sosyal baskılarla ve insanların çektikleri acılarla yoğun olarak yaşanmıştır.

İmparatorluğun son ve sıkıntılı yüzyılında Türkler kimliklerini yeniden değerlendirme konusunda ciddi çaba sergilemişlerdir. O dönemde üç alternatif vardı: Bunlardan birincisi, etnik ve dini özellikleri ne olursa olsun tüm vatandaşlara Osmanlı kimliğini benimsetmekti. İdare edenlerle idare edilenler arasında bir ayırım olmayacaktı. Çeşitli etnik gruplardan gelen vatandaşlar tek bir varlık içinde yok olmayı kabul etmediklerinden, bu alternatif başarısız oldu. Osmanlı sadrazamı Said Halim Paşa tarafından önerilen ikinci alternatif; imparatorluktaki tüm

Müslümanları Pan-İslamizm şemsiyesi altında toplamaktı. Son alternatif fikir ise; Rusya'daki Tatar Yusuf Akçura ve önde gelen Türk ailelerin birinin üyesi olan Ahmet Ağaoğlu'ndan gelmişti. Bunlar Türk kimliğinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşılmasım istemişler ve böylece Türklerin ve kendini Türk olarak hissedenlerin birleşebileceğini ummuşlardı. Bu süreç Pan-Turanizm olarak bilinmektedir. "*Turan*" Türk toprakları anlamına gelmektedir.

Asya ve Avrupa'da Türk ve Türk soylu kişiler olduğundan, Türk kimliğinin genişletilmesini ileri süren üçüncü seçeneğin güçlü politik ve kültürel zorlama gücü olabileceği düşünülebilir. Ancak Türk soylu kişiler arasındaki büyük ve küçük farklılıklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde güçsüz olması ve var olan yönetimin genişlemeye yönelik ideolojileri kısıtlama olasılığı bu düşüncenin bir fantazi olarak kalmasına neden olmuştur.

Her üç alternatifin de ortak bir amacı vardı: Padişahı güçlü kılmak ve yerinde tutmak. Padişahtan ve Osmanlı geleneklerinden farklı yeni bir Türk kimliği kurabilecek radikal bir değişikliğin I. Dünya Savaşı ve Türklerin Bağımsızlık Savaşını beklemesi gerekti.

Türklerin bağımsızlık mücadelesi Yunanlılarınkiyle epeyce farklılık göstermekteydi. I. Dünya Savaşı ve Türklerin bağımsızlık savaşı sırasında, Türkler büyük Avrupalı Hıristiyan güçlerin yanısıra Ortadoğu'daki Müslüman Araplara karşı da savaşmışlardı. Yunanlıların aksine Türklerin, mücadele sırasında askeri birleştiren ve savaşın kazanılması sonrasında politik birleşmeyi sağlayan tartışmasız karizmatik bir liderleri, Mustafa Kemal (Atatürk) vardı. Türk Bağımsızlık Savaşı disiplinli ve düzenli bir ordu ile gerçekleştirildiğinden, düzensiz güçlere dayanarak ortaya çıkan yeni Yunan devletini sıkıntıya sokan bireysel maceralar ve kanunsuzlukların ağırlığı altında kalmamıştır.

1919'da Atatürk ve arkadaşları yeni Türkiye'nin coğrafik hedefinin somut (bir yerde de psikolojik) sınırlarını (1938'de plebisitle sınırlar içine alman Hatay hariç) ulusal bir anlaşma olan Misak-ı Milli ile çizmişlerdi. Türkiye ne Osmanlı İmparatorluğu'nun önceki sınırlarına, ne de Türklerin ikamet ettiği İmparatorluk dışı bölgelere karşı kaybettiği toprakları geri isteme

amacı barındırmayacaktı. Yeni Türkiye'nin Hellenizm ve Bizans İmparatorluğu mirasının Yunanistan'a getirdiği sorunlara benzer sorunları yoktu. Aksine, ulusal anlaşmanın yeni Türk kimliğinin yerleşmesine katkısı büyük olmuştu.

Yeni Türk kimliği için iç birlik ileri derecede önemliydi. Türk devleti nüfusunun önemli bir kısmını, yıkımından sonra Yugoslavya'da görülene benzer şekilde, çeşitli etnik saflaştırma operasyonları nedeniyle uzaklaştırılan bireyler oluşturmaktaydı. Ayrıca Türkiye ve müttefik güçler arasında 1923'te İsviçre'deki Lozan Konferansı'nda varılan anlaşmaya göre Türkiye ve Yunanistan arasında zorunlu nüfus değişimi de gerçekleşmişti. Lozan Antlaşması modern Türkiye'nin sınırlarını belirlemişti ve Misak-ı Milli kavramını yasallaştırmıştı.

Yeni Türk cumhuriyeti vatandaşlarının %95'inden fazlasının Müslüman olmasına karşın, modern Türkiye laik bir devlet olarak kuruldu. Vatandaşların tümü etnik kökenleri ne olursa olsun eşitti ve hepsi -Atatürk'ün zaferlerinde önemli rolü olan Kürtler dahil- Türk şemsiyesi altında toplandı.

—.—

Yeni Türk milliyetçiliği, Osmanlıcılığın bir devamı değildi; laiklik Türk Cumhuriyetini Osmanlı İmparatorluğundan kesinlikle farklılaştırmıştı. I. Dünya Savaşı ve Türk Bağımsızlık Savaşında Türklerin çoğunlukla Avrupalılara karşı savaşmış olmalarına karşın, Türkiye batılılaşmış bir kimlik geliştirmekteydi. Atatürk'ün Türkiye'yi modernize etme düşünceleri nedeniyle ülkede onun koruyuculuğu altında güçlü bir Batılılaşma süreci başlamıştı. Türk Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonraki beş yıl içinde Türkiye Avrupa'nın ceza ve medeni hukukunu kabul etmiş, giyim kanununu değiştirmiş ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş yapmıştır.

Yeni Türk Kültür Bakanlığı batılı bilgilerin, romanların ve şiirlerin tercüme edilmesini sağlayarak Türkler ve çocuklarının ciltlerce kitaba ulaşabilmelerini sağlamıştı. Bu kitaplar arasında eski Yunan mitolojileri ve Homer'in çalışmaları da vardı. Nazilerden kaçarak Türkiye'ye gelen Yahudi mülteciler de Türkiye'nin batılılaşmasına katkıda bulunmuşlar; Türk opera ve balesinin kuruluşunda yardımcı olmuşlar ve bazıları üniversiteler-

de öğretim üyeliği yapmışlardı.

Batılılaşmış devrimci Türk seçkinler kendilerini "aydınlar" olarak tanımlamakta ve toplumun geleneksel muhafazakar kısmından uzak durmaktaydı. Bu bölünmenin sosyal ve politik sonuçları başlangıçta belirgin değildi.

Yukarıdan aşağı yapılan devrimin alt kitlelere sızacağı umuluyordu. Ancak aydınlarca formüle edilen yeni kimliğin bütünleşmesi için istenmeyen unsurların dışsallaştırılması ve yansıtılması gerekiyordu. Bu zor bir işti. Modern Türkiye'nin liderleri için batı hem önceki düşman, hem de idealizasyon nesnesiydi. İdealizasyon nesnesi olarak Batı'nın Türklerin istenmeyen unsurları için uygun bir rezervuar olarak hizmet vermesi kolay olmayacaktı.

Ebeveyn figürleri (Atatürk ve halefi İnönü) önceki düşmanlara karşı dışsallaştırma ve yansıtmaları sınırlamışlarsa da bazı yansıtmalar olmuş ve özellikle Yunanlılara olağan olmayan yansıtmalar yapılmıştı. Yunanlılar ikiye ayrılmıştı: Batı medeniyetini kuran idealize edilmiş eski Yunanlılar ve "yaygaracı" olarak değerlendirilen modern Yunanlılar -tehlikeli olarak algılanmasalar bile hiçbir zaman tatmin olmayan ve istekleriyle şamata yaratanlar-. Türklerin zihninde, modern Yunanlılar eski Yunanlıların çocukları olamazdı.

Aydın Türkler, Batılı görüş ve düşünceleri hızla benimseyebilmişlerse de halen bugünkü gibi ne toplumun diğer kesimleri değişikliği, ne de Avrupalılar onları kabul etmeye hazır değildi. Batı eğilimli Türklerin çoğu batı medeniyetinin temeli olarak kabul edilen modern Yunanlılara -eski tebalarına- gıpta etmekteydi. Modern Yunanlıları geçmişlerinden farklı olarak değerlendirmek Türkler için kıskançlıklarıyla baş etme yolu idi.

1909 ve 1956 yılları arasında ünlü Türk yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından yazılmış öyküler, romanlar ve oyunlar, Türk edebiyatındaki bölünmüş Yunan imajını aydınlatmıştı.[26] Karaosmanoğlu, önemli bir edebiyatçı olmanm yanısıra bir politikacı ve Atatürk ve İnönü'nün yakın arkadaşıydı. Yazılarında Yunanlıların Anadolu'yu ele geçirmelerinden bahsetmek-

[26] Millas, "Türk edebiyatinda Yunan imaji."

te ve halk arasında terör yaratan, kadınların onuruyla oynayan ve çocukları öldüren Yunan askerleri tanımlamaktadır. Paradoksal olarak Atatürk'le çok eski Yunan tanrıları ve Atatürk'ün yemek odasındaki toplantılarla Sokrates'in toplantıları arasında paralellikler bulmaktadır.

Batıyı algılamaları ikilik göstermekteyse de modern Türkiye'nin kurucuları Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden kesin ve net bir şekilde İslam fanatisizmini sorumlu tutmaktaydı. İstenmeyen unsurları hanedanlığa (yani; sultana), yeni Türk Cumhuriyetinden kovulan dini liderlere ve toplumun diğer geleneksel ve tutucu kısmına yansıtmışlardı. Bir anlamda, istenmeyen birçok unsur toplum *içinde* kalmıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılar kaybedenlerin safına katıldıklarında, imparatorlukta yaşayan Türklerin birçok kaybı ve üzüntüsü olmuştur, hatta İstanbul'un sokaklarında yürürken, bu savaşta ve bundan önceki Balkan savaşında oğullarını kaybeden annelerin hüzünlü seslerinden başka birşey duyulmadığı söylenmekteydi. Ancak Türk Bağımsızlık Savaşı sonrasında Atatürk'ün ve Atatürk'ün modern Türkiye görüşünün idealizasyonu, halkı İmparatorluğun kaybıyla yaşadığı üzüntüden uzaklaştırmıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra onu temsil eden birçok şey inşa edildi. Kamu binalarını ve özel binaları, onun resimleri süslemekte, kurumlara onun adı verilmekte, okullarda çocuklar güne Atatürk'e bağlılık sözü vererek başlamaktaydı. Birçok Türk karizmatik yeni bir lider kazandıklarından imparatorluğun kaybını yeterince telafi etmişti, ancak sosyal bölünme devam etmişti.

Atatürk ve İnönü dönemlerinden sonra, batıyı idealize edenlerle laiklikten kaçınan ve Osmanlı geleneklerine bağlı olanlar arasındaki ayrılıklar gözle görülür sosyal etkilere neden olmuştur. Bu durum özellikle üniversite öğrencileri arasında 1960'larda birçok ölümle sonuçlanan kanlı sağ-sol ayrımcılığının patlaması için verimli bir zemin oluşturmuştur. Bu durum komünizme karşı milliyetçilik olarak adlandırılsa bile mücadele temelini orijinal ayrılıktan alıyordu ki bu orijinal ayrılık 1980 ve 1990'lardaki Türk-PKK (Kürdistan İşçi Partisi) çatışmalarının da kökenini oluşturacaktı.

Paradoksal olarak Kıbrıs'ta toprak "kazanmak" imparatorluğun kaybına yas tutmayı tekrar gündeme getirdi. 1974'te Türklerin ele geçirdikleri adanın %37'lik kısmı, önceki İngiliz döneminde sahip oldukları %35'lik kısımdan önemli bir fazlalık göstermemekteydi. Ancak araya giren 1963-1974 yıllarında adanın sadece %3'lük kısmında kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlanmalarından sonra bu durum büyük bir zaferdi. Bu gecikmiş yas, eski millet sistemine ait insanların varisleri -bu kez Kıbrıslı Rumlar- ve fatihlerin varisleri, eski Osmanlı Türkleri veya Kıbrıslı Türkler arasında daha fazla bir ayrılmaya yol açtı. Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumların "birlikteliği" Yunan ve Türk bağımsızlık savaşlarıyla sona ermedi, Kıbrıs'ın fizik ve psikolojik bölünmesiyle son buldu.

1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti bileşik bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur. 1963 yılında sorunların başlamasından itibaren ve hatta 1974'teki bilfiil ayrılma sonrasında da dünya (Türkiye hariç) Kıbrıs Rum hükümetini tüm adanın hükümeti olarak kabul etmeye devam etti. Ancak bu durum orijinal olarak tasarlanmış Kıbrıs Cumhuriyetinin sadece üç yıl sürdüğü gerçeğini yansıtmamaktadır. Yine de tüm dünya her iki toplumu da psikolojik olarak tehdit eden, toplumları yeniden birleştirme girişimleriyle meşguldür. Uzun süre boyunca (asırlarca) birlikte olan gruplar birbirlerinden ayrıldıkları zaman ayrı kimliklerini destekleyecek ve sürdürecek ritüellere daha bir azimle tutunma eğilimi gösterirler.

Kıbrıs'ın öyküsü ve Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik uluslararası girişimler Türklerin ve Yunanlıların (hem Kıbrıs'ta, hem de iki anavatanda) her zaman tetikte olmalarına neden olmaktadır. Böyle bir ortamda, Ege Denizindeki boş iki kaya, irrasyonel bir önem üstlenir ve kimlik karmaşası ile tehdit edilen iki toplumu savaşın eşiğine getirebilir.

—.—

Ne Türkler, ne de Yunanlılar eski kayıplarının yasını yeterince yaşayamamışlar, önceki travmaları halledememişler ve de her iki grup da diğer grupla ilgili olumsuz imgelerini modifiye edememiştir. Yunanlılar Türkokrasi'yi -Osmanlı egemenliğindeki Yunan yaşam koşullarını ortak algılama biçimleri- bugün-

kü kimliklerinin belirleyicisi yapmışlardır. Bu, hem zulüm, hem de hak kazanma duyarlığını artırır. Bugünkü Türklerle gerçek bir arkadaşlık kurma girişimleri bu durumu tehdit etmekte ve endişeye neden olmaktadır. Megalo İdea'da dile getirilen hak kazanma duyarlığı sürdürülmelidir.

Türk Bağımsızlık Savaşında Yunanlıların yenilmesinden sonra Türkler, Yunanlıların Megalo İdea'ya bağlılığını retorik ve kesinlikle tehlikesiz olarak algılamışlardır. Bu algılama Yunanlıların Kıbrıs adasını anayurtları ile birleştirme girişimleri sonucunda kesinlikle değişmişti. Yunanlıların Ege Denizini Yunan gölüne çevirerek denizlerini genişletme isteği, daha fazla telaşa neden olmuştu. Yunanlıların kendi kaybettikleri toprakları geri istemeleri Misak-ı Milli ile Türklere getirilen sınırlandırmaların yıkılması sonucunda cevaplandırıldı. Böylece her iki taraf da birbirini, kendi topraklarını genişletme isteğinde görecekti.

Atatürk'ün 1938'de ölümünden uzun süre sonra da onun imajı yeni Türk ruhunu desteklemeye devam etti. Ölümünden sonra Atatürk tam anlamıyla korunmuştu: Bedeni mumyalanmış ve 15 yıl gömülmemişti. Müslüman gelenekleri ölü bedenin yıkanmasını, beyaz kefene sarılmasını ve güneş ısıtmadan gömülmesini gerektirir. Ancak imparatorluğun kaybı ile "baş edebilmek", politik sistemlerini yerleştirebilmek ve yeni bir kimlik oluşturabilmek için Atatürk'ün bedenine -Sırplar'ın Lazar'ın bedenine olan gereksinimleri gibi-gereksinim vardı. "Ölümsüz Atatürk" olarak algılanmıştı, ancak 1953 yılında defnedilmesi, onun bedenî olarak ölümlü bir insan olduğu işaretlemişti (Lazar'ın bedeni altıyüz yıl gömülmedi, böylece Sırpların yası ertelendi). 1980'lerin sonu, 1990'ların başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal dahil, Türk aydınları sonunda Atatürk'ün artık tanrının yerini tutmadığını kabullenmişlerdi.

Sonunda yas başlamıştı. Ancak geçmiş kayıplara karşı grup yası, genellikle üzüntü ve keder olarak yaşanmamaktadır. Gerçekte, toplumdaki bireyler grup yası yaşandığının farkında olmazlar. Yas, genellikle sosyal aktivitelerin gidişatına eşlik eder; geçmişteki yakın ilişkilerin şimdi ortaya çıkan türevleri gözden geçirilir; Osmanlı İmparatorluğundaki dini kuruluşlara olan

duygusal bağlanmanın ve bunların modern kimliğe nasıl entegre edilebilirliğinin gözden geçirilmesi gibi.

Türklerin yasının türevleri 1996'da Türkiye'de kurulan olağandışı hükümette de görülebilmektedir. Tarihinde ilk kez Türkiye Cumhuriyetinin muhafazakar bir İslamî başbakanı (Necmettin Erbakan) olmuştur. Necmettin Erbakan görevine batılı bir kadın olan daha önceki başbakan Tansu Çiller'in laik partisiyle koalisyon kurarak başlamıştı. Ancak laik Türk komutanların Erbakan ve yandaşlarına karşı çıkmaları sonucunda 1997 ilkbaharında iç anlaşmazlıkların varlığı ortaya çıkmıştır.

Türkiye ve Yunanistan'ın belirsizlikler karşısında psikolojik olarak yeterince rahat olabilecek liderlere gereksinimi vardır. Böyle liderler, iki ülkenin politik uzlaşmasının ,endişeyi artırsa da ölümcül olmayacağını fark edebilirler.[27]

[27] 22 Eylül 1996'da Yunanistan'da genel seçimler oldu. Rakip parti ve adayları arasında tartışılan konular arasında Kardak/İmia kayaları gerginliği de vardı. Kostas Simitis merhum Andreas Papandreou'nun varisi olarak başbakan seçildi. Öyle gözüktü ki Simitis Türkiye ile süregelen ihtilafta Papandreou'ya göre daha esnek bir yaklaşım benimseyecekti. Her iki ülkede de kamuoyu bir yakınlaşmaya direnmeye devam etti.

LETONYA'DA İSTENMEYEN CESETLER
Bir Arıtma Girişimi

Yunanlılar, Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlıklarını kazandıklarında (1821-1829) ve Helenizmin bileşenleri ile Bizans İmparatorluğunun mirasını biraraya getiren yeni Yunan kimliğini yavaş yavaş oluşturduklarında bu arada birçok Türkçe sözcüğü dışarıda bırakan modern Yunan dilinin neoklasik formu, Katharevusa'yı da yarattılar. Yüzyıl sonra Türkler Kurtuluş Savaşını kazandıklarında, Arapça ve Farsça sözcükleri atmaya ve bunların yerine eski Türkçe'den ya da Batılı dillerinden sözcükler koymaya başladılar. Yunanlılar ve Türkler bir tür "arıtma" uyguluyorlardı, Yunanlılar sembolik olarak "içimizdeki düşman" diye algıladıkları Osmanlı mirasının istenmeyen boyutlarını temizlerken, Türkler de İslam dünyasıyla önceden var olan bütünleşmelerini tadil ediyorlardı.

Arıtma girişimleri, sıklıkla savaş sonrası yeniden yapılanma dönemlerinde, *etnik çadır*ın sallandığı ve yeniden güçlendirilmesi gerektiğinde ortaya çıkar. Ancak bunlar aynı zamanda savaşlar ve savaş benzeri durumlarda da yaşanabilir. Bu tür arıtmaları uygulamak sadece dil gibi masum görünen bir şey için bile olsa, husumetleri yineleyebilir ve bir kriz atmosferi yaratabilir.

Arıtma en meşum şeklini Temmuz 1995'te Serebrenica'nın düşmesi sonucu 7000 Müslümanın Bosnalı Sırplarca telef edilmesi ile gösterdi. Radyoda bazen Sırpların büyüklüğünü anlatan şarkılar çalınıyordu. *"Geberin pislikler, şampiyon biziz."* *"Terasa çıkın ve Sırp ırkını selamlayın."*[1] Potansiyel bir tehlikeli arıtma Letonya'da 1993 yılında neredeyse olacakken önlendi.

—.—

1991 yılında Letonya, diğer iki Baltık Cumhuriyetinin yaptığı gibi Sovyetler Birliği'nden *tekrar-bağımsızlığını* ilan etti. "Tek-

[1] J. Pomfret, "For Ousted Bosnians, a Trail of Tears," *Washington Post,* 14 Temmuz 1995, s.A26.

rar-bağımsızlık" sözcüğü kullanılmıştır, çünkü Letonya 1918-1940 yılları arasında bağımsızdı ve Amerikan Hükümeti gibi, bazı Letonyalılar da Sovyet idaresini tanımayı reddetmekteydi. Birçoğu Sovyet Letonyasını işgal edilmiş toprak olarak görmekteydi. Sovyet hükümeti her ne kadar Letonya'mn tekrar bağımsızlığını hiçbir zaman resmi olarak tanımamışsa da, Sovyetler Birliği'nin başlıca vârisi Rusya Federasyonu bunu kabul etmişti. Letonya ve Rusya Federasyonu arasında uygulamada ve duygusal boyutta birçok sorun kalmıştı.

Sovyet rejimi altındaki "birliktelik" Baltık Cumhuriyetlerinin hepsinde etnik karışımı değiştirmiştir. Letonya bağımsızlığını tekrar kazandığında, burada yaşayan nüfusun sadece %52'si Letonyalılardı; %34 etnik Rus ve kalanı ise Beyaz Rusyalılar, Ukraynalılar ve Polonyalılardı. Başkent Riga da dahil olmak üzere her büyük Letonya kentinde Letonyalılardan çok Ruslar yaşıyordu. Letonya bağımsızlığını kazandıktan sonra çok önemli bir sorun, bu büyük Rus nüfusunun ne olacağıydı. Letonya'da diğer Baltık Cumhuriyetlerindeki gibi değişik tipte Ruslar yaşamaktaydı. Letonya'ya çok önceden yerleşen, Letonya dilini öğrenen, ülkenin tekrar yapılanmasında Letonya'lılara katılmak isteyen bir grup vardı. Diğerleri "göçmenlerdi". Bu insanlar Letonya'ya nispeten yakın zamanda, ekonomik durumlarını iyileştirmek için gelen, burada kalan ve kendi toplumlarını oluşturan, ancak Letonya Sovyetler Birliğinin bir parçası olduğu ve herkesin Rusça bilmesi beklendiği için Letonya dilini öğrenmekle hiçbir zaman uğraşmamış kişilerdi.

Bunlardan başka "işgalciler" vardı. Bu kişiler Sovyetler Birliği çöktüğünde Letonya'da bulunan eski Sovyet yapılanmasının üyeleri, askerler ya da KGB idi. Rusya Federasyonu, mesken yetersizliğini öne sürerek bunları geri istemiyor gözükmekteydi. Birdenbire önceden güçlü olan bu Ruslar artık resmi kontrol kuvveti olma sıfatlarını yitirmiş, ancak tehdit edici ve kabul görmeyen bir anomali haline gelmişlerdi. İşgalciler en fazla istenmeyen konumunda iken, Letonyalılar bağımsızlıklarını tekrar kazandıktan sonra ülkedeki Rusların hepsini istenmeyen kişiler olarak görüyorlardı.

Letonya'daki demografik göstergeler iç etnik olayları, Rusya

ve diğer komşu ülkelerle olan uluslararası ilişkileri ve kaçınılmaz olarak hayli yüklü ulusal kimlik sorusunu etkilemiştir. "*Biz şimdi kimiz?*"i tanımlamak güçlü duygular uyandırdığı için, Letonya'daki Ruslar arasında Letonya vatandaşlığı konusu karmaşıktır.

Nisan 1993'te Rusya (eski Sovyet) ordu birlikleri hâlâ bağımsız Letonya'da konumlanmış durumdaydı. Bu zorunlu beraberlikten doğan güçlü duygular ve bilinçli ve bilinçsiz algılar, resmi diplomatik pazarlıklarla Letonya ile Rusya Federasyonu arasında yeni bir ilişki başlatmayı engelledi. Ruslar Letonyalıları etnik Ruslara karşı insan hakları ihlalleri yapmakla suçluyorlardı. Letonyalılar Rusların askeri birliklerini geri çekmede gösterdikleri rahatlığa karşı sabırsızlık içindeydiler. Rusya'nın emperyalist tutkularını bırakmaya hazır olmadığı yolunda kayda değer bir korku vardı.

Letonya Parlamentosu (Saeima) için tekrar-bağımsızlık sonrası ilk seçim 5-6 Haziran tarihleri olarak belirlenmişti. CSMHI (Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi) olarak Nisan ayında Riga'ya gittiğimizde seçim nutuklarının tansiyonu yükselttiğini gördük. Rus birliklerinin varlıkları karşısında süren korku, Vancouver'da Bill Clinton ve Boris Yeltsin arasında gerçekleşen Başkanlar Zirvesi hakkında medyada çıkan yazılarla artmıştı. Bu toplantıda Letonya kökenli Ruslar, Baltıklar'daki etnik Rus azınlığın durumunu, bir kez daha birliklerin geri çekilmesine bağlamışlardı.

Baltık düşüncesi işgal ve boyun eğme ile giden uzun tarihsel süreçlerce etkilenmiştir. Müteakip Nazi ve Sovyet işgallerine bu grupların kültürel etkileri de eklenmişti. Birçok Letonyalı eskiden Nazi sempatizanı idi; diğer bir grup da komünizmi kabul etmişti. Bu bölünmüş Letonyalılara ek olarak, kendilerini Almanlara ve Ruslara karşı ülkelerini savunan, devrimci özgürlük savaşçıları olarak düşünen milliyetçiler vardı. Sovyetler Birliğince işgal, diğer aşağılanmaların yanında sistematik olarak programlanmış zorunlu Ruslaşmayı getirmişti. Daha büyük, daha güçlü milletlerin ortasında saf Letonya kimliğini korumak, her zaman zor bir hedef olmuştu ve Ruslaştırma politikası daha da boğucu idi.

Riga'daki bir bulvarın öyküsü Letonya'nın tarihindeki işgaller ve bunların Letonyalı kimliğini nasıl etkilediğini göstermektedir: Letonya Rus İmparatorluğu yönetimi altında iken bu bulvar *Alexander III* olarak adlandırılmıştı. Letonya'nın ilk bağımsız dönemi olan 1918-1940 yılları arasında *Brivibas Iela* (Özgürlük Caddesi) olarak yeniden isimlendirilmiş, ancak Nazi işgali sırasında *Hitler Straße* (Hitler Caddesi) olmuştur. Sovyet "bağımsızlığının" ardından ismi *Lenin Meydanı* olarak tekrar değiştirilmiştir. En sonunda Letonya bağımsızlığına kavuşunca yol bir kez daha *Özgürlük Caddesi* adını almıştır. Eski Riga'nın kaldırım taşlı sokakları ve barok binaları ile karşılaştırıldığında, özellikle görmeye değer bir geçiş yolu değildir. 1993 yılında tek renk dalgası, belki de sembolik olarak başka bir işgalin göstergesi olarak, kocaman Pepsi Cola ve Philips reklamlarıyla geldi.

Ülkenin yeniden kazanılan bağımsızlığının ardından oluşturulan yeni Letonya kimliğinin, Letonyalılar arasındaki bölünmelerin onarılmasına gereksinimi vardı. Bunun anlamı kişiler içindeki istenmeyen unsurların, örneğin, geçmişte Nazi ve Sovyetlerle ilişkili olanların ya da kendi geniş grupları ile fikir ayrılıklarının dışsallaştırılması gerekliliğiydi. Letonya kökenli Ruslar bu dışsallaştırmanın hedefiydiler; Letonyalılar onları gerçekte olduğundan daha tehlikeli olarak algılıyorlardı.

—.—

Letonya'daki amacımız dört gün sürecek gayri resmi görüşmelerle Baltık Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonunun sözü geçen temsilcilerini bir araya getirmekti. Topluluklardaki paylaşılmış duyguların rasyonel olmayan davranışlara yol açma potansiyeli vardı ve bu da Baltık Cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini ve Cumhuriyetlerin demokratikleşme çabalarını riske atabilirdi. Gayri resmi görüşmeler resmi toplantılarda dile getirilemeyen önemli konuların yüzeye çıkmasına olanak sağlayabilirdi ve toplantı güncel anlaşmazlıkların uzun dönemli çözümüne yol açacak yeni fikirleri ortaya koyabilirdi.

Bir yıl önce Litvanya'daki Kaunas'da, Litvanya, Letonya, Estonya ve Rusya Federasyonu temsilcileriyle bir araya gelmiştik. Rus ordusunun sesleri ve görüntüleri, toplantı salonunun tepe-

sinde uçan helikopterler dahil, havayı doldurmuştu. O sırada Ruslar, henüz Baltık Cumhuriyetlerine elçilerini yollamamışlardı. Baltık hükümet görevlileri, Rus diplomatik kanallarına başvurma yerine, doğrudan ülkelerinde konumlanmış Rus askeri makamları ile muhatap olmak zorundaydılar. Kaunas toplantısından çıkan bir ana düşünce, Baltık Cumhuriyetlerinde Rus büyükelçiliklerinin kurulması için tavsiye kararı alınması idi. Rus katılımcılar mesajı Boris Yeltsin hükümetine götürdüler.

Riga'da bir araya geldiğimizde Rus büyükelçiler, Baltık Cumhuriyetlerinin her birinde göreve başlamışlardı. Letonya'nın yeni Rus büyükelçisi Alexandre Rannikh ve onun birinci sekreteri Riga toplantısına katıldı. Rusya Estonya büyükelçisi Alexandre Trofimov da katılanlar arasındaydı. Onlar ve Moskova'dan gelen diğer üst düzey Rus hükümet görevlileri, bu gayri resmi toplantıda, Baltık hükümet görevlilerinden, parlamentolarının önemli komisyonlarında yer alan üyeler de dahil olmak üzere, Baltık Cumhuriyetlerinin kaygılarını dinlediler. Toplantının birçok ilginç an'ı vardı. Bunlardan biri de arıtma kavramının psikopolitik açıdan değerlendirildiği andı.

—.—

Biz Riga'ya gitmeden iki ay önce *New York Times*'da çıkan bir makalede Letonya Parlamentosunun Silah Arkadaşları Mezarlığı olarak anılan Letonya ulusal askeri mezarlığındaki Sovyet Ordusu askerlerinin mezarlarının taşınmasını oyladığı yazılmıştı. Yanis Freimanis isimli Letonyalı bir hukukçu "*Stalin kumandasındaki Kızıl Ordu'da hizmet veren askerler, mezarlığı kirletmek amacıyla özellikle buraya gömülmüşlerdir*" demişti.[2] Letonyalılar kutsanmış bir alandan, istenmeyen cesetlerin etnik temizliğini yapmayı planlar gibi görünmekteydiler. Eğer uygulansaydı bu arıtma girişimi Letonya ve Rusya arasında zaten gergin olan ilişkiyi daha da zora sokacaktı. Özellikle gazi olan Ruslar, öfke içinde tepki verdiler. Temizlik fikri Letonya'nın özgür bırakılma yarasına tuz basmak olacaktı. Rus birliklerinin ülkeden henüz ayrılmamış olması belki Letonyalıları esas amaçlarında duraklamaya ve onu modifiye etmeye itti, ancak

[2] "Lativians to Remove the Remains of Soldiers of Red Army," *New York Times,* 3 Şubat 1993.

hâlâ mezarlığın fiziki bir düzenlemesi düşünülmekteydi.

Bundan kısa bir süre sonra *Amerikan Baltic News*'de yayınlanan başka bir rapor Letonyalıların mezarlığı basit olarak eski haline getirmeyi istediklerinde ısrar etmekteydi: "*Bu süreç içinde yaklaşık 200 komünist lider ve Sovyet Ordu görevlisi diğer bölgelere yerleştirileceklerdi*". Rus "barış yürüyüşçüleri" adlı bir grup (ya da daha sonra bize söylendiği üzere savaş gazileri) Letonya'ya kararı protesto etmek üzere geldiler, ancak itiraz edilecek birşey olmayacağından emin olup döndüler.[3] 1924 ve 1936'da inşa edilen Silah Arkadaşları Mezarlığı; 1915 savaşlarında ölen Letonyalı askerlerin toplu mezarlarının yanında, I. ve II. Dünya Savaşlarında şehit olan askerlerle birlikte bağımsızlık savaşçılarını da barındırıyordu. Duvarlarla çevrili, içinde birçok büyük meşe ve ıhlamur ağacının bulunduğu güzel bir yerdi. Girişin iki yanında taştan oyulmuş, at üzerindeki kahraman figürleri vardı. Duvarla işlek bir cadde arasında kalan parkın yanındaki bir yürüyüş yolunda, birçok Letonyalı kadının sevdiklerinin ya da kahramanların mezarlarım ziyarete gelenlere çiçek sattıklarını gördük. Parkın içinde 9 metre boyunda taştan Letonya Ana heykeli, mezarların üzerinde hayal gibi beliriyordu. Bunların hiçbiri mezarlığın yeniden yapılanmasında bozulmayacaktı. Tartışmalı mezarlar girişin yanında bulunuyordu ve bunlar, bu ulusal askeri mezarlıkta "*yeri olmayan Sovyet görevlilerine*" aitti. İşin aslı ve Sovyet askerlerini buradan çıkararak mezarlığı restore etmedeki gerçek estetik ve manevi haklılık ne olursa olsun, Ruslardan güçlü tepki gelecekse bile, Letonya ulusal mezarlığının daha önceden Sovyetleştirilmesi konusunda kabul edilebilir güçlü duygular olduğu ve buna karşılık bu kirletilmeyi tersine çevirme isteğinin varlığı açıktı.

Letonya Ana heykelinin gözleyici varlığı altında mezar taşlarına göz atmak, mezarlığı arıtma isteğinin uyanmasına neyin sebep olduğunu anlamama neden oldu: Mezar taşları Letonya halkı ve müttefiklerinin bölünmüşlüğünü temsil etmekteydi. Askerlerin mezar taşlarının arasında yürürken bazılarının Nazi gamalı haçı ile işaretlendiğini, hemen yanındakinde Sovyet Kı-

[3] "Latvia to Rebuild National Cemetery to Past Condition," *American Baltic News,* Nisan 1993.

zıl Ordusunun yıldızı bulunduğu ve yine bazılarında sadece haç ya da Hz. Davut'un yıldızının var olduğunu görebiliyordunuz ama bu kişilerin hepsi Letonyalı idi. Bu parçalanmışlık onarılmalıydı, böylece yeni Letonya etnik şemsiyesi altındaki insanlar kendilerini birleşmiş hissedeceklerdi. Bu onarım, yeni bir birlik yaratmak için geçmişten gelen istenmeyen unsurların dışsallaştırılmasını ve yansıtılmasını güçlendirecekti. Letonyalılar istenmeyen cesetlerde bir rezervuar bulmuşlar, onları uzaklaştırmak ve/ya unutmak istemişlerdi. Bu Letonyalılarm ulusal askeri mezarlığı temizleme arzularının altında yatan psikoloji idi.

Riga toplantısı katılımcılarından Juris Boyars, Yahudilerle birlikte çalışan Rus mafyasının yeni Letonya için bir engel oluşturduğunu belirterek duygusal gerilimi yükseltti. Boyars, Demokrat İşçi Partisinin lideri, Letonya Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü yöneticisi ve yeni vatandaşlık yasa taslaklarının hazırlanmasında anahtar rolü oynayan bir kişiydi. Her ne kadar Rusya'da eğitim görmüş ve bir Rus'la evlenmişse de, Rus sayılan herhangi bir şeyle "kirletilme"yi reddediyordu. Bizi çocuklarının saf Letonyalı oldukları, Rus kanlarının hesaba katılmadığı konusunda bilgilendirdi, bu tecavüze uğrayan Müslüman kadınlardan doğan çocukların saf Sırp olduklarını bildiren Sırpların ifadelerine çok benziyordu. Boyars, Ruslara (Sovyetlere) onların Letonyalılara yaptıklarını yapmak istiyor gibi görünüyordu. Letonyalıların Nazileri yenmelerinde kendilerine minnet borcu olduğunu düşünen Ruslar için Boyars'ın sözleri çıldırtıcı ve aşağılayıcı idi.

Toplantının bir yerinde Rus büyükelçiliği birinci sekreteri Vladimir İonkin, Boyars'e *"Sizi ben kurtardım!"* diye bağırdı. *"Biz"* yerine tekil şahıs *"ben"* kullanması kendi etnik şemsiyesi altındakiler için onu bir sözcü konumuna getirmiş gibi gözükmekteydi. *"Siz"* Letonya ve diğer Baltık Cumhuriyetleri temsilcilerinden çok bir bütün olarak batı medeniyetine işaret ediyordu.

Tarihe geri dönüp, Rusların batı Avrupa'yı savundukları zamanlara ait seçilmiş bir zafer bulmak isteyerek kendisi bize 14. yüzyılda Rusların nasıl Moğollar ve batı dünyası arasında tek başına durduğunu ve kendilerini nasıl batı kültürü savunucuları olarak gördüklerini hatırlattı.

Gerçekten de 1241 yılında Cengiz Han'ın torunu Batu Han yönetimindeki Moğollar, aşağı Volga üzerindeki Sarai'de Altın Ordu devletini kurmuşlardı. Rusya'yı buradan 1440 yılma kadar fiili olarak yönetmişlerdi. Bununla birlikte, 1380'de Moğollar Ruslardan önemli darbeler almışlar ve bu da Moğol gücündeki düşüşün başlangıcını belirlemişti.

1380 yılında Moğolların Ruslara yenilmesi, Don Irmağı yakınında Kulikova Ovasında gerçekleşmişti. Rus kuvvetlerine Moskova Prensi Dimitri (daha sonradan bilinen ismiyle Dimitri Donskoy, Don'un Dimirtri'si) ve Büyük Prens Vladimir komutanlık ediyordu. Düşmanları Mamai Han, Litvanya Büyük Prensi İngalio'dan yardım umuyordu. Ancak Dimitri, Moğolları, Iogalia ve ordusu yardım gelmeden önce yenmişti.

Kulikova ovalarındaki savaş Ruslar için seçilmiş bir ana zaferdir. Bu savaştaki başarılarının batı dünyasını Moğol egemenliğine girmekten koruduğuna inanmaktadırlar. İonkin, eğer Litvanyalılar Moğol birlikleri ile güçlerini başarılı bir şekilde birleştirebilselerdi, Rusya ve batı Avrupa tarihinin çok değişik olacağını ileri sürmüştü. Geçmişin bu zihinsel tasarımında şimdiki stereotipler tersine dönmüştü: Litvanyalılar kötü adamlar, Ruslar da batı medeniyetinin kurtarıcıları idiler.

Letonyalılarca Rus ölüler de dahil olmak üzere Rus olan herşeyin şu andaki reddi, İonkin'in algısında Litvanyalılar, Estonyalılar ve hatta batı Avrupalılarla birlikte Letonyalıların da kendilerini Moğollardan "kurtarıcılarına" karşı gösterdikleri korkunç nankörlüktü. Kulikova Savaşının, Moğollardan çok daha yakın zamanda batı medeniyetine karşı tehdit oluşturan Nazileri temsil ettiği ortaya çıktı. Birçok Letonyalı (ve Baltık Cumhuriyetlerinden kişiler) bu ikinci "Moğollarla" "müttefik" olmuşlardı. Grup şimdi Silah Arkadaşları Mezarlığından istenmeyen Rusları uzaklaştırma arzusunun altında yatan psikolojik gereksinimlerden birini hissetmişti. Nazilerin eski düşmanı olan Ruslar yeni Letonya'nın kendi aralarındaki Nazi sempatizanlarını özümsemesi için uzaklaştırılmalıydı.

Paradoksal olarak, Baltık nankörlüğüne karşı İonkin'in duygusal olarak kendi vatandaşlarım savunması, büyük bir ülkenin temsilcisinin küçük ülkeler olarak adlandırılan ülke temsilcile-

rinin farkına varması ve onlar tarafından tanınma gereksiniminde olması sebebiyle bir açıdan Baltık özgüvenini yenilemişti. Sonra İonkin tartışmaya yeni bir sembolik arıtmayı getirdi. General I.D. Chernyakhovski, Litvanya'yı Nazilerden özgürlüğüne kavuşturan Sovyet Birliklerinin komutanıydı. Almanlara karşı cephede savaşırken 1944 yılında ölünce, Litvanya'nın başkenti Vilnius'da onuruna bir heykel dikilmişti. Ancak bağımsızlıkla birlikte Generalin heykeli memleketi olan Ukrayna'ya taşınmıştı. İonkin, generalin zafer alanından taşındığını duymanın kendisi ve diğer Ruslar için ne kadar üzüntü verici olduğunu anlattığında, Litvanya Parlamentosu ve Dış İlişkiler parlamento Komisyonu üyesi Vladimir Jarmolenko, Chernyakhovski'nin ailesinin bunu rica ettiğini hatırlattı. Ancak Ruslar için bu hiçbir şey ifade etmiyordu.

Açık olarak, anıtın kaldırılması, bir taraf için Vilnius'un Sovyet etkisinden bağımsızlığında önemli bir adımdı, diğer taraf için de Nazilerden kurtarılmalarına karşı yapılmış büyük bir nankörlük hareketiydi. Biz her iki tarafa anıt için yapılan çeşitli duygusal yatırımları anlamaya çalışmalarını önerdik. Birkaç saat sonra Litvanyalı Jarmolenko kendiliğinden General Chernyakhovski konusuna döndü: "*Chernyakhovski geri yollandığı için kendimi rahat hissetmedim*" dedi. Katılımcılar daha sonra Chernyakhovski Vilnius'da kalsaydı ve Riga'daki Sovyet görevlilerinin mezarlarına daha saygılı davranılsaydı, Baltık-Rus ilişkilerinin gelişebileceği üzerinde anlaştılar.

Bu noktada katılımcıların Baltık-Rus ilişkilerindeki karmaşanın paylaşılan bir sorun olduğunu kabul etmeye hazır hale geldikleri belirgindi. İstenmeyen cesetler konusu daha sonra toplantıdaki diğer katılımcılara bildirildi ve mezarlıklar ve anıtlarda yapılacak tek taraflı tüm değişikliklerin askıya alınmasına karar verildi. Bu tip değişiklikler sadece kahramanlar ve diğer ölülerle ilgili tüm gruplarla konsültasyonlar yapıldıktan sonra gerçekleşecekti. Katılımcılar önerilerini kendi ülkelerindeki yetkililere götürmeye ve böyle bir moratoryumun anlamını açıklamaya karar verdiler.[4]

[4] Toplantı için daha fazla bilgi için bakınız Volkan ve Harris, "Vaccinating the Political Process." Ayrıca bakınız R. Cullen'in toplantı hakkındaki görüşleri, "Cleansing Ethnic Hatred," *Atlantic Monthly,* Ağustos 1993, s.30-36.

Ben iki yıl sonra, Riga'da, Letonya'da yaşayan Letonyahlar ve Ruslarla görüşmedeyim.[5] 1993'te güzel eski şehir bir hayalet kasaba görünümündeydi. 1995'te yenilenmeler, iş yeri ve otellerin yapımı onu hayata geri döndürmüştü. Letonyahlar serbest piyasa reformları ve özelleştirme için bastırıyordu. Açıkça Avrupa Ekonomik Topluluğu, ve NATO gibi güvenlik teşkilatlarına mümkün olan en kısa sürede girmek istiyorlardı. Ancak Letonyalılar arasındaki duygusal parçalanma sürüyordu ve Letonya'da yaşayan Letonyalılarla Ruslar arasındaki psikolojik sınır çok daha katı görünmekteydi. Silah Arkadaşları Mezarlığındaki istenmeyen cesetlerin konusu hiç geçmiyordu. Mezarlığı arıtma girişimleri, buna yol açan etnik ilişkilerin psikodinamikleri, Letonya ve Rus toplumu arasında bir ayrılığı yasallaştırma gayretlerine dönüştürülünce uçup gitmişti.

[5] Carter Merkezi'nde Çatışma Çözümü Programı yardımcı yöneticisi Joyce Neu ve CSMHI'de milletlerarası akademisyen ve daha önce Sovyet Dışişleri Bakanlığının Moskova'daki Diplomatik Akademisinde yardımcı profesör olan Yuri Urbanovich bana eşlik etmişti.

BİR FİLİSTİN YETİMHANESİ
Bir Liderin Çevresinde Toplanma

Endişe yaşayan ya da gerilemiş bir grup, paylaştıkları etnik köken, milliyet ya da dine normalden daha çok tutunur. Çünkü bu bağlantılar, grubu daha derin bir gerileme ya da parçalanmadan koruyan ağ benzeri bir destek sağlar. *Büyük grup* liderine olan bağlılığı artabilir ve onu grup kimliğinin sembolü olarak algılayabilir. Kral, diktatör ya da cumhurbaşkanı, ne olursa olsun, etnik ya da ulusal bir lider takipçilerin düşman grupla olan ritüelleri üzerine dominant bir etki yaratır, bu etki küçük farklılıklarla uğraşmaktan, arıtma girişimlerine kadar uzayabilir. Tunus'ta ziyaret ettiğim bir Filistin yetimhanesinde bir lidere bağlanma abartılmıştı, çünkü çocuklar sadece ailelerini kaybetmekle kalmamışlardı, onlar hakkında hiçbir bilgiye de sahip değildiler. Bir yerde toplanmak içlerindeki belirli gözlemlenebilen davranışları güçlendirmişti; çocukların etnik kimliklerine olan bağlarının gücü yetimhaneyi etnik bağlanma ve lider-takipçi ilişkisinin incelenmesi için mükemmel bir yer haline getirmişti.

1990 ilkbaharında Tunus'ta Beyt Etfal El'Sebat (Sebat Çocuklarının Evi) yerleşim alanında, daha önceden doğum hastanesi olarak kullanılan yerdeki birçok yetim ile görüştüm.[1] Benim ziyaretim sırasında yetimhanede yaşları 7 ile 18 arasında değişen 31 erkek ve 21 kız kalıyordu. Anne-babalarını ya hiç bilmiyorlar, biliyorlarsa bile sadece silik bir hayal olarak hatırlıyorlardı. Kendilerine ebeveynlerinin İsrailliler tarafından öldürüldüğü anlatılmıştı ve onlara kahramanların çocukları olarak özel muamele ediliyordu. Hepsi Tunus'taki bu yere gelmeden, önce Lübnan, daha sonra da Suriye'deki bir yetimhanede kalmışlardı.

[1] Bir Filistinli-Amerikalı psikiyatr olan As'ad Masri ve bir Filistinli-Amerikalı psikolog olan Nuha Abudabbeh bu gezide bana eşlik etti.

Tunus'u ziyaret ettiğimde şehir, çoğunluğu Fransız olan, yakındaki Kartaca ve onun güzel plajları için gelen turistlerle doluydu. Hayat normal görünüyordu. Ancak bu şehrin içinde sürekli tetikte ve güvenlik koruması altında olan bir Filistinli topluluk da yaşıyordu. Bu sırada Filistin Kurtuluş Örgütünün (FKÖ) karargahı Tunus'ta konuşlanmıştı ve her ne kadar güvenlik nedenlerinden ötürü değişik gizli yerlerde yaşayıp uyuyorsa da, Başkan Yaser Arafat da buradaydı. Filistinliler için birbirlerini gece yarısı arayıp, basitçe *"iyi misin?"* diye sormak anormal değildi. Arafat'ın güvenlik güçleri eski, sıradan arabalar kullanarak Filistin evlerinin arasında dolaşıp, herşeyin yolunda gittiğinden emin oluyorlardı. Filistinliler sürekli olarak İsrail komandolarının gece Tunus'a gelecekleri ve baskın yapıp şu ya da bu kişiyi öldürecekleri korkusu içindeydiler. Aslında Arafat'ın en yakın çalışma arkadaşlarından biri, benim Tunus gezimden kısa bir süre önce evinde suikasta uğramıştı.

Ziyaretim sırasında FKÖ karargahına götürüldüm. Burada bulduğum şey taşıdığı sembolizm açısından çarpıcıydı. Bina gerçekten de mobilyadan arındırılmıştı. Her ofiste eski bir masa ve sandalye dışında, işlerini tamamlamak için bazen saatlerce bekleyen ziyaretçilerin oturabileceği hiçbir şey yoktu. Çıplak görüntünün nedeni, Filistinlilerin İntifada'ya katılan (benim ziyaretim sırasında devam ediyordu) Gazze ve Batı Şeria'daki çocukları onurlandırma istekleriydi. Bir FKÖ görevlisi İntifada'ya katılanlar zor şartlar altındayken, karargahtaki Filistinlilerin rahat koltuklar gibi lüksler içinde bulunmalarının uygunsuz olduğunu hissettiklerini söyledi.

Yetimhanenin Filistinli yöneticisi sürekli tetikte olan bu kültüre aitti. 30'lu yaşlarının sonunda, hoş bir kadındı. İsrail işgali altındaki topraklarda doğmuş ve 16 yaşındayken etkinliklerinden ötürü İsraillilerce hapse atılmıştı. Yönettiği yetimleri gibi, o da Tunus'a sonradan gelmişti. İki küçük çocuğu ile yetimhanede değil başka bir yerleşim yerinde kalıyordu.

Yetimhanenin geniş, duvarlarla çevrili, Filistin bayrağı asılı direği olan bir avlusu vardı. Duvarlarda İntifada'ya katılan çocukların posterleri ile Arafat ve diğer Filistin liderlerinin resimleri asılıydı. Sebat Çocuklarının Evi'ndeki yetimler cinsiyete gö-

re eşleştiriliyor ve herzaman küçük olanın yanına yaşça daha büyük bir çocuk veriliyordu. Daha sonra dört ya da beş çift, yaşlı bir kadının baktığı bir "aile" oluşturuyordu. Doktor dışında yetimhanede bakım verenlerin tümü kadındı.

Yöneticinin amacı bu gençlerin bir yuva bulmasıydı ve onları dışarıdan arkadaş edinmeleri hatta geceyi şehirde misafir olarak geçirmeleri konusunda cesaretlendiriyordu. Benim izlenimim çocukların çoğunlukla Filistinli, nadiren de Tunuslu aileleri ziyaret ettikleriydi. Her yetim haftalık harçlık alıyor ve daha büyük olanlar kendi giyim kuşamları için alışverişe çıkabiliyordu. Çocukların bir çoğu spor yapıyor ve Tunus okulları yerine tümü Filistinli çocukların gittiği okula otobüsle gidip geliyordu.

Avluda oynarken birlikte bulunan ve hepsi çok küçük olan beş çocuğu gözleme imkanım oldu. İsrail destekli Hıristiyan falanj militanları tarafından 2000'e yakın silahsız Filistinli ve Lübnanlı sivilin katledildiği Batı Beyrut'taki Sabra ve Şatila mülteci kamplarından çocukken kurtarılmışlardı. Dördü çöp kutularında, biri de yatak altında bulunmuştu. Ailelerinin ölmeden önce onları kurtarmak için sakladıkları açıktı. Çocukların gerçek kimlikleri bilinmiyordu. Birlikteyken "normal" görünüyorlardı, ancak bir tercüman aracılığıyla bireysel görüşmeye alındıklarında, her biri ajite hale gelip, ben ve diğerleri ile ilişki kurmada aşırı güçlük yaşıyorlardı. Bir tanesi aniden hallisünasyon görmeye başladı, bir diğeri mobilyaları tahrip etmeye başladı. Bana göre bu çocukların iyi, yerleşmiş bireysel kimlikleri olmadığı açıktı. Sabra ve Şatila'dan gelenlerle birlikte olmak onların normal görünmelerini sağlıyordu.

Bu beş çocuğun aksine Faruk diye adlandıracağım 17 yaşında, yakışıklı biri daha vardı. Karşılaştığım çocuklar arasında en güçlü kendilik kimliğine sahipti. Faruk, babasının İsrailli askerlerce dövülerek öldürülmesine şahit olduğunda beş yaşındaymış ve Lübnan'da yaşıyormuş. Ertesi gün annesi, bir kız kardeşi ve kuzeni vurularak öldürülmüş (Bu olaylar Faruk'un anlattığı gibidir ve ben onları doğrulama gereğini hissetmiyorum, çünkü görüşmeler bireyin kendisi hakkındaki deneyimlerini ve diğerlerinin görünümlerini ortaya çıkarmaya yönelikti, kişinin geçmişinin kelimesi kelimesine gerçeğini bulmaya değil). *"Artık an-*

ne ve babamın yüzünü hatırlamıyorum" dedi, ve yalnızken sıklıkla nasıl ağladığını anlattı ve "*Bu sağlıklı bir şey*" diye ekledi. Yetimhanede futbol takımının kaptanıydı ve diğer çocuklar tarafından çok seviliyordu.

Faruk benimle harika İngilizce'siyle konuşurken sandaletinden görünen sağ ayağındaki büyük bir yara izini ovma alışkanlığını fark ettim. Yara izi Lübnan'da kendisi çok küçükken geçirdiği bir ev kazasının sonucuymuş. Anneannesi açık ateş üzerinde tavada tatlı hamur pişirirken, kaza ile tavanın içine basmış ve ayağını yakmış. Ebeveynleri yanan yerin üzerine merhem sürmüş ve acısını azaltmaya çalışmışlar.

Faruk bu yara izi ile kendisini ilgilenen ebeveyn imgesine bağlamıştı. Bir bakıma aile tanımlaması içine amblem gibi gömülmüştü: Yara izi var oldukça içinde (derisinin altında) kendisine güç veren anne-babasına sahip olacaktı. Yara izi bulunan ayağının özel olduğuna gerçekten inanmıştı; o güçlüydü. Aslında diğer çocukların tümü karşı futbol takımlarına (hepsi Tunuslu olan) attığı bir çok golden dolayı onun ayağına hayrandılar.

Faruk yara izinin anlamının bilincindeydi. "*Anne-babamı neredeyse ayağımın içinde, vücudumun içinde hissediyorum*" dedi. Her futbol maçından sonra ve her gece uyumadan önce yara izine dokunmayı bir ritüel haline getirmişti. Faruk'un anne-babasının imgelerini sembolik biçimde yaratması ve onlarla teması pozitif kişisel kimliğinin kökünde yatıyordu. Sebat Çocuklarının Evi'nde geçirdiğim bir hafta boyunca Sabra ve Şatila çocuklarından Faruk'a kadar tüm yetimlerin Filistinli oluşlarına, paylaşılmış ikinci kimlikleri gibi sarıldıklarını gördüm. Faruk için etnik (Filistinli) kimliği baskın değildi. Ancak diğer çocukların ve ergenlerin çoğu için etnik kimlik, bireysel kimliklerine baskın çıkıyordu. Grup kimliğinin sürdürülmesi ve korunması psikolojik bir gereksinimdi. Faruk geleceğini sivil bir meslekte görüyordu. Diğer çocukların ve gençlerin birçoğu, ataların topraklarına uçmak ve düşman hedeflerini bombalamak için askeri pilot olmayı istiyorlardı. Buradaki atmosfer öyleydi ki "*biz-lik*" her yerde ortaya çıkıyordu ve sıklıkla Faruk ve ona benzeyen diğerleri bile bu birliktelik duygusuna gönüllü olarak bağlanıyorlardı.

Çalışırken, oyun oynarken, yemek yerken, televizyon seyrederken ve neredeyse sürekli olarak birbirlerini kucaklayıp öperken, yetimler hiç bitmeyen bir sevgi festivali içindeymiş izlenimini veriyorlardı. Çocuklar birbirlerinin kişisel açlıklarını yamayan Filistinli yetimler oldukları sürece sağlıklıydılar. Güzel sesli genç bir kız kurban edilme şarkıları söylerken sözleri, çevresinde toplananların hepsi için dile geliyordu. *Biz-lik* için dışarıdan da fazladan destek vardı. Yetimler bakıcıları tarafından toplu olarak "*şehitlerin çocukları*" olarak adlandırılıyordu.

Bu çocukların özdeşleştiği grup, yetimhanelerinin sınırları dışına uzanıyordu. Ziyaretim sırasında yetimler Batı Şeria ve Gazze'de İsrailli askerlere taş atan İntifada çocuklarının televizyon görüntülerini izlediler. Yetimler onları seyrederken, yüzlerce ve yüzlerce mil uzaktaki işgal edilmiş topraklardakilerle kendilerini gerçekten özdeşleştirerek taş atma hareketini istem dışı taklit ettiler. Televizyon seyretmeyip ancak İntifada hakkında konuşurken bile, vücutları seyreden kişiye gerçekten düşmanları ile savaşıyor izlenimi veren bir şekilde hareket ediyordu.

Sebat Çocuklarının Evi'nin küçük çadırı, Filistinli kimliğinin tehdit altında olduğu, tüm Filistinlilere ait büyük çadırın altına yerleşmişti. Yetimler Hans Kohn'un *büyük grup* bağlanma tanımının gerçek görüntüsünü sunuyordu.

> *Milliyetçilik (hayatla, hiçbir zaman tanıyamayacağımız milyonlarca insanın arzularıyla, tamamını asla göremeyeceğimiz bir toprakla özdeşleşmemiz) aile ya da ev ortamı sevgisinden nitelik olarak farklıdır. Bu nitelik insanlık ya da tüm dünya sevgisine benzerlik gösterir.*[2]

Bir gün öğle yemeğinde çocuklar Tunus'ta muz yetişmediği halde yemek için muzları olduğunu fark etmemi istediler. Bu muzlar onlara Yaser Arafat'ın son zamanlarda ziyaret ettiği bir yerden yollanmıştı. Başkan Arafat bu yetimhaneyi sık sık ziyaret eder ve gittiği yerlerden yetimlere hediyeler yollarmış. Yetimhanedeki rutin bakıcılardan hiçbiri erkek olmadığı için, Arafat çocukların asıl baba figürüydü. Doğal (biyolojik) babaları-

[2] Kohn, *Idea of Nationalism*, s.9.

mn adını bilmeyen en azından 20 çocuk, soyadı olarak Arafat'ı kullanıyordu. Filistin çadırının ana direği olan Yaser Arafat etrafında toplanırken, isimleri onları birbirine bağlıyordu. Arafat yetimhaneyi ziyaret ettiğinde, çocukların her biri ona dokunmaya çalışarak çevresini sarıyorlardı.

—.—

Sofistike politik kurumların örtülü tabakalarından yoksun ilkel toplumlarda, liderlik direği sıklıkla açık olarak görülebilir. Brezilya'daki Kagwahiv Kızılderilileri üzerinde araştırmalar yapan antropolog Waud Kracke, Homeo diye isimlendirdiği, katı ahlaki değerlere sahip ve takipçilerinden tam itaat isteyen bir lider buldu. Bir başka Kagwahiv yerleşim bölgesinde Kracke'nin Jovenil olarak adlandırdığı liderin çok farklı bir kişiliği vardı. Jovenil takipçilerinin ihtiyaçlarına duyarlıydı ve hassasiyeti ile sertliği arasında bir denge kurmuştu. Kişiliklerindeki ve liderlik vasıflarındaki bireysel farklara karşın Kracke dört ortak özellik belirledi: Her iki lider de güç ve prestij sahibiydi; hiçbiri yarışmadan korkmuyordu; her ikisi de diğerlerinden güç almalarını azaltan, babaları ile olan güçlü özdeşim gösteriyordu; ve her ikisi de yerleşim yerlerinin sosyal ve politik havası hakkında geniş görüş açısına sahipti.[3] Liderliği sürdürmede en önemli şey liderin kişilik yapısı değil ancak onun güç, yarışma ve bağımsızlık konusunda kendini rahat hissetmesi ve toplumsal işleyişler hakkında uzun erimli görüşe sahip olmasıdır. Kişiliği (soğuk ya da cana yakın, saplantılı ya da şaşaalı, paranoid ya da güvenen, vs.) yönetim tarzını etkileyecekse de, bu dört özellik de yönetim kabiliyetini belirleyecektir.

Bazı bireylerdeki aşırı kendilik sevgisi ve hak sahibi olma duyguları onları liderlik pozisyonu aramaya sevk edebilir. Ahlakî bir misyona sahip olduğu inancıyla yoğrulan ve bu misyonun güç aramaya yönelttiği insanlar da vardır. Peter Loewenberg'in belirttiği gibi:

Bir çok insan sevinçlerini ve memnuniyetlerini aile, sevgili, çocuklar ve arkadaşları ile olan yakın ilişkilerinden alırlar. Ancak bazı insanlar için, örneğin politikacılar, devlet kademele-

[3] Kracke, *Force and Persuasion: Leadership in an Amazon Society.*

rinde ve sahne ışıkları altında yer arayanlar için, zorunlu gereksinim, dışarıdan onay ve güç kullanma ödülleridir.[4]

Kagwahiv liderlerini araştırmanın yanısıra, Kracke onların takipçilerini de araştırdı. Her iki yerleşim yerinde de Kracke takipçilerin liderlere verdikleri rolün, büyüyen bir çocuğun ebeveynlerine verdikleri role benzer bir rol olduğunu saptamıştır. Takipçiler, liderlerini ve onların imajlarını duygusal ihtiyaçlarını tatmin etmek, kendine hakim olmayı başarmak ve olgunlaşmak için model olarak kullanırlar. Örneğin, antropolog baştaki kişinin nefis bir ziyafet sunduğu ve takipçilerinin seksüel dürtülerini tatmin ettiği ya da engellediği takipçilere ait rüyaları ve fantazileri topladı. Kracke, Jovenil ve Homero'nun her ikisinin de takipçileri ile olan ilişkisini çift yönlü yollara benzetti: Liderler takipçilerini etkiler ve takipçilerin gereksinimleri de liderleri şekillendirir.

Ancak bu iki Amazon yerleşkesinde Kracke'nin gözlemledikleri, her ne kadar psikolojik motivasyonlar ve tutumlar gözden ırak olsa da daha ileri toplumlar için de geçerlidir. Williams Kolejinden Profesör James MacGregor Burns'e göre karmaşık toplumları yönetmek: *"bir vakum içinde gerçekleşmez... ancak onları yönlendiren rasyonel ya da irrasyonel olan politik ve psikolojik güçler bağlamında yürür. Devlet işlerinin süreçleri pratikte bozulur ve düzenlenir. İcraî karar vermenin insan malzemesi; heveslilerin, ayak sürenlerin, sefercilerin, imparatorluk kuruculanının tertibatçıların ve kendi motivasyonları, tavırları ve hedeflerine sahip birçok başka kişinin standardize olmuş ve tekrarlanabilir değil sonuçları tahmin edilemeyen bileşkeleridir. İnsanlar, görülmeyen ideolojiler ve mitolojilere uzaktan gelen boru ve davul seslerine yanıt verirler. Yöneticilerin karar vermesi beklenmedik ve disfonksiyonel aktiviteler ile doludur".*[5]

Virginia Üniversitesinden Matthew Holden, herhangi bir sofistike politik organizasyonun temel yönetim yapısını üç bacaklı olarak düşünmektedir; buradaki ana unsurlar lider, yönetimdeki işleri yürüten işlem birimleri ve "çevresindekiler" olarak adlandırdığı birimlerdir (Fransızca *entourer*'dan alınmıştır,

[4] Loewenberg, *Fantasy and Reality in History,* s.10.

[5] Burns, *Leadership,* s.379.

çevirmek). Holden'a göre ABD başkanları, örneğin, genellikle "ahbaplar" olarak bilinen Başkanın çalışma arkadaşları, kişisel arkadaşları ve güvendiği danışmalarından oluşan kıdemli statüdeki insanlarla çevrilidir. Ronald Reagan'm mutfak kabinesi bu tür "çevresindekiler"in bir örneğidir. Başkanın çevresindeki başka bir halka Holden'in deyişiyle "hırslı, genç hizmetlileri" içerir; bunlar hangi hizmet gerekiyorsa ya da gerektiği düşünülüyorsa yerine getirirler. Baş yöneticiye derinden sadıktırlar ve onun peşinden kayıtsız şartsız bir itaatle giderler. Lincoln zamanından günümüz başkanma kadar, Amerikan başkanlarının bilinen baş danışmanlarından 10'da 3'ü görevi ilk aldıklarında 35 yaş ve altında idiler. Başkanın çevresindeki son grup başkana özel tavsiyelerde bulunan ve bilgi veren Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski gibi "dolaşan (migratory) teknokratlardır".[6]

Bundan dolayı sofistike *büyük grup*larda politik lider ve takipçileri arasında sıklıkla idarî tabakalar (bürokrasi) bulunur. Ancak lider en tepedeki görevlidir. Takipçileri ile ilişkilerinde sürekli olarak onların paylaşılan gereksinimlerini ve tutumlarını, seçilmiş travmalarını ve seçilmiş zaferlerini güncel olarak yenilerken ve değiştirirken bilinçli ve bilinçsiz olarak onlar üzerindeki etkisini ve kendisine bağlılık derecelerini değerlendirir. Burns bunu çok doğru belirtmiştir: "*Takipçileri üzerindeki etkisini ölçemeyen bir lider, kasabadaki geçit töreninde en önde yürüyen, ancak kortej panayır yerine gitmek üzere yan caddeye döndüğü halde hâlâ hava atarak ana caddeyi takip eden gence benzer*".[7] Aynı zamanda "*kişilerin istekleri politikacıların vaatleri ve öğütlerinden büyük ölçüde etkilenir*".[8] Lider bir grubun ilgi alanını ya da gereksinimini alır, bir ideolojiye ve programa çevirir ve daha sonra takipçilerini bunun çevresinde toplar. Takipçiler süreç içinde değişime uğrayabilir ve durumları iyileşebilir ya da iyileşmez: Fransız sivil ruhunu yeniden canlandırma ve pohpohlama

[6] M. Holden, "Bargaining and Command in the Administrative Process: Chief Executives and the Executive Entourage" (tebliğ, Hükümet Enstitüsü, Virginia Üniversitesi, Nisan 1984). Ayrıca bakınız Holden, "Bargaining and Command by Heads of U.S.Government Departments."

[7] Burns, *Leadership,* s.427.

[8] Age., s.425.

çabalarına karşın Charles de Gaulle, ortalama Fransız vatandaşının şartlarını değiştirmek için nispeten az bir şey yapmıştır.[9]

Max Weber'in 1922 yılındaki klasik çalışması, *Wirtschaft und Gesellschaft* (Ekonomi ve Toplum) basıldıktan sonra birçok kişi, güçleri kendilerine duygusal olarak bağlı grupların gereksinimlerine uyum sağlayan "karizmatik liderlerin" kriz durumlarındaki görünümlerini araştırmıştır. Kriz içindeki bir grup, kurtarış ve kurtuluş öneren birisini arar ve sıklıkla bunu, karizması grubun kimliğini dönüştürme vadeden bir liderde bulur.

Kriz zamanında ortaya çıkan karizmatik liderlerden biri Türk tarihinden gelir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu yenildiği zaman Türkler Mustafa Kemal'de (Atatürk) karizmatik bir lider buldular. Bu liderin iç dünyası, çocukluğundan beri onu bir kurtarıcı rolüne hazırlamıştı.

Ölüm evinde doğmuştu: Biri hariç tüm kardeşleri kendisinin 1881 yılında doğumundan önce ya da hemen sonra ölmüşlerdi ve babası da Mustafa Kemal çok gençken ölmüştü. Travmatik çocukluğuna kurtarma fantazileri geliştirerek ve öz güvenini abartarak uyum sağlamıştı.[10] Erişkin olarak, yas tutan annesi hakkındaki çocukluk imgesi, krizdeki Türk ulusuyla yer değiştirmişti. Türkler Kurtuluş Savaşını kazanıp, Osmanlı İmparatorluğu yerine modern Türkiye'yi kurduklarında, Atatürk bir dizi kültür devrimi yaptı ve bunlar sonuçta Türklerin grup kimliğini değiştirdi.

Abartılmış öz güveni olup, grup kimliğini değiştirmeye çalışan karizmatik liderler yapıcı ya da yıkıcı olabilirler. Atatürk yapıcı bir liderdi. Bu tip bir insan, bu kişilerin daha önceden incinmiş, paylaşılan öz güvenlerini arttırarak *büyük grup* kimliğinin pozitif yönde gelişmesine yardımcı olur. Ancak bazı liderler gruplarının kimliğinin pozitif yönde değişimi yoluna gitmezler. Onların da gruplarını destekleme amaçları vardır, ancak bunu başka bir grubu inciterek ve yok ederek yaparlar, böylece takip-

[9] Age., s.37.

[10] Başka travmatik çocukluk olayları da vardı. Volkan ve Itzkowitz bu liderin *Immortal Atatürk* adı altında [*Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yay., İstanbul, 1998] psikanalitik bir biografisini yazdılar. Burada nakledilenler Atatürk üzerine yaptığımız etraflı çalışmaya dayanmaktadır.

çileri sadece nispeten kendilerini daha iyi hissedeceklerdir. İki aşırı uç arasında Abraham Zaleznik'çe "*uzlaşma*" liderleri"[11] olarak adlandırılanlar vardır. Uzlaşma liderleri, gruplarının değişimleri özümsemelerine ve şimdi değişmiş olan grup kimliği hakkında yeni duygular pekiştirmelerine yardımcı olur. Tehditten uzak demokratik toplumlarda uzlaşma liderleri, grup kimliği üzerindeki potansiyel etkilerini erozyona uğratarak iyi ki ya da ne yazık (bu, kişinin nerden baktığına bağlıdır), birbirlerini takip ederler.

—.—

Liderlerle takipçileri arasındaki iki yönlü trafik iki taraftan da sıkışıklığa uğrayabilir; bunun nedeni liderin psikolojik yapısı ya da kendisi kadar takipçilerini de etkileyen dış güçler olabilir. Bazı liderler kendilerinin içsel, çoğunlukla bilinçsiz istekleri ve kişisel çatışmaları için dışarıdan çözümler bulmak ya da yaratmak için politik ve tarihi arenaları kullanırlar. Bunlar için güç kullanmak, kurtulma ve adaptasyon için duydukları bireysel gereksinimleri ile yakından ilgilidir. Takipçilerini grup kimliğini geliştirme yolunda teşvik edeceğine, bu tür liderler onları kendi gereksinimlerine yanıt vermeye zorlarlar ve bunu yapmakla takipçilerinin öz güveninin artacağına inanırlar. Başka durumlarda, büyük bir grubun *çadırı* sallandığında, grup üyeleri, istekleri, çatışmaları ve zihinsel savunmaları takipçilerin kimliklerini büyük ölçüde etkileyen bir kurtarıcıya sarılırlar, bu takipçilere ya iyilik ya da zarar getirebilir.

[11] Zaleznik, "Charismatic and Consensus Leaders."

ETNİK TERÖRİZM VE TERÖRİSTLER
Şiddet Yoluyla Aidiyet

Terorizm kelimesi ilk kez 1795'te kullanıldığında, bir devlet tarafından insanlarına karşı yapılan sindirme hareketlerini belirtiyordu, yani yukarıdan gelen terörizmi. Bu terim Fransız devriminin başlangıç yıllarında Fransız devrimci devlet adamı Maximilen de Robespierre'nin 1785-1794 Terör Devrinde ortaya çıktı. Robespierre devrimde, özgürlük despotizminin zulme karşı harekete geçtiğini belirterek devlet terörünü savundu. Tarihsel olarak, yukarıdan gelen terörizm, kurbanlarının sayısı ile diğer terör biçimlerini çok fazla geçti ve 20. yüzyılda bunun en dehşetli örneklerine tanıklık etti: Yahudi Katliamı (Holocost), Stalin'in katliamları ve Pol Pot rejiminin ölüm tarlaları.

Bugün *terörizm* terimi çoğunlukla aşağıdan gelen ve var olan politik düzende karışıklık yaratma, onu yıkma ya da basitçe ona karşı olan öfkeyi ifade etme girişimini belirtir. Aşağıdan gelen terörizm hareketleri en azından iki bin yıldır vardır. MS. 1. yüzyılda Judea'da iki Yahudi grup, Zealots ve Sicaric, etnik terörizm olarak tanımlanabilecek şeye başvurdular, böylece Romalı işgalcilere karşı popüler bir ayaklanmayı denediler. 11. ve 13. yüzyıllar arasında Haşşaşîn olarak adlandırılan bir şiî Müslüman mezhep gerçek İslamı bozmakla suçladıkları Müslüman liderlere suikast yaparak ideolojik dini terörizm yarattılar.[1]

Birçok bilim adamı aşağıdan gelen modern terörizmin 19. yüzyılda Rusya'da kendini *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) olarak adlandırılan bir ideolojik grubun ortaya çıkması ile başladığı konusunda hemfikirdir. *Norodnikler* çarlığın memurlarına suikast düzenlediler ve devrimi Rus toplumu içinde yaymaya çalıştılar.[2] Narodnaya Volya'nm üyeleri öldürdüklerine karşı açık nefretleri olduğu halde kurbanlarının yaşamlarını sona er-

[1] B. Lewis, *Assassins: A Radical Sect in Islam.*

[2] Reich, "Understanding Terrorist Behavior," s.264.

dirdikleri için kendi kendilerini dövdüler. Bu tür kendi kendine işkence etme ve vicdan azabı, modern çağın terörizminin bir parçası değildir ya da en azından bugünün teröristleri arasında fark edilir durumda değildir.

Terörizmin bazı türleri, ideolojik inançlar ve devrimci düşünceler tarafından güdülenir. *Etnik terörizm*, terörist liderlerinin kendi *büyük grup* kimliklerine aşırı derecede bağlanarak ve onu yaygın bir şiddetle genişletmeye çalışmasıdır. Onlar, gelişmiş politik durumlar altında grup için özerklik ya da devlet olma gibi durumları amaçlarlar. Etnik teröristler, kendi hareketlerini baskın etnik grup ya da başka büyük bir grubu işgalci, engelleyici kolonileştirici ya da dış güç olarak nitelendirerek yasallaştırırlar. Bask kurtuluş örgütü Euskadi Ta Azkatasuna (ETA), Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkari Kürdistan-PKK), Tamil Eelam'ın Kurtuluş Kaplanları (LTTE), İrlanda Cumhuriyet ordusu (IRA), Filistin'de Hamas ve FKÖ ve Lübnan'da Hizbullah bunların hepsi etnik terörist grupların örnekleridir.

Hizbullah (Allah'ın Partisi) adını Kur'andaki "*İşte Hizbullah onlar muzafferdir*" ayetinden alır.[3] Bu grup, Lübnan'da Şiî bir İslamî fundamentalist gruptur, ancak onun amacı Lübnan'ın İsrail tarafından "işgal edilmesini" sona erdirmek ve Lübnan'da bir İslam devleti yaratmaktır. 1980'lerin ortalarında Beyrut'ta Amerikan Büyükelçiliğine ve deniz kuvvetlerine ait kışlalara saldırarak dünyayı intihar bombaları ile tanıştıran Hizbullah'tı.

Benjamin Netanyahu'nun 1996'da İsrail Başbakanı olarak seçilmesinden hemen önce Hizbullah genel sekreteri, Şeyh Hasan Nasrullah, *Middle East Insight* dergisine Hizbullah'ın nasıl oluştuğunu açıkladı.[4] Nasrullah'a göre İsrailliler 1982'de Lübnan'ı işgal ettiklerinde bir grup İslamı lider (ulema) buluştu ve ülkedeki İslami gruplara kendilerini dağıtmaları ve işgale karşı dövüşme amacıyla bir çerçeve altında yeniden gruplaşmaları (daha sonra buna Hizbullah dendi) emrini verdi. Nasrullah, Hizbullah'm İran değil, bir Lübnan girişimi olduğunda ısrar etti

[3] Kramer, "Hizbullah: The Calculus of Jihad," s.542'de naklediliyor.

[4] "An Interview with the Secretary-General of Hezbollah Sheikh Hassan Nasrallah," *Middle East Insight* 12, no. 4-5 (Mayıs-Ağustos 1996), s.38-43, 84-85.

ve eğer işgal olmasaydı Hizbullah'ın da ortaya çıkmayacağını belirtti. Örgütün ilk hücresi dokuz kişiden oluştu. Onların işgale karşı çıkmaktan başka planları yoktu, ancak düşmanla "eski anlayış ve biçimlerle" yüzleşmenin olanaksız olduğunu biliyorlardı. O sırada Lübnan'da İslami kültürel kulüpler vardı, ancak Nasrullah kültürel bir grubun açık olarak işgal ile yüzleşmeye hazır olmadığını belirtti. Örneğin *"Dersler vererek bunu yapabilir miydiler?"*.[5] Bu nedenle daha askeri bir örgüte gereksinimi vardı. Hücre, uygun silahlara sahip değildi. Nasrullah şöyle açıkladı: *"Doğal olarak biz herhangi bir partiden yardım istedik. İnsanların görevi yardım etmekti. Bundan sonra Suriye ve İran ile ilişkiler başladı, Lübnan'da olup bitenlerin kendilerini ilgilendirmediğini düşünerek, diğerleri kendilerini çok fazla sorumlu hissetmediler.*[6] *Bundan sonra Hizbullah, giderek daha yapılanmış hale geldi. O "merkezileşmiş ve sorumlu bir organizasyondur".*[7]

Etnik terörist grup, başlangıçtaki etkinlikleri için mali desteğe gereksinim duyar. Terörizmi destekleyen devletler ve diğer örgütlerden yardım ister. Bir etnik terörist grubun ortaya çıkmasında yardımcı olan şey, aktif olarak terörist etkinliklerin içinde yer *almayan*, ancak aynı etnik temeli paylaşanların en azından teröristlere gizli bir sempati duymaları ve bunun yanısıra da kurbanlarına çok az acımalarıdır. Bu durum, liderin onlara katılacak izleyiciler bulmasını daha da kolaylaştırır.

Tarihsel olarak Lübnan'daki Şiî Müslümanlar soyutlanmış ortamlarda yaşadılar. Lübnan 1946'da bağımsız bir ülke haline geldiğinde devlet Maruni Hıristiyanlar ve Sünni Müslümanlar tarafından yönetiliyordu. Tel Aviv'deki Dayan Merkezinde terörizm üzerinde uzman bir İsrailli olan Martin Kramer'e göre, Şiî Müslümanlar batılılaşmayı reddettiler ve Şiîliğin 14 yüzyıllık mirasını sürdürdüler. Bu miras *"şehit olma ve acı çekme mirası idi, eski bir acıya dayanıyordu: Politik güç, 7. yüzyılda Hz. Muhammed'in ailesinin elinden çıktığında, İslam tarihinin raydan çı-*

[5] Age., s.38.
[6] Ibid., s.39.
[7] Kramer, "Moral Logic of Hizballah," s.133.

karıldığı şeklindeki inanç".[8] Başlangıçta Şiî Müslümanlar politik sistem içinde marjinalleştiler, ama onların doğum oranı Lübnan'da Şiî olmayan Araplarınınkini aştı. 1921'den 1956'ya kadar olan süre içinde Lübnan Şiî nüfusu 100.000'den 250.000'e yükseldi ve 1995'te 750.000'e ulaştı, ülkenin toplam nüfusunun %30'u kadar oldu.[9] Hizbullah kendi örgütünü kurduğunda üyeler İslamı aşırı tutuculuğu öğütleyerek dünyanın kendilerinin bulunduğu bölgeye barışı getirmek için Lübnan'da bir İslam devleti kurmayı istediklerini ilan ettiler. İslami aşırı tutuculuk, sonunda toplumun büyük bir kısmına cazip geldi ve Hizbullah'a açık ya da gizli destek verildi.[10]

Ancak etnik terörizm bir paradoks gösterir: Aktif olarak terörün içinde yer almayan *büyük grup* üyeleri, düşmana karşı şiddet eylemlerine sempati duygusu eğilimlerine karşın, kendilerini terörün çapraz ateşine hedef olarak bulurlar. Terörist hücrenin muhalefeti susturma ve kendi etnik grubu içerisinde mutlak bir otorite tesis etme ihtiyacı çok güçlüdür; öyle ki içe yönelik (kendi etnisitesine karşı) düzenlenecek bir terör kampanyası diğer hakim *büyük grub*a düzenlenecek etkili bir kampanya için zaruri telakki edilir. Örneğin FKÖ, İsraillilerle arkadaşlık sürdüreceklerini sandıkları üyelerini ve diğer Filistinlileri öldürmüştür. Bu durumda hem içsel karşı çıkmanın baskılanması,

[8] Kramer, "Hizbullah: The Calculus of Jihad," s.540.

[9] Age.

[10] Stony Brook'taki State University of New York'da sosyoloji profesörü olan Said Amir Arjormand İslâmî fundamentalizmin tam bir tanımını vermektedir: "*Tarih boyunca İslamî fundamentalizmde birlik onun İslamın merkezî esaslarını tasdikinden doğmaktadır: tevhid akidesi ve Kur'anın nihaî vahiy olduğu inancı. Bu birlik Kur'an'a aşinalığa sıkıca bağlıdır; cemaatli ibadete, beş vakit namaza ve Ramazan ayı boyunca oruç tutmaya iştirak eder ve ona kutsal kitabın lafzî hakikatinin kayıtsız şartsız (bila keyf) kabulü eşlik eder. Bu, ilahî vahye sahip olduğuna inanan ve alternatif hakikatlere karşı müsamahasız olan, farklı bir Tanrıdan-korkan kişilik tipi üretir.*" ("Unity and Diversity in Islamic Fundamentalism," s.191-192)
Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesinde dinî çalışmalar bilgini olan Valerie J. Hoffmann şöyle ilave eder: "*İslâmın hayatın tüm vecheleri için kapsayıcı bir kod olarak algılanması ve onun hem şahsî hem de millî kimlikle olan yakın bağlantısı İslâmî çözüme diğer hiçbir ideolojinin sahip olamayacağı bir sahihlik bahşeder.* ("Muslim Fundamentalists: Psychosocial Profiles," s.225)

hem de düşmanın engellenmesine karşı bir korku yaratılır. Teröristlerin şiddet eylemlerinin görünürdeki keyfi ve gelişigüzel doğası, onların yarattığı korkuyu daha da yoğunlaştırır. Ancak gerçekten çoğu eylemler, şok etme değeri ve politik kazanç sağlama açısından dikkatle seçilir.

Etnik terörizmde, teröristlerin etnik grubunun kurban olduğunun doğrulanması için masum insanlar kurban edilir. Ancak terörist eylemlerin kendileri çok fazla dehşet verici olduğunda, dünya topluluğu etnik grubun mağduriyetine duyduğu sempatiyi kaybeder. Nasrullah'ın Lübnan'daki rehineler (İsrail'in istilasından sonra yakalanan) konusundaki söyledikleri yerinde bir örnektir. "*Rehineler Lübnan'da yakalanmışlardı, ancak onlar Amerikalı veya Fransız veya Alman olduklarından tüm dünya bununla ilgilendi. Dünya basınında çok fazla yazı yazıldı. Dünyanın İsrail'in Lübnan'nın bir parçasını işgal ettiği ve İsraillilerin 300'den fazla Lübnanlı'yı tutukladıklarını (evlerinden alınan bazı kadınları) fark etmemesi talihsizliktir.*"[11] Ancak rehine alınması, insanlık dışı ve şok edici bir eylem olduğundan, dünya Lübnanlıların kurban olduklarının doğrulanmasından çok rehinelerin kaderi ile ilgilenir hale geldi.

Terörizm uzmanı Loren Lomarsky, etnik terörizmin nadiren etnik ya da terörist grubun ilan edilen amaçlarını gerçekleştirdiğini, böylece "etkinlik ve istek arasındaki uçurumun" çok büyük olduğunu vurgulamaktadır.[12] Kuzey İrlanda'da birçok kez dehşet verici terörist eylemler, barışçıl bir çözümü yakın gözüktüğü vakitlerde sabote etti.[13] Benzer biçimde 1996'da İsrailliler ve Filistinliler barış içinde bir arada var olmaya doğru samimi bir ilerleme yaparlarken, Hamas İsrail'de bir seri bombalı intihar saldırısı düzenledi. Hamas için terörizm haddizatında bir hedeftir.

Ancak birçok etnik terörist lider terörizmin gerçekten işgalci ya da baskın yabancı insanları bozguna uğratmada etkili olduğuna inanır. Nasrullah, İsrail'in müzakereler olmadan Lübnan'dan çıkarılmasının etnik terörizmin başarısına bağlı olduğu

[11] "Interview with Sheikh Hassan Nasrallah," s.40.

[12] Lomarsky, "Political Significance of Terrorism," s.89.

[13] Weinberg, "Terrorists and Terrorism,"s.81,

inancının dile getirdi. 1982'den 1985'e kadar Hizbullah etkindi: *"İsrailliler Beyrut'ta, dağ yollarında, Bekaa'da ve güneyde dolaşamaz hale geldiler. Onlar tüm vadileri, dar ve derin dereleri tuzak kurulmuş olarak düşündüler. Her kutu ya da taş bir patlayıcı gizleyebilirdi. Böylece İsrail askerleri için, özellikle çatışmanın psikolojik yönleri üzerinde zorluk çıkardı."*[14]

—.—

Kendilerini poh-pohlamalarına karşın etnik terörist liderler, kendilerinin sınırlı askeri ve politik etkinliklerinin farkındadırlar. Öyleyse onları bu şekilde davranmaya ne zorlamaktadır? Burada hangi bilinçdışı motivasyonlar yer almaktadır? Uluslararası Politik Psikoloji Topluluğunu kuran merhum Jeanne Knutson, Kuzey İrlanda terörist liderleri konusunda bir uzmandı ve onlarla yüzlerce görüşme yapmıştı. Knutson, onların kişisel öykülerinde bazı genel özelliklere sahip olduklarını saptamıştır. Onların hepsi terör kurbanıydılar, hepsi kendi kişisel güvenliklerine olan inancı bozan ya da yıkan kişisel sınırların ihlallerini yaşamışlardı. Öldüğü sırada yarım kalmış olan bir müsveddede Knutson şöyle diyordu:

Biri bir kurbanın kimliğini hiçbir zaman silemez. İlk darbe, kurbanın sürekli olarak başka bir kurban edici tarafından gelecek bir sonraki saldırı için tetikte olmasına neden olur. Saldırgan (bir kabile, diğer bir etnik grup veya millet) yeteneğini kaybetse dahi, kurbanın korkusu azalsa bile devam eder. Kişisel güvenliğe olan hayat koruyucu, ilkel inanç ihlal edilmiştir. Terörü yaşarken bir kurban, aynı anda geçmiş konusunda acı çeker ve gelecekten korkar. Temelde gelecekteki kayıp üzerine yaşanan bu yoğun kaygı, pasifliğin kurban olma durumunu sürdüreceği şeklindeki yarı bilinçli içsel bir bilgi ile harekete geçirilir. Politik şiddetin başlangıcı ... birinin sadece kendini (grubunu) savunmak için devam ettirdiği aktivitesinin kendisine karşı gelecek tehdidi azaltmaya uygun biçimde hizmet edeceği inancıdır.[15]

Bununla birlikte terörist liderler, nadiren ruhsal olarak hastadır. Kişisel kimlik sorunları onlar arasında çok fazla olsa da,

[14] "Interview with Sheikh Hassan Nasrallah," s.42.

[15] J. Knutson, yayımlanmamış notlar, 1981.

çoğu stratejik planlama yeteneğine sahip, çok zeki insanlardır. Kimlik sorunlarına verilecek muhtemel cevapların bir parçası olarak, terörist liderler kendi iç benlik duygularını, zarar verme gücünü elde etmeye çalışarak ve güç sahibi olmaya hakları olduğu duygusunu ifade ederek desteklerler.

CSMHI (Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi) araştırmasında, etnik terörist liderlerin kimlik sorunlarının gelişim döneminde başladığı görülmektedir.[16] Çoğu ebeveynler tarafından dövülme, ensest ya da başka bu tür olaylar şeklinde, kendi kişisel sınırlarını ihlal eden travmalar yaşarlar. Onların bu kişisel travmalara tepkileri daha sonra bir düşman grubun zulmüne uğramaları ya da "işgalci" bir ordunun üyeleri tarafından insan haklarının ihlal edildiği algıları ile birleşir. 1990'da Uluslararası İlişkiler uzmanı Katherine Kennedy, Kuzey İrlanda'da kendilerini özgürlük savaşçıları olarak ilan eden veya devletin böyle nitelediği 23 teröristle görüştü. Bunların hepsi daha önceki yıllarında travma yaşamışlardı. Biri alkolik bir baba tarafından dövülmüştü, diğeri cinsel tacize uğramıştı. Çoğu da ayrıca düşmanlarının elinde aşağılanmıştı. Örneğin biri 19 yaşındayken bir sınır kontrolünde durdurulduktan sonra öyle dövülmüştü ki, yüzü tanınmaz bir hal almıştı.

Tabii ki erken dönemde ya da çocuklukta uğranılan hazsızlığın fiziksel olması gerekmez; bu erken yaşta anne tarafından hayal kırıklığına uğramayı, sevilen kişiler tarafından terk edilme üzerine yaşanan hayal kırıklığını, ailenin boşanmasını takiben yaşanan derin bir kişisel başarısızlık duygusunu ya da arkadaş grupları tarafından reddedilmeyi içerebilir. Yaralanmış kişisel kimliklerinden dolayı terörist liderler, paylaşılan etnik kimliklerini kendilerinin birincil kimliği olarak kullanırlar. Başka bir deyişle *çadır bezi*; hem kişisel giysiye, hem de *etnik çadır*a hizmet eder. Etnik kimlikleri içinde onlar birinci katın yetersizliğini kapatacak ikinci kat giysiyi bulurlar. İki kat birbiriyle de-

[16] CSMHI'nin Terörizm Komitesi şu kişilerden oluşuyordu: Maurice Apprey; Rusya'dan Anatoly Golubovsky; Max Harris; Büyükelçi W. Nathaniel Howell, emekli; Katherine Kennedy; J. Anderson Thomson Jr.; Rusya'dan Yuri Urbanovich; Caroll A. Weinberg; ve ben. Komitenin bulguları yayımlanmıştır. Bakınız Volkan ve Harris, "The Psychodynamics of Ethnic Terrorism."

ğiştirilebilir hale gelir. Onların psikolojisi Sebat Çocuklarının Evi'nde görüştüğüm Filistinli çocukların psikolojisi ile aynıdır.

Çevreden gelen bir tetikleyici; devletin desteklediği şiddet gibi, travmatize olmuş bireyi terörizme doğru yönelten katalizör olabilir. Birey, pasifliğinin daha fazla travmaya neden olacağına inandığında ve etnik giysinin kendisi için kaygı ile uğraşmada ana araç olduğunu kabul ettiğinde terörizme döner.[17] Daha sonra, bireyin bu yeni kimliği onu destekleyenler tarafından fark edilir ve etnik terörist olduğu doğrulanır. Onun etkinliklerine hükümetlerden ve diğer örgütlerden gelen mali destek ve övgü, çalışmalarını ve benlik değeri duygusunu meşrulaştırır.

Açıkça, kişisel kimlik sorunları yaşayan ve travmatize olan herkes bir terörist hücre oluşturmaz. Teröristler veya onların vekilleri olacak kişiler, hem kendi kurbanlaşmış (zulme uğramış) hem de ötekileri kurbanlaştıracak saldırganlık yönlerini "öldürme" şeklinde bir psikolojik gereksinime dönüştürürler; ancak bu onların masum başkalarını dışlaştırıp yansıtmalarıyla mümkün olur. Tanınmış teröristlerce söylenen cümlelerde yansıtıldığı gibi masum insan yoktur. Benlik saygısını arttırmak ve bireyin (ya da grubun) intikam alma hakkı duygusuna karşı savunucu bir tepki olarak şiddet idealleştirilir.

Psikanalistlerin "*habis narsisizm*" olarak adlandırdıkları durumu yaşayanlara ilişkin klinik çalışmalarda da benzer psikodinamikler bulunmaktadır.[18] Çoğu seri katiller habis narsisistik-

[17] Irak, Lübnan, Libya ve Fas'ta eski bir dışişleri yetkilisi ve şimdi Stratejik ve Milletlerarası Çalışmalar Merkezi'ndeki Önleyici Diplomasi Programı yöneticisi olan Joseph Montville, İsrail ve Kuzey İrlanda'dan, terörizme "dönme"leri devlet destekli şiddetle hususî karşılaşmalara giden bir sürü teröristi zikretmektedir. Şöyle yazmaktadır:
"*1981'deki ilk IRA açlık grevcilerinin herbirinin, onyedi yaşında "Mahallî Ulster Müdafaa Birliğince yönetilen kontrol noktasında durdurulup feci şekilde dövülme"den (Francis Hughes) "yirmi yaşındayken İngiliz Ordusu tarafından ayağından vurulma"ya (Patsy O'Hara) kadar ... bir dönme tecrübesi olmuş olabilecek bir şeyleri vardı.* ("Psychological Roots of Ethnic and Sectarian Terrorism," s.176-177)

[18] Habis (malignant) narsisizm, zihni mutat olarak meşgul eden aşırı benlik sevgisinin (narsis kişilik organizasyonu) alışılmadık ve imha edici bir versiyonudur. Fazlalaşmış narsisizmi olan birisi sanki dünyadaki en iyi şeylere müstahak olan özel bir varlıkmışçasına davranır. En güzel görünüşlü,

lerdir,[19] onlar kendilik değerlerini onaylamak için "saldırgan başarılar" için (ki bunlar bazen ölümcül olabilir) çabalarlar.[20] Habis narsisizm orta dereceden aşırı oranlara kadar değişen kötülük eğilimi ile bir dağılım üzerinde olur. Terörist liderlere ilişkin çalışmalar azdır ve klinik anlamda söylenenler yetersiz kalmaktadır, bu nedenle onların ne türde bir meşum narsisizmden etkilendiğini bilmek zordur. Ancak masum insanların öldürülmesi emrini veren çoğu etnik terörist liderin eğer etnik terörizm içine girmeseler seri cinayetler işleyen katiller olmayacakları olasıdır. Bize, bir bireyin etnik çadırın örtüsünü giydiğinde masum insanları öldürmeyi planlamak ya da yürürlüğe koymak için içsel bir "izin" aldığını varsaymak kalıyor. Şiddetinin hedefleri, kendi iç dünyasından kaynaklanmış istenmeyen ve tehlikeli unsurlar olarak sembolize edildiği için teröristler bilinçli olarak suçluluk hissetmezler.

Bazı terörist örgütler (Hizbullah), tek bir bireyden çok, bir grup insan tarafından kurulur. Eğer başlangıçta terörist grubun dinamiği tek bir lideri içermiyorsa, grubun üyelerinin, birbirlerinin suçluluğunu paylaşma ve kendi içlerine almalarına izin vererek onları şiddet eylemlerinden vazgeçirecek bireysel suçluluk sorunlarını çözmesi olasıdır.

---

en zeki ve en güçlü kimseymişcesine hareket eder. Narsis kişilik organizasyonu, çocukluk acılarına ve aşağılanmalarına ve de benlik saygısındaki zaaflara savunmacı bir uyum sağlama olarak gelişir. Bir anlamda, aşırı ve mutat benlik sevgisi olan bir birey, "Ah!" yerine "Benim durumun yaralanmanın ötesinde" der. Hayat birçok gerçek zalimlikle dolu olduğu için narsis bireylerin çoğunun debdebesi zaman zaman tehdit altına girer. Böyle zamanlarda kendilerini kasvetli hissederler ve psikanalizi veya psikoterapiyi ararlar.

Başarılı narsisler de vardır. Yüksek zeka ve liderlik vasıfları olanlar bir numara olmayı başarabilirler: bir organizasyonun, bir şirketin, hatta bir ülkenin başkanı olabilirler. Topyekûn narsis kişilik organizasyonunun bir versiyonu olarak habis (malignant) narsisizm bir kimseyi kendini iyi hissetmesi için diğerine zarar vermeye, hatta onu öldürmeye zorlar. Saldırganlığı kullanmak sadece böbreküstü bezlerini değil benlik saygısını da şişirir. Bu da onu tehlikeli kılar.

[19] Stone, "Murder," s.646.

[20] Volkan ve Ast, *Spectrum des Narzißmus,* s.92.

Etnik çadırın örtüsünü giymek, kendilik duygusunu tamir ettiğinden, terörist liderler normal ve rutin görevlerini yerine getirebilir gibi görünürler. Ancak onların kişilikleri bir çeşit bölünme gösterir. Bölünmenin bir tarafında onlar (dolaylı olarak) şiddet dolu katillerdir, ancak öte taraftan sevdikleri insanlara (aile üyeleri ya da yakın arkadaşlara) ilgi gösterirler. Katherine Kennedy, Ulster Savunma Birliği'nin bir üyesi ile yaptığı bir görüşmeyi nakletmişti. İki hafta önce bir anne ve iki çocuğunu öldüren bir bombalama emrini vermekle övünen bu lider, aynı zamanda kendi küçük oğlu ile sevgi dolu bir biçimde oynuyormuş. Başka bir zamanda Kennedy, IRA'nın etkili bir üyesi ile kışın ortasında ısıtılmayan bir büroda görüşme yapmıştı. Adam kendisinin terörist eylemlerine katılımını anlatırken Kennedy'e bir palto bulmak için bu anlatımı kesmişti.

Bir terörist liderin kişiliği, ayrıca örgütün belirlenen hedefini ve ona ulaşmayı engelleyen eylemler arasındaki boşluğu da gösterir. Paradoksal olarak terörist liderin (bir aidiyet duygusu sağlamak ve *"kayıp"* kişisel kimliği ikame etmek için) terörist gruba çok sıkıca bağlanması gerçeği, grubun resmî olarak belirtilmiş hedeflerin etkililiğine ters düşer.

Eğer teröristin grubu başarılı olsaydı, ona daha fazla gereksinim duyulmayacaktı ve sonunda çözülecekti. Bir lider bir kimlik boşluğunu tolere edemeyeceğinden bilinçdışında olanaksız olan şeyi amaçlar. Hedef grup ile bir anlaşma görüşmesi fırsatı ile karşılaştığında terörist taleplerini arttırabilir ve şiddetini yoğunlaştırabilir. Psikiyatrist Jerrold Post bu olguyu *"başarının tehdidi"* olarak adlandırır:

> *Herhangi bir grup ya da örgüt için en büyük öncelik yaşamı devam ettirmektir. Bu, terörist grup için özellikle doğrudur. Onun varoluş nedenine ulaşmadaki başarı yaşamı sürdürme hedefini tehdit eder. Bu gerçek, grup için sibernetik bir denge durumunu öngörür. Terörist, üyelerine çekici gelmek ve kendini devam ettirmek için eylemlerinde ve meşrulaştırma retoriğinde yeterince başarılı olmalıdır, ancak işsiz kalacak kadar başarılı olmamalıdır.*[21]

[21] Post, "Terrorist Psycho-Logic," s.37-38.

Terörist liderler arasındaki resmi olarak belirlenen hedeflere ulaşmama eğilimi, kendi kişiliğinin zulme uğramış yönlerinin ve başkalarının saldırgan yönlerinin sürekli olarak dışsallaştırılması ile desteklenir.

—.—

Etnik terörist liderler ve onların vekilleri, siviller ya da başka hedeflere karşı şiddet eylemlerinde bulunmak için eğitilebilecek belirli izleyicilere gereksinim duyarlar. İzleyiciler genellikle 25 yaşından daha büyük değillerdir ve üniteyi başlatanlar gibi güçlü bir ait olma isteğine sahiptirler.[22] Bask ayrılıkçı teröristleri (ETA) ile yapılan bir çalışmada ETA içinde Bask-İspanyol karışımı kökenli olanların yüzdesinin orantısal olarak İspanya'nın Bask nüfusundakinden çok daha fazla olduğu (%40'a karşın %8) saptanmıştır. Bu çalışma, Bask bölgesinde Bask-İspanyol karışımı kökenlilere genellikle melez olarak küfredildiğinden, ETA'ya katılan toplumdışı edilmiş kişilerin kendi seçilmiş etnik gruplarına gerçekten ait olduklarını göstermeye çalıştıkları sonucuna vardı.[23]

Etnik teröristlerin eylemleri bir etnik çadırı sarstığında, onun altındaki bireyler, buna etnisiteye yatırımlarını kuvvetlendirerek tepkide bulunurlar, bu da onların terörist grupça daha kolay devşirilebilmelerine yol açar. Kendi etnik grubu içinde korkuyu arttırmak, etnik terörist liderlerin yeni izleyiciler bulmaları için bir stratejidir. İnsanlar, özellikle genç olanlar, korkar ya da kaygılı olurlarsa bu türden bir güç ile bağlantı kurma sonucunda bir güvenlik duygusu oluştururlar. Baskın grup (terörist olmayan ya da işgalci grup) etnik terörizmin her eylemine bazen şiddetli bir biçimde tepki verdiğinde teröristlerin etnik grubundaki genç insanların korkusu ve kaygısı artar. Şiddetin bu şekilde yükselmesi, düşman gruba karşı olan kızgınlıkla birleştiğinde teröristlerin etnik grubunu terörist lider etrafında toplanmaya yöneltir. Baskın olan diğer grup da bir saldırgandır, ancak bu başka grupla özdeşim yapmak bir ait olma duygusu sağlamaz. Baskın grubun

[22] Age., s.31. Radikal ideolojik teröristler için, bu, kimliği toplumun marjlarında olmaya bağlı olan bir küçük gruba ait olma meselesi olabilir.

[23] Clark, "Patterns in the Lives of ETA Members."

misillemede bulunması sadece terörist izleyicilerinin kendi liderleri ile özdeşimini yoğunlaştırabilir.

—.—

İslam'da intihara karşı güçlü bir yasaklama olmasına karşın Lübnanlı Hizbullah Şiîler 1983 ve 1985 arasında birçok bombalı intihar gerçekleştirdiler ve Hamas Filistinlileri bu eğilimi devam ettirdiler. 1983-1985 örneklerinden sonra "şehitlerin" isimleri halka açıklandı ve onlar ölen kahramanlar ve yeni katılanlar için rol modelleri olarak görüldüler. "Kahraman kartları" basıldı ve etnik grubun genç üyelerine dağıtıldı, onlar bu kartları Amerikalı çocukların beyzbol kartlarını topladığı gibi topladılar. Bunun aksine dünya basını teröristlerin davranışının patolojik doğasını vurguladı. Martin Kramer'e göre bu "*Şiî caddelerinde bir etki yaratmıştı, orada operasyonları yürüten teröristlerin olasılıkla patolojik oldukları söylentisi yayıldı; bu da İslamî Cihad'ın onların saldırılardan sonra kimliklerini gizlemesini gerekli kılıyordu*".[24] Ancak, İsrail'in güvenlik uzmanları birçok intihar bombacısı ya da şehit olacakların kimlikleri konusunda bilgi topladı.

Terörist liderler, gençleri bombalı intihar saldırıları yapmaya sevk etmek ve bunu onlara telkin etmek için çok çeşitli teknikler kullanmaktadırlar. İster sezgisel, isterse de tecrübe yoluyla olsun erkek çocukların bir grup, çete, kulüp vb.'nin üyeleri olarak yeni kimlikler aramak için ailelerine karşı çıktıkları zaman olan ergenlik geçişinin doğal psikolojisini anlarlar. Tipik yeni üyeler, 17 ila 23 yaş arası (bazen daha da genç) bekar erkeklerdir. Keşfe çıkanlar genellikle etnik çatışmadan zarar görmüş olanları seçerler: gösterilerde dayak yemiş veya annesi ya da babasını kaybetmiş olanlar; yetişkinlik dönemi dönüşümünü başarıyla tamamlamamış ve yabancılaşmış olanlar ve de mevcut politik ve ekonomik şartlarda pek fazla gelecek ümidi olmayanlar. Seçilen gençler ufak gruplara ayrılırlar ve bu gruplarda topluca Kur'an okuyup ilahiler söylerler. Teröristler, İslam'ın intiharı ve sivillerin öldürülmesini yasaklamasına karşılık vermek için Kur'andan ayetler bulmuşlardır. Yeni katılanları, "*Allah'ın yolunda ölenleri*

[24] Kramer, "Moral Logic of Hizballah," s.143.

ölü olarak düşünmeyin. Hayır, onlar yaşıyorlar ve rızklarını Rabblerinin huzurunda buluyorlar" gibi Kur'an ayetlerini okumaya yöneltirler. Liderler mistik ve dini bir beraberlik yaratmak ve onlara özel bir kimlik yüklemek için "*sabır, sabretmekten tükeninceye kadar sabredeceğim*" gibi esrarlı pasajları yeni takipçiler grubuna okutup ezberletirler. Bir futbol takımı veya izci grubunu biraraya getiren mekanizmalar terörist bir grup yaratmak için kullanılanlara benzer ancak sonuncusunda gizlilik üyelerini birbirine bağlar. İntiharı bombacılarına, ebeveynlerine misyonlarından bahsetmemeleri tembih edilir. Böylece, ebeveynler bilinçli bir seviyede çocuklarını bekleyen kaderden haberdar olmazlar, gerçi bilinçdışı olarak bunu az çok bilebilirler.

Fundamentalist İslamî gelenek ve mükabil kültürel normlara göre, bu gençlerin çoğu cinsel arzularını bastırırlar; hatta bazıları tahrik olmamak için televizyon bile seyretmezler. Endoktrinasyon, sert -ama dışsal- bir süperego yaratır; bu da sınırlı düşünüş ve davranış şekillerine bağlanmayı talep eder. Ama buna karşı bir güç -veya teşvik- olarak, enfes yemeklerin midelerini dolduracağı ve hurilerin olacağı cennetteki sınırsız zevkler telkin edilir. Bir intihar bombacısının ölümünden sonra, terörist grubun üyeleri, (aile üyelerinin derin acısına rağmen) bir kutlama yaparlar ve bir şehidin ölümünden "düğün" olarak bahsederler. Yeni katılanlara, daha önceden ölenlerin örnekleriyle, ümid ve bir ölümsüzlük inancı, ayrıca da kendileri öldükten sonra ebeveynleri ve kardeşlerine terörist grupça bakılacağı güvencesi verilir.

Hamas'ın 1996 intihar saldırıları için adam toplama yöntemleri farklıydı. Geçenlerde, Mühendis kod adlı terörist lider Yahya Ayaş, İsrailliilerce araç telefonuna yerleştirilen bir patlayıcıyla öldürülmüştü. Yahya Ayaş, İzzeddin el-Kasem adlı bir hızbin lideriydi (bu isim 1930'larda Filistin'de İngiliz askerleriyle girdiği bir çatışmada öldürülen Suriyeli bir teröristin nâmına konmuştur). Ayaş'ın vekili Ebu Ahmed intikam almaya kararlıydı. Ebu Ahmed Gazze'den Batı Şeria'daki Ramallah şehrine gitti. İsrail istihbaratına göre Ebu Ahmed vardığında Ramal-

lah'ta hiç intihar bombacısı yoktu.[25] Muhammed Ebu Vardeh adlı bir psikoloji öğrencisiyle arkadaş oldu ve gönüllüler toplanmaya başladı. Bunların çoğu El-Fewar (kaynatma potası) isimli Hebron'un dış mahallelerinde bulunan bir mülteci kampından geliyordu. Şehit olmaya hazır olmadan önce radikal İslam konusunda hızlandırılmış bir kurs gördüler. Kendilerini merhum Mühendisin anısına "Ayaş tugayı" olarak adlandırıyorlardı ve durdurulmadan önce 57 İsrailliyi öldürdüler. Ebu Ahmed ise kayıplara karıştı.

Hamas'ta liderlik iddiasında bulunan birçok kişi İsrail hapishanelerindedir. Bu yüzden, şu an Hamas, *"özerk ve hayli gizli dağınık toplulukların toplamından meydana gelmektedir"*[26], ve böylece hareketleri çok daha tahmin edilemez hale gelmektedir. Ayaş tugayının oluşumunun hikayesi orijinal bir terörist hücrenin nasıl yayılabileceği ve metastaz yapabileceğini gösterir. Hamas adem-i merkeziyetçi bir tarzda gelişse de diğer terörist örgütler bir lider ve onun çevresi himayesinde kalmışlardır. Bu türden merkezden kontrol edilen örgütlerden biri de Kürdistan İşçi Partisi'dir (PKK).

[25] C. Couglin, "Hamas, the Many," The Sunday Telegraph (London), 10 Mart 1996, s.6.

[26] Age.

Bölüm XI

MAĞDURDAN GADDARA
PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) Lideri

Terörist liderler üzerine doğrudan psikolojik araştırmalar yapmak nerdeyse imkansızdır. Açıktır ki, hiçbir terörist bir psikanalistin kanepesine yatmaya veya bir psikolojik teste girmeye razı olmayacaktır. Fakat 1993'te böyle bir lider, Apo olarak tanınan, 44 yaşındaki Abdullah Öcalan kendi yaşamını ayrıntılarıyla tartıştı.[1] Öcalan, Partiya Karkari Kürdistan'ın (PKK olarak bilinen Kürdistan İşçi Partisinin) lideridir. Bu parti, Türkiye'de ayrı bir Kürt devleti kurmayı amaçlayan Marksist-Leninist muhaliflerden oluşan bir gruptur.

1961'de Türk anayasası bir sosyalist partinin kurulmasına izin verdi ve Türkiye İşçi Partisi kuruldu. 1963'te seçimler yapıldığında bu parti oyların sadece %3'ünü aldı. Ancak solcu hareket büyüdü ve birkaç yıl içinde Türkiye'de solcu dernekler ve kulüpler çoğaldı. Çoğunun devrimci hedefleri vardı. O günlerde solcular ister Türk, ister Kürt kökenli olsun birlikte çalıştılar, odak noktası Marksist-Leninist ideolojiydi ve etnik bilinç henüz yoktu. 1970'lerin başında solcular ve sağcılar arasındaki bölünmeler daha derinleşti, özellikle üniversite öğrencilerinin bir kısmı ideolojilerinden dolayı öldürüldüler.

Bu sırada Abdullah Öcalan, Ankara Üniversitesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisiydi ve solcu hareket içinde çok fazla

[1] Bu bölüm için gerekli bilgi, Abdullah Öcalan'ın solcu bir Türk yazarı olan Yalçın Küçük'le yaptığı uzun bir konuşmadan gelmektedir. Bu konuşma Türkçede *Kürt Bahçesinde Sözleşi* adlı 416 sayfalık bir kitapta yayımlandı. Kitapta Öcalan Küçük'in sorularına cevap vermektedir. Bununla beraber Öcalan cevap vermenin ötesine geçer. Hayat hikayesini anlatmak ister; yetişkinlik faaliyetlerinin iç motivasyonlarını anlamak istercesine tekrar tekrar çocukluk hatıralarına geri döner. Çocukluk döneminin olayları, bunlar hakkındaki duyguları, göze çarpan semboller (mesela ebeveylerini ve nefretini temsil eden yılanlar) ve çocukluk ve yetişkinlik faaliyetleri arasındaki bağlantılara dair, Apo'nun iç dünyasının psikanalitik bir yeniden yapınlandırılması için yeterince tasvir vardır.

yer alıyordu. Bir keresinde yasadışı solcu eylemleri nedeniyle yedi ay hapsedilmişti. 1974'teki genel aftan sonra Apo ve altı arkadaşı kendi Marksist-Leninist devrimci hareketlerini başlatmaya karar vermişlerdi. Ancak o zaman bu hareket sadece Türkiyeli Kürtleri içerecekti. Apo, Türkiye'nin güneydoğusuna gitmek için Ankara'dan ayrıldı, orada Türkiye'nin yaklaşık 20 milyon Kürdü'nün %40'ı tam vatandaş olarak yaşıyordu. Apo ve onun küçük grubu yandaş toplamaya başladılar ve 1978'de kendilerine PKK adını verdiler. Başlangıçta eylemleri yerel ve politik açıdan önemli Kürt toprak ağaları ve liderlerini hedef aldı. Türkiyeli Kürtler ülkenin her tarafında ve tüm mesleklerde (devlet memurları, işadamları, üniversite profesörleri, sanatçılar ve yazarlar gibi) bulunabiliyordu (ve hâlâ da bulunmaktadır). Güneydoğu bölgesinin fakir kesimlerinde kabilesel yapılar dağılmaktaysa da birçok Kürt hâlâ kabile geleneklerine değer veriyordu. Seçimlerde oylarını nasıl kullanacakları gibi konularda aşiret liderlerini dinliyorlardı.

Apo, kan davalarını kullandı ve PKK hareketini desteklemeyen yerel toprak ağalarını öldürdü. Apo, ayrıca sınıf farklılıklarına halkın dikkatini çekti. Zengin toprak ağaları ve toprak ağalarının tarlalarında çalışan sıradan köylüleri karşı karşıya getirdi. Süreç içinde Kürt kökenli vatandaşlar arasında sadece kendi kimlikleri konusunda değil, ayrıca Türkler ve hükümet konusunda büyük bir ikilik yarattı. Bu PKK'nın gücünü yerleştirmek için kullanılan planlanmış bir stratejiydi.

Apo, Ağustos 1984'te terör kampanyasını harekete geçirdi. Zamanla cinayetler ve terörizm arttı. PKK, açıkça bağımsızlık yanlısı bir hareket içine girdi, Türkiye'de bir Kürt devleti ve yeni bir Kürt kimliği oluşturmayı amaçlıyordu. Hayret verici ve dehşete düşürücü eylemler yaptılar. 4.000 hükümet askeri ve işbirlikçisini, ayrıca PKK'ya yardım etmek istemeyen 5.000 Kürt köylüsü, kadın ve çocuğu öldürdüler. Terör egemen oldu. Bir müddet sonra Kürt milliyetçiliği yayıldı ve birçok Türkiyeli Kürt isteyerek PKK'ya katıldı. Ancak katılmayanlar da kendi etnik kökenlerinin daha fazla farkına vardılar. 1980'lerle 1990'ların ortaları arasında yaklaşık 10.000 PKK eylemcisi de Türk devletinin PKK'yı baskılama girişiminin bir sonucu olarak öldürüldü.

—.—

Türkiye Irak, İran, Suriye ve başka yerlerde yaşayan 20-25 milyon Kürt vardır. Saddam Hüseyin'in Irak Kürtlerine davranışı ve Türkiye'deki PKK hareketleri, Kürtlerin kötü durumunu dünya kamuoyuna duyurdu. Ancak dağınık nüfus ve liderler arasındaki rekabet nedeniyle birleşik bir Kürt politik hareketi yok. Kabile ve dil farklılıklarının bu bölünmelerde oynadığı rol de az değildir. İran'daki Kürtler Guran ve Laki lehçeleri, Türkiye'de Kırmançi ve Zaza, Kuzey Irak'ta Kırmançi ve Güney Irak'ta ise yazılı tek Kürt dili olan Sorani konuşulmaktadır.

Bölgedeki egemen milletler de kendi ulusal menfaatlerine bağlı olarak Kürt konusu içinde yer aldılar. Örneğin, Kuzey Irak'ta Kürtlerin bir grubu Iraklılar tarafından ve diğeri de İranlılar tarafından destekleniyor. Türkiye, Irak Kürtlerini korumada Amerika Birleşik Devletleri ve diğer müttefiklere katılırken PKK'ya karşı savaşıyor. Bu sırada Suriye kısmen Türkiye'nin bölgesel su kaynağını potansiyel olarak kontrol etmesine tepki olarak Apo'ya sığınacak yer verdi ve PKK teröristlerinin eğitilmesine yardım etti. Türkiye Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde 22 baraj ve 19 hidro elektrik santralı inşa etmek için 32 milyar dolarlık bir program gerçekleştirmektedir. Hem Suriye hem de Irak Türkiye'nin ülkelerine yeterince suyun gitmesine izin vermesi konusunda güvence istiyorlar. Türkiye İran, Irak ve Suriye kendi ulusal menfaatlerine göre tavır alıp ve bu ya da şu Kürt grubunun koruyucuları ya da düşmanları haline gelirken, Kuzey Irak'taki Kürtlerin kendileri birbirlerini öldürmektedir. İç parçalanma, rekabet ve hırs, dış manipulasyonla artırıldı ve çeşitli Kürt gruplarının şiddet ve karmaşaya dayalı bir politik kimlik aramasına yol açtı. Bu sırada PKK terörizmi, artan Kürt milliyetçiliği ile birleşerek, yasadışı uyuşturucu trafiği ile bağlantılı çok uluslu, multimilyon dolarlık bir girişim haline geldi.

Öcalan, soyadının aileden mi geldiği, yoksa bunu kendisinin mi seçmiş olduğu konusunda hiç bir açıklama yapmamıştır. Kaynağı ne olursa olsun Öcalan ismi Apo için uygun bir unvandır. Anılarında Apo, Türk, Kürt, Ermeni ve Arap kökenli vatandaşların Anadolu'da kendisinin büyüdüğü Siverek'teki köylerde nasıl bir küme halinde birbirlerine karıştıklarını anlatmıştır. Tarlalarla ve bağlarda birlikte çalışmış ve hayvanlarına bakmışlardı. Farklı etnik kökenli insanlar arasındaki evlilikler ka-

bul edilebilirdi ve ebeveynlerin çocuklarını Türk ya da Kürt olarak çağırmalarının çok büyük bir önemi yoktu. Apo'nun anneannesi (ki anılarında bazen onu annesinden daha şefkatli olarak tanımlar) Türk idi. "*Benim için, kökenim o kadar önemli değildir, fakat anamın anası Türk'tü*" diye anlatmaktadır.[2] Anadolu'nun bu bölgesinde kanbağlarının çaprazlama olduğunu hatırlayarak şunu eklemektedir: "*Ben Kürt halkının mücadelesine bir Kürt olduğum için değil, bir sosyalist olduğum için giriştim*".[3]

Apo, çok fakir bir aileden gelmekteydi. Annesinin eğitimi yoktu ama iradesi kuvvetliydi. Evde hakim olan kişiydi. Diğer köylülerle ilişki kurmak istemiyordu ve diğer kadınlar da ondan uzak duruyorlardı. Çocuklarının önünde her gün kocasını eleştiriyor ve aşağılıyordu. Bölgesel gelenek, bir kadının kocasına hizmet etmesini gerektirir, ancak Apo'nun annesi sıklıkla kocasıyla kavga eder ve onun yiyeceğini yere atarmış. Anılarında; "*annem ... olağanüstü kavgacıydı. ... Her gün komşularla kavga, her gün babayla kavga ve her gün benimle kavga...*" diye anlatmıştır Apo.[4]

Apo'nun babası köydeki en zayıf, en silik insanmış. Bir yetişkin olarak Apo, babasının köyde niye bir hiç olduğunu, diğer köylülerin onu niye beğenmediklerini merak etmiştir. Apo babasının kendi kabilesinin üyeleri tarafından desteklenmediği konusunda sıkıntısı olduğunu belirtmektedir. "*Kendisini* (babayı) *akrabaları bile hiç ciddiye almazlar ve akrabalardan çok darbe yemiş bir adamdı. Yani adeta yoktur, gitmiştir*"[5] demektedir.

Evdeki günlük gerginlikten kurtulmak için genç Abdullah, yakındaki bir dağın tepesine kaçmıştır. Babası da aynı yere gidermiş. Yaşlı adam köyün alay edilen kişisi olarak sürekli aşağılanmış, engellenmiş ve öfke yaşamıştır, ancak köyde kendini ortaya koyamamış, ya da öfkesini açık olarak ifade edememiştir. Böylece dağa çıkacak, kalbindekileri haykırarak diğer köylülere beddua edecekti. Genç Abdullah'ın da orada olduğunu görünce oğlunu aynı şeyi yapması için kışkırtmıştır. Abdullah babasına uymamış, bunun yerine büyük bir utanç duygusu yaşamıştır.

[2] *Öcalan ve Küçük, Kürt Bahçesinde Sözleşi*, s.36.
[3] Age., s.37.
[4] Age., s.31.
[5] Age., s.59.

Abdullah'ın babası oğlunu saldırgan olması için teşvik etmiş, bir anlamda kendisinin yapamadığı şeyleri yapmasını istemiş. Baba, ailesini besleyecek ekmek parası kazanamıyormuş ve Abdullah'a şöyle demiş: *"Ekmek tavşan, siz de tazı olasınız"*.[6] Baba, oğlunun kendi pasifliğinden ve aşağılanma duygularını tersine çevirecek şekilde büyümesini istemiştir. *"Abdullah'ın alnında fetih işareti var, bu gittiği her yeri fetheder"*[7] demiştir.

Abdullah'ın annesi de onu kışkırtmıştır. Çok canlı biçimde hatırladığı bir çocukluk anısında:

Şimdiki gibi hatırlıyorum, köyümde çocuklarla olan kavgamda kafam kırılmıştı, eve gelip "beni dövdüler" diye hüngür hüngür ağlıyordum. Tabii ağlamakla annemden beni korumasını, savunmasını bekliyordum. Ama annem eve gelir gelmez beni korumak, himaye etmek yerine "Ya gidip intikamını alacaksın ya da seni bu eve koymam" diye beni evden kovdu. Ve annem bu ilkesinde çok zorlayıcıydı. Daha sonra zorla da olsa, ilk eylemlerime onun bu dayatması altında başladım. Ben de saldırıya geçtim. Bir kaç çocuğun kafasını kırdım.[8]

Annesi tarafından kabul edilmek için küçük Abdullah şiddete yönelmiş: *"Annemde sevgiyi biraz aradım, fakat herhalde bu çatışma nedeniyle olacaktı ki, fazla bulamıyordum. Sevgi bulabilmem için onun istediği kalıba girmem gerekiyordu"*.[9] O bir çocuk olarak kalmıştı, böylece başkalarını inciterek hergün annesinin sevgisini elde edebileceği umudunu taşıdı. Aynı davranışla babasının aşağılanmasını da tersine çevirebilecekti. Bir yetişkin olduğunda da Apo *"7-10 yaşındaki çocukluk heyecanı"* ile yaşamaya devam etti: *"Ben büyümeyi kabul etmiyorum, bunu nasıl değerlendirirseniz değerlendirin"*.[10]

Öcalan, bir çocuk olarak kişiliğinin iki yönünü tanımlamıştır: Birincisi, ebeveynlerinin asi, acımasız ve kinci olma şeklindeki doğrudan ve dolaylı emirlerini izlemeyle ilişkiliydi.[11] O ev-

[6] Age., s.28.
[7] Age., s.28.
[8] Age., s.30.
[9] Age.. s.62.
[10] Age., s.57.
[11] Age.. s.32.

deki en büyük çocuktu ve zayıf bir babası olduğundan ailesinin şerefini şiddet yoluyla koruyan kişi olması gerektiği duygusuna sahipti. Köylüler, böyle bir oğlanın ailesi için büyük bir şansızlık olduğunu söylemişlerdi. Onu *"yalnız biri"* ya da *"ipini koparmış"*[12] biri olarak tanımlıyorlardı. Abdullah'ın ikinci kişilik özelliği bu kadar sert değildi. Derinde Abdullah korktuğunu, utandığını, aşağılandığını ve sevgi açlığı ile dolu olduğunu biliyordu. Şunu hatırlamıştı: *"Aslında bende çok çekingenlik, utangaçlık vardı ve bu hâlâ da devam eder. Fakat bunun içinde büyük cüretkârlık da vardır"*.[13]

Onun utangaçlığı, utanç ve sevilmeme duyguları, kısmen köylülerin ebeveynlerine karşı tavırları ve kendi ebeveynlerinin aşağılanmasına ilişkin kendi algısından kaynaklanıyor görünmektedir. Onun gösterdiği cesaret değersiz kılınmış bir öze karşı savunucu bir önlemdi. Ebeveynlerinden her ikisi de bu saldırgan tutumu sürdürmesi ve göstermesi için onu teşvik ettiler. Eğer o saldırgan olursa kimse ona saldırmayacak ve onu aşağılamayacaktı. Bunun bir sonucu olarak genç Abdullah köyde yılan katili olarak ün yaptı. *"Köylüler yılan gördüklerinde ilkin bana haber yollarlardı"* demektedir.[14]

Abdullah, gerçekte yılanlardan korkuyordu, ancak o korkusunu başkalarından gizlemeliydi. O, herkesin yılanları öldürmek için çağıracağı oğlan olmakta kararlıydı. Yılanları diğer çocuklara karşı kullandığı aynı silahları (taşlar) kullanarak öldürdü.

Abdullah diğer çocuklar tarafından sevilmezken o, onları nasıl manipule edebileceğini öğrendi. *"En büyük tutkularım, günlük olarak bir çocuğu alıp dağa çıkarmaktı. Ona, haydi gidip yılan öldürelim, kuş tutalım, kartal yuvasına ulaşalım derdim"*.[15] O köy geleneklerine karşı savaşmak için diğer oğlanlarla gizli bir kulüp kurmuştu, ancak gizli örgüt kurmaya çocukluğunda başladığını söylemenin dışında daha fazla ayrıntı vermez. Ayrıca dini kahramanlar ve onların mücadelelerine ilişkin hayaller kuruyordu. Bu hayaller aracılığıyla o bir mutlak kudret duygusu

[12] Age., s.26.
[13] Age., s.56.
[14] Age., s.55.
[15] Age., s.55.

hissetti. *"İlk yaşlarımdan beri bende öyle bir duygu vardı. Yani yükselme tutkum vardı"*[16] demektedir.

Onun köyünde okul yokmuş ve beş yıl süreyle Abdullah her hava koşulunda komşu bir köydeki ilkokula gitmek için bir saatlik yol yürümüş. Evde olumlu rol modelleri bulamayan küçük Abdullah, ona akıcı Türkçe konuşmayı öğreten ilkokul öğretmenine bağlanmış (Yetişkin biri olarak Apo sadece Türkçe konuşuyor ve Kürtçe bilmiyor). Eğitimi boyunca öğretmenlerinin ilgisini çekmek için çaba göstermeye devam etmiş ve çoğu onu sevmiş.

Apo'nun anılarında iki kızkardeş ve iki erkek kardeş vardır. Çocukluğu sırasında büyük kızkardeşi Havva, başlık parası ile satılmış ve başka köyden bir adamla evlenmiş. Apo, tanımadıkları bir adamın iki ya da üç günlük yürüme mesafesindeki bir köyden onların evine birkaç çuval buğday ve çok az para ile nasıl geldiğini ve Havva'yı alıp götürdüğünü anımsamıştır (kızıyla evlenmek için gelinin babasına başlık parası ödemek bir gelenekti).

Havva, onun için anne yerine geçen biriymiş. O götürüldüğünde *"Çok hayıflandığımı biliyorum... O zaman devrimci bir yaklaşımım olsaydı Havva gitmezdi. Alıp götüremezlerdi. Kesin, Havvva iyi bir kadın olabilirdi. O gitti ve kızları oldu. Sözde birini kurtaracaktım! Kendime söz vermiştim. Hiç olmazsa yeğenimi kurtaracaktım... Ülkeden koptuğum için, ne olduğunu bilmiyorum. Herhalde o da satıldı"*.[17]

Havva'nın kaybı travmatikti. Apo, hernekadar bir yetişkin olarak kendisi de bıyık bıraksa da geleneksel köylü maço imajına sahip ve bıyık bırakan erkekleri sevmediğinden bahsetmiştir. Çocukluk düşlerinde[18] sevgisiz cinsel birleşmeyi düşündüğünde Abdullah duygusal olarak şiddetli bir tiksinti yaşıyordu. Kızkardeşinin evden ayrılması Apo'nun yaşadığı cinsel ikilemin nedenlerinden biri olabilir. Bir diğeri annesinin onu reddetmesi ve babasının iyi bir erkek rolü modeli olmaması olabilir. Çocukken Abdullah kızların yanında kendisini çok rahat hissedi-

[16] Age., s.54.
[17] Age., s.63.
[18] Age., s.138.

yormuş ve kendisini cinselliği konusunda "*aşırı kontrole*" sahip Mahatma Gandi'ye benzetiyor.[19]

—.—

Abdullah'ın psişik yaşamındaki bir dönüm noktası ergenliği sırasında olmuş. O bunu "*ilk isyanı*" olarak nitelendiriyor.[20] Abdullah sevmediği küçük erkek kardeşi ile kavga ediyormuş. Onlar bağdaymış ve Abdullah Osman'ı kovalamış ve ona taş atmış, Osman eve gelmiş ve babasına kavgayı anlatmış. Yaşlı adam evin dışına çıkmış ve Abdullah'a taş atmaya başlamış, ona lanetler okuyormuş. Abdullah dövüşerek kendini savunmuş. "*Yine bütün köylüler başımıza dikilmiş, benimle babamın kavgasını seyrediyorlar. Tabi oldukça hırpalandım, sanırım zor duruma düştüm, çok çok da öfkelenmiştim.*".[21]

Olay Abdullah'ın babasından 10 lira çalması ile sonuçlanır. Fakir bir köylü için bu çok paradır.

"*Parayı alır almaz köyden çıktım. İlk defa bir çocuğun, öyle öğle sıcağında yalnız başına köyden ayrılması, tabii ki büyük bir cesaret girişimi oluyor. Sanırım 10 veya 12 yaşlarında fazla gelişme şansı olmayan çocuklardanız. Bunda çok önemli olan bir çocuğun kalkıp ta şehre yürümek cesaretini göstermesidir. Aslında onun bir isyan olduğu doğrudur. Çok büyük bir öfke ve isyana cesaret etme var. Üç adım yürüyünce köye dönüp bir bakıyorum ve "sana bir daha dönmeyeceğim" diyordum. Bu önemli. Bir tepeyı aşıyorum, bir daha dönüyorum, "senden ayrılmaya cesaret ettim" diyordum. Bir daha dönmeyeceğim, gırtlağıma kadar öfkeliyim. Hâlâ hatırlıyorum; ağacın altındayım, köye bir daha bakıyorum. Sanki ayrılış, kendi içimde duygusal alt-üst oluşlar yaratıyor. Köye bağlıyım tabii, ama kesinlikle ayrılma kararını da vermiştim. Gittim bir köy buldum. Halbuki zor yürüyorum; o köyün içinden geçmek, benim için bir dağı tırmanmak kadar zor. Onu aştım, araba ancak diğer köyde Karamezra'da. O köyü de aşıp Karamezra'ya ulaştım. Bu arada çok ürkek bir çocuk olduğumu da hemen söyleyeyim.*"[22]

[19] Age., s.136.
[20] Age., s.33.
[21] Age., s.33.
[22] Age., s.34.

Tanımadığı çevresinden korkmuş ve Nizip kasabasına kadar yürümüş, orada kızkardeşinin evi varmış. İkinci gün bir tarlada çalışmaya başlamış. Elleri buğday toplamaktan şişene kadar iki gün çalışmış ve 10 lira kazanmış. "*Demek istediğim bunun önemli bir isyan, daha da üst düzeyde bir baba otoritesine karşı çıkış, paraya el koyuş ve emekle kazanma eylemi olduğudur.*"[23]

Birey ergenlik dönemini geçirirken çocuklukta yaşadığı bağlanmaları bilinçdışında gözden geçirir. Böylece bireyin kişilik organizasyonu belirli bir şekle girdiğinde "ikinci bir bireyselleşme" ortaya çıkar.[24] Normal olarak ikinci bireyselleşme ergenin ebeveyn imgelerinden bir ölçüde kurtulmasına izin verir, böylece dünyadaki ilişkilerini daha uyumlu bir biçimde genişletebilir. Ancak bunun ne ölçüde olacağı çocuğun erken dönemdeki sorunlarını ne kadar çözdüğüne bağlıdır. Apo ebeveynleri ve kardeşlerine ilişkin devam eden içsel sorunlarla ergenliğe ulaşmıştır ve onun iki karakter özellikleri arasında yaşadığı ikilem, açıkça onun için sorun yaratmaktaydı. Onun köyü terk etmesine ilişkin anlatımı ikinci bireyselleşme ve ailevi imgelerini "yeniden gözden geçirme" girişimlerini yansıtmaktadır. Köyden kaçmasının babasının otoritesine karşı bir isyan olduğunu söyleyerek köyden fiziksel ayrılmasının ve babasını psikolojik olarak reddetmesinin birbirine geçtiğini kabul etmektedir. O eve olan bağlanmasını bırakıp bırakmayacağından emin olmasa da evden kaçması ve seyahati annesine olan bağımlılığını çözme girişimini gösterir: Köyüne/annesine son kez bakmak için durur. Sonunda o, annesinin yerine geçen birinin, kız kardeşinin evine gider.

Apo fiziksel ayrılmayı tamamlamada başarılı olsa da tüm göstergeler onun psikolojik ayrılmayı gerçekleştiremediği yolundaydı. İki ayrılma türü birbirine paralel değildir. Normal olarak ergenlik sırasında birey var olan karakter özelliklerini düzenler ve onları gözden geçirilmiş bir kişilik yapısının içine alır. Çözümlenmemiş bu çatışmalardan dolayı Apo sadece varolan karakter özelliklerine belirli bir şekil verebilmiştir, bunlar onun ergenlik sonrası kişiliğini oluşturmuştur. Bir yandan, ço-

[23] Age., s.35.

[24] Blos, Adolescent Passage, s.179.

cuklukta kaldığı sürece ailesine bağımlı (ve kızgın) kalmıştı. Diğer yandan, savunmacı cesaretini muhafaza etmişti. Apo, kendisini köyden en azından fiziksel olarak ayırdığından bağımsızlığına ve cesaretine daha inatla tutundu, böylece kendisinin sevgi-açlığı-içinde-olan-kızgın-çocuk tarafını kontrol altında tutabilecekti.

Apo "*Ben komple insanım*" demektedir.[25] O, kendisinin savunucu, güçlü benliğini (psikanalitik terimlerle *şaşaalı benliğini*) abartmaktadır ve artık hiç kimseye gereksinimi olmadığını belirtmektedir. Ancak bir seviyede kendi bağımsızlığını tam olarak sürdürememektedir, çünkü kendi içindeki çocuğun bilincindedir.

Bana bazen "kendisini peygamber sanıyor" diyorlar. Ben de bazen, PKK'nın çıkışıyla islamiyetin çıkışını karşılaştırıyorum. Ancak benim kendimi peygamber sanmama gerek yok. Çünkü günümüzde işler bilimle yapılıyor. Ama benzerlik de var. Benzerlik ilginç! Aslında çöl kişiliği, hiçliği yansıtıyor. (Apo burada Hz. Muhammed'in çıktığı çöl topluluğuna atıfta bulunmaktadır). *Hz. Muhammed'in çıkışı, çölde bir volkan patlamasıdır. Peygamber, çölde, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir zamanda çıkmıştır.*

... PKK ile epey benzer yanları olduğunu göreceksiniz. Bu açıdan peygamberin olumlu özelliklerine bağlı kalmak benim için çok değerli bir olaydır. Peygamber gibi konuşmak, peygamber gibi hitap etmek, nazarımda çok değerlidir. Kaldı ki peygamberce olmak niye kötü olsun?[26]

Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı çöl toplumu Apo'nun çocukluğunun sevgisiz ortamına benzemektedir. Kendisini Hz. Muhammed'le karşılaştırarak o fakir ve sorunlu çocukluğundan kaçma ve kadir-i mutlak bir güç olarak ortaya çıkma istediğini ele vermektedir, böylece çocukken yaşadığı yaralanmalar yok edilebilir.

Apo'nun vaka öyküsü (tarihsel kaydı) onun Nizip'teki yaşamı konusunda çok az bilgi vermektedir. Orada akrabalarıyla kalmış, ortaokula gitmiş ve zorluklarla karşılaşmaya devam et-

[25] *Öcalan ve Küçük, Kürt Bahçesinde Sözleşi,* s.98.

[26] Age., s.100.

miştir. Onun Türk olan büyükannesi ona iyi bir 'dadı' gibi bakmıştır.[27] Şaşaalı bir benlik duygusunu desteklemek için savaşlarda yer alan dini figürlerle özdeşim yapmıştır. Eğer bu mutlak kudret duyguları onun kişiliğinin bağımlı tarafını hafifletmeye yardım ettiyse bu mutlak kudretin saldırgan doğası ona bilinçdışı olarak onu sadece intikamcı olursa kabul edeceklerini söyleyen ebeveynlerinin sevgisini kazanma umudunu sürdürmesini sağladı. Abdullah Türkiye'de askerî bir okula girmek ya da Kahire'de El Ezher gibi bir dinî üniversiteye devam etmek istiyormuş. Bunun yerine Ankara'da Siyasal Bilgiler öğrencisi oldu ve 20'li yaşlarda solcu hareketin içinde yer almaya başladı.

Apo, solcu bir öğrenci olarak tutuklanıp hapishanede geçirdiği 7 ay konusunda çok az şey söylemiştir. Bir onbaşı ve dört asker tarafından kısa bir süre işkence edildiğine şöyle bir değinmiştir. Ben sadece, bu olayın ve genel olarak hapis yatmasının çocukluğundan gelen aşağılanmayla birleştiğini ve onun bir etnik terörist lidere dönüşmesine katkıda bulunduğunu varsayabilirim.

Yüzeyde görülen cesareti, mutlak kudret duyguları ve lider olmayı arayışına karşın o, çok fazla bir çocuk olarak kalmıştı. "*Bende, büyüdüm ergenlik çağına girdim, evlendim, çoluk çocuğa karıştım, baba oldum... biçimindeki duygular yoktur*" diye itirafta bulunmuştu.[28] Ama hapishaneden çıktıktan bir süre sonra Kesire ile evlenmişti. Evliliğinin sorunlu bir evlilik olması şaşırtıcı değildi. Karısı kendi Kürt kökeni ile övünüyordu ve onu sıradan bir köylü olarak algılıyordu. Karısı Apo'yu kendisi ve parti arkadaşları arasında seçim yapmaya zorladı. Yaklaşık on yıl sonra evlilik sona erdi. Apo evliliğini şöyle tanımlamaktadır: "*Ben evlilikten kaçtım ve hâlâ kaçıyorum*".[29]

PKK'nın lideri olarak Apo, binlerce Kürt kadını gerilla olarak örgüte almış ve onlara saf ve temiz kalmalarını emretmiştir. "*Bu izbandut gibi adam üzerine çökerken sen bunu nasıl kaldırıyorsun? ... Gerçi kendimi bir kadın yerine koymuyorum ama zaman zaman bunlar böyle erkeklerle yaşamı nasıl paylaşıyor diye*

[27] Age., s.44.
[28] Age., s.60.
[29] Age., s.146.

tasarlıyorum. Açıkçası çirkin buluyorum. Benim yaşantım gözönündedir, çirkin bulduğum bir şeye bulaşmak istemiyorum. Kendimi çok temiz tutmaya çalışıyorum.[30] Çocukluğunun soğuk çevresi, annesi tarafından reddedilme ve aşağılanan bir babanın varlığı, bunların hepsi, heteroseksüellikten nefret etmesine ve örtük homoseksüelliğin psikodinamiklerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Anılarının bir yerinde şöyle demektedir: "*Bir eşe sahip olmak kötü bir şey değil, ancak benim için içsel savaş bunun nasıl idare edileceği... baba olma havalarına girer, onunla gurur duyabilirsiniz ama ben bundan biraz sıkılıyorum. Yani babalar beni biraz mazur görsün, ben halen 44 yaşında bir çocuğum*".[31]

—.—

Apo'nun imkansız bir görevi vardı. Kendisinin parçalanmış iç dünyasının iki yönü ile uğraşmalı, aynı anda iki şeye hizmet etmeliydi. Yaşamı boyunca bu ikilemle uğraşmak için çeşitli yollar denedi. Köylülerin saygısını kazanmak ve kendisini "korkak" babasından ayırmak için korktuğu halde yılanları öldürmüştü. Aşağılanan bir baba ile özdeşimini telafi etmek için kendisini dinî liderlerle özdeşleştirdi. Ebeveynlerine gereksinim duyarken onlara isyan etti, ancak aynı zamanda da kendisini onların istediği biçimde şekillendirmeyi istiyordu. Apo bir yandan bazı kişilerin sevgisi, saygısı ve onaylamasını isterken, diğer yandan onların kafalarını kıran insana benziyordu. Onun şaşaalı benliği saldırgan zaferler gerektirdi ve bunlar terörist eylemlerle gerçekleştirildi. O var olan Kürt kimliğini "*hiçbir şey*"[32] ya da baskılanmış bir çocuk gibi algılamış ve onunla özdeşim yapmıştır. Bunun sonucunda Kürt kimliğine yardım etmeye çalıştı. "*Kürt benimle büyüyecektir*"[33] diyordu. Apo için Kürt kimliği (kendisininki gibi) "sıfırdan"[34] başlayacak ve "yeni" Kürtlük ve "yeni" Apo, feodal Kürtlük gelenekleri ve onun zulme uğramış çocukluk benliği ile bağlantılı olmayacaktı.

Böylece PKK'nın lideri Apo çoğu Kürt kökenli olan kadınları ve çocukları da dahil sıradan köylüleri yok etme ve öldürme-

[30] Age., s.138.
[31] Age., s.60.
[32] Age., s.57.
[33] Age., s.57.
[34] Age., s.57.

ye yöneldi. Bu insanlar onun sevilmeyen çocukluk benliğini temsil ediyorlardı ve *"bir hiç oldukları"* için yok edilmelerinden dolayı Apo, herhangi bir suçluluk duymadı. Aksine onlardan kurtulmaya hakkı olduğunu düşünüyordu, böylece yeni Kürtler (daha genişletirsek Apo'nun kendisi) temizlenmiş bir biçimde varlıklarını yeniden başlatabileceklerdi. Öfkeli Kürtler, değersiz Kürtlerin yerini alacaklardı. Gerçekten birçok Kürt bu mesajı aldı ve olasılıkla liderlerinin kişisel motivasyonlarını bilmeden Apo'ya katıldılar.

Apo kendisinin ve grubun kimlik sorunları arasındaki bağın farkındaydı:

Bu Kürt tipi ne olacak? Ben ne olacağım? Yani kimlik sorununa cevabım ne olacak? 44 yaşındayım, hâlâ bir çocuk heyecanıyla işin içindeyim. Acelem yok, her saniyem çok yoğunluklu geçiyor. Hayırlı birşey ortaya çıkarmaya çalışıyoruz: Oldukça güzel, adil, eşitlikçi, özgür, emeğe saygılı, doğayla barışık -gerçekten yani, çok idealize ediyorsunuz diyeceksiniz ama- cennetin eşiğine kadar gelmiş bir tipi ortaya çıkarmaya çalışıyoruz.[35]

Yeni Apo/Kürt'ü yaratmak için kullandığı yıkıcı yöntemden hiç söz etmez. Ancak onun yöntemi, cennetin eşiğine kadar gelmeden önce birinin cehennemden geçmesi gerektiğini ima eder.

Eğer "geleneksel" Kürtleri öldürerek, kendi çocuk benliğini de öldürüyorsa devlet görevlilerine, ordusuna ve toprak ağalarına saldırılar düzenleyerek de onu sevmeyen ebeveynlerinin öcünü almaktadır. Devleti hedef alırken bir babanın korkaklığını hedef alacak kelimeler kullanmaktadır: *"Devlete, o büyük başa söylüyorum; eğer sizde zırnık kadar mertlik varsa insanlıktan iğne ucu kadar anlıyorsanız, gelin karşılıklı oturalım ve konuşalım diyorum. Ama Türkiye'de öyle adam yok"*.[36] Burada kendi düşüncesine göre Türkiye'de güçlü erkek figürlerinin olmadığını ima ediyor; onların hepsi kendi babası gibi korkaktır.

Apo, kendine lâyık bir Türkiye ister, sanki o güçlü bir baba aramaktadır. Apo'nun bilinçaltı inanışına göre kendisinin saldırganlığından bu baba memnun olacaktır. Burada yaşanan çe-

[35] Age., s.400.

[36] Age., s.408.

lişki şöyledir: PKK'ya karşı olan şiddetli devlet misillemesinin gerçeği, Apo'nun bilinçdışı beklentilerini doyurmaktadır, sonunda devlet güçleri ve Apo'yu izleyenler arasında şiddet kısır döngüsü devam edecektir.

Terörizm aracılığıyla Apo ebeveynlerine, ailesine gülen köylülere, kavga ettiği kardeşine ve ona kötü muamele yapan gardiyanlara olan kızgınlığını tatmin edebilmiştir. Saldırgan olmakla, babasının onun bir fatih olacağı şeklindeki savunucu kerametini yerine getirmeye çalışmıştır. Canavarlıkları ile de ona sadece öç aldığında kabul göreceğini söylemiş olan annesinin sevgisini kazanmaya çalışmıştır. "*Sevgi için yürüttüğüm büyük bir savaş var*"[37] demiştir. Onun terörist eylemleri çocukluğunda diğer çocukları dağlara götürme eylemleri ile paralellik göstermektedir. Çocukluğunda Abdullah yakaladığı çocuklara iyi zaman geçireceklerini ve yiyecekle (Abdullah'ın yakaladığı kuşlarla) ödüllendirileceklerini söylemiştir. PKK'nın lideri olarak da genç insanları, kendisinin izleyicisi olmaları için gerektiğinde zorla ya da baskı ile dağlara göndermiştir. Onlara yeni Kürtlük ideali ile ödüllendirileceklerini söylemiştir.

Apo hiçbir yerde PKK'nın neden olduğu dehşet ve insanların ölmesi üzerine vicdan azabı ya da üzüntü duyduğunu belirtmemiştir. Aksine o terörü idealleştirmişti. "*Bizim güzellik kraliçemiz savaştır, savaşın güzelliğine kesinlikle vurgunuz. ... savaşın ateş olduğunu biliyorsunuz. Ateşe ne atarsan yakar, buna rağmen bizim tanrımız savaş tanrısıdır*"[38]. Asıl şaşırtıcı olan Apo'nun ateşli silahlara ve bıçaklar gibi kesici aletlere ilişkin bir fobisi olmasıydı, ancak "savaşın kuramı ve pratiğini" mükemmelleştirmiştir. Kendisi de bu uyumsuzluğu fark etmiştir ("*Bu nasıl izah edilebilir?*").[39] Bu Apo'nun sürüklendiğini hissettiği aşırı uçlara ilişkin yaşadığı şaşkınlığı göstermektedir. Ama kendisi bölünmüş benliğini temsil eden kızgınlık duygularını yapıcı bir biçimde kanalize edememektedir.

[37] Age., s.64.
[38] Age., s.74.
[39] Age., s.75.

ROMANYA'DA TOTEM VE TABU
"Ölmüş" Bir Liderin İçselleştirilmesi ve Etnik Çadırın Yeniden Dengelenmesi

Abdullah Öcalan'ın iç dünyasının öyküsü lider-izleyen ilişkisinde iki yönlü yolun liderden gelen acil ve bozucu mesajlarla nasıl doldurulduğunu göstermektedir. Bir liderin büyük bir grubun kimliğini önemli ölçüde etkileyebilmesi, izleyicilerin onun imajını içselleştirdiklerinin açık bir göstergesidir. Bir kez bu olduktan sonra böyle bir lidere yaptıkları özdeşimi kolay kolay değiştiremezler; hatta o yok olsa bile. Romanya'da Nikolay Çavuşesku'nun etkisi, kendisi idam edildikten yıllar sonra da devam etmiştir.

Çavuşesku Romanya'yı çelik bilekle 1965'ten Aralık 1989'a, kanlı bir ihtilalle devrilinceye kadar yönetmiştir. Çavuşesku ve karısı Elena'nm 1989 Noelinde idam edilmelerinden sonra komünist rejim bir biçimde demokrasiye yolvermiştir. Romenler, Çavuşeskulardan kurtulmaktan memnundular ama diktatörün gidişi etkisinin bitmesi anlamına gelmedi. Ölümünden yıllar sonra bile Çavuşesku'nun Romenlerin sallanan etnik çadırını yeniden sağlamlaştırma çabalarında etkisi devam etti.

Despot lider Çavuşesku Komünist Parti başkanı, devlet başkanı, ordu komutanı, Ekonomik Konsül yönetici başkanı ve yeni Bükreş'in mimarıydı. Kendisi herkes tarafından bilinen korku yaratıcı baba figürüydü. Ondan nefret ediyorlardı ancak kendilerini ondan koparmaları da mümkün değildi. Romenlerin çoğunun, Çavuşesku ile Komünist Partisi vasıtasiyle ilişkisi vardı. Onların partiye katılma nedenleri farklıydı. Bazıları ilerlemek bazıları inançları nedeniyle, diğerleri ise 1968'te Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgal etmesinden sonra sıranın kendilerine geleceğini düşündüklerinden partiye katılmışlardı.[1] Çavuşes-

[1] Katılımdan sonra, vatanseverlerin çoğu Sovyet işgaline direnişin yuvada reformlar yapılması manasına geleceği şeklindeki ümitlerinde çabucak

ku'nun politikasını beğenmelerinin yanısıra, Romenler ona gücünün yarattığı atmosferden dolayı duygusal olarak bağlanmışlardı.

Bağlanma ve nefret birbirlerini dışlayan şeyler gibi gözükse de, elbette nerdeyse tüm ilişkilerin anahtar faktörü ikiz anlamlılıktır (*tezat; ambivalance*). Suistimal edilmiş sevgililer, sürekli acıya rağmen, genelde partnerlerinden ayrılmakta isteksizdirler. Bir takipçi, saldırganla arasındaki bir bağa tekabül eden bir bağımlılık yüzünden ondan kaçmayı ne kadar arzu etse de ayrılmanın imkansız olduğunu görür. Romenler örneğinde, onların Çavuşesku'nun imajına (ihtilaflı da olsa) bağlanışları ona ve eşine yas tutmayı zorlaştırmaktadır.

Çavuşesku'ların kaybı Noel devrimi sırasında yitirilenlerin yasıyla karıştığından, daha da karmaşık hale gelmiştir. Devrim sırasında ölenlerin (hem devrimciler, hem de Çavuşesku tarafları) cesetleri Bükreş'in dışında Romanya Ulusal Mezarlığının dışına gömülmüştür. Bir tabela, devrimcilerin ve onlara karşı gelenlerin aynı olduğunu göstermektedir: "*Devrimin Kahramanları*". Devrimcilerin ve onlara karşı gelenlerin karıştırılması tutulan yası karmaşıklaştırmış, patolojik yapmıştır. Yas tutanların duydukları sempati ne olursa olsun, gömülme yerinde "kötü" bedenlerle "kahraman" bedenler iç içe geçmiştir.

—.—

Çavuşesku sonrası Romanya'ya, Freud'un ilkel insanın yazılmamış tarihini psikanalitik görüşle yeniden kurması ışığı altında bakmak ilginç olur. *Totem ve Tabu*'da Freud çeşitli antropolojik kaynaklara dayanarak ilkel insanların liderler tarafından yönetilen küçük kabilelerde yaşadıklarını belirtmiştir. Sınırsız gücüyle lider ya da baba, kabiledeki kadınları kendi özel mülkü olarak görmektedir. Eğer genç bir erkek ya da bir oğlan çocuk kıskançlık gösterirse öldürülür, hadım edilir ya da kabileden atılır. Ceza dayanılmaz olduğu için, genç erkekler kuvvetlerini birleştirip savaştıklarında babayı öldürüp, yemişlerdir. Ancak

hayal kırıklığına uğradılar. Bu bilgi, Çavuşeşku Romanyasında eski Amerikan elçisi ve 1995 senesi itibariyle, Atlanta, Georgia'daki Carter Merkezi'nde Çatışma Çözümü Programı yöneticisi olan Büyükelçi Harry G. Barnes Jr.'la yapılan şahsî konuşmadan gelmektedir.

baba öldüğünde de etkisi ortadan kalkmamaktadır. Ölümüyle daha güçlü olmaktadır. Babayı yiyerek oğlanlar nefretlerini doyurmaktadır. Ama babalarına yönelik gizli sevgileri yüzünden onu öldürdükleri için de suçluluk duymuşlardı. Aslında suçluluk duyguları, amaçlarından uzaklaşmalarına neden olmuştu. Duydukları suçluluk nedeniyle kendi kabilelerinden kadınlarla ilişki kuramıyorlardı.

Babanın hayaletinin musallat olduğu kişiler onun yerine ürkütücü ve güçlü bir hayvanın sembolik tasarımını koymuşlardı, bu bir totemdi. Totem, çocukların ambivalansım ve ölmüş babalarına yönelik yaşadıkları nefreti ve sevgiyi özümsüyordu. Ancak babanın hayaleti totemde yaşadığı için çocuklar onun etkisinden kurtulmuş değillerdi.

Bazı ilkel kültürler kendisini totemin etkisinden kurtarmak için insan kurban etmeye ve yamyamlığa yönelirken diğerleri ritüeller geliştirmiştir. Bu ritüellerde sembolik (totemik) hayvanın yenilmesi kesinlikle yasaktır sadece bazı festivallerde yenilmesine izin verilir. Hayvan tören yapılarak belli bir ritüelle kesilir ve birlikte yenilir. Böylece hayvanın öldürülmesinin sorumluluğu paylaşılır, sonra kurban edilen hayvan için yas tutulur ve yapılan kutlamalar bunu izler (İlkel totem festivallerindeki ritüel yas, nesnenin kaybının kabullenilmesi ve içsel uyumun yapıldığı yas çalışması gibi değildir). Totemin iki güçlü yasaklaması vardır: Birincisi totem hayvanını öldürmektir (baba katli), ikincisi aynı klandan kadınlarla cinsel ilişkide bulunmaktır (ensest). Liderden nefret etme ve ona bağlanma ve onu yenme durumu, baba ile sorunlu bir özdeşimde sonlanmaktadır.

Freud'un insan neslinin doğuşu öyküsü doğru olsun ya da olmasın, *Totem ve Tabu*'da belirgin psikolojik gerçekler ortaya çıkmıştır. Bunların Romanya'da yaşanan olaylarla ilişkisi vardır. Çavuşesku İsa'nın doğduğu kutsal günde öldürüldüğünden, öldürme hareketinin kendisi ritüeldir. Doğumun olduğu gün öldürme, ölüme ilişkin ambivalansı (ikizanlamlılık) göstermektedir. Bugün çok az insan Romanya'nın Çavuşesku'nun yönetiminde daha iyi olduğunu söylemektedir. Ama Romenler Çavuşesku'yu pek çok şekilde özellikle de onun ölümünden sonraki liderlerin hareket ve politikaları yoluyla yaşatmaktadır. Yeni li-

der takımı bir çeşit totem olmuştur. Çavuşesku'nun niçin ve nasıl böyle bir etkisi olduğunu anlamak için önce onun kişisel geçmişine ve tarihteki yerine bakmalıyız.

—.—

Nikolay Çavuşesku Bükreş'in 100 mil batısında fakir, kalabalık bir ailede doğmuş. Kısa süren formel bir eğitimden sonra ailesini 11 yaşındayken terk etmiş ve Bükreş'e gelmiş. Ergenlik döneminde ideolojik bir komünist olmuş. Komünist faaliyetlerinden dolayı hapsedilmiş, ancak 1948'de Romanya bir halk cumhuriyeti olduğunda ülkesi Çavuşesku'ya kollarını açmıştır. 1965'te sanayileşme hızlanırken onun da gücü artmış. Batı onu bağımsız komünist lider olarak görüyor ve tümüyle Sovyetlere teslim olmayacağını düşünüyordu. Böylece batı onun despotluğunu gözden kaçırmıştı. Charles De Gaulle 1968'de, Richard Nixon 1969'da Romanya'ya gitmiş ve ne yazık ki Çavuşesku'nun güvenilir bir komünist lider olduğu mitini aşamamışlardı. Gerçekte Çavuşesku, insan haklarını çiğnemekteydi ve yaşlandıkça daha paranoid olmuştu. 1960'lardan başlayarak dört çocuktan daha azma sahip olan kadınlarda kürtajı ve doğum kontrol yöntemlerini yasakladı. Böylece onun şaşaalı planları daha çok Romen ile gerçekleştirilecekti.[2] Daha sonra kendisine karşı koyabilecekleri ezmek için daktiloların polis tarafından kayıtlarının tutulmasını istemiş, böylece kendisi aleyhine bildiri yazanları belirleyebilecekmiş.

Robert Cullen, Çavuşesku'nun yemek tadıcıları tuttuğunu, onlara yemekleri tattırarak zehirli olup olmadıklarını belirlediğini anlatmaktadır. Yabancılarla el sıkıştıktan sonra ellerini alkolle siliyormuş. Hem evine, hem de çalışma odasına radyasyon detektörleri koymuş. Genel toplantılarda Çavuşesku'ya çiçek vermek için seçilen çocuklar "*önce hastaneye gönderilip enfeksiyonları olup olmadığı araştırılıyor ve olmadığına karar verildikten*

[2] Nüfus artışının bu saldırgan teşviki ve birçok ailenin aşırı sefaleti yüzünden yetimhaneler, yıkılmış veya kötü işleyen ailelerden kopmuş çocuklarla dolmuştu. Kirli iğneler ve kan stokları sebebiyle bu çocukların üçyüzden fazlası pediyatrik AIDS'in erken kurbanları oldu. Bugün Bükreş'te metruk bina ve parkları dolduran yüzlerce sokak çocuğu var. Bunların cinsî faaliyetleri, HIV virüsü, hepatit B, frengi ve tüberkülozu yaymıştır.

sonra yanaklarını öpmek için Çavuşesku'ya uzatmalarına izin veriliyordu ".[3]

1980'lerde Çavuşesku Romanya'daki 13.000 köyün 8.000'ini yok etme planını ilan etmişti. Amacı daha iyi bir Romanya yaratmak olsa da bu hareketin temelinde, Macarların yaşadıkları yerleri yok etmekti. Aslında bu hareketten bazı Romenler ve diğer küçük gruplar da kısmen etkilenecekti. Romanya'nın 23 milyon nüfusunun 2.2 milyonu, çoğunluğu Transilvanya'da yaşayan Macarlardan oluşmaktadır.[4] Tarih boyunca Macar ve Romanya halkları bu bölgeyi kendilerine ait olarak benimsemiştir. Çavuşesku'nun yenileme projesi Romenlerin Macar toplumu ile olan etnik sorunlarını alevlendirmiş oldu.

"Sistematize" edilmiş taşra Romanyası hiçbir zaman tümüyle gerçekleşmedi. Ama Bükreş'in bir kısmı yeni binaların yapılması için yıkıldı. Yeni yapılacak binalar Romenlerin soy büyüklüğünü gösterecekti. 1985'te tarihî Bükreş'in beşte biri yerle bir edildi. 9.000'dan fazla ev, bir katedral, bir düzineden fazla kilise yıkıldı. Bunların çoğu 19. yüzyılda ya da daha önce inşa edilmişti. Bunların yerine Çavuşesku, Casa Poporului'nin (Halkın Evi) inşa edilmesini ve üç kilometre uzunluğunda Sosyalist Zafer Bulvarı'nın yapılmasını emretti. Casa Poporului, Pentagon'dan sonra dünyadaki en büyük binadır.

Romanya'nın sınırlı kaynaklarından büyük bir kısmı Bükreş'i *"yeni sosyalist adam için ilk sosyalist başkent"* yapmaya harcanmıştır. Ölümünden önce Çavuşesku her ay defalarca Casa Poporului'yi denetlemiştir. Burayı *"benim evim"* diye adlandırmakta ve temel değişiklikler konusunda sürekli emirler vermiştir. 1980'lerin sonlarında 20.000 işçi vardiya usulü bu proje üzerinde çalışmaktaydı. Ancak Çavuşesku Casa Poporului ve Sosyalist Zafer Bulvarının tamamlandığını görmeden öldürüldü. Ölümünden sonra beyaz, dört bölümden oluşan bina Parla-

[3] R. Cullen, "Report from Romania: Down with the Tyrant," *The New Yorker,* 2 Nisan 1990, s.94-112.

[4] Romanya'da oturan 2.2 milyonun yanısıra Slovakya'da 600.000 ve Sırbistan'da yaklaşık 385.000 Macar var. Sırpların etnik temizlik faaliyetleri başladıktan sonra 20.000'den fazla Macar Macaristan'a sığındı.

mento Binası cadde de Bulevardul Unirii (Birlik Caddesi) olarak adlandırıldı.

—.—

Romanya'daki devrimin ani ve bir sürpriz şeklinde gelmesinden 1989 Aralığından önce rejime bir direnç olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Devrimin önde gelen bir şahsiyeti, Çavuşesku sonrası Romanya hükümetinin en açık sözlü eleştirmenlerinden biri olan Piskopos Lázló Tökés'di. Etnik açıdan Macar ve (Kalvinist) Reformcu bir rahip olan Tökés, Kuzey Transilvanya'daki bir kiliseden güney Transilvanya'daki karışık nüfuslu Timişoara merkezindeki bir kiliseye "*geçici olarak gönderilmişti*". Oradaki görevinin 15 Aralık 1989'da bitmesi ve önceki görevine dönmesi bekleniyormuş, ancak öğrencilerin kilisede milliyetçi şarkılar söylemesine izin verdiği için Tökés'in başı derde girmiş. Birkaç ay sonra hükümet eski kilisesi yerine başka bir yere gitmesi ya da papazlıktan azlini istemiş.

Cemaat genç ve karizmatik papazı seviyormuş Direniş için ayaklanmış ve onun Timişoara'da kalmasını istemişler. 15 Aralık 1989'ta tahliye ihbarını alması üzerine 200 kişilik cemaat üyesi onu savunmaya gelmiş. Olaylar ciddi bir ayaklanma seviyesine yükselmiş. Avrupa'nın komünist hakimiyet altındaki diğer ülkelerdeki benzer iktidar oyunlarının olduğu bir sırada, Tökés basına yanaşmış ve Romanya'daki Macarların sözcülüğünü yapmış. Romenler da dahil Timişoara halkı desteklerini göstermek için olay yerine gitmişler. Ertesi gün, bir grup Timişoara'lı Komünist Parti merkezlerini basıp tahrip etmişler. Bir görgü tanığı, kalabalığın "*sanki hipnoz altındaymış gibi delirdiğini*" söyledi. Ulusal şarkılar söylenmiş, Romanya'nın uyanması istenmiş ve "*kahrolsun Çavuşesku*" sözleri duyulmuş. Çavuşesku daha önce bu tür duygusal hareketleri kendi kontrolü altındaki polis güçleri ile bastırabiliyormuş. 17 Aralık'ta devlet güçleri ateş açmış ve yüzlerce göstericiyi öldürmüş. İki gün sonra genel grev ilan edilmiş ve Timişoara halkı caddelere dökülmüş. Romanya'nın diğer yerleriyle telefon hatları ve yollar kesildiği için, Timişoara halkının diğer bölgelerde ne olduğu hakkında hiçbir bilgisi yokmuş. Devletin kontrolü altında olan medya, Timişoara'daki olayları "*etnik sorunlar*" olarak üstünkörü veriyor-

muş. İhtilallerin Bükreş ya da diğer bölgelere nasıl sıçradığı bilinmemektedir.[5]

20 Aralık'ta Çavuşesku bir televizyon konuşması yaparak, Timişoara'daki olaylar için, holiganları, irredentistleri (Macarları kastediyor) ve yabancı ajanları suçlamış. Bundan sonra Çavuşesku'yu destekleyen bir gösteri düzenlenmiş. Gösteriye eşi ve Politik İcra Komitesinin üyeleri katılmış. Bükreş'te kalabalığın bağırışları arasında halkı selamlamışlar. Ama beklenmedik birşey olmuş. Bazı kişiler *Ceauşescu dictatorul* ! (diktatör Çavuşesku) diye bağırmaya başlamışlar. Caddeler hemen genç insanlarla dolmuş ve Bükreş'te ihtilal ciddi bir biçimde başlamış.

1993 Mart'ında Romanya-Macaristan çatışmasını araştıran Amerikalı ekibin bir üyesi olarak Romanya'daydım.[6] 21 Aralık 1989'da Bükreş'in merkezinde alışveriş yaparken, üniversitenin yanında gençlerden oluşan bir grup görmüş olan bir kadınla konuştum. O zamana kadar ihtilal olduğunun farkında değilmiş. Başka bir kadın, kahvede oturmuş kahvesini içerken, bir büyükannenin kız torununu keman dersine götürdüğünü, bir adamın köpeğiyle yürüdüğünü ve insanların ekmek almak için kuy-

[5] Beni bilgilendirenler arasından, ayaklanma olduğunda Timişoara'da bulunan birisi, bana, oradakilerin diğer şehirlere telefon edemediklerini anlattı. Ancak Cullen, olay sırasında Timişoara'da olan bir arkadaşı tarafından aranan Bükreş'teki bir kadının hikayesini nakletti. Arkadaşı, üstü titizce örtülmüş bir ifadeyle, sadece şunu söylemiş: "Büyük bir fırtına var ve gökyüzü kırmızı" (bakınız Cullen, "Report from Romania," s.96). Cullen, ayrıca, Bükreş'teki insanların Timşoara'daki olayları BBC ve Özgür Avrupa Radyosu'nu dinleyerek öğrendiklerini belirtti. Bunlar konuyla ilgili akademik yazılar fakat, psikopolitik teşhisim için, ben, en çok mutlak hakikatten ziyade insanların algılarıyla ilgilendim. Ne var ki Romanya'da konuştuğum insanlar beni konu üzerinde aydınlatamadılar. İhtilalin ilk günlerine dair bir belirsizlik havası vardı.

[6] Kongredeki bir kaç kişi de dahil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı gözlemciler, Çavuşeşku'nun düşüşünün yarattığı travma ve Romanya'nın dünya üzerinde yeni bir kimlik ve yer arayışının, Romenler ve Romanya'da yaşayan Macarlar arasında artan etnik çatışma ve hatta doğrudan savaşla sonuçlanacağından korkuyorlardı. Buna uygun olarak, Romanya'daki durumu çalışmak için Amerikalı bir takım (küçük grup) için fonlar ayrıldı. Takıma eski diplomat Joseph Montville başkanlık ediyordu. Takımın diğer üyeleri, toplumsal ihtilaf çözümünde uzman Merle Lefkoff, A.B.D. Ordusu Mühendisler Şubesi'nin ihtilaf çözümü programından Jerome Delli Priscoli ve bendim.

rukta bekleştiklerini gördüğünü hatırladı. Ama bu sırada tarih oluşmaktaydı. Ertesi gün bir barikata geldiğinde sekiz kişinin öldüğünü görmüş ve o gece televizyonda ihtilali izlemiş.

22 Aralık sabahı 71 yaşındaki Çavuşesku karısı Elena ile birlikte Merkez Komitesi binasından helikopter ile kıl payı kaçabildi. Bu sırada yüzlerce gösterici parti merkezlerini basmıştı. Ion Iliescu (Romanya'nın sonraki lideri) ve Martin Dan gibi partiden kopmuş elemanlar ve Radu Filipesku ve Mircea Dimescu gibi muhalifler, Romanya televizyon istasyonunu ele geçirmişler. Milli Kurtuluş Cephesinin (NSF) kurulduğu bildirilmiş ve kendilerini yeni ülkenin liderleri olarak ilan etmişler. Ancak görünürde daha önceden organize edilmiş bir darbe olmadığı ve muhaliflerin Bükreş'te yayılmış bir seferberliğe girişmedikleri anlaşılmaktadır. Iliescu ve arkadaşlarının iktidarı nasıl zaptettikleri hâlâ bir sırdır.

Bu hikayeye göre, diktatör ve karısı, o sabah kendisine Merkez Komitesi binasının koruma görevi verilen General Victor Atanaise Stanculescu tarafından NFS temsilcilerine teslim edilmiştir (Stanculescu daha sonra Romanya'nın Savunma Bakanı olmuştu).[7] Gerçek ne olursa olsun, diktatör ve eşinin yakalanmalarından sonra NSF sözcüsü açık yargılama olacağını söylemiş. Üç gün sonra Çavuşesku'ların katledildikleri bildirilmiş. Dokuz saat süreyle sorgulanmışlar ve askeri bir mahkeme onları ölüme mahkum etmiş. Mahkemenin, kendi işlerine uyacak şekilde değiştirdiği video teypler, ateş eden ekip ve Çavuşesku'ların kıvrık ölmüş bedenlerinin resimlerini, Romenler ve bütün dünya görsün diye, basın yayın organlarına verilmişti. Teyplerde Stanculescu mahkeme salonunda görülmekteydi. Ölüleri gizli mezarlara gömmüşlerdi.

—.—

Romenler korkunç liderlerinin ortadan kaldırılmasından dolayı çok sevinmişler ancak ilk coşku döneminden sonra halk çok az şeyin değiştiğini fark etmiş. Halkın çoğu NSF'nin Romanya Komünist Partisi içinde anti-Çavuşesku grubu olduğunu, ancak yeni rejimde bir grup komünistin, başka bir komünist

[7] Bakınız *Cuvîntul* (Bükreş), 28 Mart 1990, s.1; ve *Le Monde,* 26 Nisan 1990.

grubun yerini aldığını düşünmüştür. Bu algılama daha da ileri giderek gerçek bir ihtilal olmadığı inancını desteklemiştir.[8] Başkan Iliescu'nun döneminde Çavuşesku döneminde işlenen cinayetler için çok az kişi yargılanmıştır. Securitat üyeleri ve insan hakları ihlalleri yapanlar hükümette anahtar oyunculardı. Çoğu Romenler şöyle ya da böyle, Çavuşesku ile daha önceki yakınlıklarından ya da önceden ondan duydukları korkudan utanç duyuyorlardı. Hatta makul insanlar bile "iyi" komünist olmaktan, yarar sağladıkları için partiye katılıp Çavuşesku'nun gösterilerinde yer almaktan ya da Securitat ile işbirliği yapmaktan dolayı suçluluk duyuyorlardı. Romenler, diğer Avrupa ülkelerinde belirgin muhalefet hareketleri olduğunun farkındaydılar; Gabriel Anderscu ve Radu Filipescu'ya karşın onlarınki güç bela olmuştu.

Romenler, Nicolae Çavuşesku döneminin tam anlamıyla bitmesiyle, "*oğullarının*" onu sadece öldürmediğini, aynı zamanda "*yediğini*" de fark etmemişlerdir. Romenleri yaklaşık 24 yıl idare etmesi nedeniyle Çavuşesku onların bir parçası olmuştu. Onun ölümüyle her Romenin de bir parçası ölmüştü. Ancak onunla ilgili utanç ve onu "*öldürdüklerine*" ilişkin gizli suçluluk inkar edilmeliydi. Romanya halkı diktatörlükleriyle yaptıkları özdeşim nedeniyle onu yaşatmak zorundaydılar.

Totem ve Tabu'da Freud patolojik yasta en karmaşık, ancak en eğitici gelişmenin ölen insanın isminin tümüyle yasaklanması olduğunu yazmaktadır. Freud açıkça ölen insanı ismiyle anmanın, onun hayaletinin bilinçdışında geri dönmesi olduğunu bildirmektedir. 1993'te yaptığım Romanya gezisinde Çavuşesku'nun adının söylenmesinin farkına varılmadan yasaklanmış olduğunu gördüm; sanki o hiç yaşamamış gibiydi. Bunu açıkladığım zaman yanıt ya diktatörün ölümünden duyulan doyumdu, ya da sık sık "*hatırlamak istemiyorum*" cümleleri idi. Birkaç kişiye Çavuşesku'yu ya da ihtilali rüyalarında görüp görmediklerini sorduğumda, yaşadıkları şok aslında bir azarlamaydı.

[8] Mayıs 1990'da, 1937'den bu yana ilk defa Romanya'da serbest seçimler yapıldı. Açık farkla Iliesku seçildi. Ancak bana birçok Romen, seçim sonuçları hakkındaki şüphelerinden ve bazı oy kullanma merkezlerinde olan tehditler ve hatta ölümlere dair duyumlarından bahsettiler.

Onların yürekliliklerini duyduğumdan, Bükreş'te Çavuşesku döneminde muhalefet eden insanlarla konuşmak istedim. Ancak onların ümitsiz hallerini görünce oldukça şaşırdım. Bu kişiler kahramandan çok hayalete benziyorlardı. Kendilerine yapılan işkenceleri ve hapisteki yaşantılarını güçlükle tanımlıyorlardı. Bir muhalif kendisine "*sen*" diyordu, daha önceki "muhalif kişiliği" sanki başka bir insandı. Onu onaylayan, zulmedici ve acımasız çevre kalmadığından muhalif kendiliğini artık sürdüremiyordu.

İhtilalden sonra Çavuşesku'nun küçük oğlu Nicu'ya ait olan bir ev ihtilalciler tarafından ofis olarak kullanılıyordu.[9] Evin bodrumunda sigaralar ve likörler bulunmuş. Saldırgana ait nesneler şimdi onlara aitti; Çavuşesku'nun özelliklerini benimsercesine bulduklarını tüketiyorlardı. Ancak kabile şefini öldürüp yedikten sonra kabiledeki kadınlarla cinsel ilişkiye giremeyenler gibi bu kahramanlar da Çavuşesku ile yaptıkları bilinçdışı özdeşim nedeniyle zaferlerinden zevk almıyorlardı.

1990 Haziranında milliyetçiler haftalık *România Mare*'yi (Büyük Romanya) çıkarmaya başladılar. Derginin ismi Çavuşesku'dan önce yüzyıllardır devam eden Romen milliyetçiliğinin geleneksel toplayıcı feryadına atıfta bulunuyordu. Kısa bir süre içinde gazete "Romanya'da en çok satan haftalık gazete" oldu. *România Mare*'deki yazılar Çavuşesku'yu onun rejimine yönelik açık bir nostaljiyle "canlı" tutmada başarılı olmuştu. 1991'de "*General Julian Vlad'ı Çavuşesku'nun son securitat başkanını entelektüelizmi ve vatanperverliği için*" övüyordu.[10] Bir yıl sonra bu haftalık gazeteyi çıkaranlar aynı adı taşıyan bir politik parti kurdular. Çavuşesku'nun Securitat'mı canlandırma çabaları, 1993'te eski istihbarat memuru Pavel Corut tarafından ya-

[9] Niku Çavuşesku Eylül 1996'da bir hastalık sonucu öldü.

[10] Gallager, "Vatra Românească," s.594. Büyük Romanya fikri Çavuşeskuyla başlamadı. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında Romen milliyetçiler için bir toplayıcı çağrıydı. Tüm Romenleri - Macaristan, Rusya veya Bulgaristan'da tutalan topraklardan - tek bir ülkeye toplama hakkının bir sembolüydü. Çavuşesku bu duyguları alevlendirdi ama Büyük Romanya'nın smırlarını tadil etti. İlave topraklar istemiyor, Transilvanya'da bir çeşit arındırmaya odaklanıyordu ve Romanya'nın büyüklüğünü abidevî inşaat projeleriyle artırmaya çalışıyordu.

zılan altı romanın, ekonomik durumları kötü olan Romanya halkı tarafından alınması ve kısa süre içinde tükenmesi ile desteklendi. Seriden iki kitap hâlâ baskıdaydı. Basılan romanların birinde Piskopoz Tökés, Macar ajanı olarak tasvir edilmişti. Michael Shafir (Serbest Radyo Avrupa Araştırma Enstitüsünün kıdemli araştırıcısı) Corut'tan şunları nakleder: "*Macar revizyonistleri ... Aralık 1989'da öldürülen Romenlerin etlerini yediler. Bu tüm Macarları vahşi gösteren eski bir Macar karşıtı milliyetçi kinayedir*".[11]

[11] Shafir, "Best Selling Spy Novels Seek to Rehabilate Romanian Securitate," s.18. Modern Romanya'nın kökeni, 1859'a, şimdi Romanya'nın parçası olan toprakları halen içermekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla inişte olduğu vakte kadar gider. O sene, dış baskı yüzünden, Osmanlılar, Eflak ve Boğdan eyaletlerinin tek bir yönetici altında birleşmelerine razı oldu. Böylece Romanya doğdu, gerçi İstanbul'a tâbî kaldı (Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule*) ve tam bağımsızlık 1878'deki Berlin Konferansı'na kadar elde edilemedi. Bugunkü Romanya'nın parçası olan Transilvanya, modern Romanya'nın doğuşundan çok önce, 1699'da Osmanlılar tarafından Macarlara verildi. Bugünkü Romanya, Birinci Dünya Savaşından sonra 1918'de, Transilvanya, Temesvar Vilayeti ve diğer bölgelerin dahil olmasıyla pekişti. 1940'da kuzey Transilvanya ve başka topraklar Macaristan'a tekrar kaptırıldı ve 1944'te geri alındı. Aralıksız olarak değişen sınırlar ve farklılaşan güç dengesi, Romenler ve Transilvanya'da yaşayan Macarlar arasındaki etnik çatışmada aksettiği gibi, bölgede izlerini bıraktı.

Transilvanya üzerindeki Romanya-Macaristan çatışmasının kökleri bin seneden öncesine gider. Geleneksel Romanya tarihine göre, M.Ö. ilk yüzyılda gelen Romalı lejyönerler, yerel Dacia'lılar (eski Dacia şimdi Transilvanya olarak bilinir) ile evlilikler yaptılar; Romalı askerler gittikten sonra geride kalanlar Romanya'nın bölgeye yönelik tarihî iddialarını tesis ettiler. Macarlar soylarını, yüzyıllar sonra Dacia'nın ortasındaki insansız dağlık bölgeye rivayete göre yerleşen Macarlara (Magyars) götürürler. Her iki grup ta bölgeyi atalarına ait anavatanlar olarak görürler ve konu etrafında güçlü duygular ortaya çıkar. Bir örnek vermek gerekirse, 1990'ların başlarında Kolombiya Üniversitesinde gerçekleştirilen bir konferansa katılan Macar ve Romen göçmenler "M.S. 1200 civarında yazılan bir Macar tarihinde geçen bir kaç Latince kelimenin, Macarların M.S. dokuzuncu yüzyıldaki gecikmiş gelişlerinden önce Transilvanya'da Romenlerin varlığını tasdik mi tekzip mi ettiği" konusunda nerdeyse yumruk yumruğa geldiler (I. Deak, "Survivors," *New York Review of Books*, 5 Mart 1992, s.41).

Romanya, Çavuşesku'nun ölümünden sonra fikirlerin çarpıştığı bir yer olmuştu. Bükreş'teki öğrenciler Iliescu ve ekibinin politikasını sorgulamaya başladıklarında, Jiu vadisindeki kömür işçileri NSF'yi desteklemek için başkente geldiler. "*Entelektüellere ölüm*" diye bağırdılar. 1991 Eylül'ünde kömür işçileri NSF'yi protesto etmek için yeniden geldiler, ancak NSF yönetimi elinde tutan parti olmaya devam etti. 1992 Eylül seçimlerinde radikal milliyetçi parti oyların %15'ini almış olsa da (bu parti NSF'den daha Çavuşesku taraftarıydı) Iliescu başarılı olmuştu.

Ancak iki yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri, Romanya'yı "*en ziyade müsaadeye mazhar olan millet*" ticari statüsüne getirdiği gün Iliescu, kültür bakanını Bükreş yakınındaki bir kasabaya Marshal Ion Antonescu'nun anısına yapılan törenlere katılması için gönderdi. Romanya kendi totalitaryan geçmişini yıkmak isterken, bir taraftan da Antonescu'ya bağlanıyordu. Bu kişi Hitler'in müttefiki, faşist demir perdenin en rezil diktatörüydü. 250.000 Yahudi ve 20.000 Çingenenin öldürülmesinden sorumluydu, sonunda Çavuşesku gibi öldürülmüştü.

—.—

1989 Noel Devriminden sonra Transilvanya'da yaşayan Macarlar, Romanya'da yıldırım hızıyla geniş tabanlı bir politik organizasyon olan Macar Demokratik İttifak'ını (HUDR) kurmayı başarmışlardır. Romanya devletine bağlılığını taahhüt etmeye özen gösteren HUDR, Azınlıklar Bakanlığı kurma, Transilvanya'da zorunlu olarak iki dil konuşulması ve Macar sisteminde eğitimi geliştirmede odaklaşmıştı. Bunun içinde Transilvanya'da bağımsız bir Macar üniversitesinin yeniden oluşturul-

Çavuşesku rejiminin son on senesinde, muhtemelen kötüleşen iktisadî şartlardan dikkatleri uzaklaştırmak için, Romen milliyetçi duyguları şiddetlendirildi. Hükümet Macar nüfuslu bölgelere giden etnik Romenler için "taşınma teşvikleri" ödedi ve buna karşılık Romanya'daki Macarlar için kültürel fırsatları sınırladı. Fakat bu türden etnik çatışma zamanlarının yanıbaşında Transilvanya'da etnik uyum dönemlerinin tarihî mirası yardır. 1568'de Avrupa'nın diğer bölgelerinde dinî müsamahasızlık savaşları köpürürken Transilvanya'da bir kabul ve anlayış atmosferi hakimdi. Bu vakitte Transilvanya farklı milliyetlerin ve etnik grupların beraber yaşamalarının modeliydi. Fakat bugün, etnik gerilimi alevlendirecek Çavuşesku olmasa da, barışçıl birlikte yaşama geri dönmüş değil.

ması da vardı. Bu Romenleri korkuttu. Macarların çok fazla istekte bulunduklarını düşünmeye başladılar. Romenler bir Macar isyanından korktukları için, Çavuşesku'nun imajını özellikle bu bölgede 'canlı' tutmak zorunda kaldılar.

Piskopos Tökés açıkça Macarların duygularını dile getirdi. O Romanya'da yaşayan pekçok Macar için sembol olmuştu. Ancak bilinçdışı bir Romen isteğini de doyuruyordu: Tökés Romenlerin Macar tehdidine odaklaşmalarına hizmet ediyordu, böylece Romenler Çavuşesku'nun ölümüyle ortaya çıkan yasla çalışmaya ve yeni duruma uyum sağlamaya uğraşmadılar. Ferasetli bir Romen bana şöyle demişti: "*Tökés benim ülkemde tutuculuğun devamını sağladı*".

HUDR'nin kurulmasına tepki olarak, Transilvanya'da hemen Uniunea Vatra Românească (Romanya Kalp Birliği) oluşturuldu. Vatra 1990 Ocağında Tirgu-Mureş'te ressam Radu Coentea tarafından kuruldu ve başlangıçta Romanya'nın genelinde güçlü taraftarlar edindi. Vatra gücünü Transilvanya'nın Romenlere ait olduğu ve Romen dilinin kullanılması gerektiği şeklindeki Romanya düşüncesinden almıştı; ayrıca Romenlerin Macar korkularını da istismar etti. Coenta'nın Macarlara karşı kişisel önyargısı, Vatra'nın eğilimleri ile iç içe geçmiş gibi görünmektedir. Babası onun kafasına Macarlara karşı nerdeyse sezgisel bir güvensizlik kazımıştı.[12] 1991'de Coenta Milli Birlik Partisinin (PUNR) başkanlığına seçildi, bir sonraki sene PUNR Transilvanya'da politik bir güç olmuştu. Ancak Çavuşesku'yu model alarak geliştiren Gheorghe Funar, partinin başkanlığını aldı ve Coenta'yı kovdu.[13]

[12] Bakınız *Adevarul* (Cluj), 27 Aralık 1991.

[13] 1993'te Romanya'ya yapılan gezide Amerikalı takım, Bükreş'teki parlamento binasında, PUNR'den bir senatör ve dört kongre üyesiyle buluştu ama sonra ortaya çıktı ki hiçbiri sorularımızı cevaplamayacaktı - bunun yerine beyanat ve yorumlar sundular. Senatör Adrian Metiu bize etnik çatışmaları incelerken, herşeyi bilgisayarlara girip bunların verdikleri sonuçlara güvenemeyeceğimizi çünkü bilgisayarların insanların duygularını yansıtmadığını tekrar hatırlattı (ona bilgisayarlardan bahsetmemiş ve aslında bilgisayarları Romanya'nın etnik sorunları çalışmalarımızda kullanmamıştık). Transilvanya'daki etnik sorunların çözümüne yönelik

19 Mart 1990'da 5.000 Romen ve Macar Cluj-Napoca'da karşı karşıya geldiler. Cluj-Napoca Transilvanya'nın başlıca şehriydi. Aynı gün etnik açıdan karışmış olan Tîrgu Mureş'te ilk şiddete dayalı etnik çatışma oldu. Sekiz kişi öldü ve yüzlerce kişi yaralandı. Devlet güçleri çarpışmayı bastırdı ve soruşturma için bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun bulguları 16 Ocak 1991'e kadar yayınlanmadı. Raporun yayınlanmasının nedeni ise, Romanya'nın Avrupa Konseyinde gözlemci statüsünü almasının ve Avrupa Topluluğu yardımlarından yararlanması için şart oluşuydu. Aslında Transilvanya'daki etnik şiddetin potansiyel olarak fazla olmasına karşın, soruşturma komisyonun başkanı bir televizyon konuşmasında raporu bir *"kuramsal çalışma"*[14] olarak niteledi.

1993'le birlikte Bükreş gazeteleri Piskopos Tökés'in Romanya'daki etnik temizlik suçlamalarını yazmaya başladılar. Tökés'e göre, devlet Transilvanya'yı sıkıştırarak ve hatta Macar azınlığı ülke dışına sürerek temizliyordu. Romenler bölgeye 20 veya 30 yıl önce göç etmeden önce Kolozsvér diye tanınan Cluj şehrinin tamamına yakını Macar'dı. Tökés ve aynı görüşü paylaşan Macar liderler, Romanya yönetimini Transilvanya'daki Macarların yaşamını zorlaştırdıkları için suçlamakta ve Romanya televizyonunun hükümetçe atanan başkanım açıkça itham

PUNR'nin politikasının "doğal yol" olduğunu öğrendik ki bunun anlamı Romenlerin Macar azınlıktan gelen hiçbir talebe teslim olmamaları gerektiğiydi. Çünkü bunlardan birisine verilecek cevap "bir matruşka bebeği etkisi [doğuracaktı] - bir bebeği açarsanız altından bir tane daha çıkar ve ikinciyi de açtığınızda üçüncüyle uğraşmanız gerekir ve bu böyle sürüp gider." Senatör bize Macarların Transilvanya'da durumlarının ne kadar iyi olduğunu ve ayrımcılığa uğramadıklarını gösteren istatistikler sundu.

Metiu, PUNR'nin konumu üzerine düşünürken, on yaşındayken bunamış bir bahçıvanın bir parkta Macarlar tarafından "sırf eğlence için" feci şekilde öldürüldüğünden bahsetti. "İşgalciler"in ebediyen yerleşmek için tam teşkilatlı geldiklerini ve hatta postane görevlilerini bile getirdiklerini belirtti. Diğerleri de Macarlar karşısında çekilen tarihî acıların bir listesini vererek senatöre katıldılar. Romenlerin geçmişte Macarlardan gördükleri kötü muameleye atıfta bulundular ve HUDR'nin talepleri kabul edilseydi bunun bir Macar "etki sahası" oluşumuna yol açacağı korkularından sözettiler. Onlara göre, Macaristan iktisadî sahasını Transilvanya'ya doğru genişletmek istiyordu.

[14] Gallager, "Vatra Românească," s.576.

etmekteydiler. Cluj-Napoca'nın belediye başkanı Funar'ı da Macar karşıtı demogojik beyanatları ve "*gayri milli güçler*"in yaptığı "*Macar tehdidi*"ne sarılarak nefret ateşini körüklemekle suçladılar.[15] Gazete yazarları Tökés'i sorun çıkarıcı ve yalancı diye kınayarak etnik sorunların varlığını inkar etmişler, böylece bu sorunların daha kötü hale gelmesine neden olmuşlardır.

Macarlar şimdi Cluj-Napoca'mn nüfusunun sadece 1/3'ünden azını oluşturuyorlar. Bunun nedenleri geçen on yılda Macar dilinin serbestçe konuşulmasının yasaklanması, yüksek okulda bu dille eğitim yapılamaması, Macarlara iş imkanının kısıtlı olması ve Romenlerin belirledikleri yerleşim politikasıydı.

Cluj'un merkezinde Kral Mâtyás Hunyadi'nin (şehrin yerlisi ve 1458-1490 arasında kral olan kişi) heykeli vardır. Heykel şehre Avusturya-Macaristan geçmişini hatırlatıyordu. Ancak 1992 sonbaharında Funar'ın, bir Romanya ulusal kitabesinin anıtın üzerine yazılacağını açıklamasından sonra heykel, Macar-Romen gerginliğinin odak noktası oldu.[16]

Mart 1993'te Cluj'a gittiğimde daha önce muhalif olan Adrion Marino, (şimdi 70 yaşında) hâlâ Macarsever olarak tehdit mektupları aldığını söyledi. Marino'nun savaşçı ruhu, Funar ve onun gibilere karşı muhalefetiyle ayakta duruyordu. Bir çeşit securitate'nin halen faal olduğunu ve kendisini Macarlarla iş-

[15] Gallager, "Ethnic Tension in Cluj," s.28. 1993 seçimlerinde Belediye Başkam Funar bu başkanlık yarışında sadece yüzde 10.8'lik oyla üçüncü oldu ama aşırı milliyetçiliğin görünürlüğünü artırmayı ve Çavuşeskular nostaljisini yaratmayı başardı.

[16] Başlangıçta, Cluj - Napoca'daki etnik gerilimler bir Macar kelimesi olan áruház (bakkal) yüzünden yayıldı. Bu kelime bir dükkanın üzerine asılmıştı ve tüm Macar reklam ve posterlerine getirilen bir yasağa yol açtı - bir tür dil arındırması. Funar tarafından onaylanan yasa Cluj-Napoca'da çift dil kullanma ihtimallerini nerdeyse imkansız hale getirdi. Funar hakkında anlatılan bir hikaye, komik olmasına karşın, onun Macar tehditine yönelik derin korkusunu yansıtır. Erno Jakap adlı bir etnik Macar, özel bir kablolulu televizyon hizmeti kurmak için başvurduğunda buna izin verilmemişti çünkü önerilen kanallar arasında MTV de vardı. Funar MTV'nin Müzik Televizyonu değil Macar Televizyonu anlamına geldiğini sanıyordu (bakınız C. J. Williams, "Tempers Flaring in Transylvania City," *Los Angeles Times,* 27 Ekim 1992, s.H2).

birliği ve Romanya'ya ihanet ile suçlayan mektupları onların gönderdiğini düşünüyordu.

Yakındaki Bosna-Hersek'teki olaylardan etkilenen Avrupalılar Transilvanya'daki meşum gelişmeye karşı tampon görevi yaptılar. Bosna-Hersek'teki yıkıcı etnik çatışmalar aşırı milliyetçi Romen güçlerin amaçlarında ısrar etmekten çekinmelerinde rol oynamış olabilir. Komşudaki büyük yangın dışında hiçbir şey insanları daha temkinli ve dikkatli yapmaz.

—.—

Romanya Milli Mezarlığı bir duvarla çevrilmiştir. Esas kapısının dışındaki küçük bir alan "*İhtilalin Kahramanları*"'na ayrılmıştır, bu bölgede Aralık 1989'da ihtilâlde ölenler yatmaktadır. 21 Aralık'tan, 23 Aralık'a kadar Bükreş'te 400 kişi ölmüştü. Ülkenin değişik yerlerinde ölenlerin sayısı belli değildir. Hükümet tarafından yayınlanan bir raporda 689 kişi denilirken diğer veriler 1000 kişiden fazla olduğunu göstermektedir. Sadece Bükreş'teki 400 kişi "*İhtilalin Kahramanları*" olarak adlandırılmıştır.

Ben, bu mezarlığı babası Çavuşesku döneminde diplomat olan bir bayan mühendisle ziyaret ettim. Kendisi Çavuşesku'nun küçük oğlu Nicu ile okula gitmiş. Sanki benim onu suçlayacağımı düşünerek; "*Ben üniversite günlerimde Komünist Parti üyesi olmaktan utanmıyordum*" dedi. "*Komünizm iyi bir fikirdi*", diyerek devam etti, "*ancak pratikte iyi bir biçimde işlemedi. Kimse Romanya'nın sorunlarını Çavuşesku ile sınırlayamaz 'Sistemin kendisi' yanlıştı.* Çavuşesku'ya karşı olanlar ve aydınlardan farklı olarak bazı Romenler, ona karşı olumsuz bir görüş beslememişlerdi. Beni gezdiren mühendis "*Çavuşesku iyi şeyler yaptı ve Romanya'nın kimliğinin tümüyle Sovyet gücünün altında ezilmesini önledi*" diye açıklama yaptı.

Beyaz mermer mezar taşları kahramanların yattıkları yerleri belirliyordu ve hepsi aynıydı, sadece kazman isimler ve üzerindeki resimler farklıydı. Birisi, bir mezar taşının yanına sıraların düzenine ve simetrinin mükemmelliğine meydan okuyan, orada yatan genç bir kadının niçin öldüğünü sorgulayan büyük metal bir işaret koymuştu. Hem Securitate devlet personeli, hem de Çavuşesku karşıtı göstericiler aynı yere gömüldüğü için ve kimin kahraman olduğu hakkındaki belirsizlik, kahramanlara yas

tutulmasını imkansız hale getirmişti. *İhtilalin Kahramanları Mezarlığı* etkisiz bir yer olmuştu.

Mezar taşları arasında yürürken mühendis arkadaşım, Bükreş televizyon binasının yakınında 19 yaşında genç bir erkeğin silahla öldürüldüğünü gördüğünü hatırladı. Olasılıkla bu genç adam şimdi bu taşların birinin altında yatıyordu. Arkadaşım ondan kayıtsızlıkla bahsediyordu, sanki kendisi onu unutmuş gibiydi. Ancak milli mezarlığın kapısına geldiğimizde ruh haleti değişti. Kendisi bir kez daha gururlu Romen olmuştu.

İhtilalin Kahramanları Mezarlığm'a karşıt olarak Romanya Milli Mezarlığı Moskova'da meşhur Norodevichiye Mezarlığı gibi insanların tarihi, kültürü, ve ruhunu yansıtıyordu. Buradaki mezarlar, İhtilalin Kahramanları'ndaki gibi steril ve gayri şahsi değildi.

Mezarlıkta yalnız olmamıza karşın önce gelen bir ziyaretçinin derin ayak izlerini gördük. Kendisi şair Mihail Eminescu'nun (1850-1889) mezarının üstünde birikmiş karları temizlemiş, renkli çiçekler, kırmızı meyvalar ve yeşil yapraklar bırakmıştı. Romantik şair Eminescu, eserleri ile Romanya edebiyatını en üst düzeye getirmiş, bunlar çeşitli dillere çevrilmiş. Şair, komünizm öncesi Romanya'nın sembolüydü. O dönemde Bükreş Doğu Avrupa'nın Paris'i olarak kabul ediliyordu. Karın temizlenmesi çok dokunaklı bir hareketti. Herşeyi örten kar, benim için birşeyleri gizleme kolektif isteğini, Romenlerin komünizm, Çavuşeskular, ihtilal ve kahramanlara ilişkin yaşadıkları mücadele ve travmayı örtmeyi sembolize ediyordu.

Bana eşlik eden kişi Eminescu'nun mezarının başında yazılı olan bir şiiri İngilizce'ye çevirmeden okumaya başladı. Daha sonra başka şair ve yazarların mezarlarını gösterdi. "*Batılı ülkelerin bizim çingene olduğumuza ilişkin algıları doğru değil!*" diyerek Nikolay Çavuşesku'dan arındırılmış idealize geçmişi ile özdeşim yaptı. Benim eve döndüğümde Eminescu'nun şiirlerini okuyacağıma dair verdiğim sözden tatmin olmadı ve kitapçılarda İngilizce çevirisini bulabileceğimiz konusunda ısrar etti. Milli Mezarlıktan hemen çıktık ve bir dükkandan, diğerine giderek şairin kitaplarının İngilizce çevirisini aradık, ancak bulamadık. İhtilal esnasında milli kütüphaneleri yıkılınca Romenlerin his-

setmiş olmaları gerektiği gibi, ben de kendimi Romanya'nın yazılı mirasından kopmuş hissettim.[17]

Bükreş'i gezerken arkadaşım eski evlerini görmek isteyip istemediğimi sordu. Kendisi bilinçdışında geçmişine dönmek ve onu gözden geçirmek gibi bir çaba içindeydi. İç çatışmasını anlayabilecek bir psikanalistle yürüyor olması, bir şekilde, Romanya hakkındaki duygularıyla yüzleşmek, eski diktatörün ailesine kendisinin ve ailesinin bağlılığını bırakmak isteğini gösteriyordu. Bu, Romenlerin henüz kolektif olarak başaramadıkları birşeydi. Bir mil ya da daha fazla yürüdükten sonra televizyon binasına geldik. Binanın yüksek bir kulesi vardı. Yandaki bahçede oymalı tahtalardan yapılmış tek bir mezar görülüyordu. Ben aniden bunun 19 yaşında ölen öğrenciye ait olabileceğini düşündüm, beni gezdiren bayan mühendis bu olaya şahit olmuştu. Belki de artık sonunda ona yas tutmak için beni buraya getirmişti. Orada sessiz bir biçimde dururken, üzüntüsünü hissettim ve artık ne olduğunu inkar edemediğini gördüm.

Çavuşesku'ların mahallesi televizyon binasının diğer tarafındaydı. Bükreş'in müstakil evleri ve duvarlı bahçeleriyle övünen, en az yıkılmış kısmındaydı. Sokakta birkaç çocuk vardı ve kartopu oynamaktaydılar. Oyun oynadıkları yer ihtilal sırasında yanmış olan bir evin yakınıydı. Bazı binalarda kurşun delikleri görülüyordu. Şimdiki sükûnet birkaç yıl önce yaşananlara tümüyle karşıttı.

—.—

Sonraki akşam yemekte ben parlamentodaki Demokratik Sözleşme grubunun üyesi Vasile Popovici ve şehir planlamacısı Marina Celac arasında oturdum. Popovici'nin biçimli bir sakalı vardı ve kırmızı renkte bir ceket giymişti. Parlak mavi gözleri ile sahnede prensi oynayan bir aktör gibiydi. Basit bir siyah takım elbise giyen ve makyajı olmayan Celac, bir rahibeye benziyordu. Orkestra çalıyor, vokalist şarkı söylüyor ve garsonlar çok lezzetli yiyecekler getiriyorlardı. Sanki biz bağımsız Batı Avru-

[17] İkinci Romanya gezimde arkadaşım beni içinde Eminescu'nun Luceafărul (Lucifer) şiirinin de olduğu bir kitabla karşıladı. Küçük bir ülke olan Romanya'nın büyük ve güzel insanları olduğu ve gelecekte de olacağını yazarak kitaba etnik gururunu kazımıştı.

pa ülkelerinden birindeydik. Dünyada hiçbir sorun yokmuş gibi sohbet ediyorduk. Bu atmosferde benimle birlikte olan kişilerin Çavuşesku sonrası Romanya'ya uyumlarında herhangi bir acı hissetmek mümkün değildi.

Ancak daha sonra Celac, ihtilal sırasında ölen kahramanlar için anıt yapılması projesinde yaşadığı engellenmeyi anlattı. Bu projeye danışman olan Celac, Çavuşesku tarafından tahrip edilen küçük ancak dini açıdan önemi olan bir kiliseye uygun bir anıt yapma planını desteklemiş. Bu ölen insanlar için uygun bir jest olacakmış. Ancak planlama komitesindeki üyelerin çoğunluğu bu fikri reddetmiş ve onlar Çavuşesku'yu çağrıştıran, milliyetçiliği yansıtan devasa bir anıtı seçtiklerinde şaşırmış. Sanki Çavuşesku komitenin kolektif bilincinde yaşıyormuş. Onu alaşağı ederken öldürülenlerin şerefine bu kadar uygunsuz ve paradokslu birşey yapmayı başka niçin isteyebilirlerdi ki?

—.—

Bükreş'e yaklaşık bir yıl sonra Mayıs 1994'te yeniden gittiğimde fiziksel değişikliğin çok az olduğunu gördüm. Halkın paylaştığı alanlardaki yenilikler de çok azdı. Bunun ışığında Çavuşesku'nun en büyük sarayını (parlamento ve mahkeme binası olarak) bitirme fikri gösterişti. Şu anki gerçekleri yeniden değerlendirmek yerine devlet Casa Poporului'yi Çavuşesku'nun planladığı biçimde tamamlamaya girişmişti. Ancak hükümetin oluşumunda da küçük değişiklikler vardı. Funar, Cluj-Napoca'nın hâlâ belediye başkanıydı. Sadece ihtilal kahramanlarının anısı için düzenlenen anıtın tasarımı değiştirilmişti, daha mütevazı bir anıt yapılacaktı.

Daha yüreklendirici belirtiler Petrom Sendikasının başkam Liviu Luca'dan geldi. Luca Romanya ve Macar sendika üyelerinin uyum içinde olduklarını söylüyordu ve gelecekten umutluydu. Ancak kendisi komünizm ve Çavuşesku sonrası döneminde Romanya'nın yeni bir *büyük grup* kimliği bulma uğraşısının derinden farkındaydı. Bize Pula'nın öyküsünü anlattı:

Pula, Çavuşesku döneminde hayali bir kişiye verilen admış. Paylaşılmış fıkraların konusu olmuş ve ulusal karakterin bir simgesi haline gelmiş. Pula, tipik soytarılar gibi acizmiş, aşağı-

lanmış korkak bir kişiymiş (Romanya'da *pula*, penisin küfür dilinde kullanılan şekli). Bir öyküde Pula politik bir toplantıya gitmiş, çantasını açmış, tabancayı çıkarmış ve Çavuşesku'ya doğrultmuş. Sürekli ateş etmiş, ancak heyecanlı kalabalık kendisini öne arkaya doğru sürekli ittiği için hedefi tutturamamış.

Pula, komünist rejimdeki Romenleri temsil etmektedir. Onlar rejime yönelik eleştirilerini göstermekten korktukları için korkuları, eski diktatörden nefret etme yoluyla komik pathos'a dönüşmüş. İhtilalden önce, aşağılanma ve utanç duyguları, rejime katılanlara ve onun getirdiği sosyal ilişkilere tahakküm ediyor gibiydi. Ancak Çavuşesku'lar öldüğünde Pula da ölmüştü, onun varlığı Çavuşesku'lara bağlıydı. Luca'ya göre Romenler hâlâ yeni bir kimlik arıyorlardı. Bu tadil edilmiş bir etnik kimlik olacaktı.

—.—

Bizim için belki de kötü bir liderden ziyade iyi bir lideri unutma isteksizliğini düşünmek daha kolaydır. Amerikalılar medyanın yardımıyla John F. Kennedy ve Martin Luther King'i iyi iki lider olarak her yıl anmaktadır. Ancak kötü olan liderler niçin öldükleri halde hâlâ unutulmazlar? Bunun cevabı saldırganla özdeşim yapma psikolojik fenomenidir. Biz eğer birinden çok fazla korkuyorsak, ama onun çok güçlü olduğunu düşünüyorsak, onunla kurduğumuz ilişkide yaşadığımız endişe ile başa çıkmak için onun imgesini içselleştirir ve kendimizin bir parçası haline getiririz. Bu kolektif düzeyde olursa Romanya'da yaşananlar gibi, çelişkili bir durum ortaya çıkar. Korktuğumuz insandan nefret ederiz, ancak milli kimliğin bir parçası olarak ona gereksinim de duyarız. Bu fenomenin araştırılması benzer çelişkilerin anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır. Örneğin Almanya'daki Neo-Nazi gruplar niye Hitlerin görüşlerini yaşatmaktadır? Niçin Stalin rejimini hâlâ nostaljik olarak isteyen Ruslar vardır?

Çavuşesku, gerçek bir Stalinist tarzda, zayıf başlangıçlardan bir kişilik kültü yaratmada başarılı oldu. Tarihsel olarak bakıldığında başka imparatorluklar tarafından işgal edilmiş bir ülkede Çavuşesku'nun şovenizmi ve aşırı milliyetçiliği Romenlerin çoğuna hitap etmişti. Çavuşesku, pasiflikten vahşiliğe, aşırı has-

saslıktan yıkılmazlığa ani geçişler ile dokunulmaz bir lider haline gelmiştir. Diktatörlüğünün sonuna doğru insanlar Nikolay'dan daha çok Elena'dan nefret eder gibi görünüyorlardı. Ancak ikisi bir ekip olarak görüldüklerinden liderliğin hem erkek, hem de kadın yönünü temsil ederek "ebeveyn" figürü olarak algılanıyorlardı. Dokunulmaz olan karizmatik liderlerle, psikanalitik çalışmaların gösterdiği gibi izleyenleri için hem erkek hem de kadın nitelikleri birleştirilir.[18] Ayrıca böyle liderler ani kişilik değişiklikleri ile kendi takipçilerini şaşırtır ve onları etnik çadırın direğine bağımlı kılar. Bir batılının bakış açısıyla *Çavuşesku kültü*'nde patolojik elemanlar vardır, ancak Romanya tarihinde uzman olan Trond Gilberg'e göre bu kült "*Romanya'nın tarihsel geçmişi ile oldukça tutarlıydı. 'Domn' ya da lider, şarka has bir ihtişam ile yaşardı ve insanların yaşamlarının bütün alanlarında egemen olmak isterdi... Bir kez daha tarih 'yeni' politik ve etik yapılaşmanın tamamiyle ve kesin olarak zorla içine girmektedir*".[19]

Freud'un insanlık tarihinin yeniden kurmasında olduğu gibi Romanya'da öldürülen baba figürü yerine bir totem yaratıldı. Funar ve diğer ultra milliyetçiler ve olasılıkla devletin kendisi Romanya halkı üzerinde totem benzeri etki bıraktı; Çavuşesku Romanyası öncesi ve sonrası arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdı. Pekçok yönüyle özellikle Bükreş yüzeyinde ve dışında işler alışıldığı gibi devam ediyor görünüyordu. Daha önce komünist parti liderleri olan kişiler kendilerini yenilemişti ve güçlerini devam ettiriyorlardı. Daha önce tanımlandığı gibi ihtilal kahramanlarının anıtının planı çözümlenmemiş duygusal komplikasyonların varlığını gösteriyordu. Ölmüş olan kahramanları yüceltmede gösterilen iyi niyet, Çavuşesku'yu bazı yönleriyle yaşatmanın bilinçdışı tasarlanmasıyla kirletilmişti.

Romanya'ya yaptığım iki ziyarette Çavuşesku'nun varlığı ölümünden sonra hâlâ ipleri elinde tutan hayalet bir el gibiydi. Tabii ki hiç kimse sadece kısa bir geçiş döneminden sonra mucize bekleyemezdi. Benim gözlemlediğim şaşkınlık ve endişe bek-

[18] Abse ve Jessner, "Psychodynamics of Leadership," s.693.

[19] Gilberg, "Religion and Nationalism in Romania," s.181.

lenen bir durumdu.[20] Bükreş'i ikinci ziyaretimden önce Çavuşesku'ların imgeleri ile daha gerçekçi bir başa çıkmayı gösteren olumlu bir olay, onların cesetlerinin gizli mezarlarından çıkarılması ve bilinen mezarlara gömülmesiydi. Yeniden gömme işlemi, şimdi nerde yattıkları belli olduğu için, onların ölümünü daha gerçekçi yapmıştı. Bu mekan tarziye için bir fırsat olabilirdi. Romenlerden biri "*Onlara köpekler gibi davranmamalıyız*" dedi. Bazı insanlar yeni mezarlığı ziyaret ediyor ve ölmüş liderleri için mum yakıyorlardı. Ancak bekleneceği gibi zaman geçtikçe daha az insan mezarlığı ziyarete gelecektir. Çavuşesku'ların üzerinde isimlerinin yazıldığı mezarlarının olması, Romanya halkının onların kaybına yas tutmasına yardım edecektir.

Çavuşesku için yas tutulmasında en ilgi çekici belirti Mircea Danelive tarafından yazılan ve yöneltilen *The Conjugal Bad (Evlilik Yatağı)* adlı filmdir. Gizli ve paylaşılmış sosyal süreçler genellikle sanat biçiminde kendini gösterir, toplumdaki sanatkarlar "gizli metinlerin"[21] sözcüleri olurlar. Paylaşılmış fikir ve mesajların toplum tarafından gizlenmesi ile "halk metinlerinde" açıkça ortaya çıkması birbirine karşıttır. Romenler, Çavuşesku rejimiyle ilişkileri olduğunu inkar, ya da diktatör ve karısının ölümüyle sadece mutlu olduklarını ifade ederken Danelive gibi sanatçılar Çavuşesku ile bilinçdışı uğraşıların süregenliğine işaret etmektedir.

The Conjugal Bed absürd bir komedidir; düşürülmüş liderin gölgeleri ile doludur; hatta onu kaçıran helikopteri bir motif olarak kullanır. Daha önce gizli polis olan bir kişinin sokakta sattığı kopterler, rodorlar, hatta havaî fişeklerle buna atıfta bu-

[20] Romanya'da gelişme işaretleri de vardı. İlk gezim sırasında Vasile Popovici, takımımız için, Macarların Transilvanya'da iş sahibi olmalarına izin verecek bir yasanın Romanya parlementosında oylanmasını gözlemlememizi ayarladı. Romen aşırı milliyetçiler bu tür bir hareketin Romanya'nın Macarlarca iktisaden işgaline yol açacağını iddia ettiler ama parlementodaki tartışma ciddi olmaktan çok neşeliydi; belki de böyle önemli etnik meseleleri gülerek tartışabiliyorlarsa vahim yabancı düşmanlığının tuzaklarına düşmekten kurtulabilirler.

[21] J. C. Scott, *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts* (New Haven, Conn.: Yale Üniversitesi Yayınları, 1990), Harris, "Reading the Mask"ta daha da genişletildi.

lunur.[22] Ancak film Vasile'in, karısı Caroline'nin kürtaj yaptırmasını istemesi üzerinde odaklaşmıştı. Bu önceki Çavuşesku Romanya'sında izlenen katı politikaya karşıttı. Eşlerin kürtajı önlemek için yeterli paraları yoktu, ama kürtaj zaman içinde bir çocuğu beslemekten daha az masraflı olacaktı. Vasile, Çavuşesku'nun kitaplarından birini bulmuştu. Öğrendiği şeyin değeri çok yüksekti. Çavuşesku'nun İsviçre bankasındaki gizli hesabının numarası kitapta yazmaktaydı. Gizli servete ulaşmak için yapılması gereken tek şey, gizlice yazılan rakamları deşifre etmektir. Danelive'ye göre lider ölümünden sonra bile güçlüdür. Vasile ise kafası karışık bir Pula'dır. Onun sivril olmayan kızgınlığı toplumunkini yansıtmaktadır ve yas işleminin mühim bir göstergesi olan, bir kaybın veya değişikliğin olduğunu kabul etmede önemli bir unsurdur.

Benzer özellikler Sovyetler Birliği'nde perestroika ve glasnostta da açıkça görülmüştü. Orada da daha önce yasaklanan konular sanat ile ifade edilmiştir. Örneğin Gorbaçov döneminde Tengiz Abuladze tarafından yönetilen *Pokjaniyeaka, Monanieba* (Pişmanlık, 1987) filmi; mitsel bir kasabada yaşayan kötü adamın tasviriyle sembolik olarak Stalin devrini inceler. Bu kişi öldükten sonra gömülür ancak mezarından çıkarılarak (sembolik olarak hayata döndürülür) tekrar gömülür. Bu tekrarlanma bir diktatörün ölümünü kabullenmenin zorluğunu ve aynı zamanda normal yas psikolojisini göstermektedir. Biz ölmüş olan kişinin "yavaş yavaş" ölmesini isteriz.

—.—

İktidarda olan Romenler, geçmişlerini unutacak, halının altına süpüreceklerdi. Çabuk bir biçimde Avrupa, Kuzey Atlantik Paktı ve Avrupa Birliği ile bütünleşeceklerdi. Ancak bazı sorunlar gömülse ya da inkar edilse de bir ateş gibi yanmaya devam edebilir, üzerini örten halıyı tutuşturabilir ve evi yakabilir. Bu önceki Yugoslavya'da da olan budur.

Romanya, Avrupa Konseyine Macar azınlığın itirazlarına karşın 7 Ekim 1993'te tam üye olarak girmiştir. İki gün sonra

[22] M. Jenkins, "After the Revolution," *Washington City Paper,* 16 Ocak 1995, s.33.

Strasbourg'da Konseyin toplantısında Başkan Iliescu, Romanya'nın demokrasi ve reformlar konusundaki sözlerini vurgulamıştı. Gerçi Konseyin üyelerinden çoğu ve hatta bazı Romenler hükümetin niyetlerine ilişkin şüphelerini dile getirmişlerdi. Bükreş gazetelerinden *Severin*, Romanya hükümetinin artık "*temel görevinin öğretmenini kandıran bir öğrenci gibi davranmak*" olmadığını yazmıştır. "*Biz Avrupa Birliğini bizi kabul eden bir aile değil hâlâ düşman ya da politik rakip olarak görmekteyiz*".[23] Yine de Başkan Iliescu'nun politik açıdan doğru kararlar verdiği bilinmektedir. Örneğin, Nazi döneminde Yahudilerin yok edilmesinde Romenlerin rolünü kabul etmiştir.[24] Romanya'nın Batılı ekonomik ve savunma birimleri ile bütünleşmesi Romanya'nın kendi ekonomisini düzene koyduğu sürece iyidir.

—.—

1995 sonbaharında Başkan Ion Iliescu ABD'ye Başkan Bill Clinton ile buluşmak üzere gelmişti. Washington Ulusal Basın Kulübüne geldiğinde demokratik devletlere yakın olmanın Romanya'nın politik açıdan gelişmesinde kendisine yardımcı olduğu görülmekteydi. Kendi ülkesinde gazetelerin ve özel yerel televizyonların etkinliklerinin arttığını anlattı. Düzgün ancak aksanlı İngilizcesi ile milliyetçilik duygularını ve Romen olmaktan duyduğu onuru gösterdi. Romanya'yı Avrupa'nın merkezi olarak gösterdi. Romanya'da yaşayan Macarlar hakkında soru sorulduğunda heyecanlandı ve dinleyicilere kendisinin bu konudaki hassasiyetini anlamalarını istedi. Şans eseri, tam bu anda yangın alarmı çaldı ve Iliescu konuşmasını kesti. Panik halinde "*Bu polis mi?*" diye sordu ve daha sonra kendini topladı.

Bir yıl sonra Avrupa Birliğinin baskısıyla Romanya Macaristan ile bir anlaşma imzalayarak var olan sınırları kabul etti. Bu yılın sonbaharında Iliescu yeniden seçimlere gitti. *New York Times* gazetesinden Jane Perlez, 1950'lerde Washington'da Ro-

[23] Ionescu, "Romania Admitted to the Council of Europe," s.45'da nakledliyor.

[24] İkinci Dünya Savaşı sırasında Romanya başlangıçta Yahudilerin katledilmesine katıldı (aşağı yukarı ikiyüz binle üçyüz bin arası sayıda insan öldürüldü). 1943'ten sonra ise sağ kalan (yaklaşık üçyüz bin) Yahudiyi Nazi Almanyasından korudu.

manya büyükelçisi olan Silviu Brucan ile görüştü ve Brucan kendi görüşlerini anlattı. Brucan'ın açıklamaları Romenlerin değişimden korktuklarını ve ciddi yoksulluğa razı olduklarını göstermekteydi (1996'da Romanya'da ortalama aylık ücret 100 dolardı).[25] Iliescu, ekonomiyi düzeltmek için çok az şey yapmıştı ve Romanya'nın sağlık sistemi Avrupa'daki en kötü sistemdi; Çavuşesku döneminden sonra durumu düzeltmek için çok az çaba harcanmıştı. Brucan, Iliescu ve çevresinin eski sistemleri değiştirmedeki gönülsüzlüklerinin liderlerin komünist geçmişine dayandığını belirtmektedir. Bu belki doğrudur, ancak ben inanıyorum ki diğer Doğu Avrupa ülkelerinde (örneğin Polonya, Macaristan, Slovakya) büyük değişiklikler olduğu bir dönemde Romanya'daki bu felç durumu Romanya halkının yas tutamamasına dayanmaktadır. Iliescu, partisi ve toplumdaki bireylerin çoğunluğu, "kaybedilmiş" Romanya'ya sıkıca sarılmaya devam ettiler.

Iliescu başkanlık seçimlerini kaybetti ve onun yerine Emil Constantinescu seçildi. 55 yaşında bir jeoloji profesörü olan ve daha önce seçimlere girmeyen Constantinescu'nun başkanlık töreni Casa Poporului'de yapıldı. Konuşmasında yeni başkan şunları söylemiştir: "*Bizim görevimiz ne geçmişi yıkmak, ne de gömmektir, ancak biz diktatörlüğün sembolü olarak doğan bu binayı demokrasinin sembolü haline getireceğiz*".[26] Constantinescu'nun yeni bir Romanya'yı Çavuşesku'nun hayaletinden kurtarıp yeni bir kimlik kazandırmada başarılı olup olmayacağı henüz açıklığa kavuşmamıştır.

[25] J. Perlez, "Romanians Vote Today, but Change Isn't Likely," *New York Times*, 3 Kasım 1996, s.19.

[26] "Romanian Leader Takes Office," *Associated Press* raporu, *The Daily Progress*, 30 Kasım 1996, s.A6.

ESTONYA DENEYİMİ
"Gayri Resmi Diplomasi"nin Bir Örneği İş Başında

*Büyük grup*ların psikolojisinde vazgeçilmez ve birbiriyle ilişkili iki ilke vardır: 1- Bir grup komşusu (öteki) ile aynı olamaz. 2- Birbirine komşu *büyük grup*ların kimlikleri arasındaki psikolojik sınır mutlaka korunmalıdır. Stres ve endişe arttığında bu iki ilke daha da görünür bir şekil almaktadır. Bu gibi zamanlarda iki ilkeyi sürdürecek ritüeller öncelik kazanır: Büyük farklılıkları abartmak, küçük farklılıkları yüksek oranlara yükseltmek, paylaşılmış sembolik cansız nesneleri kullanmak, seçilmiş travma ve zaferleri yeniden canlandırmak ve fiziksel sınırları psikolojik bir deri gibi deneyimlemek. Bu sırada politik liderler, bu ritüellerin sözcüsü olarak bilinçli ya da bilinçdışında ritüelleri kontrol eder, körükler veya sınırlarlar.

Savaşlar, mağduriyet beklentileri, ekonomik çöküş ve bir liderin ölümü *büyük grup*larda baskı ve endişe yaratır. Aynı durum devrimler veya bir politik kültürden diğerine geçişte de yaşanır. Bir ulusun doğuşunda olduğu gibi devrimler ve politik değişimler de kendi paylaşılmış zihinsel tasarımlarını ortaya çıkarır. Bu tasarımlar grubun kollektif bilincinde yer eder ve bir nesilden diğerine aktarılır. Tasarımlara endişeyi provoke etmeyi sürdürecek unsurlar varsa bunlar biraz modifiye olmuş şekilde bir sonraki neslin kendisi ve diğerleriyle olan deneyimleri içinde kalır.

Estonya'daki devrimin Estonyalıların kimliği üzerinde karmaşık bir etkisi olmuştur. Her iki değişiklik süresi hemen hemen aynı zamanlara rastlasa da buradaki durum Romanya'da yaşanandan belirgin ölçüde farklılıklar göstermekteydi. Sevinç ve gurura ek olarak Estonya'nın Sovyetler Birliği'nden kan dökülmeden ayrılması, paradoksal olarak "saf" Estonyalı kimliğini sürdürme endişesini beraberinde getirmiştir. Romanya kendi grup kimliğinin başlangıcını Romalılara kadar götürüp bu sü-

rekliliği geleceğe bağlarken, Estonya tarihi, grup kimliğinin muhafazası için daha az destek vermekteydi.

Üç Baltık devletinin en kuzeyinde olan Estonya'nm yüzölçümü 45.215 km^2'dir. Bu da Danimarka ya da New Hampshire ve Vermont'un toplamına yaklaşık olarak eşdeğer bir büyüklüktür. Estonya'nın nüfusu 1.5 milyondan biraz fazladır. %61.5'u etnik Estonyalı, %30.3'ü Rus ve geri kalanlar Ukrayna, Beyaz Rusya, İskandinav ve diğer etnik kökenlerdendir. Estonya'ya ilk yerleşenler hakkında çok az bilgi olmasına karşın, Orta-Asya'dan kökenlerini alan Finli-Estonyalı kabilelerin M.Ö. 1500 yılında buraya yerleşip ataerkil bir topluluk oluşturdukları ve Estonya'nm Fin-Ugric dilinin temelini yarattıkları bilinmektedir. Orta Çağlardan beri Estonya sayısız İmparatorlukların parçası olmuş ve etkisi altında kalmıştır. 9. yüzyılda Vikingler bölgeyi yönetmişlerdir. Germanik şövalyeleri bölgeyi Hıristiyanlaştırmak için 12. yüzyılda işgal etmiş ve onların soyundan gelenler, yüzyıllarca feodal baronlar olarak yerel güçlerini korumuşlardır. Danimarkalılar da Hanse Birliği gibi Estonya'nın bazı bölgelerinde kontrolü elinde tutmuş, ancak idare 1561'de İsveç'e ve daha sonra 1710'da Rusya'ya geçmiştir. 1918'de Estonya bağımsızlığını ilan etmiş, Rus İmparatorluğu idaresini sona erdirmiş ancak bu sadece 1940'a kadar sürmüştür. Bu yıl Estonya Sovyetler Birliği tarafından "işgal" edilmiştir.

Nispeten az bir nüfusa sahip olan Estonyalıların yüzyıllar süren yabancı egemenliği süresince kimliklerini korumaları nerdeyse bir mucizedir. Estonya kültürü, yıllar boyunca bir şekilde bozulmadan dururken, Estonya aydınlarının gayretleri ile ondokuzuncu yüzyılda etnik ve ulusal bir forma girmeye başlamıştır. Friedrich Kreutzwald (1803-1882) klasik Estonya destanı *Kalevipoeg*'de bu *büyük grub*un mitolojik başlangıcını yeniden yaratmıştır. Böylece ortak geçmişe ait kesin kanıtlar olunca şimdi *Eesti Rahvas* (Estonya halkı) terimi görülebilir ve hissedilebilir bir kimliğe bürünmeye başlamıştı.

Estonya'da büyüyen *biz-lik* duygusu, halk şarkıları söyleme gibi çok da genel olmayan paylaşılmış bir rezervuarda yankı bulmuştu. Vatanperver şarkılar söyleme, *büyük grup* ritüellerinde sıklıkla rol oynar; şimdi kendilerini "*Eesti rahvas*" olarak

isimlendiren grup üyeleri arasındaki bağları kuvvetlendirmenin de bir yolu haline gelir. İlk Estonya ulusal şarkı festivali 1869'da Viljandi'de gerçekleştirilmiş ve bu her beş yılda bir tekrarlanmıştır.[1] Şarkı festivallerinin önemi hızla artmış, 1894 yılında 50.000 Estonyalı şarkı söylemek ve dinlemek için bir araya gelmişti.

Şarkı festivalleri ile yaratılan birliktelik hissi, neyin Estonyalı, neyin olmadığının tanımlanmasına yardım etmişti. Bundan sonra halk müziğini arındırma ve Estonya'nın İsveç ve Rus dönemlerine gecinceye kadar konuşulmaya devam eden Almanca gibi yabancı dil etkilerini ortadan kaldırarak, Estonya dilini standardize etme girişimleri ortaya çıktı. Yeni Ruslaştırma politikaları, Estonyalıların okuma ve diğer aydınlanma faaliyetlerine önem veren kendi ulusal kimliklerini yerleştirme çabalarını nadiren yavaşlatmıştır. Kendilerini işgal edenlere karşı, entellektüel üstünlük sağlamak ve *büyük grup* kimliklerini korumak Estonyalılar için itici güç olmuştu, bunlar askeri zafer yerine konulan onların seçilmiş zaferleriydi. 1897 yılında Estonyalıların %96'sı okuma yazma biliyordu ve Estonya Rus İmparatorluğunun en eğitimli bölgesi olmuştu.

1905'teki devrim çabalarına karşın I. Dünya Savaşı 1914'te patlak verdiğinde, Estonya hâlâ Rus idaresi altındaydı. Başlangıçta Estonya savaşın periferisinde bulunmaktaydı, ancak birkaç yüz bin Estonyalı Rus ordusunun bir parçası olarak harekete geçmişti. Bu savaşta 12.000 Estonyalı öldürüldü. 1917'de Estonyalılar komşu Letonya'daki Riga'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra sıranın kendilerine geleceğinden korktular. 1917 yılının sonbaharında Almanlar ana toprakların batısındaki Estonya adalarını işgal ettiler ve 1918 Şubatında Estonya'nm başkenti Tallinn'e doğru ilerlemeye başladılar. 1918 devriminin kıskacında olan Rusya çok az direnç gösterebildi. Estonya lideri Konstantin Päts ve onun gizli Ulusal Konseyi Estonya'nm bağımsızlığını ilan etti ve 1918 Kasımında tüm Estonya vatandaşlarına etnik kökenlerine bakılmaksızın eşit haklar tanındı. Alman

[1] İlk şarkı festivali Rus çarı 2. Aleksandır'm (1855-1881) yürüttüğü, köleliğin ilgasını da içeren reformlarca mümkün olmuştur. 1869 ila 1896 arasında altı millî şarkı festivali büyük izleyici kitlesiyle gerçekleştirilmiştir.

kuvvetleri Tallinn'e girerek oradaki Rus (şimdi Bolşevik) hakimiyetine son verdiler. Almanlar ve Ruslar arasında kalan ve İngilizler, Finlandiyalılar ve başkalarından yardım gören Estonyalılar, 1920 yılında bağımsızlık savaşını kazandılar ve bağımsız bir cumhuriyetin vatandaşları olarak yaşamaya başladılar. Ancak 1939'da Sovyetler, Nazi Almanyası ile Baltıkların kontrolünün kendilerine bırakılması karşılığında Polonya'nın bölünmesini kabul eden gizli Molotov-Ribbentrop paktını imzaladılar. Bundan sonra Sovyet güçleri Estonya'da askeri merkezlere girdi ve 1940 yılında Estonya'yı SSCB'ye kattı.

Nazi kuvvetleri 1941 yılında Sovyetler Birliği'ni işgal edince, Molotov-Ribbentrop Paktı bozulmuş oldu ve Estonya bir kez daha Almanlar ve Ruslar arasında savaş alanına döndü. 1941 yılında yaklaşık 60.000 kişi (Estonya nüfusunun %6'sı) sınırdışı edildi, esir kamplarına gönderildi ya da Sovyet ordusuna alındı.[2] Sürülenler arasında aydınlar, çiftçiler, askeri personel ve dini liderler vardı. 1944'te Estonya üzerindeki Sovyet kontrolü kesinleşti. Estonyalılar, Sovyetler ya da Nazilere olan önceki eğilimlerine ya da her ikisine karşı dirençlerine göre bölündüler. 1949'da savaş öncesi 1.134.000 olan Estonya nüfusu 775.000'e düşmüştü.[3] Estonya nüfusu azalırken Sovyetler etnik Rusları, Estonya'ya yerleşmeleri konusunda teşvik etti.

Sovyet Estonyası'nda bağımsızlığı yeniden kazanma girişimleri glasnost ve prestroika tarafından yaratılan atmosfer içinde yavaş ancak istikrarlı bir tarzda oluştu. Romanya'nın korkunç ve güçlü bir lidere ayaklanmasından farklı olarak Estonya, kendi isyanını işgalci bir ulusa, Sovyetler Birliği'ne yöneltti. Estonya liderlik vasıfları baskıcı olmadığı ve halkın bağımsızlık arzuları ile uyum içinde kaldığı için, Estonya'nın SSCB'den ayrılması sırasında kanlı politik çatışmalar yaşanmadı. Estonya'nın tekrar bağımsızlığına yol açan kansız devrim, *Şarkı Söyleyen Devrim* olarak bilinir, çünkü başlangıcı 1988 şarkı festivalinin yapıldığı yerdeki tüm gün süren bir toplantıya ve halk şarkılarının Eston-

[2] Taagepera, *Estonia: Return to Independence.*

[3] Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, "Human Rights and Democratization in Estonia," 1993, s.9.

yalıların birlik duygularındaki sembolik öneme dayanmaktadır.[4]

Özgürlüklerine yeniden kavuşunca Estonyalılar kendilerini birçok pratik ve psikolojik sorunla karşı karşıya buldular. En büyük problem olan Sovyetlere ait binerce askeri birliğin Estonya'daki varlığı ve Estonyalıların gitmesinin yasaklandığı yüzlerce askeri üssün bulunmasıydı. Her üç vatandaştan biri etnik Rus'tu. Bunlar ya nesillerdir Estonya'da yaşamışlar ya da işgal sırasında yerleşmişlerdi.[5] Diğer sorun Rusya ile olan yeni sınırın belirlenmesi ve idaresi ile daha önce komünistlerin kontrolünde olan mülklerin transferiydi. Kimin vatandaş olacağı konusunda sayısız soru vardı. Estonyalılar şu anda Estonya'da yaşayan Rusların beşinci kolu yaratıp Rus hükümdarlığının yeniden dönüşünü hazırlayacaklarından korkuyorlardı. Etnik Mafya ile ilişkili organize suçlar da Estonyalıların ülkeleri üzerinde kontrolüne yönelik başka bir tehdit unsuruydu.

Ayrıca Rus hükümeti aşırı zorlu ve belirsiz vatandaşlık şartlarına tabi tutulan Estonya'da yaşayan Ruslara karşı, insan hakları ihlallerinden şikayet ederek Estonya'ya baskı uyguluyordu.[6] Estonya hükümeti vatandaşlık ölçütlerinin bir parçası olarak

[4] Şarkı festivalleri Sovyet döneminde her beş yılda bir düzenlenmeye devam etti. Otuz bin şarkıcı ve ikiyüz bin dinleyici tipik olarak katıldılar.

[5] Birçok Rus ailesi 1945'ten sonra Estonya'ya göç etti ve nihayetinde ülkenin nüfusunun üçte birini oluşturdular. Büyük ölçüde sınır şehri Narva civarında, kuzeydoğu Estonya'da yoğunlaştılar.

[6] Estonya'da yaşayan Rusların çoğu vatandaşlık için gereken beş yıllık oturma zorunluluğunu yerine getirebiliyorlar. Estonya dili bilgisi ve anayasa ve vatandaşlık kanunları da gerekiyor. Batıda Estonya'nın vatandaşlık kanunları eleştirilmiştir. 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) yeni bir mevki, millî azınlıklar yüksek komiserliğini meydana getirdi. Hollanda eski dışişleri bakanı Max von der Stoel ilk yüksek komiser olarak atandı. 1993'te, Estonya'ya yaptığı birçok ziyaretten sonra, van der Stoel buradaki insan hakları ihlalleri suçlamalarının asılsız olduğunu açıkladı. Van der Stoel ayrıca Estonya hükümetinin daha liberal yasalar çıkarması konusunda baskı yaptı.
Benim gözlemime göre Estonya karar alıcılarının çoğu, yüksek komiseri bir Estonya dostu olarak telakki etmiyor ve onu Rus şikayetlerine sempatik yaklaşan biri olarak görüyor. 1996'da Tallinn'deki AGİK şubesini ziyaretimde, bu teşkilatın algı ve faaliyetlerinin realpolitik'e battığı ve ne Estonyalıların ne de Rusların mağduriyet duygularını kâle almadığı izlenimini

zor bir dil sınavı koymuştu, bu sınav standardize edilmemişti ve bildirildiğine göre esrarengiz sorular içermekteydi. Estonya'da yaşayan Rusların bir çoğu Estonya dilini konuşamadığı ve testi yapanlar geçmiş baskıcı kişilere karşı olasılıkla olumsuz duygular taşıdıkları için, sınav haksız görülmekteydi.[7] Bazı söylentilere göre zor Estonya dilini iyi bir şekilde kullananlar bile sınavı geçememişlerdi. Yıllarca baskı altında yaşamış, yeni özgürlüğüne kavuşmuş Estonyalılar, Rusları Sovyetler Birliği ile ilişkilendirmiş ve özellikle eski Sovyet birlikleri Estonya'da kaldığı ve Vladimir Zhirinovsky gibi agresif bir kişinin aşırı milliyetçi konuşmalar yaptığı sürece, başka bir işgalden korkmuşlardı. Zhirinovsky Baltıklarda sert bir tutumu destekliyordu.[8]

—.—

edindim. AGİK, eğer tarafların vatandaşlık meselelerindeki duygusal kaygılarını kabullenirse daha iyi benimsenir. Bunun yerine, AGİK, bilhassa Estonyalılar tarafından, vicdanın sesi (eleştirel süperego) olarak görülüyor ve bu da AGİK ile Estonya hükümeti arasındaki işleyen ittifakı zorluyor.

1995'te, Bonn'da Almanya'nın Ekomonik İşbirliği Federal Bakanlığı'nın orta Avrupa biriminde Baltık devletlerinden sorumlu olan Manfred H. Weigandt, genel olarak, Estonya yasalarının milletlerarası hukuku ihlal etmediği sonucuna vardı ("Russian Minority in Estonia").

[7] Estonya hükümetince yapılan vatandaşlık için gerekli dil testleri tartışmanın merkezinde olduğundan bunların içerik ve idaresi hakkında mümkün olduğunca bilgilenmek ve ayrıca diğer vatandaşlık ve kimlik kardı politikalarını incelemek gereklidir. Carter Merkezi'nde bir sosyo-lengüist olan Joyce Neu, birçok dil testini inceledi ve Estonya Kültür ve Eğitim Bakanlığı altında vatandaşlık sınavlarının idaresinden sorumlu kurum olan Millî Dil Dairesi müdürüyle görüştü. Millî Dil Dairesi personeli Dr. Neu'nun tekliflerinin kopyalarını aldılar ve kendisine sonra bu tekliflerin birçoğunun uygulandığı bilgisi ulaştırıldı. Kendisinden ayrıca diğer ülkelerdeki lengüistik bütünleşme politikaları konusunda bilgi istendi.

[8] Tehdit algılamaları, Estonya'nın büyük ölçüde kirliliğe maruz fizikî çevresinde yankılanmaktaydı. Kuzeydoğu Estonya, havada, suda ve karada bulunan tehlikeli toksinlerle Avrupa kıtasındaki en kirli bölge olarak görülüyordu. Endüstriyel ve insanî atıklar elden geçmeden içme suyu stoklarına karışıyordu, insanlar radyoaktif atık yığınlarının yakınlarında yaşıyordu ve kirlikle alakalı sağlık sorunları çok sık görülüyordu. Ayrıca, birçok ev ve bina yıkık döküktü ve tahtalarla kapatılmıştı. Estonya'nın en ciddî çevre sorunlarını çözmek için 4 milyar dolara ihtiyaç olduğu tahmim ediliyordu ("Them and Us," *Economist,* 17 Ağustos 1996, s.67-68'de naklediliyor).

Bağımsız Estonya'nın karmaşık sorunlarına psikanalitik bir gözle bakmak, bilinçaltında bulunan ancak potansiyel olarak sorun yaratabilecek elemanları aydınlatmamızda yardımcı olabilir. Ancak böyle bir yaklaşım kaçınılmaz soruları gündeme getirecektir. *Büyük grub*u ve gelecek nesilleri daha fazla rahatsız etmemesi için bu unsurları araştırma ve modifiye etmenin yolları var mıdır? Yeni bir kimliği şekillendiren bir ülkede politik, hukuki, ekonomik ve sosyal değişimleri psikanalitik bir içgörü ile incelemenin yolları olabilir mi? Son olarak, *büyük grup*lardaki liderlerle takipçileri arasındaki ilişkinin gerilemesinin antidotu olarak hizmet edecek ve psikolojik içgörüleri özümseyebilecek kurumlar nasıl inşa edilebilir?

Bu tür sorulara yanıt vermek üzere Center For The Study of Mind and Human Interaction Estonya'da uzun yıllar boyu sürecek bir proje için Atlanta, Georgia'daki The Carter Center ile işbirliği yaptı.[9] Nisan 1994'te, Estonya bağımsızlığını tekrar kazandıktan üç yıl sonra durumu incelemeye başladığımızda, Estonyalıları çok sessiz, içine kapanık ve dikkatli bulduk. Sadece birkaçı düşünce ve duygularını açıkça sözle ifade ediyordu. Elli yıl Sovyet yönetimi altında yaşamak onları açıkça etkilemişti. Bir yabancı ile belli bir düzeyde güven sağlandıktan sonra bazı Estonyalılar, Ruslara olan öfkelerini yüz ifadeleri gibi psikosomatik yollardan gösteriyorlar ancak bunu rahatça ifade edemiyorlardı.[10]

[9] Estonya projesi, takımımız Baltık cumhuriyetleri konusunda yeterince bilgiye sahip olduktan sonra başladı. Estonya'daki ilk toplantıdan önce takımın, biri Litvanya, Kaunas'ta (1992), diğeri Latviya, Riga'da (1993) iki toplantısı oldu. Üç Baltık ülkesinden ve Rusya'dan önemli temsilciler toplantılarda hazır bulundular (bakınız Volkan ve Harris, "Negotiating a Peaceful Separation" ve "Vaccinating the Political Process").

[10] Sovyet döneminde rejime yönelik doğrudan kızgınlık ifadeleri tehlikeliydi. Böylece halk, sessiz (psikosomatik) kızgınlık ifade yöntemlerini "öğrendi" ve içselleştirdi. Estonya bağımsızlığını kazandıktan sonra, İsveçli psikanalist Carl-Erik Brattemo, 1992'den itibaren, bir grup Estonyalı psikoloğu psikanalitik psikoterapi teori ve teknikleri konusunda eğitmeye başladı. 1994'teki mektuplaşmamızda Brattemo benimle Estonyalı zihinlerin siyasî geçişin ilk yıllarında genel olarak nasıl işlediği konusundaki gözlemlerini paylaştı. Estonyalıların otoriter gördükleri başkalarıyla ilişkiye girerken şüpheli ve temkinli olduklarını yazdı. Doğru ve yanlış temelinde hükmetmek ve tavsiyede bulunmaya yatkındılar. Estonyalı hastalar,

Estonyalılar kendilerine "*Biz şimdi kimiz ve nereye gidiyoruz?*" sorusunu sorduklarında düşündükleri tek şey, milenyum boyunca çeşitli yöneticilerin idaresinde bir şekilde yaşamayı başardıklarıydı. Sovyet döneminde Estonya tarihi yeniden Sovyet versiyonu ile yazılmış ve Estonya'nın gelişmekte olan kahramanları ve efsaneleri Sovyetlerinki ile yer değiştirmişti. Rusça, glasnost ve perestriokaya kadar şarkı festivallerinin dili olmuştu; bundan sonra Estonya dili de tolere edilmişti.

Tartu Üniversitesi rektörü ve bir psikolog olan Peeter Tulviste bunu şu şekilde ortaya koymuştur: "*Çocuğunuzun ana okulundan eve geldiğinde; Lenin'in tüm Sovyet çocuklarının babası olduğunu ya da radyo, telefon ve diğer bir çok şeyin Ruslar tarafından bulunduğunu ya da sadece Sovyet döneminde çocukların Estonya'daki okullara gitme olanağına kavuştuğunu söylediğini hayal edin*".[11] Buna olumlu karşılık verecek çok az şey vardı, çünkü Estonyalı ebeveynler cezalandırılmaktan korkarak çocuklarının okuldan getirdikleri bilgiler üzerinde fikir yürütmekten çekiniyorlardı.

Ancak çocuklar Estonya'nın ikinci yasaklı öyküsünü öğrenmekten tüm olarak kaçamıyorlardı. Ebeveynlerinden birinin kardeşinin resmini gören bir çocuk "*Anne bir ağabeyinin olduğunu bilmiyordum*" diyebiliyordu. Anne daha sonra erkek kardeşinin Sibirya'da olduğunu söyleyebilir, çocuk daha sonra "*Sibirya'da ne yapıyor?*" diye sorabilirdi. Tarihsel şikayetlerin nesiller arası geçişi böylece oluşuyordu. Ebeveynlerin dikkatine karşın çocuk, onbinlerce Estonyalının Stalin tarafından sürüldüğünü öğrenecekti. Tulviste'nin gözlemlediği gibi "*yasak meyva tatlıdır ve halk arasında paylaşılan yalan keşfedilecek birşeyler olduğunu fark edenler arasında merak uyandırır*".[12] Sovyet rejimi altında Estonyalılar, konuyu açıkça tartışacak bir ortam olmamasına rağmen, kendi tarih versiyonuna sahiptiler. Meyvenin yasaklan-

tedavi sırasında serbest çağrışımda zorluklar yaşıyorlar ve terapistlerin onların zihnine kendiliğinden ne geldiğini dinleme hususunda sabıra ihtiyaçları oluyordu. Bu arada, Brattemo Estonyalıların misafirperver ve bilgiye susamış oldukları ve şarkılara, özellikle de kendi millî şarkılarına büyük bir sevgi beslediklerini gördü.

[11] Tulviste, "History Discovered at Home," s.124.

[12] Age., s.125.

ması bitince, etnik ve milliyetçi duyguların bastırılması ile oluşan ve özgürlük öncesi devreye ait olanın içselleştirilmesine kolay kolay geçilememişti.

—.—

Estonya'da yaşayan Rus halkı 1990'ların başlarında Estonya'daki büyük değişimlere karşı farklı zihinsel tasarımlar geliştirmişlerdi. Bu grubun yelpazesi Estonya'ya 400 yıl önce Piepsi Gölü bölgesine gelen Eski İnananlar'dan II. Dünya Savaşı sonundan beri Estonya'da yaşayan yeni gelenlere bağımsızlıktan kısa bir süre önce Estonya'da yaşamaya başlayan "işgalci"ler, teknokratlar ve eski askeri personele kadar uzanıyordu. Estonya hükümeti tarafından muhtemelen vatandaşlık verilmeyecek Rus halkının çoğunluğu, özellikle de güçlü bir imparatorluğun oğulları ve kızları olan işgalciler için dünya, ansızın bir gecede tersine dönmüştü. Bir gün üstün insanlarken, ertesi gün ikinci sınıf vatandaş ve istenmeyen mülteciler olmuşlardı.

Estonyalılar arasındaki yaygın endişeye karşın Estonya'daki Ruslar'da aşağılanma duygusu ön plana çıkıyordu. Olayların kesin dönüşümünün kabulü zordu, bu çoğunun durumlarının gerçekliğinin reddine sebep olmuştu. Rusya'daki yurttaşları, onlara yardım için harekete geçecekti! Hayal ettikleri yardım gelmeyince, Ruslar için küçük ve önemsiz bir ülkenin üyeleri olarak algıladıkları Estonyalılara boyun eğmek başlangıçta çok zor ya da imkansız olmuştu. Çok daha kolay olanı büyük bir gücün üyeleri olma imajına tutunmaktı, bu da sonuçta Estonya'daki Rusların Estonya dilini öğrenme ve Estonya kültürüne uyum sağlama dirençlerini arttırmıştı.

Estonya'daki Rusların devam eden varlığı, bu devrim ve değişim dramasında üçüncü aktör rolünü üstlenen ve Rusya'da yaşayan vatandaşlar ve liderleriyle Rusya'daki şartlarla daha da karmaşık hale gelmişti. Rus otoriteleri Baltıklarda konuşlanan birlikleri Rusya'da yerleştirecek olanakları olmadığım iddia ediyorlardı. Ayrıca Ruslar eski teknisyenleri ve yöneticileri, eğer Baltıklardan Rusya'ya dönerlerse, iş ve barındırma imkanlarının olmadığını açıkladılar. Baltıklardan gelecek mülteci akınının fiziksel olarak yaratacağı problemlerin altında, Rusya'da yaşanan sorunlu dönemde bu grubun askeri ve kamu kesiminde

yaratabileceği huzursuzluk korkusu vardı. Diğer taraftan Estonyalılar, Rusya'da bilinen kötü ve belirsiz şartlar yüzünden, artan sayıda Rus'un yaşamın daha iyi olduğu Estonya'da kalacağına, ancak bunların sadakat ve bağlılıkta Moskova ile birlikte bulunacağına inanıyorlardı.

Bu sorunlar ayrıca ilgi çekici bir dinamiği de beraberinde getirdi. Sovyetler Birliği'nin değişik bölgelerinde yaşayan bir çok Rus için Baltık bölgesi, batının gizemli ve entrikalı topraklarıydı: Bunlar *Sovetskaya* ya da *russkaya zagrantiza*, Sovyet ya da Rus yabancı ülkeleri olarak görülüyordu. Buraları, Baltık Denizine ve batıya açılan yerler romantizmin topraklarıydı. Rus aydınlarının birçoğu eskiden tatil için, fazla kirliliğinin gözlenmediği Baltık yörelerini seçmişlerdi. Deniz kıyısındaki Baltık şehirlerinde yaz tatili, bir anlamda batı dünyasına yasaklanmış bir gezinin yerine geçiyordu. Bazı bölgelerinde Fin televizyonu seyredilebiliyordu, bu kozmopolit batı ile temas illüzyonunu yaratıyordu. Ayrıca Ruslar, Estonya'da akademik mükemmellik ve dini tolerans geleneği uzun zamana dayandığı için, burada daha fazla entellektüel ve ruhsal özgürlük tadabileceklerine inanıyorlardı. Rusların Avrupalı Estonyalıları gözde saymaları, Estonyalıların kendilerince de benimseniyordu. Onlar grup kimlik birliklerini "baskıcılar" üzerindeki entellektüel üstünlüklerine inanarak savunmuş ve sürdürmüşlerdi.

Estonya'nm gizeminin bir kısmı, Estonya İsveç kontrolü altında iken 1632 yılında kurulan Tartu Üniversitesi ile ilgiliydi. Savaş sonrası kapanmaya zorlandıktan sonra Rus Çarı I. Aleksandr tarafından Rus İmparatorluğunda Almanca eğitim yapan tek üniversite olarak Kayserliche Universität zu Dorpat adı altında açıldı. 1919'da Estonya'nm bağımsızlığı ile Tartu Ülikool ismini aldı ve her ne kadar 1944 sonrası bir Sovyet enstitüsü olduysa da, batı Avrupa eğitimine bağlı kaldı. Böylece, Sovyet dönemi Rusları Tartu'yu genç Rus entellektüelleri için bir nevi Kâbe olarak gördüler. Tartu Üniversitesine gitmek veya oranın önde gelen profesörlerinin yazılarını takip etmek birçok öğrenci için liberal ve ilerici ideolojilerle özdeşleşme ve bunları ifade

etmenin makul bir yoluydu.[13]

Estonya ve diğer Baltık Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına Rus aydınları arasında da destek verenler vardı. Ancak bu destek, tipik olarak en fazla komünist partinin diktatörlüğünden özgürleşmeye kadar gitti, tam bağımsızlık ve egemenliği kapsamıyordu. Estonya'nın bağımsızlığının ardından Komünizmi yıkmak için Estonyalıları kendi mücadelelerinde yandaş olarak düşünen Ruslar, baskıcı Sovyetlerin içine alınıp onlarla bir tutulduklarında aşağılanmış ve kızgındılar. Her ne kadar bir zamanlar aynı safta kavgalarını yürüttülerse de şimdi Estonyalılar tarafından düşman olarak algılandılar. Özellikle sertlik taraftarı olan bazı Ruslar, Estonyalıları (ve Letonyalılarla Litvanyalıları), Baltık'ları işgale gelen Nazileri yenerek ve II. Dünya Savşaı'ndan beri Baltık'lara teknoloji sağlayarak hizmet eden Sovyetler Birliği'ne karşı (hem de Letonyalı ve Litvanyalıları) nankör olmakla suçladılar.

Ruslar ayrıca Estonya'nın Tartu Barış Anlaşması (1920) şartlarına dayanarak Estonya'nın doğu sınırında 45 km'lik ek toprak isteminden de mutsuzdular. Estonyalılar için Tartu anlaşması Ruslarca tanınırsa, Sovyet devri özgür bir ülkenin istenmeyen işgali olarak algılanacak ve bağımsızlığın önceki ve şimdiki dönemleri arasında bir bağ yaratılacaktı. Fakat Ruslar var olan sınırı değiştirme arzusunu, zaten sırtlarına dayanmış olan bıçağı kanırtma ve Estonya'nın bağımsızlık sonrası politikasının özelliği olan mantıksız bir istek olarak algıladılar.[14]

[13] Anatoly Golubovsky'ye (kendisi CSMHI'da eski bir milletlerarası bilgindi, Sovyet Kültür Bakanlığının Sanat Araştırmaları Tüm-Birlik Enstitüsünde bir araştırmacı olarak görev yaptı) göre birçok genç Rus bilgini, semiyotik ve yapısal çözümleme çalışmış ve Tartu'da profesör olan Yury Lotman'ın çalışmalarını izledi.

[14] 19 Kasım 1996'da Rus ve Estonya temsilcileri, Moskova'da, Peipsi ve Teploye göllerinin sınır kesimleri için şartları neticelendirme konusunda anlaştılar. Estonya, 1920 Tartu Barış Anlaşmasında belirlenen sınır üzerinde daha önceki ısrarından vazgeçti. Bu uzlaşma yeni endişeleri ortaya çıkardı. Ruslar Estonyalıların tartışmalı sınır meselelerini çözmeye istekli olmalarının NATO'ya katılma arzularından kaynaklandığına inanıyorlardı çünkü Estonya'nın üyeliği sınır sorunları olduğu sürece imkansızdı. Ruslar herhangi bir Baltık cumhuriyetinin NATO'ya girmesine şiddetle itiraz ediyorlardı. Bu, güvenliklerine karşı bir tehlike ve aynı zamanda küçük düşürücü olarak gördükleri potansiyel bir gelişmeydi. 1997'nin başlarında Estonya hükümeti sınırı resmen kabul ederken Rus hükümeti etmedi.

Gerçek sorunlarla psikolojik engellerin iç içe geçtiği düşünülürse; Estonyalılar, Estonya'da yaşayan Ruslar ve Rusya'daki Ruslar arasındaki diyalog, meydan okuyucu, ancak *büyük grup* psikolojisine ışık tutması açısından araçsaldı. Bu tür diyaloglar pratik amaçlar için de gerekliydi. Sovyet İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Ruslar ve Estonyalılar arasında sorunları çözüme yönelik çok az dostane resmi girişim olmuş ve her iki taraf da diğeri tarafından ifade edilen aşırı milliyetçi düşüncelerle ilgili kaygı duymuşlardır. Bu yüzeysel sorunlar, daha sonra endişeden aşağılanmaya, gururdan intikam isteğine kadar altta yatan duygularla alevlenmişti. Çatışma hatta kan dökülmesi tehdidi olasıydı.

Çatışan grupların etkin temsilcileri için en azından konuşmak ve birbirlerini tanımak için bir olanağın yaratılmasına gereksinim vardı. İlk amacımız Estonya'nın, Rusya'nın ve Estonya'daki Rusça konuşanların etkin liderleri arasında bir dizi diyalog kurarak, zehirli duyguların yayılımını azaltmaktı. Toplantılar üç yıl boyunca yılda üç kez olarak gerçekleştirildi.[15]

—.—

*Büyük grup*ların duygusal durumlarını belirlemenin bir yolu, onlar için önemli olan noktaları, onlarla birlikte ziyaret etmek, davranışlarını izlemek, görüşlerini dinlemektir. Bu yerler ulusal mezarlıklar, anıtlar, müzeler ya da abideler gibi geçmiş ya da güncel politik, askeri ya da tarihi şartlar nedeniyle güçlü duygularla örülmüş alanlardır. *Büyük grup* psikolojisi için bu tür bir veri toplamanın, bireyin psikanalizinde hastanın rüyalarını dinleme ile aynı şey olduğunu söylersem belki biraz abartmış ola-

[15] Aşağıdakiler Estonya'daki CSMHI/Carter Merkezi diyaloglarında bulunan önemli katılımcılardı. Hükümet sorumluları gayr-i resmî bir temelde katıldılar.

Estonyalılar: Estonya eski başkanı ve 1996 başkanlık seçimleri adaylarından Arnold Rüütel; şimdiki veya evvelki parlementerlerden Klara Halik, Toomas Alatalu, Arvo Haug, Mati Hint ve Jaan Kaplinski; akademisyenler Priit Jarve, Peter Vares, Mati Heidmets ve Mare Haab; psikiyatr Arno Aadamsoo; ve psikolog Endel Talvik.

Estonyalı Ruslar (hem vatandaş olan hem de olmayan): Tartu Üniversitesi'nde profesör ve parlementodaki Estonyalı altı Rustan biri olan Sergei Issakov; Rus Temsilciler Meclisinin sırayla evvelki ve şimdiki başkanları olan Alexei Semionov ve Iliya Nikiforov; her ikisi de Narva'dan Vladimir Homyakov ve Sergei Gorokhov.

bilirim. Hastanın rüyaları onun bilinçdışına yol açar, önemli yerleri ziyaret etmek de grup içi iletişimlerde bir yönde gizli kalanları ya da ifade edilmeyenleri ortaya koymada benzer bir işlevsellik gösterir.

1994 ilkbaharında ziyaret ettiğimiz Estonya'nın, Paldiski kasabasındaki eski Sovyet nükleer denizaltı üssü böyle önemli bir yerdi. Paldiski Finlandiya Körfezi sınırında, Estonya'nın başkenti Tallinn'in 25 mil batısındadır. Bizim ziyaretimiz sırasında eskiden sıkıca korunan üssün büyük bir kısmı kapatılmış, bir zamanlar yoğun olan üste sadece tamir gereksinimi olan birkaç gemi kalmıştı. Nükleer reaktör hâlâ çalışmaktaydı; onu koruyan küçük bir Rus askeri birliği vardı ve faal olmayan bazı askeri personel barakalarda kalıyordu. Bağımsızlık öncesi, Estonyalıların üsse girişi yasaklanmıştı. 1994 Nisanındaki ilk toplantımız sırasında Amerikan grubu ve Rus ve Estonyalı katılımcılar için üsse bir tur düzenlendi.

Paldiski'ye otobüsle ulaştığımızda üs çok büyük bir çöplüğü andırıyordu. Bir zamanlar Sovyetler Birliğinin en sofistike deniz üslerinden biri iken şimdi bir hortum sonrası harabeye dönmüş gibi görünüyordu. Ruslar burada hayaletler gibi geziyorlardı. Otobüsümüz, bize rehberlik etmek üzere yakındaki bir şehirden gelen Estonyalı bir tarih hocası tarafından karşılandı.

Ruslar: Rusya'nın Estonya büyükelçisi Alexandre Trofimov; 1996'ya kadar BCB İşleri ve Rus Federasyonu Duma Yurttaşlarıyla İlişkiler Komitesi yardımcı başkanı olan Yuri Voevoda; o zamanki Rus Duması üyesi Aivars Lezdinysh; Rus Federasyonu Dışişleri Bakanlığı, Milletlerarası İnsanî ve Kültürel İşbirliği Bölümünün o zamanki yöneticisi Viacheslav Bakhmin; Rusya'da Parlementerizmin Gelişmesi Derneği genel müdür birinci yardımcısı Andrei A. Zakharov; Dışişleri Bakanlığına bağlı uzmanlar Valeriy Fadeev ve Vera Gracheva; akademisyenler Alexander Obolonski, Zoya Zarubina ve Stanislav Roschin.

Litvanya'dan: Litvanya'nın Rusya'daki büyükelçisi Halina Kobeckaite. CSMHI/Carter Merkezi'nden: psikanalistler Maurice Apprey ve ben; psikiyatrlar Demetrios A. Julius, Gregory B. Saathoff ve J. Anderson Thomson Jr.; psikolog Carrie E. Schaffer; hemşire/ara bulucu Margie s.Howell; eski diplomatlar Richard T. Arndt, Büyükelçi W. Nathaniel Howell, Joseph V. Montville, Harold H. Saunders ve Yuri V. Urbanovich; tarihçi Norman Itzkowitz; sosyo-lengüist Joyce Neu; çevre bilimcisi George J. Moein; ve CSMHI personelinden Joy R. Boissevain ve Bruce A. Edwards.

Daha sonra Paldinski'den sivil giysiler içinde iki Rus görevlisi üs hakkında daha fazla bilgi vermek üzere bize katılmayı teklif etti. Rehber ve görevliler arasında hemen sözlü bir savaş başladı. Estonyalı rehberimiz, Estonya'nın bir kez daha bağımsız bir ülke olduğu ve Paldiski'nin de şimdi Estonyalılara ait olduğu konusunda ısrar ederek, iki Rus'u istemediğini söyledi. Rus görevliler kızgınlık içinde ayrıldılar.

Üssü gezerken rehberimiz birbiri ardına Estonya'nın tarihi acılarını sıraladı. Ruslar üstünlüklerini destekleyen olayları ve nankör Estonyalıları korumak için kendi çabalarını anlattı. Yüzeyde, Paldiski meselesi üssü temizlemekten kimin sorumlu olacağı çevresinde odaklaşmıştı. Ruslar "*Büyük ve güçlü bir ülkenin oğulları ve kızları olarak bizler Paldiski'den askeri gücümüzü çekmeye ve geri çekilmeye zorlandığımız için çöplerimizi arkada bırakacağız ve umarız siz nankör Estonyalılar bunun içinde boğulursunuz. En azından sizi bizim pisliğimizi temizlemek zorunda bırakıyoruz*" demek istiyorlardı. Bu ifade, düzenli bir çekilmenin tamamlanması için yeterli para ve zamanın olmamasından öte bir anlam taşıyordu.

Maddi sorunları olduğunu söyleseler de Estonyalıların dağınıklığı temizlemek için hiçbir aceleleri olmadığım ifadelerinden anladım. Estonyalıların yorumları, hem Sovyet dönemindeki mağduriyetlerinden dolayı Amerikalıların sempatisini kazanmak istemini, hem de mağdur kimliklerini değiştirmeye direnmelerini gösteriyordu. Paldiski çöplük halinde kaldığı sürece, Estonyalılar SSCB'nin onlara çektirdikleri acıların ve yaptıkları haksızlığın bariz bir sembolüne sahip olacaklardı. Her büyük değişime karşı, hatta bu değişim daha iyi bir yaşam vaat etse de, psikolojik olarak bir direnç görülebilir. Bireysel ya da grup olarak kimlik değişimi, en büyük direnci provoke eder. Paldiski'ye yapılan ziyaret, diyaloglar süresince, diyalogları yönlendiricek olan değişime karşı görülebilecek dirençte, zıt grupların baskın duygularını ve kimlik olaylarını ilk elden deneyimleme olanağını veriyordu.[16]

—.—

[16] Son aktif Rus askerî personeli Estonya'dan Eylül 1995'te çekildi ve Pal-

Bu psikopolitik tartışmalar akademik toplantılar değildir; akademik yayınların sunumunu içermediği gibi bir kereye mahsus olaylar da değildir. Bunun yerine açık uçlu bir süreci kapsar. Tipik bir toplantı birbirini takip eden dört gün sürer. Arap-İsrail görüşmelerinde olduğu gibi esas çalışma, en az iki yönetici ekibin üyesinin başkanlık ettiği yaklaşık 12 kişilik küçük gruplarda yapılır.[17]

---

diski üssü kapatıldı. Bir ay sonra, Paldiski'yi ikinci kez ziyaret ettim. Hiçbiri vatandaş olmayan bazı Ruslar hâlâ orada yaşıyordu ve bazı Estonyalılar boş barakalara taşınmışlardı. Her ne kadar Paldiski'nin bir kısmı temizlenmişse de temsil ettiği ve gelecekte temsil edeceği şey yüzünden sıcak bir nokta olarak kaldı. Şehir konseyi, Estonya'nın üssü kontrol etmesi açısından yüksek derecede bir vatanperverlik duyguları olan Estonyalılardan oluşuyordu. Az miktarda Estonyalı asker, her ne kadar hiç bir gemiyi barındırmasa da limanı koruyordu. Bazı Estonyalılar Paldiski'nin eğer Estonya NATO'ya girerse önemli bir NATO üssü olabileceğini düşünüyordu.

[17] Benim küçük grup dinamikleri anlayışım, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü'nde geliştirdiğim, "saha yöntemi" adlı bir öğretim yönteminden kaynaklanmaktadır (bakınız Volkan ve Hawkins, "Field-work Case in Teaching Clinical Psychiatry," "Fieldwork Method of Teaching," ve "Learning Group"). Öğretim formatı, yılda 225 saatin üzerinde, benimle (öğretmen/lider) düzenli olarak ve danışmanlarımla zaman zaman buluşan yaklaşık sekiz kişilik küçük bir psikiyatr grubundan oluşuyordu. Küçük gruba dahil biri tarafından (tek yönlü bir aynanın ardından) yönetilen bir hasta tedavisinin seanslarını gözlemliyorlardı. Bu saha çalışması liderle eşzamanlı tartışmaları içeriyordu ki bu da bilgiyi tam yerinde öğrenmede yardımcı oluyordu. Hasta olmayan grupların psikodinamiklerini sevk ve idare etme tecrübesi,yirmi yıl sonra Estonya'da diyalog gruplarının koordinasyonunda esas teşkil etti. Bir lider olarak, endişeyle başetme teknikleri geliştirdim, hasta yansıtmalarının rezervuarları olduğunda yorumlar yaptım, entellektüel anlayışı duygusal tecrübeyle birleştirmeye yardım ettim, öğrenmeye karşı gösterilen direnmelerle ilgilendim, merakı teşvik ettim ve bir rol modeli olarak hareket ettim. Bu öğrenme gruplarıyla ilgilenirken amaç, katımlıcılara terapi uygulamak değil, gözlemledikleri şeyi kavramsallaştırmaya dair yeni kanallar açmada yardım etmekti. Küçük grup dinamikleri hakkında diğer bilgiler grup terapisindeki hasta çalışmalarından gelmektedir. Takım üyelerimiz, özellikle de psikolojik sahalarda olanlar, psikanalistlerin öncü eserlerinden de istifade ettiler. Mesela; Foulkes ve Anthony, Group Psychotherapy; Bion, Experiences in Groups; ve Abse, Clinical Notes on Group Analytic Psychotherapy.

Tartışma için psikolojik olarak güvenli bir ortam yaratmak

Bion'un mesela küçük çalışan gruplar çalışmaları, üyeleri kendilerini hususî bir görevin yerine getirilmesine adadıklarında, grupların daha olgun bir seviyede hareket ettiklerini gösterir - ki bunlar bu durumda tam olarak bir iş grubu olarak adlandırılırlar. Bununla birlikte, küçük bir grup olgun bir şekilde hareket edemediği ve gerileme olduğunda, hususî bilinçdışı fantezilere göre davranmaya meyillidir. Grup üyeleri, mesela diğerlerine karşı duydukları şüpheleri çoğaltabilir ve lideri mutlak güce sahip bir kurtarıcı olarak görebilirler. Üzerinde doğrudan veya sessizce uzlaşılan bir görevin yokluğunda bir iş grubu tesis edilemez ve küçük grup bireylerin toplamından fazla birşey olmaz. Bir iş grubunun lideri gerçek dünyayla etkili bir teması sürdürmelidir, çünkü bu olmadan kendisi de grup üyelerinin fantezilerine katkıda bulunacaktır.

Bion'un küçük grup dinamikleri bir grup liderinin yardımıyla kendilerini geliştirmek için buluşan sekiz ila oniki kişilik terapi grupları için faydalıyken, bizim Estonya toplantılarımızın farklı bir gayesi vardı. Mensupların *büyük grup* ihtilaflarını anlamalarını geliştirmeyi amaçlıyordu. Öğrenme veya iş gruplarının aksine Estonya diyalog grupları, psikodinamiklerini değiştiren muhtelif liderlerden etkileniyordu. Herbir diyalog grubu karşıt alt gruplardan (Estonyalılar, Ruslar ve Estonya'da yaşayan Ruslar) oluşuyordu ki bunların herbirinin kendi ilan edilmiş veya zımnî lideri vardı. Ayrıca, herbir küçük grup Amerikalı kolaylaştırıcılar (yardımcılar) tarafından idare ediliyordu. Grup üyeleri, toplantılarda bulunmayan siyasî liderlerin etkilerini de hissettiler.

Başlıca odak *büyük grup* karşılıklı etkileşiminin psikolojisi üzerinde olduğundan, bireyler olarak katılımcılara dair küçük grup dinamikleri ancak karşılaşıldığında göz önüne alındı. Diyaloglar sırasında bir iş grubu yaratılması, mensupların etnik giysilerini nasıl giydiklerine ve diğerlerinin giysileri üzerine yaptıkları yansıtma türlerine dikkat edilmesini gerektirdi. Katılımcılar kendilerinden bahsettiklerinde, kolaylaştırıcılar bu şahsî hikayelerin grupların tarihlerini nasıl yansıttığını göstermede ve olaylar ile zihnî tasarımlardaki duygusal yatırımları aydınlatmada yardımcı oldular. Grup tarihi böylece şahsî bir seviyeye çekildiğinde daha yakınca paylaşılabilir ki bu da akabinde *büyük grup*ların katılaşmış konumlarını yumuşatmaya yardım eder.

Herhangi başka bir yerde olduğu gibi Estonya'da da, kolaylaştırıcılar karşıt gruplarla süregelen psikopolitik diyaloglara girdiklerinde grup üyelerinin yansıtmalarının hedefi olurlar. Bu olduğunda, aynı zamanda ruh sağlığı profesyonelleri olan kolaylaştırıcıların bir avantajı vardır, çünkü hastalarının yansıtmalarını (havale) alma ve bunlarla başetmeye alışkındırlar. Karşı-havale - kolaylaştırıcılar namına irrasyonel beklentiler - de ortaya çıkabilir. Mesela siyaseten önemli bireylerle haşır neşir olmak kolaylaştırıcılara hakedilmemiş bir mutlak kudret hissi verebilir. Bu fenomenin farkındayız ve sahadaki onyıllarca süren çalışmalardan sonra karşı-havele tepkilerine teslim olmamız pek muhtemel değil.

küçük grup yöneticilerinin amacıdır.[18] Buna ulaşmak için ilk ve en önemli etken yöneticinin tarafsızlığıdır. Tarafsızlık, yöneticinin katılımcıların duygularının etkilerini gözardı etmesi anlamına gelmez. Aksine, ifade edilen duygular ve tanımlanan olaylar hakkında meraklı olmalıdır ki, her katılımcının merakını en üst düzeyde tutabilmesine destek verebilsin. Burada mesele, bir kişinin sıkı sıkıya bağlandığı görüşünü değiştirmeyi teşvik edici bir atmosfer içinde farklı cevaplar almaya çalışmaktır. Bir konuyu esnek bir tarzda incelemek, bir muhalifi farklı bir görüşle yeniden insan konumuna koymaktır. Güvenlik ortamı ayrıca, yöneticilerin, muhalif grup üyelerinin karşılıklı olarak tarihi acıları saymaya başladıkları zaman yüzeye çıkan duyguları emmesiyle daha da artırılır.

Toplantı sırasında yöneticiler katılımcıların grup kimliği ve aralarındaki psikolojik sınırları tehdit eden gelişmeleri izler ve denetim altında tutarlar. Bu tür tehditlere iki örnek; hasımlarm kimlik farklılıklarını devam ettiremeyecek kadar, birbirlerini fazla benzer olarak algılamaları ve bir grubun diğeri adına konuşmacı olarak hareket etmesidir. Ben ilkini akordiyon fenomeninin bir boyutu olarak düşünmeyi tercih ediyorum.

Estonya diyaloglarında, küçük bir gruptaki Rus ve Estonyalı katılımcıların, bir diğerinin kampındaki aşırı uçları, ülkeleri arasındaki sorunlu ilişkilerden sorumlu tuttukları zaman, akordiyonun sıkıştırılmasını gördük. Ortak bir düşman bulmak, her iki tarafın katılımcılarını bir araya getirmişti. Dost ve uzlaşabilir görünüyorlar, suçlamalarını aşırı uçlara yönelterek saldırganlıklarını saklıyorlardı. Ama bu yanıltıcı yakınlık, bir grubun karşısındaki ile aynı olamayacağı ve kendisi ve diğerleri arasındaki psikolojik sınırı koruması gerektiği ilkesini tehdit ediyordu. Yönetici bu fenomeni açıklayarak, görünüşteki birlikteliğe ve diyaloğa devam etmeye karşı direnç yaratabilecek olan gizli endişeyi uzaklaştırır.

Yönetici grup, bir grup, düşman grubu için sözcü olduğunda da araya girer. Bir küçük grupta Ruslar, kendi görüşleri üzerinde konuşacakları yerde Estonyalıların nasıl hissettikleri, ne düşündükleri ya da nasıl tepki verdikleri, neye inandıkları gibi ko-

[18] Sandler. "Background of Safety."

nular üzerinde uzun konuşmalar yapmaya başlamışlardı. Daha sonra bir yönetici araya girmiş ve gruba, Estonyalılar hakkında Rusların söylediklerini, Estonyalıların kendilerinin söylemesini diledikleri konusunda açıklık getirdi. Rusların yansıtma davranışları, gerçekçi olabilirdi ancak aynı zamanda gerçek dışı ve yanlış da olabilirdi. Eğer Ruslar, Estonyalıların kendileri hakkında konuşmalarına izin verselerdi, bu şekilde hatalı algılamayı modifiye edebilir ve yansıtmalarını zararsız hale getirebilirlerdi. Yöneticiler, Ruslara Estonyalıların kendi duyguları, düşünceleri ve hareketlerini bildirmeleri için izin vermelerini söyledi, böylece Ruslar hayal edilen ve yansıtılan beklentilerle renklenmeyen bir gerçeği algılayabilecekti. Genelde bu tip bir araya girme, *büyük grup* kimliklerinin hayali birleşmesini durdurur, endişeyi azaltır ve gerçekçi tartışmalar için güvenli bir zemin sağlar.

—.—

Katılımcılar arası tartışma, sıklıkla mantıklı bir çözüme ulaşması istenen belirgin bir gerçek dünya sorunu ile başlar. Bir küçük grup toplantısındaki Rus bir diplomat, Estonyalıların Estonya'da yaşayan ancak vatandaş olmayan Ruslar için bir "yeşil kart"*sisteminin uygulamaya koymasını önerdi. Bu sistemin keyfi olmamasını, yeşil kart verilmesinin tarafsız bir kurum tarafından, örneğin bir mahkeme tarafından belirlenmesi gerektiğini belirtti. Böylece Estonya'da yaşayan yabancılar büyük ölçüde azalacaktı. Estonyalı bir katılımcı (eski bir kabine üyesi) Estonya'da yaşayıp da kalıcı oturma hakkı ya da vatandaş olmalarını istemediği Mafya üyeleri ve yasadışı göçmenler gibi birçok kişinin yaşadığını ve bunların kovulduğunu görmeyi yeğlediğini söyleyerek bu öneriyi yanıtladı. Daha sonra Estonyalı başka bir katılımcı Tallinn'de faaliyet gösteren biri Estonyalı olan, diğer gruplarda da bazı Estonyalıların olduğu bilinen 11 mafya organizasyonunu gündeme getirdi. Bu sorunun üstesinden gelmek üzere, mafya işlerini sınırlamak ve etkili biçimde denetlenmeyen Estonya-Rus sınırındaki hareketleri kontrol etmek için, Es-

* "Yeşil kart; vatandaş olmayan bir kişinin bir ülkede yaşabileceğini gösteren belge.

tonya ve Rus kanun uygulama birimleri arasında yakın işbirliği önerdi.

Mafyanın kanun tanımazlığı ve Estonya sınırını geçen yasadışı göçmenlerin sayısı gerçek ve belirgin sorunlardı. Estonya sınırındaki tehdidi Estonyalılar kişisel bazda hissedip kendilerine yönelik olarak algılıyorlardı. Eğer Estonya'nm fiziksel sınırları sallantıda ise, Estonyalıların grup ve bireysel kimlikleri de dengesiz olacaktı. Bu yüzden küçük grubun Estonyalı üyeleri, olayları aktararak organize suçla mücadelede Interpol'ün kullanılmasını tartışıp, sınırı denetlemek için Estonyalıların eğitilmesini önererek konudan kaçtılar. Bilinen mafya suçlularının yargılanıp, sınırdışı edilmelerini sağlayarak bu soruna çözüm bulmaya çalıştılar. Olaylar, sayılar ve diğer teknik bilgiler tartışma için tabii ki gerekliydi, ancak bunlarla saplantılı bir tarzda uğraşmak Estonyalılarla Rusları her aşamada fikir ayrılığına sürükleyen ve ilerlemeyi durduran daha önemli sorunları saklıyordu. Bir yönetici, "*Suçlular kolaylıkla belirlenmediği için mafya hem gerçek, hem de psikolojik bir sorun, Estonyalıların vatandaş olmayan* herkesten *şüphelenmeleri mümkün müdür?*" dedi. Estonya-Rusya sınırındaki Narva'dan gelen ve şu anda yasal olarak ülkesiz sayılan bir Rus, birçok sıradan nedenden dolayı kendisi gibi sıradan insanların mafya içindeki birisi ile kolaylıkla karıştırılabileceğini belirgin bir acı içinde belirtti. Suçlular diğer insanlardan nasıl ayırt edilecekti? Estonyalılar onu da sınır dışı etmek isteyecekler miydi?

Estonya'da yaşayan Estonyalı olmayan nüfusun ne olacağı şeklindeki pratik sorunun altında, Estonyalılarla Ruslar arasında hem fiziksel, hem de psikolojik ayırımı koruma sorunu yatmaktaydı. Tam anlamıyla duygusal düzeyde bir çözüm Estonyalılarca açıktı, ancak sözel olarak ifade edilmiyordu: Yabancı unsurların hepsinden kurtulmak; onları sınırdışı etmek ya da sürgüne göndermek, hapsetmek, marjinalize etmek, bir şekilde "yok etmek". Bu Estonyalıların düşmanlarından intikam alma arzusunu tatmin edecek ve istenmeyen unsurlar tarafından yaratılan gerçek ya da hayali herhangi bir tehdidi uzaklaştıracaktı. Bu her ne kadar arzulansa da, uygulanabilirliği olmayan pratik bir çözümdü. Estonyalılar politik rakiplerini ve onların tehdit-

lerini ortadan kaldırmak isterken, Estonya gibi ülkelere hükmetmek için aynı taktikleri uygulayan eski düşmanları Sovyetlere benziyeceklerdi. Bu düşünceler bir kez açığa çıkınca, (kabul edilemez oldukları için bastırılmışlardı) onları bastırmanın sıkıntısı da ortadan kalktı. Estonyalı katılımcıların gizli öç alma istekleri ile ilgili endişeleri azaldı, böylece artık daha mantıklı bir şekilde pratik konuları tartışabilirlerdi.

Estonyalılarm başka bir önerisi, istenmeyen hiçbir unsurun ülkeye giremeyeceği kapalı bir sınır oluşturmaktı. Ancak Estonya çevresinde bir duvar yaratmak da, eski demir perde ile psikolojik bağlantısı bulunan, Sovyet tipi bir çözümdü. Estonya eğer Avrupa ülkesi olarak ortaya çıkacaksa, Estonyalı olmayanlardan (özellikle Rusların ve mafya ile ilişkili suçluların geçişine izin verse de) açık sınırları olmalıydı.

Rusya ile sınırın çizilmesinde süregelen çatışmada benzer kaygılar yüzeye çıktı. Birçok Estonyalı doğu sınırının Tartu Anlaşmasına göre belirlenmesini destekliyorlardı, buna göre var olan sınır doğu yönünde yaklaşık 40 km genişleyecekti; Estonya'da basılan haritalar hem güncel sınırı, hem de "olması gereken" sınırı (doğudan 45 km daha ileride) gösteriyordu. Estonyalılar olması gereken bu sınırı istiyorlardı, çünkü böylece topraklarını genişletecek, Estonya ve Rusya arasında daha geniş bir tampon bölge ya da bölme oluşturacaklardı. Ayrıca bu sınırla Estonya'nın daha önceden var olan bağımsızlık dönemi yeniden onaylanacaktı. Tartu Anlaşması ile ortaya çıkan sınır Estonya'da Rusça konuşanların sayısını önemli ölçüde arttıracaktı, çünkü üzerinde tartışılan alanın gerçek yerleşimcileri Ruslardı, böylece Estonya'nın yüzölçümü daha çok istenmeyen insanı kapsayacaktı.

Estonya'daki Ruslar için asimilasyon ya da entegrasyon tek gerçekçi alternatiflerdi. Yine de başlangıç toplantılarında bu açmaz öyle büyük bir duygusallıkla karşılandı ki, sonu olmayan teknik tartışmalarda çok zor halledilebilir ya da unutulabilirdi. Bir taraftan asimilasyon Estonyalı kimliği zayıflatabilecek daha fazla "düşman kanının" içeri akmasıydı. Bir Estonyalı "*Eğer daha fazla Rus kanı bizim kanımızla karışırsa, kendi ülkemize sahip*

olmamıza rağmen, biz şu anki Estonyalılar olarak kalamayız. Kirletileceğiz ... karışık kanlı olacağız" diye belirtmişti.[19]

Diğer seçenek olan Rusların entegrasyonu da, Estonya kimliğini bozacaktı; çünkü Estonyalılar Rusları Estonya yaşam tarzını daha fazla Ruslaştıran saldırganlar olarak algılıyorlardı. Anaokulunda Rus ve Estonyalı çocukların entegrasyonu olasılığı üzerine bir tartışmada, Estonyalılar, anaokulu sınıfındaki birkaç Rus çocuğunun saldırganlığının tüm çocukların Rus tarzı davranmalarıyla sonuçlandığı ve Rus çocukların Estonyaca öğrenme yerine, Estonyalı çocukların Rusça öğrendikleri gibi durumlardan haberleri olduğunu bildirdiler.

Estonya ve Rusya arasındaki sayısız konudaki pratik ve pragmatik ilerleme, Estonyalıların yok olma korkusu nedeniyle engellenmekteydi. Yok olma korkusu, onların yakın ve eski Estonya tarihini algılamalarına dayanan paylaşılmış ve endişe uyandıran bilinçsiz fantazileriydi. Bu düşünceler Estonyalı meşhur şair ve eski parlamenter Jaan Kaplinski'nin "*Estonya İnsanının Olmayan Tarihi*" adlı yazısında yankı bulmuştur:

Evet, bizim hiç tarihimiz yok
Estonya insanının tarihi olamaz
Biz tarihsiziz, *unhistorisch,* ve sahip olabileceğimiz en iyi

[19] Bu kan karışması fikri, Ermenilerin Azerbeycanlı kanını kabul etmemeleri ve Sırpların tecavüz ettikleri kadınların çocuklarında Müslüman kanı olacağını reddetmelerini hatırlatıyor. Çatışan *büyük grup*lar kanın saflığını vurgularlar ve böyle yapmalarının psikolojik bir sebebi vardır. Bir çocuğun gelişme yılları süresince, beden imajı evrilirken, çocuk, bedenin dıştaki görünür yerleriyle kıyaslandığında kan için semboller teşhis etmeyi daha zor bulur (bakınız Chasseguet-Smirgel, "Blood and Nation"). Kanayan yaralar sayesinde çocuklar derinin altında canlı birşeylerin olduğunun farkına varırlar. Kimliklerini geliştirdikçe ve psikolojik sınırları ve batınî eşsizliklerini anladıkça, kendi içlerinde onun da canlı olduğu benlik hisleri kanla sembolik olarak biribirine geçmiş bir hal alır. Kan ve kimlik birbirine bağlanır. Bir zamanlar, evlatlık edinildiğini söyleyen bir şizofren genç tanırdım. Nereden geldiğini araştırırken çeşitli ebeveynlere dair fanteziler kurardı. Kendisini zarifçe tekrar tekrar kesip, sanki orada gerçek kimliğini bulabilirmişçesine kanını bir mikroskop altında inceleyebilirdi. Estonyalıların asimilasyon kaygıları ve karışık kan korkuları, bir kimliğin sulandırılaması korkusunu yansıtmaktadır.

şey tarihsizliktir.[20]

Sovyet yönetimi altında birçok Estonyalı sürgün edilmiş ya da öldürülmüş, diğerleri Ruslaşmaya zorlanmış ve bazıları Estonyalı kimliklerinin sürekli tehdit altında olduğu Avrupa ülkeleri ya da Amerika Birleşik Devletlerine göç etmişti. En son Sovyet hükümranlığı, Estonya'nm kurtuluş çabalarındaki aynı öyküde sadece başka bir bölümü oluşturuyordu; Sovyetler Ruslar, Almanlar, İsveçliler ve Danimarkalılarla yer değiştirmişti. Bu geçmişe Estonyalılar arasında doğum artış hızının çok düşük olması ve alkolizm ve intihar oranlarının yüksekliği eklenmiştir. Ancak Estonyalılar bağımsızlıklarını tekrar kazanmada başarılı oldularsa da, bu ve diğer olumlu gelişmeler, tarihlerinin zihinsel tasarımının ayrılmaz yükü ve hem bilinçli, hem de çoğunlukla bilinçsiz yok edilme korkularıyla gölgede kalıyordu. Hatta Estonyalılar, Sovyet işgalinin yerini batı Avrupa ve Amerika'nın ekonomik ve kültürel işgalinin almasından korkuyorlardı.

Estonyalıların yok olma korkusu ve yabancı tehditlerden kimliklerini koruma ihtiyacı yayılmcıydı.[21] Bizim çalışma gruplarımızın biri başlamadan kısa süre önce, Eylül 1994'te *Estonya* feribotunun trajik batışı, bu karmaşık konuların travmatik bir sembolüydü. Bazı Estonyalılara göre bu olay, Avrupalıların gözünde onların aşağılanmalarının bir işaretiydi ve yaşamlarını kendi başlarına sürdürme yetilerini sorgulamalarına neden olmuştu. Estonya devleti de batıp, yok olacak mıydı? Feribotun batması ile yüzlerce yaşamın son bulması kitlesel acı ve yas getirmişti, ancak; Estonya'nın ekonomik canlılığının gerçekliği ve Avrupa'nın politik ve ticari organizasyonlarıyla işbirliğinin durumuna rağmen, başka boyutta dile getirilmeyen bir aşağılanmaya da neden olmuştu.

Diyaloglar sırasında edinilen sınır ve vatandaşlık konularıyla ilgili anlayış, hukuki, ekonomik, politik ve demografik gerçekleri değiştirmedi. Sadece etkin iletişim ve uygun, gerçekçi tartış-

[20] Kaplinski, *I Am Spring in Tartu,* s.19.

[21] Ayrıca bakınız Apprey, "Heuristic Steps for Negotiating Ethno-National Conflicts."

maları saptırabilecek irrasyoneliteyi ve duygusal zehiri ortadan kaldırdı.

—.—

Düşmanla aynı odada bulunmak, spontan olarak etnik ve ulusal kişisel öykülerin anlatılmasını tetikler. Başlangıçta bu öyküler sıklıkla duygularla yüklüdür ve *büyük grub*un tarihsel acısını ve "biz" ve "onlar" tipi psikolojiyi yansıtır. Kişisel öykülerin değiş tokuşu ayrıca katılımcıların bireysel kimliklerinin *büyük grup* kimlikleri ile nasıl iç içe girdiğini görmelerini ve kendilerinin spesifik etnik ya da ulusal yatırımlarına hangi olayların neden olduğunu anlamalarını sağlar. Katılımcılar, empati yaparak anlayış kapılarını açmaları için, diğerlerinin öykülerini dinlemek ve bunları tartışmak için cesaretlendirilirler.

Bir Estonyalının öyküsü şöyle idi:

Ben 4 yaşındayken bazı Sovyet görevlileri ailemin evine yerleştirilmişti. Evimizde bir odada yaşamak zorunda bırakılmıştık, böylece diğer tüm odalar Sovyet görevlilere kalacaktı. Daha da fazlası, evimizin yeni yerleşimcileri bizimle iletişim kurmak için Estonya dilini öğrenmeye çaba harcamadıkları gibi bizim Rusça öğrenip, Rus kültürüne uymamızı istemişlerdi. Karılarını ve çocuklarını da getirmişlerdi, ancak bunlar da Estonya dilini öğrenmediler.

Bu öyküde biz ve onlar, mağdur olan ve eden konuları açıktır. Ancak ertesi gün aynı Estonyalı, annesinin küçük bir kız iken Rus askeri hastanesini (I. Dünya Savaşı sırasında) nasıl ziyaret edip, Rus askerleri için çoraplar örüşünü anlattığı öyküyü dile getirdi. Ambivalans (ikizanlamlılık) bu Estonyalının diğer grup hakkındaki algısına tekrar girmişti. Aslında biz ve onlar arasındaki sert ayrımın yerini aldığı için bu tür bir ambivalans iyiye işaretti. Halkın folklörde Estonya'nm tarihsel düşmanı olarak Rusları değil Almanları bildiğini ve Estonyalıların Ruslar hakkındaki algılarını zararsız hale getirmek için benlik analizine gereksinimleri olduğunu ileri sürdü.

Anlaşmazlık paylaşılır hale gelince, küçük gruplar bunun önemli boyutlarını temsil eden semboller ve/ya da mecazlar yaratabilir. Katılımcılar bu mecazla oynamaya ve ona bir top gibi

vurmaya başlarlar.[22] Mecaz bir oyuncak gibi, katılımcının dikkatini kendine yöneltir ve yoğun duygular ile bulanıklaşmış gerçeği, sorunun daha kesin çözümüne yönelik hale dönüştürür. Oyuncak katılımcıları birbirine bağlar, oyunda paylaşımı sağlarken aynı zamanda önemli bir konuyu da ortaya çıkarır.

Bir küçük grupta Estonya'nm eski başkanı Arnold Rüütel kişisel bir öykü anlattı: Estonya'nm başkanı olarak Sovyetlerle Estonya'nm bağımsızlığı için görüşmeler yapmıştı. Michael Gorbaçov'la buluşmak üzere Moskova'ya çağrılmış, ancak programlanan randevusu için zamanında gittiği halde iki saat beklemek zorunda bırakılmış. Bu öyküyü anlatırken Rüütel, üzgün görünüyordu, bunun sebebi büyük ölçüde Gorbaçov'un konumuna duyarsız kalması, ve Estonya ve onun Cumhurbaşkanına saygısızlık etmesiydi.

Rüütel öyküsünü bitirdiğinde, Yuri Voevoda [o sırada Duma'nın Komşu Ülkelerle İlişkiler Komitesinin (CIS) ikinci başkanıydı] herkesin kendinin komünist hükümete karşı olduğunu ve Rusya Federasyonunun Sovyetler Birliğinin bir uzantısı gibi algılanmaması gerektiğini bilmesini istediğini söyledi. Rusya'yı aşırı derecede büyük, ancak yine de dost bir file benzetti. Her ne kadar Rusya, içinde Jirinovski gibi aşırı uçları barındıran büyük bir devlet olsa da, Estonyalıların Rusya'dan korkmaları için hiçbir gerçek neden bulunmadığını söyledi. Başka bir katılımcı "*Rusya bir fil ise, Estonya bir tavşandır*" dedi. Bunu bir katılımcıların bir fille bir tavşan arasındaki ilişkinin türlerini tartıştıkları oyun izledi. Arkadaş olsalar bile, tavşan filin her an üzerine basacağı korkusunu duyacağı için bu tür bir ilişki zordu. Aslında tavşan çok arkadaşça ve güvenli olursa, dikkatsizleşecek ve neredeyse elde olmadan ezilebileceğinin farkına varmayacaktı.

Ruslar, daha sonra Estonyalıların endişeli kalmasının ve Rusya'nın barış ve dostluk jestlerini kabul etmemelerinin psikolojik bir gereksinim olduğunu anladı. Estonyalılar nankör konumundan dikkatli kişiler durumuna yükseldiler ve Ruslara göre kişi olarak daha fazla kabul görür duruma geldiler. Eston-

[22] Bu durum, çocuk psikolojisinde oyunu kullanmaya benzer: çocuk ve psikanalist oyuncaklarla oynarlar ve çocuğun zihnî çatışmalarını sembolik olarak yeniden yaratırlar, ve sonra da onları gidermek için çalışırlar.

yalılar fili korkulan değil de, dost olarak algılama değişikliğinin ne kadar zor olduğunu anladılar, çünkü psikolojik açıdan her iki tip fille olan ilişkide tehlikenin derecesi aynıdır. Aslında eğer fili tehlikeli olarak görmeye devam ederlerse, tetikte kalacaklar ve böylece endişelerini azaltacaklardı.

Katılımcılar bu mecazlara daha sonraki toplantılarda da da döndüler. Bir Estonyalı "*Eğer Rusya bir filse, Estonya'da yaşayan Ruslar tavşanın yuvasındaki fil yumurtlarına benzer; yumurtadan çıkabilir ve tavşanın yuvasını yıkabilir ya da ebeveyn fil eğer tehdit altında olduklarını düşünürse onları korumaya gelebilir*" dedi. Estonya'da yaşayan bir Rus mecazı daha ileri götürerek: "*Fil ilk önceleri Sovyetler Birliği idi, daha sonra hâlâ Estonya'da olan Rus ordusu ve şimdi de Rus yerleşimcilerdir. Estonya'daki Rus varlığı şimdi çok daha küçük, çoğunluğu yaşlı erkeklerden oluşsa da, hâlâ bu korkular varlığını sürdürüyor. Bir sonraki aşamada başka bir şey mi olacak*" diye sordu. Başka bir Rus, Rusları tanımlamak için kullanılan fil sözcüğünün hak edilmeyen, olumsuz bir benzetme olduğunu ekledi: "*Rusya aptal, büyük ve sakar değildir. Biz bir tavşanın üzerine basmayız. Sovyet sistemi altında hepimiz acı çektik* (Sovyet yönetimi sırasında hapse atılmıştı). *Ortak birçok yönümüz var, böyleyken niye bu kadar farklılık yaratılıyor?*" dedi.

Ne olursa olsun bu oyunun olumsuz kullanımında bile, Estonya'daki Rusça konuşan topluluğun ciddi boyuttaki vatandaşlık sorunları sembolik olarak kapsama alınmıştı. Endişe uyandıran duygular sembolik nesnelerle temsil edilip, isimlendirilirse, daha az tehditkar duruma gelmektedir. Bir kişi gölgede gizlenen bilinmeyen düşmandan ziyade tanımlanmış ve açıkta olanı daha iyi tolere eder.

—.—

Dört gün süren toplantı dizilerinin, toplantıdan toplantıya gelişen bir öyküsü vardır.[23] Dizilerin ilerlemesi fenomenolojik olarak tanımlanabilir. Örneğin, Harold Saunders çatışmalı ilişkileri değiştirmek için diyalogları beş evreli görür: Diyaloğa gir-

[23] Julius ("Practice of Track Two Diplomacy," s.203-204), Amerikan Psikiyatri Derneğince desteklenen Arap-İsrail diyalog dizilerinin evrilen psikodinamiklerini tarif etmiştir.

meye karar verme; ilişkileri tanımlama; değişim arzusunu uyandırmak için ilişkilerin dinamiklerini araştırma; ilişkileri değiştirmek için senaryolar tasarlama ve senaryoları hayata geçirme.[24]

1995 sonunda katılımcılar Amerikalı grubun süreci kolaylaştırması ve Estonya-Rusya ilişkilerindeki politik değişimlerle Saunders'in 4. evresine gelmişlerdi. Estonya'daki Rus askeri varlığı tamamen çekilmiş, bu da yeniden işgal korkularını azaltmıştı. Karmaşa potansiyeli önemli ölçüde azalmış ve uluslararası birçok yardım buna bağlı olarak azaltılmış ya da sona erdirilmişti. Bu olumlu gidişata rağmen vatandaşlık, entegrasyon, eğitim, suç işleme, ekonomik ve politik ilerleme, bürokrasi reformu, emniyet ve diğer konular güncelliğini koruyordu ve çözüme ulaşmaları zordu.[25] Vatandaş olmayan, çoğunluğu Rusça konuşan yaklaşık 350.000 kişi hâlâ Estonya'da yaşamaktaydı ve bunların durumundaki ilerleme yavaştı.[26] İlk toplantıları karakterize eden paralize edici endişe artık bu psikopolitik toplantılarda görülmüyordu. Her üç grubun temsilcileri; Estonyalılar, Estonya'daki Ruslar ve Ruslar kızgınlıklarını şimdi daha açık bir şekilde ifade edebiliyorlardı, bu bastırılmış duyguların artık meşum sonuçlara ulaşmayacağının göstergesiydi.

[24] Saunders ve Slim, "Dialogue to Change Conflictual Relationships."

[25] Estonya ve Rusya arasındaki sorunlar din hususunda da su yüzüne çıktı. 1993'te, Estonya hükümeti, Ortodoks Kilisesinin Estonya kolunu 1940-öncesi Ortodoks Kilisesinin hukuki halefi ve böylece tüm kilise mal ve mülkünün meşru sahibi tayin etti. Estonya kolu ayrıca Moskova yerine Konstantinopol (İstanbul) ile müttefik olduğunu ilan etti. Rus cemaatleri kiliselerine gitmeye devam ettiler. 1996'da, Boris Yeltsin, Estonya başkanı Lennart-Georg Meri'ye, Moskova'ya sadık cemaatlerin mal ve mülklerini muhafaza edebilmeleri için sağlam garantiler talep eden bir mesaj gönderdi. 1996'nın sonları itibariyle, Yeltsin'in talebi henüz müsbet bir yolda cevaplanmadı.

[26] 1996'da, Estonya'daki Estonyalı olmayan (çoğunlukla Rus) nüfus beş kategoriye bölünebilirdi: 1991'den bu yana tâbiiyete kabul ile vatandaş olanlar (60.000 civarında); Estonya'da şu an vatandaşlık için başvurmuş olanlar (80.000 civarında); Estonya dışındaki ülkelerde şu an vatandaşlık için başvurmuş olanlar (bilinmeyen sayıda); başka ülkelerin vatandaşları (80.000 civarında Rus); ve hakkında karar verilmemiş olanlar (330.000 civarında geçici yerleşim için kayıtlı olanlar ve 50.000 kayıtlı olmayan). En sorunlu kategoriler son ikisiydi.

Estonya'da başkalarına ait bir topluluğun da bulunduğu gerçeği, kirletilme ya da yok olmaya ait aynı korkuları uyandırmıyordu: Estonyalılar yabancı toplulukların kaçınılmaz entegrasyonunu kabul etmiş görünüyordu. Rusya'dan gelen katılımcılar Estonya'daki Rusların gelecekleri için doğrudan Estonyalılarla işbirliği yapmaları gerektiğine Rusların onlar adına karar veremeyeceğine açıklık getirdiler. Ancak Moskovalı bir katılımcıya göre, Estonya dilini öğrenen ve Estonya'da kalmayı planlayan Ruslar, vatan haini olarak algılanıyordu. Bu düşünceler Rus basınında yankılandı. Rusyalı bazı katılımcılar Estonya'daki Rusların iyi bir hayatları olmasını inkar edip, üvey anneleri yerine (Estonya) hâlâ asıl annelerini (Rusya) tercih ettiklerini duymak istediler. Estonya'daki Ruslar için Narva'da yaşayan ancak hâlâ vatandaşlık alamayan bir katılımcı, 1995 yılının sonlarına doğru, kendisinin bir zamanlar düşündüğü kadar mağdur olmadığını söyledi. Ergenlik çağındaki kızı Estonya dilini öğrenmiş ve vatandaşlık sınavından geçmişti.

Bu katılımcının kızının entegrasyona katılması ve bir anlamda babasını geçmesi, yönetici takımın dikkatini Estonya'nın bugünü ve geçmişinden çok geleceğine yöneltmesine neden oldu. Biz aslında Estonya'daki Estonyalı ve Rus genç neslin değişime daha çabuk ve olumlu uyum sağlayıp sağlamadığını görmek istedik. Dört Estonyalı ve dört Estonyalı-Rus üniversite öğrencisi diyaloglara katılmak üzere davet edildi. Öğrenciler ebeveynlerinin nesillerinden farklı ve daha ileri olduklarına inanarak sürece katıldılar.

Küçük grup diyalogları ve yöneticilerle olan toplantılara katılan üniversite öğrencilerinin, eski nesilden farklılıkları olmasına rağmen, eski neslin iki karşıt *büyük grup* arasındaki sınırları ve farkları sertleştiren tutumlarının bir çoğuna sahip oldukları ortaya çıktı. Öğrencilerin birbirlerinin stereotipik algılamalarını tanımaları ve bir önceki nesil için bilinçsizce üstlendikleri sözcü rolleri onlara derinden acı verdi. Eski nesilden daha açık ve yararlı bir tarzda nasıl ve niçin bu tür görüşleri olduğunu araştırmak için dürüstçe çaba harcadılar. Eski katılımcılar kendilerinden daha genç olan bu grubun üyeleri arasında duygusal alışverişe şahit oldular ve birçoğu işittikleri karşısında gerçekten etkilendi.

—.—

Diyaloglar dışında kalan, örneğin; küçük çiftçi ve balıkçı toplulukları içinde yeni sosyal, politik, ekonomik ve psikolojik düzene giden yolda hâlâ açmazlar vardı. Yeni kavramları anlama, karar verme, grup ve bireyleri yerel düzeyde organize etmede hâlâ büyük ölçüde sorun yaşanmaktaydı. Bu da belirsizliğe, çaresizlik duygusuna ve karmaşa potansiyeline yol açmıştı.

Estonya projesinin üçüncü yılında demokratik kurumları devreye sokmaya yardım etmesi için toplum projesi alanları olarak üç Estonya yerleşim birimi seçildi: Mustamäe, (Tallinn'in bir banliyösü) Klooga, (Tallinn'den 25 mil uzakta küçük bir köy) ve Mustvee (Estonya-Rus sınırında yer alan Peipsi gölü kıyısında bir kasaba). Her yerleşim biriminde nüfusun kabaca yarısı Rus, yarısı Estonyalıydı ve her birinde Estonyalılar ve Estonya'da yaşayan Ruslar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan konuların farklılığını yansıtan kendi özel sorunları vardı.[27] Her toplulukta sorunlarla başa çıkmak için ve karışık etnik topluluklarda çıkabilecek olası gerilimler için antidot görevini üstlenmek demokratik ve uyum sağlayıcı yolları geliştirirken katalizör olarak hizmet etmek istedik.

Kültürel farklılık ve demokrasi üzerine sofistike diyalogların başlamış olduğu Mustamäe, Estonya başkentinin tipik bir banliyösü idi. Burada katılımcılar, entegrasyon ve Estonya, Estonya-Rus anaokulları ile ilgili konular üzerinde odaklaştı.

Kapatılmış bir Sovyet askeri tesisi yanında, köhne bir yerleşim yeri olan Klooga'da durum çok farklıydı. Klooga'daki Estonyalılar genelde eski askeri konutlara taşınmış yeni yerleşimciler iken, çoğunluğu vatandaş olmayan Ruslar, tesis kapatıldıktan sonra geride bırakılan ve çoğu vatandaş olmayan genç kadınlarla onların çocuklarıydı.Kocalarının bir çoğunun akıbeti bilinmiyordu. Klooga'da gerçek anlamda toplum olma hissi yoktu, etnik ayrım çok belirgindi ve kanun uygulama, çöpü toplama ve harap durumdaki santralden sürekli ısı sağlama gibi birçok kamu hizmeti eksikti. Klooga'da amaç etnik gruplar arasındaki çatışmaları körüklemeden toplum gelişimini cesaretlendirmekti.

[27] Mustamäe, Klooga ve Mustvee'de CSMHI projelerini yürüten Estonya takımına bir psikolog olan Endel Talvik ve bir çevre politikası uzmanı olan Gulnara Ishkuzina-Roll başkanlık ediyordu.

Balıkçılık ve tarıma bağlı bir kasaba olan Mustvee'de Estonyalılar ve Ruslar, nesillerdir barış içinde yaşamışlardı. Rusların çoğunluğu 400 yıl önce buraya yerleşmiş bir Ortodoks mezhebi olan Eski İnananlardı (Old Believer'lar). Mustvee'de birçok kişi hem Rusça, hem de Estonya dilini konuşabiliyordu. Sovyet dönemindeki merkezi kontrol yaşamı kolaylaştırmış ve önceden bilinir hale getirmişti: Peipsi gölünde tutulan balıkları ve çevredeki çiftliklerde yetişen soğan ve salatalıkları toplamak üzere bir kamyon gelecek ve onları St. Petersburg'a götürecekti. Bağımsızlıkla birlikte Mustvee esas pazarını ve kendileri için karar verecek Sovyet yetkililerini kaybetti, bu da Estonyalılarla Ruslar arasında bir zamanlar dingin olan ilişkileri belirsizleştirdi. Burada amacımız, köylülerin birlikte çalışarak ekonomilerini yeniden canlandırmalarına yardımcı olmaktı.

Her üç yerleşim biriminde Sovyet kültürünün psikolojik içe alımı belirgindi, ancak bu en fazla Mustvee'de ortaya çıkıyordu. Yirmi Estonyalı ve yirmi Rus (çoğunlukla Eski İnananlardan) toplumsal bir proje geliştirmeyi tartışmak üzere bir araya gelmeye başladıklarında, birbiriyle yararlı diyaloglara girme yerine, söylevler verme eğilimindeydiler. Bir kişi kalkıp konuştuğunda, diğer katılımcılar kendi aralarında konuşup bu kişiyi önemsemiyorlardı. Sonuçta kendi adlarına karar verme yetkisinde olan birini bekliyorlardı. Ancak asıl gereksinimleri nasıl bağımsız karar verebileceklerini ve ortak bir fikre nasıl varabileceklerini öğrenmeleriydi.

Mustvee'yi bu projeye almayı düşündüğümüzde köyün Estonyalı yeni belediye başkanı özellikle ilgilendi. Bu sırada kasaba için yeni kanalizasyon borularının nereden alınacağı seçilme aşamasındaydı. Sovyet yetkililerinden emir almadan kendi kararı ile maliyet ve kalite konularını tartmak, oynayabileceği yeni bir oyuncağa sahip olmaya benziyordu, heyecan verici bir deneyimdi.[28]

—.—

[28] Bir toplumun siyasî bir sistemi içselleştirmesi, Erik H. Erikson'nun eser-

Estonya projesi disiplinlerarası, yönetici grup kullanarak, sistematik ve uzun dönemli psikanalitik *büyük grup* psikolojisinin uygulandığı benim bildiğim tek deneyimdir. Bizim Estonya'da doğrudan altı yıl düzenli çalışmamızın maliyeti yaklaşık 3 milyon dolar oldu. Etnik çatışma ve bunun şiddete dönüşmesinde "koruyucu hekimlik" devreye gitmezse, insan ve finansal anlamda maliyet Estonya projesinde harcadığımızdan çok daha fazla olacaktır. Afrika'nın Büyük Göller Bölgesinde, Balkanlarda, Trans-Kafkasya'da ve diğer bölgelerde ölü sayısı ve yardım maliyetleri artmaya devam ettikçe, potansiyel çatışmaları etkili biçimde önlemek üzere alternatif yollar keşfedilmelidir.[29]

lerindeki bazı pasajlar dışında psikanalitik literatürde fazla tartışılmış değildir. Sovyetlerin yaratmış oldukları kültür gibi kültürlerin insanların davranış modelleri ve düşünme ve iletişim üsluplarını nasıl şekillendirdiğini kısa mesafeden gözlemlemek, bu fenomeni daha yakından çalışma ihtiyacına işaret ediyor.

[29] Gayr-i resmî diplomasinin etkililiğini ölçme bilimsel yöntemleri çok değildir. Takımımızın bir üyesi olan psikolog Carrie Schaffer şu an bir grup üyesinin ve de karşıt etnik grupların üyelerinin etnik kimliğinin algılanmasını sergilemek için bir test üzerinde çalışıyor. Bu psikolojik test üç Estonya topluluğunun herbirindeki katılımcılara ve Estonya'da yaşayan Estonyalı ve Rus bir kontrol grubuna uygulanıyor. Etnik kimlik algısındaki değişimleri ölçerek *büyük grup* ilişkilerindeki değişimleri niceliksel olarak göstermeyi ümid ediyoruz.

PSİKANALİZ VE DİPLOMASİ

20. yüzyılın sonuna yaklaştığımız bir zamanda *büyük grup* psikolojisini çalışırken, hekim olarak kendi gözlemlerimden de faydalanarak, ilk olarak bu yüzyılın başında ortaya çıkan psikoanalitik fikirlere döndüm. Teorik kavramları sunuşumda sadece kendi gözlemlerimi açıklamaya yardımcı olanlar üzerine odaklandım ve bu gözlemlere uzak olan veya onlar için geçersiz olan teoriyle uğraşmaktan bilhassa kaçındım. Kitap boyunca kullanılan *etnik çadır* mecazı psikoanalitik bir kurgu değil, sadece bir fikri anlatıyor. Çadırın farklı unsurları ve bunların gelişimini izah etmek için psikoanalitik kavramlara dayandım.

Burada gösterilen bulguların onaylanması veya değiştirilmesi için çok daha fazla şey yapılması gerektiğinin farkındayım. Verilerimin nerdeyse tamamı, dünya etrafındaki, grup duygularının alevlendiği veya politik ve tarihi değişime ayak uydurma mücadelesinin olduğu yerlerden geliyor. Barışçıl ilişkileri olan komşu grupları çalıştığımızda daha fazla şey öğreneceğiz. Seçilmiş travmaların veya seçilmiş zaferlerin zihinsel tasarımları *büyük grup* hassasiyetlerini alevlendirmeyecek şekilde nasıl uykuda kalırlar? Bir grubun üyeleri, kızgınlık, aşağılanma ve intikam arzusu duygularını tahrik etmeyecekleri şekilde geçmişteki kayıplara ve değişimlere nasıl uyum sağlayarak yas tutarlar? Komşular arasındaki ufak farklılıklarla meşguliyet nasıl neşeli bir oyun haline gelebilir ve büyük farklılıklar ırkçılıkla kirletilmeyerek nasıl kabullenilebilir? Bunlar önemli sorular ve onlara verilebilecek cevaplar, bize barışçıl bir birlikte varoluş için, programlar tasarlamaya yönelik ipuçları verebilir.

Totaliter bir rejimde yaşamak, politik istikrarsızlığa yol açabilecek etnik hassasiyetlerin ifade edilmesine izin vermez. Merkezi iktidarın, etnik gruplar arasındaki barışçıl birlikte varoluşu baskı yoluyla elde etmesi, sadece soruna sahte bir çözüm önermektir ve bence bunun için ödenen bedel çok yüksektir. Bazen bir liderin kişiliği potansiyel olarak şiddetli etnik gerilimleri ya-

tıştırabilir - ilk akla gelen örnekler Nelson Mandela ve Güney Afrika'nın dönüşümüdür-. Fakat diğer durumlarda, ekonomideki olumlu değişimler, çatışmaya yönelik genel bir bıkkınlıkla birleşince, barış ve uzlaşma için müsait bir atmosfer yaratabilir. Bu yüzyılın ilk yarısında, Güney Tirol'da Almanca konuşanlar ile İtalyanca konuşanlar arasında etnik gerilim vardı. 1950'lerden sonra, bu uzlaşmaz etnik bilinç, ekonomi büyük oranda geliştikçe ve İtalyan liderleri Almanca konuşanları kendi haline bırakmaya karar verince en azından birkaç on yıl boyunca ortadan kalktı.[1] Olumlu bir sonuç için, ilave ama saklı unsurlar olup olmadığını görmek için bu şiddetsiz, başarılı değişimleri psikopolitik teşhis çalışmasıyla incelemek faydalı olacaktır.

Diplomatik kültür, bütün dünyada hükümet dışı çatışma çözümü çabalarına karşı daha anlayışlı olurken arabulucular eski düşmanlar arasındaki uzlaşmayı hızlandırmaya çalışma konusunda temkinli olmalıdırlar. Son yıllarda, bir saldırganın özür ve af dilemesi kavramı, özellikle de Mikhail Gorbaçov'un Polonya'daki Katrin ormanı katliamındaki Sovyet rolü için özür dilemesinden sonra artan bir ilgi gördü.

Bir grubun veya onun liderinin başka bir grup veya onun liderinden af dilemesi fikri, eğer gerekli zemin gerçekten hazırlanırsa potansiyel olarak güçlü bir davranış olabilir. Affedilme, ancak acı çekmiş olan grup yeterince yas tuttuysa mümkün olur. Burada odak, sadece (görünüşe göre büyülü bir) af dileme eyleminde değil, yas tutma çalışmasına yardım etmede olmalıdır. İnatçı *büyük grup* çatışmaları alelacele yaklaşımlarla çözülemez.

Nihayetinde, *büyük grup* çatışmalarını çözmeye yönelik gayri resmi teşebbüsler ancak bir noktaya kadar gidebilir. Bir zaman gelir ki, muhalif partiler arasındaki anlaşmaların resmen tanınması gerekir. Küresel Yönetim Komisyonu'nun ortak başkanı olarak Sir Shridath Ramphal ve meslektaşları BM antlaşmasında, BM'yi egemen devletlerin iç krizlerine durum müsait olduğunda insaniyetperver bir zeminde müdahale etmeye mezun kı-

[1] Petschauer, "Diplomacy of Vamık Volkan." Güney Tirol'de büyüyen Petschauer bu etnik gerilim indirimi örneğini 1995'te benimle yaptığı mülakatla ilgili makalede önerdi.

lacak bir değişikliğin mütalaasıyla meşguller. Bu küresel cemiyetin birçok etnik meseleye hukuken müdahale etmesine izin verecektir.

Haziran 1995'te Ramphal, İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nde İkinci Küresel Güvenlik Konuşmasını yaptığında, soğuk savaşın sona erişinden ve nükleer silah yarışının zorunluluklarından kurtulunmasından beş yıl sonra, dünyanın vaziyetini şöyle tanımladı:

(...) daha gergin, daha kırılgan, daha istikrarsız ve insanları da daha korkulu ve kararsız. Her ne kadar gidişatımız bir patlamadan çok bir sızlanma tarzında olsa da, insanlık tehlikedeki bir tür olarak kalmakta. Yeni bir yüzyıl ve yeni bir milenyumun eşiğinde, muhtemelen, gelecek nesillere hayat hakkı bıraktığımızdan emin olmak için, atalarımızın 1900, hatta 1000 senesinde sahip olduğundan daha az sebebimiz var...

Acilen yeni bir hayatta kalma evrensel etiğine ve küresel öncelikleri yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyduğumuz şüphe götürmez gözüküyor.[2]

Ramphal daha sonra, hukukun üstünlüğü dünya ölçeğinde hakim olmadıkça, hiçbir küresel güvenliğin olamayacağını belirtmeye geçti: "*Buna çok az kimse karşı çıkacaktır, ancak kabul ile performans arasına büyük bir gölge düşmektedir*".[3]

*Büyük grup*ların psikolojisinin psikonalitik yönden araştırılmasının, bu büyük, gölgeli sahanın aydınlatılmasında çok önemli bir işlevi olabilir. Bu fikirlerin daha iyi anlaşılması ve uygulanması, şiddete yol açan o irrasyonel ve inatçı faktörleri kapayan örtüyü kaldırmaya yardım edebilir ki, böylece bu faktörlerle daha etkili bir şekilde uğraşılabilir. Bu yolla en kötü düşmanlarımızı -müşterek kimlik çatışmaları ve endişelerimizi- karanlıktan aydınlığa taşıyabiliriz.

[2] S. Ramphal, "Global Governance," İkinci Küresel Güvenlik Dersi, Cambridge Üniversitesi, 5 Haziran 1995, s.11.

[3] Age.

KAYNAKÇA

Abse, D. W., *Clinical Notes on Group-Analytic Psychotherapy,* Charlottesville: University Press of Virginia, 1974.

Abse, D. W., and L. Jessner. "The Psychodynamics of Leadership." *Excellence and Leadership in Democracy* içinde, (ed. S. Graubard and G. Holton), s.693-710. New York: Columbia University Press, 1961.

Adıvar, A. Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.

Alnslie, R. C. *No Dancin' in Anson: An American Story of Race and Social Change.* Northvale, N. J.: Jason Aronson, 1995.

Allcock, J. B. "Kosovo: The Heavenly and the Earthly Crown." *Pilgrimage in Popular Culture,* içinde (ed. I. Reader and T. Walter), s.157-178, Londra: Macmillan Press, 1993.

Allen, B. *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia,* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

Apprey, M. "The African-American Experience: Forced Immigration and Transgenerational Trauma", *Mind and Human Interaction* 4 (1993): s.70-75.

——. "Broken Lines, Public Memory and Absent Memory: Jewish and African Americans Coming to Terms with Racism", *Mind and Human Interaction* 7 (1996), s.139-149.

——. "Heuristic Steps for Negotiating Ethno-National Conflicts: Vignettes from Estonia", *New Literary History* 27 (1996), s.199-212.

Arjomand, S. A. "Unity and Diversity in Islamic Fundamentalism", *Fundamentalism Comprehended* içinde (ed. Martin E. Marty and R. Scott Appleby, s.179-198. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

Arndt, R. T. "New Diplomacy in the Post-Imperial World", *Mind and Human Interaction* 6 (1995): s.144-148.

Auden, W. H. "The Sea and the Mirror", *The Faber Book of Twentieth Century Verse* içinde (der. J. Heath-Stubbs ve D. Wright), s.36. Winchester, Mass.: Faber & Faber, 1947.

Baggally, J. W. *Greek Historical Folksongs.* Chicago: Argonaut, 1968.

Bauer, O. "Die Nationalitätenfrage und die sozialdemokratie", 1907, İkinci Baskı, Vienna: Europaverlag, 1975.

Bernard, V., P. Ottenberg, ve F. Redl, "Dehumanization: A Composite Psychological Defence in Relation to Modern War", *Sanctions for Evil: Sources of Social Destructiveness* içinde (ed. N. Sanford ve C. Comstock), s.102-124. San Fransisco: Jossey-Bass, 1973.

Bion, W. R. *Experiences in Groups.* Londra: Tavistock Publications, 1961.

Blos, P. *The Adolescent Passage.* New York: International Universities Press, 1979.

Bodine, B. "Saddam's Siege of Embassy Kuwait: A Personal Journal, 1990", *Embassies under Siege: Personal Accounts by Diplomats on the Front Line* içinde (ed. J. G. Sullivan), s.113-131. Washington, D.C.: Brassey's, 1995.

Bohlen, C. E. *A Witness to History*, New York: Norton, 1973.

Boyer, L. B. "On Man's Need to Have Enemies: A Psychoanalytic Perspective", *Journal of Psychoanalytic Anthropology* 9 (1986) içinde, s.101-120.

Brenner, C. *The Mind in Conflict.* New York: ınternational Universities Press, 1983.

Burns, J. M. *Leadership.* New York: Harper Torchbooks, 1978.

Butler, T. "Yugoslavia Mon Amour". *Mind and Human Interaction* 4 (1993), s.120-128.

Chasseguet-Smirgel, J. "Blood and Nation", *Mind and Human Interaction* 7 (1996) içinde, s.31-36.

Cirič, A. "From Partisans to Security Service: The Short and Inglorious History of the Yugoslav People's Army", *Balkan War Report*, 17 Kasım 1993, s.6-7.

Clark, R. "Patterns in the Lives of ETA Members", *Terrorism* 6 (1983), s.423-454.

Cohen, L. J. *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition.* Boulder, Colo.: Westview, 1995.

Cohen, R. "Ethnicity Problems and Focus on Anthropology", *Annual Review of Anthropology* 7 (1978), s.374-403.

Cole, F-C. *The People of Malaysia,* New York: D. Van Nostrand, 1960.

Committee of International Relations, Group Advancement of Psychiatry, *Us and Them: The Psychology of Ethnonationalism,* New York: Brunner/Mazel, 1987.

Des Forges, A. "Burundi: Failed Coup or Creeping Coup", *Current History* 93 (1994), s. 203-207.

De Vos, G. "Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation", *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change* içinde (ed. G. De Vos ve L. Komanucci-Ross), s.5-41, Palo Alto, Calif.: Mayfield, 1975.

Eissler, K. R. "Notes upon Defects of Ego Structure in Schizophrenia", *International Journal of Psycho-Analysis* 35 (1954), 141-146.

Emde, R. N. "Positive Emotions for Psychoanalytic Theory: Suprises from Infancy Research and New Directions", *Journal of American Psychoanalytic Association* 39 (1991), s.5-44.

Emde, R. N. and R. J. Harmon, "Endogenous and Exogenous Smiling Systems in Early Infancy", *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 11, 1972, s.177-200.

Emmert, T. A. *Serbian Golgotha: Kosovo, 1389,* New York: Columbia University Press, 1990.

Erikson, E. H. "Ontogeny of Ritualization", *Psychoanalysis: A General Psychology* içinde (ed. R. M. Lowenstein, L. M. Newman, M. Schur, ve A. J. Solnit) s.601-621. New York: International Universities Press, 1966.

——. "The Problem of Ego Identification", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 4 (1956), s.56-121.

Erikson, K. T. "Loss of Communality at Buffalo Greek", *American Journal of Psychiatry* 133 (1976), s.302-325.

Evlambios, G. *The Amaranth: The Roses of Hellas Reborn: Folk Poems of the Modern Greeks* (Rusça ve Yunanca). Saint Petersburg: Academy of Sciences, 1843; Athens: Notis Karavias, 1973.

Fine, J. "The Medieval and Ottoman Roots of Modern Bosnian Society", *The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia* içinde (ed. M. Pinson) s.1-21, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1994.

Fornari, F., *The Psychoanalysis of War,* Bloomington: Indiana University Press, 1975.

Foulkes, S. H. ve E. J. Anthony, *Group Psychotheraphy,* Londra: Penguin Books, 1957.

Freud, A. "The Ego and the Mechanisms of Defense", *The Writings of Anna Freud,* Vol.2, 1936, İkinci Baskı, New York: International Universities Press, 1966.

Freud, S. *The Origins of Psychoanalysis: Letters to Wilhelm Fliess, Drafts and Notes: 1887-1902* (ed. M. Bonaparte, A. Freud ve E. Kris), İkinci Baskı, New York: Basic Books, 1954.

——. "Address to the Society of B'nai B'rith", 1926, *Standard Editon,* Vol.20, 1926 içinde, Londra: Hogarth Press, 1964.

——. "Fetishism", 1927, *Standard Edition,* Vol.21, Londra: Hogarth Press, 1961.

——. "The Future of an Illusion", 1927, *Standard Edition*, Vol.21, Londra: Hogarth Press, 1964.

——. "Group Psychology and the Analysis of the Ego", 1921, *Standard Edition,* Londra: Hogarth Press, 1964.

——. "Mourning and Melancholia", 1917, *Standard Edition,* vol.14,Londra: Hogarth Press, 1957.

——. "Taboo of Virginity", 1917, *Standard Edition,* Vol.13, Londra: Hogarth Press, 1961.

——. "Three Essays on the Theory of Sexuality", 1905, *Standard Edition,* Vol.7, Londra: Hogarth Press, 1961.

——. "Totem and Taboo", 1913, *Standard Editon,* Vol. 13, Londra: Hogarth Press, 1961.

——. "Why War?", 1932, *Standard Edition,* Vol.22, Londra: Hogarth Press, 1964.

Gallager, T. "Ethnic Tension in Cluj", *RFE/RL Research Report* 2 (1993), s.27-33.

——. "Vatra Românească and Resurgent Nationalism in Romania", *Ethnic and Racial Studies* 15 (1992), s.570-598.

Gilberg, T. "Religion and Nationalism in Romania", *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics* içinde (ed. Pedro Ramet) s.170-186. Durham, N.C.: Duke University Press, 1984.

Gittler, J. B. "Toward Defining and Ethnic Minority", *International Journal of Group Tensions* 7 (1977), s.4-19.

Glass, J. *Private Terror/Public Life: Psychosis and the Politics of Community*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1989.

Grier, W. H., ve P. M. Cobbs, *Black Rage,* New York: Basic Books, 1968.

Gutman, R. A. *Witness to Genocide: The 1993 Pulitzer Prize-winning Dispatches on the "Ethnic Cleansing" of Bosnia*, New York: Maxwell MacMillan International, 1993.

Halman, T. H. "Istanbul", *A Last Lullaby*, s.8-9, Merrick, N.Y.: Cross Cultural Communications, 1992.

Harris, M. "Reading the Mask: Hidden Transcripts and Human Interaction", *Mind and Human Interaction* 5 (1994), s.155-164.

Hatiboğlu, M. T. *Bosna'ya Farklı Bir Bakış*, Ankara: Selvi Yayınları, 1996.

Herzfeld, M. *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*, New York: Pella, 1986.

Hoffman, V. J. "Muslim Fundamentalists: Psychosocial Profiles" *Fundamentalism Comprehended,* içinde (ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby) s.199-230. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

Holden, M. "Bargaining and Command by Heads of U.S. Government Departments", *The Social Science Journal* 25 (1988), s.255-276.

Horowitz, D. L. *Ethnic Groups in Conflict,* Berkeley: University of California Press, 1995.

Howell, W. N. "The Evil That Men do..." Societal Effects of the Iraqi Occupation of Kuwait", *Mind and Human Interaction* 6, (1985) s.150-169.

——. "Tragedy, Trauma... and Triumph: Reclaiming Integrity and Initiative from Victimization", *Mind and Human Interaction* 4 (1993), s.111-119.

Ionescu, D. "Romania Admitted to the Council of Europe", *RFE/RL Research Report* 2 (1993), s.40-45.

Itzkowitz, N. "On the Ottomanization of the Soviet Union", *Mind and Human Interaction* 2 (1990), s.13-15.

——. *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, New York: Alfred A. Knopf, 1972.

Jacobson, F. *The Self and the Object World*, New York: International Universities Press, 1964.

Julius, D. A. "The Practice of Track Two Diplomacy in the Arab-Israeli Conferences", *Unofficial Diplomacy at Work*, Vol.2 *The Psychodynamics of International Relationships* içinde (ed.V. D. Volkan, J. V. Montville ve D. A. Julius), s.193-205. Lexington, Mass: Lexington Books, 1991.

Kakar, S. *The Colors of Violence: Cultural Identities, Religion and Conflict,* Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Kaplan, R. D. *Balkan Ghosts. A Journey Through History,* New York: Vintage Books, 1993.

Kaplinski, J. *I Am Spring in Tartu and other Poems*, ed. L. P. A. Kitchen, Vancouver, B.C.: Laurel Press, 1991.

Kazantzakis, N. *Report to Greco,* New York: Simon&Schuster, 1965.

Kernberg, O. F. *Borderline Conditions and Pathological Narcissism,* New York: Jason Aronson, 1975.

Khrushchev, N. *Khrushchev Remembers,* Boston: Little, Brown, 1970.

Kinross, L. *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire,* New York: Morrow Quill Paperbacks, 1977.

Kohn, H. *Idea of Nationalism,* New York: Macmillan, 1944.

Kracke, W. H. *Force and Persuasion. Leadership in an Amazon Society,* Chicago: University of Chicago Press, 1978.

Kramer, M. "Hizbullah: The Calculus of Jihad", *Fundamentalisms and the State: Remaking Politics, Economics, and Militance* içinde (ed.

Martin E. Marty ve R. Scott Appleby), s.539-556. Chicago: University of Chicago Press, 1993.

——. "The Moral Logic of Hizballah", *Origins of Terrorism* içinde (ed. W. Reich), s.131-157. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Kubie, L. S. "The Outgoing of Racial Prejudice", *Journal of Nervous and Mental Disease* 141 (1965), s.265-273.

Lazarovich-Hrebelianovich, P., ve E. Calhoun *The Serbian People,* Vol. 1, New York: Scribner's, 1910.

Lebedeva, M. "Psychological Aspects of Ethnic Conflict and the Problem of Negotiation in the USSR", *Mind and Human Interaction* 3 (1991), s.10-11.

Le Bon, G. *The Crowd*, 1895, İkinci Baskı, New York: Penguin 1977.

Lewis, B. *The Assassins: A Radical Sect in Islam*, Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1967.

Lewis, R. *Everday Life in Ottoman Turkey,* Londra: B. T. Batsford, 1971.

Lifton, R. J., ve E. Olson, "The Human Meaning of Total Disaster: The Buffalo Greek Experience", *Psychiatry* 39, 1976, s.1-18.

Lind, J. E. "The Dream as a Simple Wish-Fulfillment in the Negro", *Psyhoanalytic Review* 1, 1914, s.295-300.

Loewenberg, P. *Fantasy and Reality in History,* New York: Oxford University Press, 1995.

——. "The Psychological Reality of Nationalism: Between Community and Fantasy", *Mind and Human Interaction* 5 (1994), s.6-18.

Lomarsky, L. E. "The Political Significance of Terrorism", *Violence, Terrorism and Justice* içinde (ed. R. G. Frey ve C. W. Morris) s.86-115, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

MacFarlane, N. S., L. Minear ve S. D. Shenfield, *Armed Conflict in Georgia: A Case Study in Humanitarian Action and Peacekeeping*, Providence, R. I. Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, 1996.

Mahler, M. *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*, New York: International Universities Press, 1968.

Malkki L. H. *Purity and Exile: Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*, Chicago: University of Chicago Press, 1995.

Mango, A. "Greece and Turkey: Unfriendly Allies", *The World Today* 43 (1987), s.144-147.

Manning, S. W. "Cultural and Value Factors Affecting the Negroes' Use of Agency Services", *Journal of Social Work* 5 (1960), s.3-13.

Markides, K. C. *The Rise and Fall of the Cyprus Rebublic,* New Haven, Conn.: Yale University Press, 1977.

Markovič, M. S. "The Secret of Kosovo", *Landmarks in Serbian Culture and History*, içinde (ed.V. D. Mihailovich), s.111-131. Pittsburg, Pa.: Serb National Federation, 1983.

Mazumdar, S. "For Rama and Hindutva: Women and Right Wing Mobilization in Contemporary India", *Committee on South Asian Women Bulletin* 8 (1993), s.2-8.

Millas, H. "Türk Edebiyatında Yunan İmajı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu", *Toplum ve Bilim* 51 ve 52 (1991), s.129-152.

Mitscherlich, A. "Psychoanalysis and Aggression of Large Groups", *International Journal of Psycho-Analysis* 52, (1971), s.161-167.

Montville, J. "The Psychological Roots of Ethnic and Sectarian Terrorism", *Concepts and Theories*, Vol.1 *The Psychodynamics of International Relationships,* (ed. V. D. Volkan, D. A. Julius ve J. V. Montville), s.163-180. Lexington, Mass: Lexington Books, 1990.

Moses, R. ve Y. Cohen, "An Israeli View", *Persistent Shadows of the Holocaust: The Meaning to Those Not Directly Affected* içinde (ed. R. Moses) s.119-153, Madison Conn: International Universities Press, 1993.

Murphy, R. F. "Intergroup Hostility and Social Cohesion", *American Anthropologist* 59 (1957), s.1018-1035.

Myers, H. J. ve L. Yochelson, "Color Denial in the Negro", *Psychiatry* 11 (1948), s.39-46.

Nnoli, O. *Ethnic Conflict in Africa,* Dakar, Senegal: Codesria, 1989.

Öcalan, Abdullah, ve Yalçın Küçük, *Kürt Bahçesinde Söyleşi*, Ankara, Başak Yayınları, 1993.

Orwell, G. "Notes on Nationalism", *Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell.* Vol.3, (ed.S. Orwell ve I. Angus) s.361-380, 1945, İkinci Baskı, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1971.

Parens, H. *The Development of Aggression in Early Life,* New York: Jason Aronson, 1979.

Parin, P. "Open Wounds: Ethnopsychoanalytic Reflections on the Wars in the FormerYugoslavia", *Mass Rope: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina* içinde (ed. A. Stiglmayer), s.35-53, Lincoln: University of Nebraska Press, 1994.

Pennington, A. ve P. Levi, *Marko the Prince: Serbo-Croat Heroic Songs,* Londra: Duckworth, 1984.

Peterson, W. "Concepts of Ethnicity", *Harvard Encylopedia of Ethnic Groups* içinde (ed. S. Thermstrom), s.324-342, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1980.

Peto, A. "On Affect Control", *International Journal of Psycho-Analysis* 49, 1968, s.471-473.

Petschauer, P. "The Diplomacy of Vamık Volkan", *Clio's Psyche 2,* no.1 (1995); s.34-39.

Pinderhughes, C. A. "The Origins o Racism", *International Journal of Psychiatry* 8 (1969), s.934-941.

——. "Paired Differential Bonding in Biological, Psychological, and Social Systems", *American Journal of Psychiatry* 139 (1982), s.5-14.

Politis, N. G. *Introductory Lecture for the Class in Hellenic Mythology*, Atina, Aion, 1882.

——. "Khelidhonisma", *Neoellinkia Analekta* 1 (1872), s.354-368.

Pollock, G. H. *The Mourning-Liberation Process,* Vols. 1 ve 2, Madison, Conn.: International Universities Press, 1989.

Post, J. M. "Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces", *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind,* içinde (ed. W. Reich), Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Reich, w. "Understanding Terrorist Behavior: The Limits and Opportunities of Psyohological Inquiry", *Origins of Terrorism* içinde (der. W. Reich), s.261-284.

Roberts, S., *Who We Are: A Portrait of America,* New York: Times Books, 1993.

Saathoff, G. B. "In the Halls of Mirrors: One Kuwaiti's Captive Memories", *Mind and Human Interaction*, 6 (1995), s.170-178.

——. "Kuwait's Children: Identity in the Shadow of the Storm", *Mind and Human Interaction,* 7 (1996), s.181-191.

Sandler, J. "The Background of Safety" *International Journal of Psycho-Analysis* 41 (1960), s.352-356.

Sandler, J. ve A. Freud, "Discussions in the Hampstead Index of the Ego and the Mechanisms of Defence", *Journal of American Psychoanalytic Association*, 31 (1983), s.19-146.

Saunders, H. ve R. Slim, "Dialogue to Change Conflictual Relationships", *Higher Education Exchange*, s.43-56. Dayton, Ohio: Kettering Foundation, 1994.

Schwoebel, R. *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*, New York: St. Martin's Press, 1967.

Scruggs, J. *To Heal a Nation,* New York: Harper & Row, 1985.

Seifert, R. "War and Rape, a Preliminary Analysis, *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina*, içinde (ed.A. Stiglmayer), s.54-72, Lincoln: University of Nebraska Press, 1994.

Shafir, M. "Best Selling Spy Novels Seek to Rehabilitate Romanian Securitate", *RFE/RL, Research Report* 2, (1993), s.15-18.

Shapiro, H. L. *The Jewish People: A Biological History,* Paris: UNESCO , 1960.

Sollenberg, M. ve P. Wallensteen, "Major Armed Conflict". *SIPRI Yearbook 1996,* Oxford: Oxford University Press, 1996.

Spitz, R. *The First Year of Life,* New York: International Universities Press, 1965.

Stein, H. F. "The International and Group Milieu of Ethnicity: Identifying Generic Group Dynamic Issues", *Canadian Review of Studies in Nationalism* 17 (1990), s.107-130.

——. "On Professional Allegiance in the Study of Political Psychology", *Political Psychology* 7 (1986), s.245-253.

Stiglmayer, A. "The Rapes of Bosnia-Herzegovina", *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina* içinde (ed.A. Stiglmayer) s.82-169. Lincoln: University of Nebraska Press, 1994.

Stone, M. H. "Murder", *Narcissistic Personality Disorder* içinde (ed. O. F. Kernberg), The Psychiatric Clinics of North America, Vol.12, s.643-651. Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1989.

Sugar, P. F. *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804,* Seatle University of Washington Press, 1977.

Taagepera, R. *Estonia: Return to Independence,* Boulder, Colo.: Westview Press, 1993.

Tähkä, V. "Dealing with Object Loss", *Scandinavian Psychoanalytic Review* 7, (1984), s.13-33.

Thomson, J. A., M. Harris, V. Volkan ve B. Edwards, "The Psychology of Western European Neo-Racism", *International Journal on Group Rights* 3 (1995), s.1-30.

Tulviste, P. "History Taught at School Means History Discovered at Home: The Case of Estonia", *European Journal of Psychology and Education* 9 (1994), s.121-126.

Vitols, M.M., H. G. Walters, ve M. H. Keeler, "Hallucinations and Delusions in White and Negro Schizophrenics", *American Journal of Psychiatry* 120 (1963), s.472-476.

Volkan, K. "The Vietnam War Memorial", *Mind and Human Interaction* 3 (1992), s. 73-77.

Volkan, V. D. *Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict,* Charlottesville: University Press of Virginia, 1979.

——. *Linking Objects and Linking Phenomena: A Study of Forms, Symptoms, Metapsychology, and Therapy of Complicated Mourning,* New York: International Universities Press, 1981.

——. *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships,* Northvale, N.J.: Jason Aronson, 1988.

——. *Primitive Internalized Object Relations,* New York: International Universities Press, 1976.

Volkan, V. D. ve G. Ast, *Spectrum des Narzißmus,* Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht, 1994.

Volkan, V. D. ve M. Harris, "Negotiating a Peaceful Separation: A Psychopolitical Analysis of Current Relationships between Russia and the Baltic Rebuplics", *Mind and Human Interaction* 4 (1992), s.20-39.

——. "The Psychodynamics of Ethnic Terrorism", *International Journal on Group Rights* 3 (1995), s.145-159.

——. "Vaccinating the Political Process: A Second Psychopolitical Analysis of Relationships between Russia and the Baltic States", *Mind and Human Interaction* 4 (1993), s.169-190.

Volkan, V. D. ve D. R. Hawkins, "A Field-work Case in the Teaching of Clinical Psychiatry", *Psychiatry in Medicine* 2 (1971), s.160-176.

——. "The 'Fieldwork' Method of Teaching and Learning Clinical Psychiatry", *Comprehensive Psychiatry* 12 (1971), s.103-114.

——. "The Learning Group", *American Journal of Psychiatry* 128 (1972), s.1121-1126.

Volkan, V. D. ve N. Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk,* İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1998.

——. "Istanbul, Not Constantinople: The Western View of 'the Turk'", *Mind and Human Interaction* 4 (1993), s.129-134.

——. *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict,* Cambridgeshire, İngiltere: Eothen Press, 1994.

Volkan, V. D. ve E. Zintl, *Life after Loss: The Lessons of Grief,* New York: Scribner's, 1993.

von Hammer-Purgstall, R. J. *Histoire de l'empire Ottoman*, 18. Bölüm, Paris: Ballitard Barthes, 1835-1843.

Vulliamy, E. *Season in Hell: Understanding Bosnia's War,* New York: St. Martin's Press, 1994.

Wallensteen, P. ve K. Axell, "Major Armed Conflicts", *SIPRI Yearbook 1994*, Oxford: Oxford University Press, 1994.

Weber, M. *Wirtschaft und Gesellschaft* (Economy and society), 2. Bölüm, Tübingen, Almanya: J. C. B. Mohr, 1923.

Weigandt, M. H. "The Russian Minority in Estonia", *International Journal on Group Rights* 3 (1995), s.109-143.

Weinberg C. "Terrorists and Terrorism: Have We Reached a Crossroad?" *Mind and Human Interaction* 3 (1992), s.77-82.

Wilkerson, C. B. "Destructiveness of Myths", *American Journal of Psychiatry* 126 (1970), s.1087-1092.

Williams, R. M. ve C. M. Parkes, "Psychosocial Effects of Disaster: Birth Rate in Aberfan", *British Medical Journal* 2 (1975), s.303-304.

Winnicott, D. W. "Transitional Objects and Transitional Phenomena", *International Journal of Psycho-Analysis* 34 (1953), s.89-97.

Young, K. *The Greek Passion: A Study in People and Politics,* Londra: J. M. Dent & Sons, 1969.

Zaleznik, A. "Charismatic and Consensus Leaders: A Psychological Comparison", *The Irrational Executive* içinde (ed. M. F. R. Kets de Vries), s.112-132. New York: International Universities Press, 1984.

Zamblios, S. "Some Philosophical Researches on the Modern Greek Language", *Pandora* 7 (1856), s.369-380, 484-494.

——. *Whence the Vulgar and Traghoudho? Thoughts Concerning Hellenic Poetry,* Atina: P. Soutsas ve A. Ktenas, 1859.

Zimmerman, Z. D. *Serbian Folk Poetry: Ancient Legends, Romantic Songs,* Columbus, Ohio: Kosovo Publishing Co., 1986.

DİZİN

Aberfan 97n
Abhazya 18
Abse, D. Wilfred 230n
Abudabbeh, Nuha 172n
Abuladze, Tengiz 232
Acım, Münire 92
Afganistan 26
Afrikalı Amerikalılar 120, 121, 122
Ağaoğlu, Ahmed 155
AGİK 239n
Agmon, Nechama 46, 123
ahlak 133-136
Ahmed, Abu 194, 195
Akçura, Yusuf 155
akordiyon fenomeni 125, 251
Al Sabah Ailesi 35
Alen, Beverley 188
Alexander I, Çar 153
Alexander II, Çar 237n
Almanya 22, 101, 229
Amerika 24, 34, 35, 37, 44, 45, 52, 57, 70, 127, 129, 137, 144, 198, 221, 256
Amerikan Psikiyatri Birliği 44-48, 123
Andreescu, Gabriel 218
Angola 21, 26
Anthony, E. J. 249n
anti-semitizm46, 60
Antonescu, Marshal Ion, 221
Apaçi Kızılderilileri 37
Apprey, Maurice 122
Arafat, Yaser 173, 176
Arap(lar) 102, 156, 91, 44-46, 103, 104, 123, 123, 124, 127, 128, 249, 185, 42, 198; Bkz. Filistin
arıtma 162, 236, 237
Arjantin 28n
Arjomand, Said Amir 185n
Arnavutluk 66
Arndt, Richard T. 29
Atatürk, Mustafa Kemal 7, 155-158, 160, 180
Auden, V. H. 37
Avrupa Birliği 233
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 99
Avrupa Konseyi 223, 232
Avusturya-Macaristan 82, 83, 224
Ayaş, Yahya 195
aydınlanma 35
Aygün, Hasan 86
ayrıştırma 108
Azerbaycan 13, 14, 17, 18, 26, 126

bağlantı nesneleri 51
Balkan Savaşı 82
Balkarlar 17
Baltık, Baltık Cumhuriyetleri 14, 16, 162-170, 236, 244, 245 Bkz; Estonya, Letonya, Litvanya
Bangladeş 26
Bare, Harold 54
Barnes, Harry G. 8, 65
Basheer, Tahseen 44

Bask Kurtuluş Örgütü 183, 236
bastırma 111, 254, 260
Batu Han 168
Beyazıt, Sultan 74, 75, 75[n], 77
BBC 96
Begin, Menahem 44[n]
Belçika 20, 22, 23, 70
Bemba 21
Berlin Duvarı 16
Berlin Kongresi 143
Beyt Eftal El'Sebat 172-176, 189
Bilá Hora Savaşı 63
Bion, W.R. 249[n]
bireysel suç 190, 191, 212
Birleşmiş Milletler 22-25, 28, 33, 98, 99
biz-lik 26, 38, 101, 112, 113, 119, 175, 176, 236
Bizans İmparatorluğu 65, 77, 142, 147-149, 155
Bogomilizm 90
Bosna-Hersek 7, 26, 65-68, 70, 71, 82, 96-98, 132, 225
Bosnalı Müslümanlar 91, 93, 96
Boutros Ghali, Boutros 98
Boyars, Juris 168
Brankoviç, Vuk 73, 76
Brattemo, Carl-Erik 241[n]
Brezilya 35, 37, 177
Brucan, Silviu 233
Brezinski, Zbigniew 179
Bufalo Creek Felaketi 54-55
Bulgaristan 90, 143
Burma 26
Burns, James MacGregor 178
Burundi 21-24, 26
Bush, George 16
Butler, Thomas 134
Buyoya, Pierre 24
Byron, Lord 145, 153

Calhoun, Eleanor 95
Cantacuzens (IV) 73
Carson, Kit 54
Carter Merkezi 25, 65, 171[n], 241
Carter, Jimmy 65, 90
Carter, Lillian 65[n]
Carter, Rosalynn 65
caydırma teorileri 27, 28
Celac, Mariana 228
Cenevre Konvansiyonu 18, 28
Cengiz Han 169
Ceontea, Radu 217, 218, 222
Challenger kazası 51, 52
Charles Edward Stuart, Prens 64, 114
Chasseguet-Smirgel, Janine 135
Chernyakhovski Gen I.D. 170-171
cinsel, cinsellik 103, 149, 188, 194, 202, 212, 219
Clinton, Bill 140, 164, 233
CSMHI (Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi) 8, 14, 116[n], 164, 171[n], 188, 245[n], 247[n], 262[n]
Cohen, Yechezkel 60
Conjugal Bed 231
Constantinescu, Emil 234
Corut, Pavel 219
Cullen, Robert 170[n], 213, 214[n], 216[n]
Culloden Savaşı 63

Çavuşesku, Elena 210, 217, 230
Çavuşesku, Nikolay 210, 213, 226
Çeçenler 17
Çekoslovakya 19, 210
Çernobil kazası 54

Çetnik 88
Çiller, Tansu 161
Çin, Çinliler 37
Çingene 221

Dağıstan, Dağıstanlılar 17
Dan, Martin 217
Danelive, Mircea 231
Dayton Anlaşması 132
de Gaulle, Charles 179, 213
De Vos, George 31
Deklava, Kenneth 89
Delli Priscoli, Jerome 216n
Demir Perde 221
devşirme sistemi 93-97, 143
Diakos 144
Djindjiç, Zoran 100
Dimescu, Mircea 217
Dimitri, Moskova Prensi 169
DNA 58, 61, 85, 113
Draskoviç, Vuk 99

Ecevit, Bülent 43n
Eesti Rahvas 236
Eflak-Boğdan 152, 220, 221
ego özdeşimi 107-108
Einstein, Albert 41
Ekvator Ginesi 22
El Greko'ya Mektuplar 147
Emde, Robert 106
Eminescu, Mihail 226
Emmert, T. A. 74n
Endonezya 26, 35, 91
Endülüs sendromu 62
ensest 212
Erbakan, Necmettin 161
ergenlik çağı 167, 204
Erikson, Erik H. 36, 54, 107, 109
Ermeni, Ermenistan 13-15, 18, 26, 127, 255n, 143, 198
Estonya 165, 166, 235-239, 241-248, 251-264
ETA 127, 183, 192, 199
etnik mafya 239, 252, 253
Evlambios, George 146

Fabri, Felix 48
Falkland Savaşı 28n
Fenerli Rumlar 152, 153
Ferdinand, Arşidük 83
fetiş objeler 105-106
Fikret, Tevfik 151n
Filelfo, Francesco 148
Filipinler 26
Filistin 46, 103, 172, 173, 176, 183, 194
Fin, Finlandiya 112, 113, 155, 236, 244
Fliess, Wilhelm 106
Flipescu, Radu 217, 218
Foulkes, S.H. 249n
Frank, Anne 60
Fransa 34, 35, 70
Fransız Devrimi 35, 182
Freismanis, Yanis 166
Frej, Elias 44
Freud, Anne 107n, 136n
Freud, Sigmund 31, 131
Freiherr von, Joseph 151
Funar, Gheorghe 222, 223, 224, 228, 230

Gagauzlar 15
Galtieri, Leopoldo 28n
Gandi, Mahatma 203
GATT 31

Gazit, General Shloma 44
geçiş nesnesi 104, 105
Gennadius II, Scholarias 151
George, IV, İngiliz Kralı 114
gerilemek 115, 139, 172, 134-136
glasnost 11-14, 238, 242
Goethe, Johann Wolfgang von 87
Golubovsky, Anatoly 188n, 245n
Gorbaçov, Mikhail 12, 13, 15, 16, 23, 32, 258, 266
Grabert, Horst 87
Greenway, Hugh D. S. 26
Grier, W. H. 121
Grup Psikolojisi ve Egonun Analizi 38
Guatemala 26
Güliver'in Seyahatleri 131
Güney Afrika 265
Güney Osetya, Osetler 17
Güney Tirol 226
Gürcistan 16, 18, 26
Gutman, Roy 95, 96

Habsburg 63
Habyarimana, Juvenal 23
Haçlı Seferleri 148
Halil Paşa (Çandarlı) 149,
Halman, Talat 151n
Hamas 183, 186, 193-195
Hammer-Purgstall 151
Hanse Birliği 236
Haşşasînler 182
Havel, Vaclav 119
hayatta kalan sendromu 129
Haydarabad 61-63
Hellenizm 155
Herzfeld, Michael 145
Hıristiyan 14, 72, 74, 80, 81, 91, 94, 98, 113, 126, 127, 136, 138, 143, 144, 145, 147, 150, 151, 155, 174
Hırvat, Hırvatistan 66-68, 70, 83, 85, 234
Hindu, Hindistan 21, 61-63, 113, 133
Hitler, Adolf 19, 101, 165, 221
Hizbullah 183, 184, 186, 190, 193
Hoffman, Valerie J. 185n
Holbrooke, Richard 92, 140
Holden, Matthew 178
homoseksüellik 207
Horowitz, Donald 29, 22n
Howell, W. Nathaniel 116n
Hrebeljanoviç, Lazar 66
Hughes, Francis 189n
hükümranlık 141
Humeyni, Ayetullah 137
Husayn ibn Ali
Hüseyin, Saddam 101, 116, 198
Hutu 22-25, 137

I. Dünya Savaşı 20, 57, 59, 67, 69, 76, 83, 84, 88, 117, 154, 155, 156, 158, 180, 237, 243
II. Dünya Savaşı 20, 57, 59, 67, 69, 76, 84, 88, 243
Iliescu, Ion 217, 221, 232-234
Illarionov, Gen. Vladimir
Iogalia 169
IRA 12, 14, 40, 70, 97, 128, 129, 151, 155, 157, 178, 183, 184, 188, 191, 210
Irak 26, 87, 101, 115, 178, 198
Ishkuzina-Roll, Gulnara 262n
Itkowitz, Norman 7, 17, 94

ikinci bir bireyselleşme 204
ilk protokol (1977) 18
İmia 140, 141
İnguş 17

İngiltere (Birleşik Krallık, Britanya) 26, 71, 100, 114
İnönü, İsmet 157, 158
İntifada 173, 176
intihar saldırısı 186, 189-195
İran-Irak Savaşı 101
İran 26, 62, 66, 69, 81, 83, 86, 87, 96, 97, 101, 137, 164, 183, 198, 267
İskandinav 236
İslam, islamiyet 63, 73, 75, 86, 91, 93, 94, 95, 101, 158, 162, 183, 184, 193, 194
İskoçya 114
İsrail 26, 35, 43-46, 48, 59, 78, 102, 103, 115, 123, 127, 128, 173, 174, 183, 186, 193-195, 249
İsveç 25, 236, 237, 244
İvan IV, Çar (Korkunç İvan) 12n
İzzeddin el-Kaseun 194
İzzetbegoviç, Alia 70, 91, 92, 95

Jacap, Erno 16n
Jacobson, Edith 107
Jakovljeviç, M. 87n
Japon 138-139
Jarmolenko, Vladimir 169, 170
Jirinovski, Vladimir 258
Jonkin, Vladimir 170, 171

kabilecilik 20, 21, 35, 37
Kagwahiv Kızılderilileri 177, 178
Kabila, Laurent 24, 25
Kalmikler 17
Kamboçya 26
Kaplinski, Jaan 255
Kapodistrias, Ioánnis 143, 153
Karabağ 13, 14, 16
kara veba 72
Karaçaylar 17n
Karadziç, Radovan 65, 70, 87
Kara George 82n
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 157
Karar, Sudhir 61
Karaterm Kampı 20
Karateodri 143
Kardak 140, 141
karizmatik lider 30, 155, 158, 180, 181, 216, 230
karşıt tepki oluşturma 124
katliam (etnik temizlik) 19, 20, 95-97, 218, 67
Katrin ormanı katliamı 266
Katolik 66, 67, 79, 133, 134
kaygı, endişe 398, 139, 172, 235, 243
Kayserliche universitât zu Dorpat 244
Kazaklar 17
Kazancakis, Nikos 147
Kennedy, John F. 52, 229
Kennedy, Katherine 188, 191
Kenya 21
KGB 15, 163
Kıbrıs 113, 117, 118, 126, 129, 132, 141, 158, 159, 160
Kırım 16
Kızılhaç Komitesi 18
Kight, Neal 54
kimlik 106, 107, 139, 112-114, 235-236, 244, 174-176, 187-189
King, Martin Luther 52, 229
Kinross, L. 132n
Kissinger, Henry 178
Kıepth 152
Knutson, Jeanne 187
Kobiliç, Miloş 73, 74
Koçak, Ali 92
Kohn, Hans 176

Kolombiya 26
Komünist Parti (Romanya Komünist Partisi)12, 15, 84, 210, 215, 225, 230
Kongo 25
Konstantin, I (İmparator) 156
Korais, Adamantios 146
Körfez Savaşı 101
Kosiç, Dobrica 90
Kosova, Kosova Savaşı 65-67, 70-87, 93, 98, 149
Kracke, Waud 177, 178
Kramer, Martin 184, 193
Kreutzwald, Friedrich 236
Kruşçev, Nikita 17[n]
küçük farklılıkların psikolojisi 131-134, 235
Küçük, Yalçın 196[n]
Kulikova Savaşı 169
Kur'an 47, 193
kurban 45
Kürtler 156, 197, 198, 208
Kuveyt 35, 115, 116, 126
Kuzey İrlanda 133, 186-188

Lakota Kızılderilileri 63
Latvia 16n
Lazar, Prens 66, 78, 80, 82, 85
Lazaroviç, Prens 77, 94
Le Bon, Gustave 38
Lefkoff, Merle 216[n]
Lenin 16, 49, 57, 58, 102, 114, 118, 121, 165, 188, 242
Lewis, Raphaela 73
Liberya 26
lider 172-179, 183-195, 196-209, 210-234
Lin, Maya Ying 53[n]
Lincoln, Abraham 178
Lind, John E. 120
Litvanya 165, 169
Loewenberg, Peter 35, 36, 60, 138, 177
Lomarsky, Loren 186
Lomov, Boris 102
Lotman, Yury 245[n]
Louis XVI. 35
Lozan Antlaşması 156, 140
Lozi 21
Lübnan 172, 174, 175, 183, 184, 186
Luca, Liviu 228

Macaristan, Macarlar 66, 67, 74, 76, 83, 153, 214, 215, 216, 219, 221-224, 228, 232, 233
MacGregor 178
Mahler, Margaret 107
Major, John 100
Makabe 101
Makedonya 67, 70, 134
Malazgirt Savaşı 142
Mamai, Han 169
Mandela, Nelson 265
Manning, S. W. 121
Metiu, Adrian 222[n]
Markoviç, Marka 78, 84
Markoviç, Mirjana
Marksizm 17
Maruni Hristiyanlar 184
Masri, As'ad 172[n]
Maurer, David A. 54
McAuliffe, Christa 52
Megali İdea 147, 159, 160
Mehmet II, Fatih Sultan 149, 150
Meksika 52, 64, 128, 129
Meri, Lennart-Georg 260[n]

Michili, Mavro 153
Mikhail Fedoroviç, Sezar 12
Milica (Sırp Prensesi) 85
millet sistemi 154
Milletler Cemiyeti 22, 41
milliyetçilik 17, 34, 35, 71, 84, 87, 89, 142, 158, 176, 233
Miloseviç, Slobodan 70, 83, 92
Milutinoviç, Maj. Milovan 96
Mitscherlich, Alexander 41
Mısır 43-46, 101, 123
Mladiç, Ratko 65
Mobutu Sese Seko 25
Moğollar 168, 169
Moldova 14, 15
Molotov 238
Monroe, James 144
Montenegro 70
Montville, Joseph 44n
Moses, Rafael 60, 61
Muhammed Ebu 195
Muhteşem Süleyman, Sultan 94
Mundurucu 37
Murat I, Sultan 66, 72, 93, 149
Murat II, Sultan 149
Müslümanlar 62, 63, 65, 68, 70, 73, 76, 83, 90, 91, 126, 132, 133, 143, 184

Narodnaya Volya 182
narsisizm 131, 189
NASA 52
Nasrallah, Şeyh Hasan 183, 186
nasyonel sosyalizm; Bkz. naziler
NATO 31, 70, 92, 140, 141, 171
Navajo Kızılderilileri 54
naziler 35, 59, 60, 63, 67, 84, 101, 129, 164, 165, 169, 229, 233, 237, 238
Ndadye, Mechior 24
Nemanjiç Hanedanlığı 66, 74n, 79
nesillerarası geçiş 57, 58, 235
Netanyahu, Benjamin 183
Neu, Joyce 65, 171n
Niclolas V, Papa 148
Niederland, William 129
Nijerya 20, 22n
Nixon, Richard 111, 213
Nnoli, Okwudiba 20
Ntaryamira, Cyprien 23
Ntibantungaya, Sylvestre 24

öç alma 252
Öcalan, Abdullah (Apo) 196, 198, 201, 210
O'Hara, Patsy 189n
Oidipus kompleksi 39
Old Believer 263
Olimpiyat (Oyunları) 8
Orhan Bey 72
Ortodoks Kilisesi 66,6 68, 79, 90, 142, 145, 260n
Orwell, George 35n
Osman Bey 72
Osmanlı İmparatorluğu 20, 66, 73, 81, 83, 93, 94, 141-144, 150-155, 180
Özal, Turgut 160
Özbek, Özbekistan 17, 17n
özdeşim 106-108, 229
özdeşleşme (büyük grup) 176

Pan-İslamizm 155
Pan-Turanizm 155
Papandreou, Andreas 161n
Parens, Henri 125
Parkes, C. M. 54n, 97n

partizan 67
Pasiç, Vesna 99
Päts, Konstantin 237
Peressypkin, Oleg 15
perestroika 12, 13, 232
Perlez, Jane 233
Peru 26
Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu 31
Philikie Heteria 153
Piccolomini, Enea Silvio 148
Pinderhughes, Charles 124
pişmanlık (film) 232
Pius II, Papa 148
PKK 158, 183, 195, 198, 205, 207-209
Pol Pot 182
Politis, Nikolaos 146
Polonya 233, 237, 266
Pompret, John 100
Popovici, Vasile 227
Portekiz sömürgeleri 20
Post, Jerrold 89
post-travmatik streo bozukluğu 55-56
Princip, Gavrilo 83, 90
pseudospeciation 36
Psikiyatrinin İlerlemesi Grubu 34

Ramadan, Abd El Azim 46, 47, 48
Ramphal, Shridath 266, 267
Rannikh, Alexandre 166
Reagan, Ronald 130, 178
realpolitik 27, 100
rehine 186
rezervuar (etnik) 56, 57, 91, 105, 112, 113, 117, 118, 126, 146, 157, 167
Rithambra, Sadhavi 133
Robespierre, Maximilien de 182
Rochau, Ludwig von<tb27
Rohling, August 45
Roma (İmparatorluğu) 145
Romanya, Romenler 152, 210-235, 238
Ruanda 21-24, 26, 30, 137
Rus Komünist Partisi 16, 245
Rusya 7, 12, 14, 70, 154, 162-169, 182, 236, 237, 239, 243, 345, 346, 253-255, 258, 260, 261
Rüütel, Arnold 258

Saathoff, Gregory 117[n]
Sabra ve Şatilla 174, 175
Said Halim Paşa 155
saldırganlık 124, 139, 209, 125, 122, 92, 149, 150, 266, 251
Sarraj, Eyad 103
Saunders, Harold 44, 259, 260[n]
Schaffer, Carrie 247[n], 264[n]
Scholarios, George 151
Schulz, Charles 104
seçilmiş travma 49, 63, 71, 78, 113, 235
seçilmiş zafer 101, 102
Sedat, Enver-el 41, 43, 130
Seifert, Ruth 93
Selahattin, Sultan 102
seri cinayetler 190
Shafir, Michael 220
Shamir, Shimeon 45
Sırp katliamı 96, 162, 163
Sırplar 19, 32, 65-71, 77-79, 81, 82, 85-92, 96, 98, 100, 132, 134, 143, 149, 160
Sicaric 182
Simitis, Costas 161[n]
Slovakya, Slovenler19, 65, 68, 210, 23319, 210, 233

Smutnoye Vremya 12
soğuk savaş 11
Sokullu Mehmet Paşa 94
Somali 26
Sovyetler Birliği 11, 14, 15, 17-20, 201, 162, 163, 232, 235, 236, 238, 239, 244, 245, 259
sömürgecilik 20-23, 69
Sri Lanka 26, 132
Stalin, Joseph 12, 16, 166, 182, 229, 232, 242
Stamboliç, İvan 87
Stanculescu, General Victor Atanaise 217
Stefan Lazareviç, Sırp Prensi 77, 78
Stefan, Duşan 66
Stein, Howard 32, 130
Stiglmayer, Alexandra 98
Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü 23
Stratejik Savunma Girişimi 130
Suárez-Orozco, Marcelo M. 129
Sudan 26
Sünni Müslümanlar 113
sürekli yas 51, 81, 84, 85
Suriye 26, 172, 183, 198
Suudi Arabistan 116, 126
Swift, Jonathan 131

Şarkı Söyleyen Devrim 238
şaşaalı benlik 205-207
Şefik, Hacı 75
şizofren 110, 111, 120, 139

Tacikistan 19, 26
Tadiç, Dusko 100
Talvik, Endel 246[n], 262[n]
Tamil, Tamil Eelam'ın Kurtuluş Kaplanları (LTTE) 183
Tanzanya 124
Tanzimat 154
Tartu Barış Anlaşması 245, 254-255
Tartu Üniversitesi 242, 245, 254
Tatarlar 16, 17
tecavüz 19
terörizm 7, 26, 182, 183, 185, 186, 190, 197, 209
Thatcher, Margaret 16
Timur 77
Tito, Mareşal Josip Broz 19, 67, 70, 87, 88, 91
Togo 22
Tökés, Bishop Lázló 215, 216, 220, 222, 224
Totem ve Tabu (Freud) 8, 210, 212, 213, 219
Transilvanya 214, 215, 222-225
Trofimov, Alexandre 166
Tudjman, Franjo 93
Tulviste, Peeter 242, 243
Tunus 172-174, 176
Türbedar Ailesi 75, 76
Türk, Türkler 8, 62, 66, 73-77, 79, 83, 86, 87, 93, 95, 96, 113, 117-119, 127, 133, 140-142, 144, 147-151, 154-161, 180, 181, 196-199, 206
Tutsi 22, 23, 24, 137
Tvrtko, Ban 74[n]
Twa 23

Uganda 21
Ukrayna, Ukraynallılar 169, 236
Ulster Savunma Birliği 191
Uluslararası Politik Psikoloji Topluluğu 98
Urbanoviç, Yuri 7
Ustaşi Hareketi 67

Ürdün 45, 127, 128, 129

van der Stoel, Max 239[n]
Vietnam Savaşı 53
Vlachavas 144
Vlad, General Iulian 220
Vladimir, Büyük Prens 69
Voevoda, Yuri 258
Volkan, Kurt 53[n]
Voyvodina 70

Wallers 120[n]
Wardeh, Mohammed Abu 194
Weber, Max 180
Weigandt, Manfred H. 240[n]
Williams, R. M. 97[n]
Winnicott, Donald W. 104[n]
Wounded Knee 63

yabancılık endişesi 125
Yahudi(ler) 19, 60, 142, 156, 182, 221
yansıtma 111
yas tutma 48, 156, 157, 231, 232
Yeltsin, Boris 15, 164, 165
Young, Kenneth 147
Ypsilantis, Alexander 153
Yugoslavya 19, 26, 30, 32, 66-71, 87, 90, 91, 98, 99, 134, 156, 232
Yunan irredentisizmi 147, 160
Yunan, Yunanlı, Yunanistan 66, 73, 74, 79, 132, 140-147, 150, 157, 159, 160, 162

Zaire 24, 25, 26
Zajedno 99
Zaleznik, Abraham 180
zaman çöküşü 48, 83, 89
Zambia 21
Zamblios, Spyridon 146
Zealots 182

KANBAĞI
ETNİK GURURDAN ETNİK TERÖRE
VAMIK D. VOLKAN

Vamık D. Volkan Kıbrıs'ta doğdu ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1956'da Amerika'ya yerleşti. Halen Virginia Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü olan Volkan aynı zamanda 'Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi'nin yöneticiliğini yürütmektedir. Ayrıca Washington Psikanaliz Enstitüsü'nde öğretim görevlisidir. Volkan, psikolojik alanda yaptığı çalışmalar nedeniyle, Max Hayman, Nevitt Sanford ve L. Bryce Boyer ödüllerini aldı. Klinik psikanaliz üzerine yazdıkları için de Margaret Mahler Literatür ödülü kendisine verildi. 1999'da Viyana Üniversitesi'nde yıllık Sigmund Freud Konuşması'nı yapmak şerefine ulaştı.
Prof. Volkan'ın 30 kitabı ve 200'e yakın makalesi yayınlanmıştır. Bunların bazıları çeşitli dillere çevrilmiştir. Volkan'ın Prof. Norman Itzkowitz ile birlikte yazdıkları *Ölümsüz Atatürk* adlı kitabı Bağlam Yayınları tarafından 1998'de yayınlandı. *Kanbağı, Etnik Gururdan Etnik Teröre* İngilizce yayınlandıktan sonra Almanca ve Japonca'ya da çevrilmiştir.

Etnik, dini ve kültürel çatışmanın yaygınlığı düşünüldüğünde, insanların bireyselleşmiş motivasyonlarının ötesinde, *büyük grup* kimliklerini korumak ve sürdürmek için neden birbirlerini öldürdüklerini anlamak acil bir gereksinimdir. Onlar neden ataları ya da kendi soylarından olanlara karşı yapılan yanlışlar için öç almak zorunda kalıyorlar? Bir grubun *biz-lik*'ini, onun *ötekiler*'den ayrılışını bu kadar ölümcül yapacak ne oluyor? İşte bu sorular bu kitabın konularıdır.

Vamık D. VOLKAN

ISBN 975-6947-29-2
9 789756 947296

BAĞLAM